

PRZEGLĄD
NAUKOWO-METODYCZNY

**EDUKACJA
DLA
BEZPIECZEŃSTWA**

ROK XVIII NUMER 1/2025 (66)

Poznań 2025

Recenzenci działów

prof. dr hab. inż. Józef BUCZYŃSKI – bezpieczeństwo wewnętrzne
prof. dr hab. Ewa MISTERSKA – psychologia
prof. dr hab. Daniel FIC – bezpieczeństwo wewnętrzne, varia
dr Danuta BARTKOWIAK – bezpieczeństwo wewnętrzne

Stali recenzenci zewnętrzni

prof. zw. dr hab. Irina SURINA
prof. zw. dr hab. inż. Bogdan SZULC
prof. zw. dr hab. inż. Jarosław WOŁEJSZO
prof. dr hab. Borys KOWALIOW
prof. dr hab. Daria KOZAK
prof. dr hab. Małgorzata SUŚWIŁŁO
prof. dr Romualdas POVILITIS
prof. dr Tamara TKACZ
dr Nadia BRYL
dr Marta CZARNECKA-IWAŃCZUK
doc. dr Alena DOUŠKOVA
dr Zlatica HUL'OVA
dr Juraj MADEJ

Redakcja naukowa

prof. zw. dr hab. Maria KOZIELSKA

Skład komputerowy, korekta wydawnicza

mgr Joanna MISTERSKA

Redakcja oświadcza, że wersją podstawową czasopisma jest wydanie papierowe.

Copyright © 2025 by

 wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa
All rights reserved

ISSN: 1899-3524

 wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa
ul. Orzeszkowej 1, 60-778 Poznań
tel. 61 851-05-18
e-mail: wydawnictwo@wsb.net.pl
www.wsb.net.pl

Druk i oprawa
druk-24h
ul. Hurtowa 19
15-399 Białystok,
druk-24h.com.pl Wydanie pierwsze

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
BEZPIECZEŃSTWO WEWNĘTRZNE	11
<i>Charakterystyka Oddziału Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Poznaniu</i>	
MIKUŁA Natalia, JARECKA Julita	13
<i>Bezpieczeństwo pracy funkcjonariuszy PSP: czynniki środowiska pracy, wynikające z nich zagrożenia i sposoby ich minimalizowania</i>	
OSTROWSKA Martyna	21
<i>Wpływ socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego na bezpieczeństwo państwa</i>	
SIERZPUTOWSKI Dominik	31
<i>Reprezentacyjne Kasyno Oficerskie Wojska Polskiego w Warszawie (1923-1939)</i>	
PIEKARSKI Stanisław	47
<i>Kształcenie językowe pracowników resortu Obrony Narodowej w aspekcie systemu doskonalenia zawodowego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej</i>	
KONDRAK Piotr, SZKUDLAREK Iwona	63
<i>Spółeczna odpowiedzialność w współczesnym transporcie</i>	
JUREK Krzysztof, MASŁOŃ Adrian	75
<i>Kształtowanie się polskiej myśli ochrony przyrody oraz jej miejsce w polityce ekologicznej Polski. Część I: od początków państwowości do rozbiorów</i>	
WODZIKOWSKI Czesław	83
<i>Kształtowanie się polskiej myśli ochrony przyrody oraz jej miejsce w polityce ekologicznej Polski. Część II: od I. do II. wojny światowej</i>	
WODZIKOWSKI Czesław	94
<i>Glosa aprobująca do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 25.07.2019 r., sygn. Akt: III CZP 17/19</i>	
ZAMIRSKI Konrad, SADZIŃSKI Michał	107
<i>Prawne aspekty współczesnej równości religijnej w Ukrainie w XXI wieku</i>	
ZAMIRSKI Konrad	119
<i>Narodziny i rozwój chińskiego literackiego detektywizmu. Ujęcie kryminologiczne i kryminalistyczne</i>	
GAŚSIOROWSKI Jerzy	129
PSYCHOLOGIA	147
<i>Niezwykłe życie zwykłych ludzi. „zwykły człowiek” i „zwykłe życie” w prasie z kręgu new age</i>	
PERCZAK Judyta Ewa	149
<i>Komunikacja interpersonalna oparta na empatii źródłem dobrego przywódcy w miejscu pracy</i>	
DRÓZD Justyna	161
<i>Wpływ zaburzeń odżywiania na samoakceptację u kobiet</i>	
URBANIAK Aleksandra	169
VARIA	181
<i>Projekt i implementacja systemu do budowy drzewa genealogicznego</i>	
KOCZUR Anna	183

CONTENTS

INTRODUCTION	7
INTERNAL SECURITY	11
<i>Characteristics of the Prevention Department of the Provincial Police Headquarters in Poznań</i>	
MIKUŁA Natalia, JARECKA Julita	13
<i>OSH in state fire service: work environment factors, dangers pertaining to them and ways of minimizing the risk</i>	
OSTROWSKA Martyna	21
<i>The impact of the social democratic welfare state model on state security</i>	
SIERZPUTOWSKI Dominik	31
<i>Officers' garrison casino in Warsaw (1923-1939)</i>	
PIEKARSKI Stanisław	47
<i>Language training of the Ministry of National Defense employees in the aspect of the system of professional development in the Polish Armed Forces</i>	
KONDRAK Piotr, SZKUDLAREK Iwona	63
<i>Social responsibility in modern transport</i>	
JUREK Krzysztof, MASŁOŃ Adrian	75
<i>The formation of the polish thoughts of nature protection and its place in Poland's ecological policy. Part I: From the beginnings of statehood to the partitions</i>	
WODZIKOWSKI Czesław	83
<i>The formation of the polish thoughts of nature protection and its place in Poland's ecological policy. Part II: From I to II world war</i>	
WODZIKOWSKI Czesław	97
<i>Approving voice to the decision of the Supreme Court of 25/07/2019, reference ref. Act: III czp 17/19</i>	
ZAMIRSKI Konrad, SADZIŃSKI Michał	107
<i>Legal aspects of contemporary religious equality in Ukraine in the 21st century</i>	
ZAMIRSKI Konrad	119
<i>The birth and development of chinese literary detective fiction. Criminological and forensic approaches</i>	
GAŚSIOROWSKI Jerzy	129
PSYCHOLOGY	147
<i>The extraordinary lives of ordinary people. "the ordinary man" and "the ordinary life" in the new age press</i>	
PERCZAK Judyta Ewa	149
<i>Interpersonal communication based on empathy as the source of good leadership in the workplace</i>	
DRÓZD Justyna	161
<i>The impact of eating disorders on self-acceptance in women</i>	
URBANIAK Aleksandra	169
VARIA	181
<i>Design and implementation of a system for building a family tree</i>	
KOCZUR Anna	183

WSTĘP

Zapraszam Czytelników do analizy prac zebranych w kolejnym wydaniu czasopisma **Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla bezpieczeństwa**, w których Autorzy podjęli obszar problemów szczególnie ważnych w obliczu współczesnych zagrożeń. Jednym z nich jest bezpieczeństwo, które stało się jedną z najbardziej poszukiwanych wartości i potrzeb indywidualnych poszczególnych osób, a również grup społecznych. Stąd zatem wynika problematyka artykułów zebranych w części czasopisma *Bezpieczeństwo wewnętrzne*.

W pierwszym z opracowań Autorki dokonały oceny działalności Oddziału Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Poznaniu, ważnej jednostki odpowiedzialnej za zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego w województwie. Funkcjonariusze tego oddziału angażują się w szeroki zakres działań, obejmujący patrole uliczne, interwencje, kontrolę przestrzegania prawa oraz działania prewencyjne. W swojej pracy Oddział Prewencji wykorzystuje różnorodny sprzęt, w tym radiowozy, broń palną, sprzęt ochrony osobistej oraz urządzenia do analizy dowodów. Istotą działania tego oddziału jest elastyczność, profesjonalizm oraz współpraca z innymi jednostkami policji i służbami bezpieczeństwa. Działania prewencyjne podejmowane mają na celu zarówno zapobieganie przestępstwom, jak i zwiększanie zaufania społecznego, co realizuje przez aktywną interakcję z społecznością lokalną, w szczególności przez edukację w zakresie bezpieczeństwa (N. Mikuła, J. Jarecka).

Praca funkcjonariuszy Państwowej Straży Pożarnej stanowi problematykę pracy Autorki, która uznała tę działalność jako profesję, z którą wiąże się wiele stresu i niebezpiecznych sytuacji. Stwierdziła, że czynniki zagrażające życiu i zdrowiu strażaków mogą wynikać zarówno z czynników środowiska pracy, jak i jej charakteru. Dokonała prezentacji najważniejszych zagrożeń oraz sposobów minimalizowania ryzyka z nich wynikających (M. Ostrowska).

Wpływ socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego na bezpieczeństwo państwa zainteresował Autora kolejnej publikacji. Ten model polityki społecznej, charakteryzuje się równym dostępem do edukacji, opieki zdrowotnej oraz świadczeń społecznych. Przeanalizował różnorodne aspekty bezpieczeństwa, w tym militarne, ekonomiczne, społeczne, polityczne i ekologiczne. Przyjął definicję bezpieczeństwa państwa jako zdolność do ochrony interesów narodowych, integralności terytorialnej i suwerenności oraz zapewnienia dobrobytu obywateli. Przedstawił teoretyczne podstawy socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego, podkreślając wartości równości, sprawiedliwości społecznej i solidarności. Wskazał, jak różne państwa, w tym Szwecja, Dania i Norwegia, wdrażają ten model, osiągając wysoki poziom stabilności społecznej, ekonomicznej i politycznej. Przedstawił również wyzwania i krytykę tego modelu, podkreślając wysokie koszty utrzymania rozbudowanego systemu zabezpieczenia społecznego (D. Sierzputowski).

Podjęto również zagadnienie okoliczności zorganizowania w Warszawie Reprezentacyjnego Kasyna Oficerskiego Wojska Polskiego. Placówkę umiejscowiono w porosyjskim gmachu w Alei Szucha 29. W krótkim czasie stała się ona głównym ośrodkiem kultury i sztuki stołecznego garnizonu. Korzystali z niego oficerowie i członkowie ich rodzin oraz osoby cywilne. Kasyno stało się wzorem do naśladowania w innych tego typu obiektach, usytuowanych poza Warszawą. W czasie okupacji Niemcy urządzili w nim kasyno gry. Po zakończeniu II wojny

światowej obiekt przejął Centralny Dom Żołnierza, w 1947 roku został przekształcony w Dom Wojska Polskiego. Budynek został rozebrany w 1968 roku, podczas budowy Trasy Łazienkowskiej (S. Piekarski).

Autorzy kolejnego artykułu dokonali zwięzłego przedstawienia i opisanie kształcenia językowego pracowników resortu Obrony Narodowej w odniesieniu do systemu doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (SZ RP) oraz w nawiązaniu do potrzeb rozwoju zawodowego pracowników resortu w świetle obowiązujących przepisów normujących powyższe kwestie. W artykule dokonano również zwięzłego opisu kształcenia językowego SZ RP w odniesieniu do porozumienia STANAG 6001 (P. Kondrak, I. Szkudlarek).

Wiadomo już, że przedsiębiorstwa transportowe realizują cele strategiczne firmy oraz sprawiają, że przyczyniają się rozwojowi gospodarki. Autorzy artykułu nakreślili zatem rolę zasad CSR (Corporate Social Responsibility) w tworzeniu kultury organizacyjnej i samego bezpieczeństwa w firmach zajmujących się transportem. Przedstawili przykłady zastosowania CSR jako narzędzia wspierającego realizację strategii w przedsiębiorstwach oraz nakreślili możliwości intensyfikacji jego wdrażania. Uznali, że działania te pozwolą zapobiegać wypadkom w branży TSL (Transport Spedycja Logistyka). Stwierdzili, że same kampanie mają za zadanie uświadomić pracowników o realnym zagrożeniu oraz o sposobach ich zmniejszenia a w najlepszym wypadku wyeliminowania przez pobudzenie w ludziach większej odpowiedzialności za życie i zdrowie. Podkreślili wysiłki managerów skupione na zadaniach, które można uznać za uświadamiające jak i profilaktyczne podległych pracowników oraz potencjalnych kontrahentów. Sformułowali opinię, że same zasady CSR powinny być wbudowane w działalność firmy jako podstawę i powinny mieć realny wpływ na jej usprawnienie oraz prowadzenie (K. Jurek, A. Masłoń).

W kolejnym opracowaniu Autor wprowadził Czytelnika w zagadnienia dotyczące kształtowania ochrony przyrody na przestrzeni dziejów Państwa Polskiego. Zaprezentował działalność w tym zakresie w okresie od wieku XI, kiedy to władcy polscy zaczęli chronić przyrodę przy pomocy wydawanych zarządzeń, do czasów utraty państwowości w czasie zaborów. Wskazał przy tym różnorodne motywy – w tym militarne, które były podstawą do obejmowania ochroną poszczególnych gatunków roślin i zwierząt oraz innych tworów przyrody, zarówno żywej, jak i nieożywionej (Cz. Wodzikowski).

Podobną problematykę w następnym artykule podjął ten sam Autor, reprezentując początki zinstytucjonalizowanej działalności na rzecz ochrony przyrody w Polsce, w okresie od I do II wojny światowej. Ponadto rozważył również działalność przyrodników polskich w instytucjach międzynarodowych. Zwrócił uwagę na zaczynającą się kształtować w naszym kraju ideologię ochrony przyrody oraz na czynniki poznawcze w tym zakresie (Cz. Wodzikowski).

Autorów kolejnej publikacji zainteresowała sprawa regulacyjna Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w RP dotycząca nieruchomości w Szczecinie. Sąd Najwyższy w glosowanym orzeczeniu uznał, że nie podejmie uchwały – zdaniem Autora, miał rację. Jak wyjaśnił, pytania prawne w tym stanie rzeczy nie miały znaczenia dla rozstrzygnięcia tej sprawy. Zasadniczo sprawy regulacyjne już wcześniej uregulowała ustawa partykularna z ustawy o tym Kościele. Zgodnie z art. 34a ust. 1. Ustawy dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. z 2014 r.

poz. 1889), na wniosek kościelnych osób prawnych wszczęto postępowanie regulacyjne w przedmiocie nieodpłatnego przekazania na własność nieruchomości lub ich części, będących uprzednio własnością Wschodnioniemieckiego Stowarzyszenia Adwentystów Dnia Siódmego (K. Zamirski, M. Sadziński).

W następnej interesującej publikacji Autor wyjaśnił prawne aspekty współczesnej równości religijnej w Ukrainie w XXI wieku. W tym kraju wolność wyznania gwarantowana jest przez konstytucję i ustawy. Wg statystyk z 2011 roku istnieje 55 organizacji religijnych w tym kraju. A zatem, Ukraina jest państwem wielowyznaniowym o wysokim poziomie deklarowanej religijności. Po agresji Rosji na Ukrainę wielu obywateli deklaruje, że od rosyjskiej inwazji stali się bardziej religijni a organizacje religijne wypełniają oczekiwania społeczne. Obecnie pod względem liczby wiernych autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej Ukrainy liczba wiernych znacznie społecznie wzmocniła się (K. Zamirski).

Autor ostatniej publikacji w tej części czasopisma uznał, że kultura popularna wpływa na postrzeganie świata i zachowania społeczne, które kształtowane są w różnych wymiarach. Cieszy się ona dużym zainteresowaniem, chociaż przekazywane treści wzbudzają emocje i pobudzają zachowania niepożądane. Autor przybliżył Czytelnikowi narodziny literackiego detektywizmu na przykładzie Chin, które jako pierwsze zaprezentowały rozrywkę tego typu, co – wiele wieków później, przewidział współtwórca współczesnej powieści detektywistycznej Edgar Allan Poe (1809-1849), wypowiadając w pracy pt. *Zabójstwa przy Rue Morgue*, następujące słowa: „Śledztwo będzie dla nas rozrywką” (J. Gąsiorowski).

W części *Psychologia* czasopisma zebrano trzy opracowania. W pierwszej z nich omówiono sposoby pokazywania zwykłych ludzi w polskiej prasie z kręgu New Age. Codzienne życie i zwyczajni ludzie, nieznanymi szerszej publiczności zawsze interesowali media, głównie jako adresaci publikowanych treści, ale także jako inspiracja lub osoby, którym trzeba pomóc, poradzić, interweniować w ich sprawie itp. Wskazano, że w prasie z kręgu New Age zwykli ludzie także pełnią ważną rolę. Analiza pięciu tytułów pozwoliła wyróżnić cztery role, które wypełniają zwyczajni ludzie: osoby potrzebujące porady i pomocy, eksperci, narratorzy i bohaterowie literaccy oraz bohaterowie niecodziennej codzienności. W artykule omówiono każdą z tych ról. Podkreślono, że zwykli ludzie często są nie tylko ale także w pewnej mierze współtworzą treść czasopism, a codzienne życie ukazwane w tej prasie bywa niezwykle interesujące (J. E. Perczak).

Autorka kolejnej pracy wskazała istotną rolę empatii w komunikacji interpersonalnej, która jest źródłem dobrego przywódcy w miejscu pracy. Zwróciła szczególną uwagę na pożądane cechy lidera, będącego oparciem dla całego zespołu. Przynotowała przeprowadzone badania potwierdzające tezę założoną przez Autorkę. Wskazała potrzeby pracowników, a także istotną rolę zwierzchnika w firmie. Powiązała posiadaną wiedzę teoretyczną z wieloletnim doświadczeniem zawodowym (J. Drózd).

Autorka ostatniej publikacji rozważyła zaburzenia odżywiania, które są ważnym problemem natury zdrowotnej, którym w szczególności są obciążone kobiety. Wśród najczęściej występujących wymienia się anoreksję, bulimię oraz zaburzenia z napadami objadania się. Każde z nich charakteryzuje się nieprawidłową relacją z jedzeniem, masą ciała oraz własnym wyglądem. Istotnym aspektem życia, na który wpływają zaburzenia odżywiania jest samoakceptacja. Celem prezentowanych badań było zbadanie psychologicznego wpływu zaburzeń odżywiania na samoakceptację kobiet. Ich wyniki pokazały, że kobiety cierpiące na zaburzenia

odżywiania mają znacznie niższy poziom oceny niż reszta społeczności. Ponadto, dużą rolę w pogłębianiu tych zaburzeń odgrywają media i kultura, w jakiej żyją kobiety (A. Urbaniak).

W ostatniej części czasopisma pt. VARIA, Autorka artykułu skoncentrowała się na opracowaniu innowacyjnego systemu internetowego do budowy drzewa genealogicznego, wykorzystującego język Java i środowisko NetBeans. Projekt ma zapewnić użytkownikom łatwe tworzenie struktur genealogicznych poprzez intuicyjny interfejs. Dzięki zaawansowanym funkcjom NetBeans i profesjonalnemu oprogramowaniu Adobe Photoshop, jako autorka projektu miałam na celu stworzenie estetycznego i funkcjonalnego narzędzia, które ułatwi dokumentowanie historii rodzinnej w erze cyfrowej (A. Koczur).

Życząc Państwu przyjemnej lektury naukowej mogę przypuszczać, że rozważania i badania Autorów w prezentowanych w artykułach będą dla Państwa źródłem wielu przemyśleń i refleksji dla kształtowania własnej pracy naukowej i dydaktycznej.

prof. zw. dr hab. Maria Kozielska
Redaktor Naukowy

BEZPIECZEŃSTWO WEWNĘTRZNE

Natalia MIKUŁA
Julita JARECKA

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu
Wydział Studiów Społecznych w Poznaniu

CHARAKTERYSTYKA ODDZIAŁU PREWENCJI KOMENDY WOJEWÓDZKIEJ POLICJI W POZNANIU

Istota powołania Policji

Pojęcie „policji” jest zapożyczeniem z łac. *politia*, a to z grec. ‘*politeia*’ obywatelstwo, państwo, rząd’, od grec. *politēs* ‘obywatel’. Początkowo oznaczał sztukę rządzenia państwem lub miastem, o czym świadczą m.in. cytaty ze „Słownika języka polskiego” S. B. Lindego, np. „Policya z grec. znaczy rządzenie miastem, państwem” (S. Petrycy, *Ekonomia*), „Policya, rząd wolny Rzeczypospolitej” (A. Frycz Modrzewski) oraz „Policya, rozrządzenie wewnętrzne bezpieczeństwa, spokojności, wygody miast i krajów” (S. B. Linde).¹

Pod tym określeniem, policja zaczęła się rozwijać, lecz „największy rozwój osiągnęła w XVII i XVIII wieku, wtedy też fundamentalnym wartościami państwa stały się siła oraz całkowite posłuszeństwo podwładnych, do zarządzania ww. państwem potrzebny był zbiór praw, dzięki którym można było sterować i manipulować obywatelami. Policja osiemnastowieczna obejmowała z jednej strony reglamentowanie, czyli wydawanie aktów prawnych zawierających zakazy i nakazy określonych zachowań wobec obywateli, krępujące ich swobodę działania, a z drugiej strony rozwijanie rolnictwa, przemysłu, rzemiosła, komunikacji, oświaty, ochrony zdrowia itp. Można stwierdzić, że określenie „policja” było wówczas określeniem administracji”.²

Termin policja, ostatecznie zyskało nowego charakteru i działa niemalże w niezmienną formie obecnie. Zostało sprecyzowane w pruskim *Ladrechcie* z 1794 r. oraz francuskim kodeksie karnym z 1795 r. Określa definicję, „jako działalność administracji wewnętrznej, mając na celu ochronę bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego”.³

W Polsce, przyjmowane były różne nazwy, dla tej formacji, łączyło się to z okresem historycznym, jaki akurat panował w kraju, jednakże zadania nie podlegały przemianom. Dopiero 5 grudnia 1918 r. został ustalony dekret o organizacji Milicji Ludowej, gdzie zostało spisane, do czego powołana jest ww. formacja.

9 stycznia 1919 r. wszedł w życie nowy dekret o organizacji policji komunalnej, gdzie trzeba było zmierzyć się z rozwiązaniem i ujednoczeniem praw dla wszystkich państw zaborczych. Kolejnym aktem prawnym była Ustawa o Policji Państwowej, wydana z 24 lipca 1919 r. Kontrole i dozór nad tą formacją, powierzono Komendantowi Głównemu, który został mianowany przez samego Naczelnika Państwa. Zaczęły wtedy działać komendy okręgowe, komendy powiatowe, posterunki gminne oraz komisariaty. W mniejszych miejscowościach i wsiach zostały utworzone posterunki podległe komisariatom oraz wartownie policyjne. Natomiast

¹ <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/policja-i-milicja;9036.html>, pobrano 20.03.2019 r., godz. 11:30.

² Zahorski A., *Centralne instytucje policyjne w Polsce, w dobie rozbiorów*, Warszawa 1959, s.30.

³ Pieprzny S., *Policja organizacja i funkcjonowanie 2. Wydanie*, Oficyna Wolters Kluwer Polska, Warszawa, 2007 r., s. 10.

w większych miejscowościach zostały utworzone specjalistyczne jednostki policji m.in.: rzeczną, graniczną czy kolejową.

Strukturę, zorganizowanie jak również zakres działania Policji Państwowej uszczegółowione zostały w rozporządzeniu Prezydenta RP o Policji Państwowej (6 marca 1928 r.), gdzie ustalono, że Policja ma być ujednoczona oraz ma służyć do zachowania bezpieczeństwa oraz porządku publicznego.

Policja Państwowa przetrwała do 1944 r., została powołana w to miejsce Milicja Obywatelska (dekretem PKWN z dnia 7 października 1944 r.), była ona podległa kierownikowi resortu Bezpieczeństwa Publicznego. Pierwszym komendantem Milicji Obywatelskiej został Franciszek Jóźwiak. W roku 1952 państwo Polskie zerwało wszelkie powiązania z Interpolem, a zakładała organizację 1923 r. jako jedno z dwudziestu państw.

Dekretem z 1954 r., Milicja Obywatelska została określona, aby działała na wzór wojskowy oraz była uzbrojoną formacją. Ponadto miała służyć do ochrony spokoju, ładu i porządku publicznego. Podlegała Ministrowi Spraw Wewnętrznych. Sformowana w 1956 r. Służba Bezpieczeństwa jako połączoną formacją z Milicją Obywatelską, poza obowiązkami powiązanych z bezpieczeństwem jak również ze zwalczaniem przestępczości, wykorzystywano SB do starć z opozycją jak również do walki z protestami, zgromadzeniami oraz pikietowaniami, czego konsekwencją były nieprzyjemne stosunki ze społeczeństwem, ten pogląd nasilił się w latach 80. Stan wojenny pogorszył jeszcze bardziej sytuację formacji.

Ustawą z dnia 6 kwietnia 1990 r., Milicja Obywatelska zmieniła się w Policję, powstał również Urząd Ochrony Państwa, 12 października 1990 r. powołano Straż Graniczną, a 24 sierpnia 1991 r. Państwowa Straż Pożarna.

Przeznaczenie i struktura organizacyjna Policji

Przeznaczenie Policji wynika z potrzeby jej powołania. Jako uzbrojona formacja przeznaczona jest do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego.⁴

Policja zgodnie z art. 2 została powołana, m.in. aby:

- „ochraniać życie i zdrowie ludzi” m.in. poprzez regularne patrolowanie ulic miast jak i mniejszych miejscowości oraz częste kontrolowanie miejsc powszechnie uznanych za szczególnie zagrożone;
- utrzymywać bezpieczeństwo, ład i porządek publiczny w tym również w komunikacji miejskiej, w ruchu drogowym oraz na wodach np. w trakcie imprez masowych czy też innych publicznych przedsięwzięć;
- organizować spotkania, szkolenia, instruktaże, które mają na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń, jak również działanie w tym celu z jednostkami państwowymi, samorządowymi i społecznymi – mowa tu o organizowaniu wszelkich spotkań czy to z młodzieżą czy z osobami dorosłymi, których celem jest zwiększenie wiedzy słuchaczy w tematyce szeroko rozumianego bezpieczeństwa, uświadomienie ich w zakresie współczesnych zagrożeń, z którymi mogą się spotkać w życiu codziennym, wskazanie sposobów jak mogą oni przeciwdziałać takim zjawiskom oraz w razie zagrożenia jak z nimi walczyć;

⁴ Dz.U. 1990 Nr 30 poz. 179, Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, rozdział 1, art. 1.1.

- prowadzić działania kontrterrorystyczne przez wyspecjalizowanych w tym zakresie funkcjonariuszy w celu zapobiegania i neutralizacji zagrożeń terrorystycznych;
- wykrywać przestępstwa i wykroczenia oraz ścigać ich sprawców oraz prowadzenie dalszych czynności w tym zakresie wobec osoby, która dopuściła się danego czynu zabronionego;
- ochraniać wskazane obiekty m.in. placówki dyplomatyczne innych państw mieszczące się na terenie naszego kraju czy też miejsca kultu obcych religii również z uwagi na zagrożenia terrorystyczne;
- nadzorować specjalistycznie uzbrojone formacje w ramach regularnych szkoleń i doskonalenia zawodowego w celu utrzymania wiedzy i umiejętności funkcjonariuszy nadzorowanych jednostek co przyczyni się do zwiększenia bezpieczeństwa;
- kontrolować przestrzeganie przepisów porządkowych i administracyjnych związanych z działalnością publiczną w celu zapobiegania przestępstwom gospodarczym i uchyłaniu się od płacenia należytego podatku na rzecz skarbu państwa;
- współdziałać z policjami innych państw oraz ich organizacjami międzynarodowymi, a także z organami i instytucjami Unii Europejskiej z uwagi na otwarte granice między państwami Unii Europejskiej i możliwości łatwego przedostania się osób poszukiwanych np. międzynarodowym listem gończym do innych państw jest to niezwykle ważne żeby współpraca ta stała na najwyższym poziomie co niewątpliwie ułatwi schwytywanie groźnych przestępców;
- gromadzić, przetwarzać i przekazywać informacje kryminalne - to kolejny bardzo ważny element pracy Policji z racji tego, że często pomaga to w powiązaniu danej osoby ze zostawionymi na miejscu przestępstwa śladami.⁵

Jak również zgodnie z art. 3 i art. 4 „Policja realizuje także zadania wynikające z przepisów prawa Unii Europejskiej oraz umów i porozumień międzynarodowych na zasadach i w zakresie w nich określonych oraz realizuje zadania wynikające z ustawy z dnia 9 marca 2017 r. o systemie monitorowania drogowego i kolejowego przewozu towarów (Dz.U. z 2018 r. poz. 2332)”.⁶

Zgodnie ze zmianami z 05 kwietnia 2019 r., policję można podzielić na kilka rodzajów:

- „kryminalną;
- śledczą;
- spraw wewnętrznych;
- prewencyjną;
- kontrterrorystyczną;
- wspomagającą działalność Policji w zakresie organizacyjny, logistycznym i technicznym”.

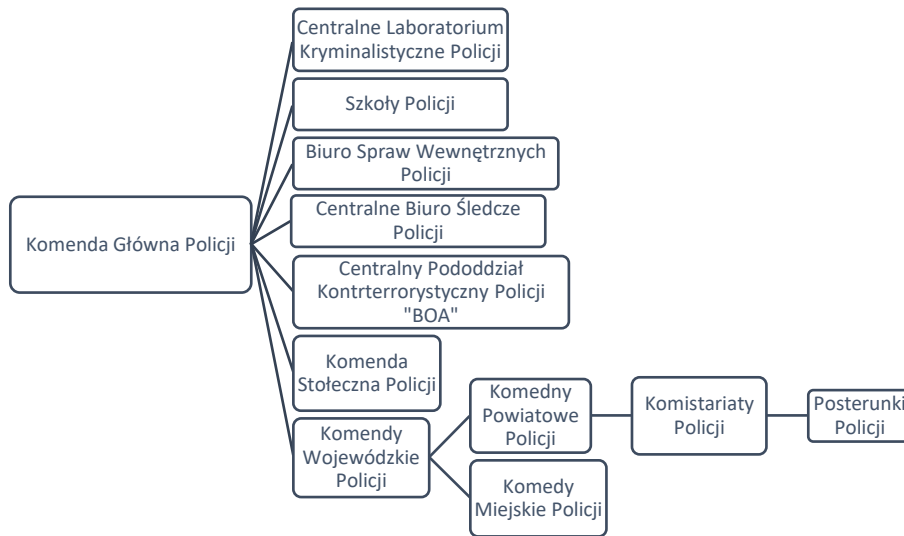
Jak również, w skład Policji wchodzi: „policja sądowa, Wyższa Szkoła Policji, ośrodki szkolenia i szkoły policji, wyodrębnione oddziały prewencji oraz instytuty badawcze”.⁷ Rysunek nr. 1 przedstawia organizację Policji w Polsce.

⁵ Dz.U. 1990 Nr 30 poz. 179, Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, rozdział 1, art. 1.2.

⁶ Dz.U. 1990 Nr 30 poz. 179, Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, rozdział 1, art. 1.2 i art. 1.4.

⁷ Dz.U. 1990 Nr 30 poz. 179, Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, rozdział 2, art. 4. Nowe brzmienie ustawy weszło w życie z dn. 5.04.2019 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 15).

Rysunek nr 1: Organizacja Policji w Polsce.

Źródło: Opracowanie własne.

Zadania Oddziału Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Poznaniu

Oddział Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Poznaniu ma wiele zadań, z których najważniejsze obejmują:

- **Patrole uliczne:** Część funkcjonariuszy Oddziału Prewencji zajmuje się prowadzeniem patroli ulicznych w celu zapobiegania przestępstwom, nadzorowania porządku publicznego oraz reagowania na zgłaszane sytuacje awaryjne;
- **Interwencje i reagowanie na zdarzenia:** Funkcjonariusze Oddziału Prewencji interwenują w sytuacjach, gdzie zachodzi potrzeba natychmiastowej interwencji, np. w przypadku przestępstw na gorącym uczynku, awantur ulicznych, czy interwencji w sytuacjach kryzysowych;
- **Kontrola przestrzegania prawa:** Oddział Prewencji prowadzi kontrole drogowe w celu zapewnienia przestrzegania przepisów ruchu drogowego oraz zwalczania przestępstw związanych z ruchem drogowym, takich jak jazda pod wpływem alkoholu czy narkotyków;
- **Wsparcie innych jednostek policji:** Oddział Prewencji może być wezwany do udzielenia wsparcia innym jednostkom policji, np. w przypadku większych interwencji, kontroli masowych zgromadzeń czy akcji przeciwko przestępczości zorganizowanej;
- **Działania prewencyjne:** Funkcjonariusze Oddziału Prewencji prowadzą działania prewencyjne mające na celu zapobieganie przestępczości, np. poprzez prowadzenie programów edukacyjnych w szkołach, działania profilaktyczne czy też promowanie bezpiecznego zachowania;
- **Zabezpieczanie imprez masowych:** Oddział Prewencji może być odpowiedzialny za zabezpieczanie imprez masowych, takich jak koncerty, festiwale czy wydarzenia sportowe, zapewniając bezpieczeństwo uczestnikom oraz kontrolując porządek podczas takich wydarzeń;

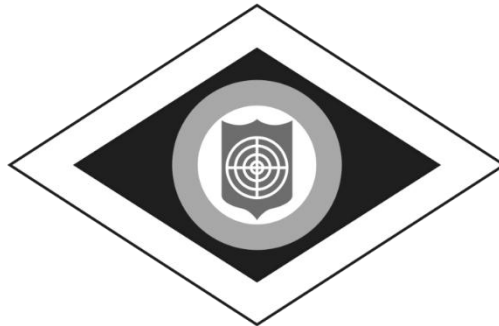
- Współpraca z innymi służbami: Oddział Prewencji współpracuje z innymi służbami, takimi jak straż pożarna, pogotowie ratunkowe czy służby medyczne, w celu skutecznego zarządzania sytuacjami kryzysowymi oraz udzielania pomocy poszkodowanym;

Oddziały Prewencji Policji dbają o ochronę bezpieczeństwa i porządku publicznego. Funkcjonariusze Oddziału Prewencji Policji prowadzą również liczne pościgi jak i poszukiwania okraszone na większą skalę, a także w przypadku katastrof i klęsk żywiołowych pomagają w miejscach szczególnie dotkniętych przez żywioły oraz dbają żeby nie doszło tam do naruszenia porządku publicznego i złamania prawa. Na co dzień pełnią także służbę patrolową na terenach miast i innych mniejszych miejscowości.

Organizują również takie akcje jak: bezpieczne ferie, walka z dopalaczami, porady dotyczące bezpiecznego używania fajerwerków podczas sylwestra, rady dot. cyberprzemocy i cyberprzestępczości i jak się przed nim ustrzec, odwiedzają szkoły i przedszkola, opowiadając o niebezpieczeństwie jakie czyha na uczniów, organizują pikniki, festyny, pogadanki gdzie zwracają uwagę na bezpieczeństwo seniorów, bezpieczeństwo podczas zabaw w wodzie podczas wakacji oraz przestrzegają przed kieszonkowcami. Akcje prewencyjne policji dla społeczeństwa mają na celu zwiększenie świadomości społecznej na temat bezpieczeństwa oraz zmniejszenie zagrożeń i przestępczości w społeczeństwie. Kampanie edukacyjne: Policja organizuje kampanie edukacyjne dotyczące różnych zagadnień związanych z bezpieczeństwem, takich jak zasady bezpiecznego zachowania na drodze, profilaktyka przemocy w rodzinie, czy też prewencja przestępstw internetowych. Programy partnerskie: Policja współpracuje z lokalnymi społecznościami, instytucjami oraz organizacjami pozarządowymi, aby razem opracować i realizować programy prewencyjne, które odpowiadają na konkretne potrzeby i wyzwania danego regionu. Spotkania informacyjne: Funkcjonariusze policji organizują spotkania informacyjne dla społeczności lokalnych, na których omawiają aktualne problemy bezpieczeństwa oraz udzielają wskazówek i porad dotyczących zapobiegania przestępstwom. Dni otwarte w komisariatach: Policja organizuje dni otwarte w komisariatach, podczas których mieszkańcy mają okazję spotkać się z funkcjonariuszami, zwiedzić posterunek policji oraz dowiedzieć się więcej na temat pracy policji i działań prewencyjnych. Programy profilaktyczne dla dzieci i młodzieży: Policja prowadzi programy profilaktyczne skierowane do dzieci i młodzieży, które edukują ich na temat bezpieczeństwa osobistego, zagrożeń związanych z narkotykami czy też cyberprzemocy. Kontrole bezpieczeństwa w miejscach publicznych: Policja przeprowadza kontrole bezpieczeństwa w miejscach publicznych, takich jak parki, place zabaw czy przystanki autobusowe, aby zapewnić bezpieczeństwo użytkownikom tych miejsc. Kampanie społeczne: Policja prowadzi kampanie społeczne na temat różnych zagadnień związanych z bezpieczeństwem, które są promowane w mediach społecznościowych, w lokalnych mediach oraz za pośrednictwem plakatów i ulotek. Współpracują również z Policją Wodną, GOPR-em, Strażą Miejską, Strażą Pożarną, Pogotowiem Ratunkowym i z wieloma innymi podmiotami zewnętrznymi, tak jak już wyżej zostało wspomniane. Są inicjatorem wielu programów edukacyjnych służących bezpieczeństwu, walczą również z patologiami społecznymi m.in.: żebractwem, handlem ludźmi, bezdomnością, przemocą w rodzinie. Policjanci prewencji tworzą również mapę zagrożeń bezpieczeństwa, każdy obywatel ma do takiej mapy dostęp, ponadto sam może zgłaszać okolice, miejsca, gdzie takowe zagrożenie występuje.

W oddziałach prewencji możemy również oznaczyć swój rower, aby chronić go przed kradzieżą, czy też podczas dużych imprez masowych zgłosić zawiadomienie o przestępstwie w mobilnym punkcie policyjnym. Jak widać Polska Policja, jak i oddział prewencji się zmieniają i ciągle udoskonalają, aby jak najlepiej wypełniać swoje zadania. Policjanci Oddziału Prewencji Policji, noszą na swoim umundurowaniu charakterystyczne naszywki (rys. nr 2)

Rysunek nr 2: Naszywka oddziałów prewencji i pododdziałów antyterrorystycznych noszona na umundurowaniu służbowym.

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Oddzialy_Prewencji_Policji, dostęp 17.09.2022 r., godz. 09:15.

Policja wykorzystuje różnorodny sprzęt, który jest niezbędny do wykonywania jej zadań w różnych sytuacjach. Oto kilka przykładów sprzętu używanego przez policję:

- Radiowóz: Radiowozy są kluczowym środkiem transportu dla policji. Są one wyposażone w komunikację radiową, systemy oświetlenia awaryjnego oraz specjalne wyposażenie umożliwiające szybką interwencję;
- Radiokomunikacja: Policja korzysta z różnych urządzeń radiokomunikacyjnych, takich jak ręczne radiotelefony, które umożliwiają szybką komunikację między funkcjonariuszami oraz centralą;
- Broń palna: Policjanci są wyposażeni w broń palną, która jest używana w sytuacjach wymagających obrony przed bezpośrednim zagrożeniem życia lub w przypadku konieczności zatrzymania przestępcy;
- Sprzęt ochrony osobistej: Do sprzętu ochrony osobistej policja zalicza takie elementy jak kamizelki kuloodporne, hełmy, tarcze i ochraniacze, które chronią funkcjonariuszy przed niebezpieczeństwami podczas interwencji;
- Sprzęt do analizy dowodów: Policja wykorzystuje specjalistyczny sprzęt do zbierania i analizy dowodów, takie jak aparaty fotograficzne, urządzenia do pobierania próbek DNA, czy sprzęt do identyfikacji odcisków palców;
- Radiosondy: W przypadku działań poszukiwawczych lub ratowniczych, policja może korzystać z radiosond, które pozwalają na szybką lokalizację osób lub obiektów;
- Sprzęt do kontroli i nadzoru: Policja wykorzystuje różnorodny sprzęt do kontroli i nadzoru, takie jak kamery monitoringu, dalmierze laserowe, lornetki nocne czy drony, które wspierają jej działania w monitorowaniu sytuacji oraz prowadzeniu obserwacji;

- Sprzęt do kontroli ruchu drogowego: W działaniach związanych z kontrolą ruchu drogowego policja korzysta z alkotestów, radarów pomiarowych, urządzeń do sprawdzania dokumentów oraz środków technicznych umożliwiających kontrolę przestrzegania przepisów drogowych.

Szczególnie oddział prewencji wykorzystuje sprzęt, do zabezpieczeń m.in.:

- „kaski ochronne;
- tarcze;
- kamizelki ochronne, nagolenniki, ochraniacze na ręce, rękawice ochronne;
- pałki szturmowe;
- miotacze gazu łzawiącego;
- miotacze gazu pieprzowego;
- granaty łzawiące;
- pistolety sygnalizacyjne;
- armatki wodne;
- automatyczne wyrzutnie gazu łzawiącego”.⁸

Podsumowując, Oddział Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Poznaniu jest istotną jednostką, która odgrywa kluczową rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa i porządku publicznego na obszarze województwa wielkopolskiego poprzez działania prewencyjne, interwencyjne oraz wspieranie społeczności lokalnej.

Streszczenie

Oddział Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Poznaniu jest kluczową jednostką odpowiedzialną za zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego na obszarze województwa wielkopolskiego. Funkcjonariusze tego oddziału angażują się w szeroki zakres działań, obejmujący patrole uliczne, interwencje, kontrolę przestrzegania prawa oraz działania prewencyjne. W swojej pracy Oddział Prewencji wykorzystuje różnorodny sprzęt, w tym radiowozy, broń palną, sprzęt ochrony osobistej oraz urządzenia do analizy dowodów. Istotą działania tego oddziału jest elastyczność, profesjonalizm oraz współpraca z innymi jednostkami policji i służbami bezpieczeństwa. Działania prewencyjne podejmowane przez Oddział Prewencji mają na celu zarówno zapobieganie przestępstwom, jak i zwiększanie zaufania społecznego poprzez aktywną interakcję z społecznością lokalną oraz edukację na temat bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: Oddział Prewencji, Komenda Wojewódzka Policji, Poznań, Bezpieczeństwo publiczne, Patrole uliczne, Interwencje, Działania prewencyjne, Edukacja na temat bezpieczeństwa

CHARACTERISTICS OF THE PREVENTION DEPARTMENT OF THE PROVINCIAL POLICE HEADQUARTERS IN POZNAŃ

Summary

The Prevention Department of Police in Poznań is a key unit responsible for ensuring safety and public order in the Poland area. Officers of this department engage in a wide range of activities, including street patrols, interventions, law enforcement, and preventive actions. In their work, the Prevention Department utilizes various equipment, including patrol cars, firearms, personal protective gear, and evidence analysis devices. The essence of this department's operation lies in

⁸ https://pl.wikipedia.org/wiki/Oddzialy_Prewencji_Policji, dostęp 17.09.2022 r., godz. 09:15.

flexibility, professionalism, and cooperation with other police units and security services. The preventive actions undertaken by the Prevention Department aim to both prevent crimes and increase public trust through active interaction with the local community and education on safety issues.

Keywords: Prevention Department, Police, Poznań, Public Safety, Street Patrols, Interventions, Preventive Actions, Safety Education

Bibliografia:

Dz.U. 1990 Nr 30 poz. 179, ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, rozdział 1, art. 1.1 .

Zahorski A., *Centralne instytucje policyjne w Polsce, w dobie rozbiorów*, Warszawa 1959, s.30.

Pieprzny S., *Policja organizacja i funkcjonowanie 2*. Wydanie, Oficyna Wolters Kluwer Polska, Warszawa, 2007 r., s. 10.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Oddzialy_Prewencji_Policji.

Martyna OSTROWSKA

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

BEZPIECZEŃSTWO PRACY FUNKCJONARIUSZY PSP: CZYNNIKI ŚRODOWISKA PRACY, WYNIKAJĄCE Z NICH ZAGROŻENIA I SPOSOBY ICH MINIMALIZOWANIA

*Ja, obywatel Rzeczypospolitej Polskiej,
świadom podejmowanych obowiązków strażaka,
uroczyście ślubuję być ofiarnym i mężnym
w ratowaniu zagrożonego życia ludzkiego
i wszelkiego mienia - nawet z narażeniem życia.¹*

Wstęp

Praca funkcjonariusza Państwowej Straży Pożarnej (PSP) traktowana jest jako służba dla innych. Służba, która jest jednak niewątpliwie stresująca i niebezpieczna, zwłaszcza że podczas akcji ratowniczo-gaśniczych funkcjonariusze PSP są narażeni na wiele czynników zagrażających ich zdrowiu i życiu. Mogą one wynikać z czynników środowiska pracy, jak i samego jej charakteru.

Z uwagi na specyfikę pracy i narażenie na stres funkcjonariusze PSP częściej niż inni pracownicy narażeni są na ryzyko wystąpienia znacznych uszczerbków na zdrowiu podczas wykonywania pracy.² Z tego względu ważne jest zapewnienie tej grupie zawodowej bezpiecznych i higienicznych warunków pracy.

Celem artykułu jest przedstawienie czynników środowiska pracy funkcjonariusza PSP i powodowanych przez nie zagrożeń oraz sposobów minimalizowania ryzyka z nich wynikających.

Charakterystyka zawodu strażaka

Zgodnie z Międzynarodową Kartą Charakterystyki Zagrożeń Zawodowych strażak „jest osobą wykonującą czynności ratowniczo-gaśnicze podczas różnego rodzaju zdarzeń, głównie podczas pożarów w celu ratowania życia, zabezpieczenia obiektów, minimalizacji szkód materialnych”.³ Funkcjonariusz PSP odpowiedzialny jest za organizowanie, kierowanie i prowadzenie działań ratowniczych zmierzających do ochrony i ratowania życia i zdrowia ludzi, minimalizowanie strat materialnych, zabezpieczanie obiektów oraz likwidację źródeł zagrożenia (pożaru, klęski żywiołowej czy innych miejscowych zagrożeń).⁴ Obciążenie pracą strażaków zawodowych jest bardzo duże, gdyż ich zakres obowiązków nie dotyczy jedynie walki z pożarami i klęskami żywiołowymi. Prowadzą oni także działania w zakresie ratownictwa ekologicznego, technicznego, chemicznego czy medycznego;⁵ zajmują się również ratownictwem poszukiwawczym, wodno-nurkowym i wysokościowym.⁶

¹ Fragment roty składanej podczas ślubowania przez strażaka przed podjęciem służby.

² P. Oskwarek, M. Tokarska-Rodak, *Stres w środowisku pracy strażaków*, Rozprawy Społeczne. 2017, nr 11(2), s. 58.

³ *Międzynarodowa Karta Charakterystyk Zagrożeń Zawodowych. Strażak*
<http://archiwum.ciop.pl/10908.html> (pobrano 14.02.2024 r.).

⁴ Tamże.

⁵ T. Sawicki, *Czynniki zagrażające bezpieczeństwu strażaków w warunkach pożaru*, *Bezpieczeństwo Pracy. Nauka i Praktyka*. 2004, nr 7–8, s. 35.

⁶ H. Liśniewska, *Przestrzeganie zasad bezpieczeństwa i higieny pracy przez funkcjonariuszy Państwowej Straży Pożarnej*, *Logistyka*. 2015, nr 5, s. 1083.

Funkcjonariusze PSP wykonują swoje zadania w specyficznym środowisku pracy, w potencjalnie szkodliwych dla zdrowia i dynamicznie zmieniających się warunkach. Warto też dodać, że często pracują w trudnych warunkach wynikających ze specyfiki zdarzeń, np. w czasie powodzi, pożaru, katastrofy budowlanej czy katastrofy drogowej. Ich praca odbywa się także często w niesprzyjających warunkach atmosferycznych, np. podczas silnego wiatru, deszczu, śniegu, mrozu czy upału. Czynniki te mogą mieć też wpływ na wydłużenie czasu prowadzenia danej akcji ratowniczo-gaśniczej, a sami strażacy nie zawsze są świadomi wszystkich zagrożeń,⁷ z których część można przewidzieć, a części nie.

Mając na względzie powyższe należy dodać, że warunki pracy, jak i sama specyfika zawodu strażaka powodują narażenie tej grupy zawodowej na działanie szkodliwych czynników, które mogą doprowadzić do powstania uszczerbku na zdrowiu, a nawet do śmierci. Zawód strażaka niesie więc za sobą bardzo duże ryzyko zawodowe. Do tego wszystkiego dochodzi fakt, że praca ta jest pracą zespołową, co wymaga umiejętności współdziałania oraz zdolności komunikacyjnych.⁸

Czynniki środowiska pracy strażaka PSP i wynikające z nich zagrożenia

Czynniki środowiska pracy strażaka PSP można podzielić na następujące kategorie:

- czynniki mogące powodować wypadki;
- czynniki fizyczne;
- czynniki chemiczne i pyły;
- czynniki biologiczne;
- czynniki ergonomiczne, psychospołeczne i związane z organizacją pracy.⁹

Pierwszą grupę czynników środowiska pracy stanowią czynniki mogące powodować wypadki, przedstawione w tab. 1.

Tabela 1. Czynniki powodujące wypadki w pracy strażaka PSP

Czynnik powodujący wypadki	Prawdopodobne skutki
Niskie stężenie tlenu w powietrzu	Niedotlenienie, uduszenie
Gorące powietrze, gazy, powierzchnie	Poparzenie skóry oraz górnych dróg oddechowych
Szkło, metal, ostre przedmioty	Urazy powstałe w wyniku, przecięcia, ułucia, przekłucia
Spadające elementy konstrukcji, np. sufit, mur, gruz	Urazy powstałe na skutek uderzenia, przygniecenia
Nieruchome, wystające elementy konstrukcji (w szczególności podczas zadymienia)	Urazy powstałe na skutek uderzenia
Wypadki komunikacyjne powstałe podczas jazdy do akcji	Urazy powstałe w wyniku wypadku komunikacyjnego

⁷ Międzynarodowa Karta..., dz. cyt.

⁸ K. Ciach, *Znaczenie oceny ryzyka zawodowego w zawodzie strażaka*, Archiwum Wiedzy Inżynierskiej. 2021, nr 6, s.3-5.

⁹ Międzynarodowa Karta..., dz. cyt.

Prąd elektryczny	Porażenie powstałe na skutek używania wadliwie działającego sprzętu elektrycznego
Ulatniające się gazy z uszkodzonej instalacji gazowej	Poparzenia i urazy powstałe w wyniku pożaru lub eksplozji
Substancje chemiczne powstające podczas pożaru	Ostre zatrucia
Zapadający się strop, śliska, nierówna nawierzchnia, drabiny, schody, dachy	Urazy na skutek upadku, potknięcia, poślizgnięcia
Praca z wykorzystaniem narzędzi elektrycznych i pneumatycznych	Rany cięte i szarpane, urazy, uderzenia, przygniecenia
Praca na wysokości	Urazy powstałe na skutek upadku z wysokości

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Międzynarodowa Karta Charakterystyk Zagrożeń Zawodowych. Strażak*, <http://archiwum.ciop.pl/10908.html>, [14.02.2024].

Warto zwrócić uwagę na zróżnicowane środowisko pracy funkcjonariuszy PSP zależne od miejsca i rodzaju zdarzenia. Zdarzenia, które będą wymagały ich interwencji mogą występować w budynkach (np. pożary, katastrofy budowlane), na drogach (wypadki drogowe, katastrofy komunikacyjne, w kabinach środków transportu), na dużych obszarach (m.in. pożary lasów, powodzie) oraz na wodzie, pod wodą i pod ziemią.¹⁰ W zależności od prowadzonej akcji strażacy PSP narażeni są na różnorodne zagrożenia w postaci spadających elementów konstrukcji, zapadającego się stropu, nierównej powierzchni, ostrych przedmiotów nieszczelnych czy zepsutych instalacji, ale także zagrożenia wynikające z używania narzędzi pneumatycznych i elektrycznych podczas pracy oraz samej pracy na wysokości. Do tego należy dodać także potencjalną ekspozycję na działanie gazów, toksycznych pyłów oraz ubogą w tlen atmosferę. Te wszystkie czynniki narażają funkcjonariuszy na utratę zdrowia, a nawet życia.

Wartym rozważenia czynnikiem wpływającym na możliwość powstawania zagrożeń w pracy funkcjonariusza PSP jest także zadymienie, gdyż natura tego czynnika zagrożenia jest dwójaka. Pierwsza jej warstwa dotyczy organizmu funkcjonariusza, który wraz z dymem wdycha różne toksyczne związki chemiczne. Drugi aspekt ma podłoże techniczne – dym powoduje zaciemnienie przestrzeni, która jest objęta pożarem, a więc prowadzi do ograniczenia widoczności (m.in. poprzez utrudnienie przenikania przezeń światła latarki). Zadymienie może zatem prowadzić jednocześnie do problemów z funkcjonowaniem układu oddechowego, jak i być przyczyną utraty orientacji, uderzeń, upadków czy skaleczeń o różne wystające elementy.¹¹

Drugą grupę czynników środowiska pracy stanowią czynniki fizyczne, przedstawione w tabeli 2.

¹⁰ M. Pałęga, D. Rydz, *Identyfikacja zagrożeń i analiza poziomu wypadkowości na stanowisku pracy strażaka*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Technika, Informatyka, Inżynieria Bezpieczeństwa. 2018, nr 6, s. 612.

¹¹ T. Sawicki, *Czynniki zagrażające...*, dz. cyt., s. 36-37.

Tabela 2. Czynniki fizyczne powodujące zagrożenia w pracy strażaka PSP

Czynnik fizyczny	Prawdopodobne skutki
Nadmierny hałas podczas akcji ratowniczych	Zmęczenie, uszkodzenie słuchu, rozdrażnienie
Wysoka temperatura podczas pożarów	Dyskomfort cieplny, przegrzanie organizmu, poparzenia
Niska temperatura (szczególnie podczas akcji ratowniczych w okresie zimowym, zwłaszcza akcji ratownictwa wodnego)	Zapalenie oskrzeli, zapalenie płuc, odmrożenia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Międzynarodowa Karta Charakterystyk Zagrożeń Zawodowych. Strażak*, <http://archiwum.ciop.pl/10908.html>, [14.02.2024].

Praca strażaka zależna jest także od mikroklimatu, w którym się odbywa. Wysoka temperatura panująca podczas pożarów prowadzi do przegrzania organizmu oraz powstania poparzeń. Z kolei ekspozycja na niską temperaturę, panującą podczas akcji przeprowadzanych w miesiącach zimowych, może powodować u strażaków choroby płuc, oskrzeli oraz odmrożenia. „Skrajne temperatury powodują uruchamianie czynników regulujących ciepłotę ciała; procesy z tym związane przeciążają organizm strażaka, a w przypadku wykonywania w tych warunkach ciężkiej pracy fizycznej powodują obciążenie układu krążenia i układu ruchu”.¹² W wysokiej temperaturze, z założonym aparatem oddechowym wysiłek fizyczny wykonywany w odzieży izolującej powoduje powstanie stresu cieplnego i kumulację ciepła w organizmie.¹³

Kolejnym czynnikiem fizycznym oddziałującym na pracę funkcjonariuszy PSP jest hałas. Prowadzi on do upośledzenia słuchu, przedłużenia czasu reakcji, podniesienia poziomu stresu zawodowego oraz ograniczenia zdolności obserwacji.¹⁴ Natężenie hałasu można sklasyfikować biorąc pod uwagę wpływ na zdrowie człowieka:

- poniżej 35 dB – nie wpływa znacząco na zdrowie człowieka, może jednak utrudniać koncentrację;
- od 35 dB do 70 dB – oddziałuje negatywnie na ośrodkowy układ nerwowy, a w szczególności powoduje odczuwanie zmęczenia oraz obniżenie wydajności organizmu;
- od 70 dB do 85 dB – występujący trwale prowadzi do obniżenia produktywności, bólu głowy oraz osłabienia słuchu;
- od 85 dB do 130 dB – powoduje uszkodzanie słuchu i prowadzi do schorzeń układu krwionośnego i nerwowego, zaburzeń równowagi oraz trudności w zrozumieniu drugiego człowieka;
- od 130 dB do 150 dB – wywołuje drgania narządów wewnętrznych, uszkadza je trwale, trwale uszkadza słuch oraz prowadzi do innych schorzeń;

¹² M. Wejman, K. Przybylski, *Identyfikacja zagrożeń na stanowiskach pracy strażaków zawodowych*, Zeszyty Naukowej Politechniki Poznańskiej. Organizacja i Zarządzanie. 2013, nr 59, s. 71.

¹³ Tamże, s. 71.

¹⁴ Tamże, s. 72.

- powyżej 150 dB – powoduje zaburzenia błędnika, mdłości, zaburza koordynację ruchową. Pięć minut przebywania w takim hałasie paraliżuje organizm.¹⁵

Źródłami hałasu w pracy funkcjonariusza PSP mogą być wybuchy butli z gazem (ok. 160 dB), silniki spalinowe, pompy, agregaty (do 125 dB), sprężarki (do 113 dB), ruch uliczny (ok. 90 dB) oraz działanie różnych maszyn i narzędzi (od 85 dB).¹⁶

Trzecią grupę czynników środowiska pracy stanowią czynniki chemiczne, przedstawione w tabeli 3.

Tabela 3. Czynniki chemiczne powodujące zagrożenia w pracy strażaka PSP

Czynnik chemiczny	Prawdopodobne skutki
Niedobór tlenu w powietrzu, którym oddycha strażak i/lub obecność tlenu węgla i innych produktów spalania w powietrzu	Niedotlenienie, śmierć w wyniku uduszenia
Różne związki chemiczne wydzielające się podczas katastrof chemicznych	Ostre zatrucia, zapalenia skóry, poparzenia
Gazy ulatniające się podczas pożaru z nieszczelnych zbiorników oraz instalacji technologicznych	Ostre zatrucia
Środki pianotwórcze i inne np. dezynfekcyjne	Zmiany skórne na tle uczuleniowym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Międzynarodowa Karta Charakterystyk Zagrożeń Zawodowych. Strażak*, <http://archiwum.ciop.pl/10908.html>, [14.02.2024].

Funkcjonariusze PSP podczas gaszenia pożarów są narażeni na zanieczyszczenia powietrza, uwalniające się z dymów, pyłów i gazów do atmosfery. Mają one różne właściwości drażniące i różny poziom toksyczności. Związki chemiczne, które mogą powstawać podczas pożarów, to: tlenek węgla, dwutlenek siarki, chlorowodór, ditlenek azotu i siarki, benzopiren, wielopierścieniowe węglowodory aromatyczne, tlenki azotu, ozon, ołów, azbest i cyjanowodór. Większość z tych substancji jest rakotwórcza, a poza tym że może prowadzić do rozwoju chorób nowotworowych, naraża również na występowanie uczuleń, poparzeń, zatruc i zapaleń skóry – są to zatem poważne zagrożenia dla zdrowia i życia strażaków.¹⁷

Przedostatnią grupę czynników środowiska pracy stanowią czynniki biologiczne, przedstawione w tabeli 4.

¹⁵ *Bezpieczeństwo i higiena pracy/służby*, <https://www.gov.pl/web/kgpsp/bezpieczenstwo-i-higiena-pracysluzby> (pobrano 10.07.2024 r.).

¹⁶ M. Wejman, K. Przybylski, *Identyfikacja zagrożeń...*, dz. cyt., s. 72.

¹⁷ H. Liśniewska, *Przestrzeganie zasad...*, dz. cyt., s. 1084.

Tabela 4. Czynniki biologiczne powodujące zagrożenia w pracy strażaka PSP

Czynnik biologiczny	Prawdopodobne skutki
Każdy czynnik biologiczny wywołujący choroby zakaźne, który pochodzi od ratowanych osób albo zwierząt	Choroby zakaźne (np. WZW, HIV, ukąszenia przez owady, laseczki tężca)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Międzynarodowa Karta Charakterystyk Zagrożeń Zawodowych. Strażak*, <http://archiwum.ciop.pl/10908.html>, [14.02.2024].

Strażacy prowadząc akcje ratownicze są także narażeni na ryzyko zarażenia się różnymi chorobami zakaźnymi od osób lub zwierząt, które ratują. Niezwykle ważne w tym zakresie jest przestrzeganie przepisów bhp w celu zmniejszenia ryzyka transmisji choroby.

Ostatnią grupę czynników środowiska pracy stanowią czynniki ergonomiczne, psychospołeczne i związane z organizacją pracy, przedstawione w tabeli 5.

Tabela 5. Czynniki ergonomiczne, psychospołeczne i związane z organizacją pracy powodujące zagrożenia w pracy strażaka PSP

Czynnik ergonomiczny, psychospołeczny lub związany z organizacją pracy	Prawdopodobne skutki
Odpowiedzialność za bezpieczeństwo i zdrowie ratowanych ludzi i współpracowników, świadomość zagrożenia własnego zdrowia i życia, wydarzenia, zwłaszcza śmierć osób poszkodowanych, których świadkiem jest strażak	Stres pourazowy
Praca w trybie dyżurowym (praca nocna)	Stres psychiczny, obniżona zdolność do pracy fizycznej, zaburzenia rytmu biologicznego
Nadmierny wysiłek fizyczny (m.in. dźwiganie osób poszkodowanych, sprzętu gaśniczo-ratowniczego)	Dolegliwości bólowe w wyniku przeciążenia układu mięśniowo-szkieletowego, zmęczenie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Międzynarodowa Karta Charakterystyk Zagrożeń Zawodowych. Strażak*, <http://archiwum.ciop.pl/10908.html>, [14.02.2024].

Praca strażaka odbywa się w trudnych i stresujących warunkach, stąd wymaga dużej odporności psychicznej. Ważna jest także świadomość wśród członków tej grupy zawodowej, że stres może być współprzyczyną wypadków. Ponadto funkcjonariusz musi być świadomy, że odpowiada nie tylko za własne bezpieczeństwo, ale także współpracowników i osób poszkodowanych w danym zdarzeniu. „*Społeczny aspekt pracy dodatkowo wpływa na ryzyko związane ze stresem, a co za tym idzie na zwiększenie narażenia na wystąpienie wypadku przy pracy*”.¹⁸ Funkcjonariusze PSP mają także do czynienia ze zdarzeniami traumatycznymi, np. śmierć osoby ratowanej czy akcje zagrażające ich życiu, co może przekładać się na powstawanie u nich zaburzeń psychicznych, np. zespołu stresu pourazowego. Każdy wyjazd na akcję ratowniczo-gaśniczą wiąże się

¹⁸ K. Ciach, *Znaczenie oceny...*, dz. cyt., s. 4.

z niewiadomym, co zastaną na miejscu, a to sprzyja powstawaniu stresu. „Bowiern, każde zdarzenie wiąże się z podejmowaniem odmiennych czynności ratowniczych, których nie da się do końca przewidzieć”.¹⁹

Czynnikiem zagrożenia związanym z organizacją pracy jest praca w trybie dyżurowym, w tym także porą nocną. Odbywa się ona w 24-godzinym systemie zmianowym, po czym strażak ma 48-godzinny czas wypoczynku. Funkcjonariusze wykonują pracę w dni robocze, ale także weekendy i święta.²⁰ Działania ratownicze podejmowane są zarówno w dzień, jak i w nocy. Różnią się także czasem trwania, od kilkunastu minut do kilkunastu godzin. Ponadto 24-godzinny czas pracy funkcjonariusza PSP można podzielić na trzy okresy:

I – 8 h – ćwiczenia, szkolenia, konserwacja sprzętu;

II – 8 h – rekreacja, wypoczynek;

III – 8 h – czuwanie.²¹

Jednakże gotowość do wyjazdu musi być utrzymywana przez całą dobę, niezależnie od powyższego podziału.²²

Kolejnym czynnikiem zagrożenia jest także nadmierny wysiłek fizyczny. Strażak dźwiga osoby poszkodowane, rozwija i zwiija linie węzowe, przenosi sprzęt, rozbiera konstrukcje budowlane, chodzi po drabinach.²³ Czasami wykonuje te zadania w skrajnie wysokiej lub skrajnie niskiej temperaturze, będąc ubranym w odzież ochronną. Prowadzi to do powstawania zmęczenia, wyczerpania, urazów czy przeciążenia układu mięśniowo-szkieletowego.²⁴

Bezpieczeństwo pracy funkcjonariuszy PSP

Nie da się wykluczyć wszystkich niebezpiecznych czynników w pracy funkcjonariuszy PSP. Jednakże znajomość zasad bezpiecznej pracy i ich przestrzeganie może w znacznym stopniu przyczynić się do minimalizacji ryzyka zdrowotnego związanego z pełnioną służbą.

Bezpieczeństwo i higiena pracy funkcjonariuszy PSP regulowana jest w licznych aktach prawnych, do których należy zaliczyć: ustawę o Państwowej Straży Pożarnej, ustawę o ochronie przeciwpożarowej, Kodeks pracy oraz rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie szczegółowych warunków bezpieczeństwa i higieny służby strażaków Państwowej Straży Pożarnej. Wymienione przepisy określają m.in. warunki pełnienia służby w czasie przebywania w strażnicach i innych obiektach, procedury zabezpieczenia medycznego podczas akcji ratowniczo-gaśniczych, ćwiczeń i szkoleń oraz zasady wyposażania funkcjonariuszy w środki ochrony indywidualnej. Za bezpieczeństwo i higienę pracy w jednostkach, które są podległe Komendzie Głównej odpowiedzialność ponoszą kierownicy.²⁵

Warto zwrócić uwagę na zasady zawarte w dziale III rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 sierpnia 2021 r. w sprawie szczegółowych warunków bezpieczeństwa i higieny służby strażaków Państwowej Straży Pożarnej, dotyczące obowiązków strażaka w czasie pełnienia służby. Strażak zobowiązany jest do:

¹⁹ M. Pałęga, D. Rydz, *Identyfikacja zagrożeń...*, dz. cyt., s. 612.

²⁰ K. Ciach, *Znaczenie oceny...*, dz. cyt., s. 4.

²¹ M. Pałęga, D. Rydz, *Identyfikacja zagrożeń...*, dz. cyt., s. 612.

²² Tamże, s. 613.

²³ M. Wejman, K. Przybylski, *Identyfikacja zagrożeń...*, dz. cyt., s. 72-73.

²⁴ M. Pałęga, D. Rydz, *Identyfikacja zagrożeń...*, dz. cyt., s. 612.

²⁵ H. Liśniewska, *Przestrzeganie zasad...*, dz. cyt., s. 1084.

- sprawdzania sprzętu;
- stosowania środków ochrony indywidualnej oraz wyposażenia osobistego zgodnie z instrukcją użytkowania i przeznaczeniem;
- wykonywania czynności ratowniczych oraz brania udziału w szkoleniach i ćwiczeniach w kompletnej odzieży specjalnej;
- utrzymania przydzielonej mu odzieży specjalnej, wyposażenia osobistego i środków ochrony indywidualnej w stanie sprawności;
- natychmiastowego zgłaszania uszkodzeń przydzielonych środków ochrony indywidualnej, wyposażeniu osobistym oraz sprzęcie;
- natychmiastowego zgłaszania niedyspozycji psychofizycznych i urazów;
- utrzymania włosów i zarostu w stanie, który umożliwia pracę w sprzęcie ochrony układu oddechowego i bezpieczną obsługę sprzętu.²⁶

Ponadto podczas pracy funkcjonariusz powinien też przestrzegać następujących zasad:

- stosować się do zasad, które są zawarte w instrukcjach dla konkretnych zdarzeń lub przekazywane w czasie treningów;
- sprawdzać drabinę przed wejściem, nie wchodzić na niestabilnie ustawioną drabinę albo mające śliskie szczeble;
- stosować bezpieczne metody przenoszenia oraz podnoszenia ciężkich ładunków, jeżeli można to stosować do tego urządzenia mechaniczne.²⁷

Ważne jest także czyszczenie odzieży ochronnej używanej przez strażaka podczas akcji ratowniczo-gaśniczych z uwagi na obecność szkodliwych substancji chemicznych. Zazwyczaj w tym celu wykonywane jest pranie wodne przy użyciu maszyn pralniczych. Czyszczenie jest istotne z uwagi na możliwość usunięcia dużej ilości szkodliwych substancji. Minimalizuje to ryzyko przenoszenia się tych substancji na skórę funkcjonariusza czy oddziaływanie na jego układ oddechowy. „Należy jednak pamiętać, że proces konserwacji odzieży ochronnej nie zawsze zapewnia całkowite usunięcie wszystkich zanieczyszczeń. Dlatego dochodzi do kumulowania się w niej szkodliwych substancji, zwłaszcza w jej wewnętrznych warstwach, co stanowi zagrożenie dla strażaka”.²⁸ Czyszczenie odzieży ochronnej powinno się odbywać zgodnie z instrukcją podaną przez producenta. Systematyczne jej czyszczenie, najlepiej po każdej zakończonej akcji, zapewnia większe bezpieczeństwo jej ponownego użytkowania i większą ochronę przed czynnikami powodującymi zagrożeniami w pracy funkcjonariusza PSP.²⁹

Stosowanie powyższych zasad bezpieczeństwa i higieny pracy zmniejsza ryzyko pojawienia się różnego rodzaju zagrożeń dla życia i zdrowia funkcjonariusza PSP.

Zapewnieniu bezpieczeństwa i higieny pracy strażaka PSP mają służyć także szkolenia: wstępne i okresowe. Szkolenie wstępne realizowane jest w formie instruktażu ogólnego oraz instruktażu stanowiskowego. Pierwszy z nich prowadzić powinna osoba zajmująca się realizacją zadań z obszaru bhp i powinno się na niego

²⁶ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 sierpnia 2021 r. w sprawie szczegółowych warunków bezpieczeństwa i higieny służby strażaków Państwowej Straży Pożarnej, Dz.U. 2021 poz. 1681.

²⁷ *Bezpieczeństwo i higiena pracy/służby*, <https://www.gov.pl/web/kgpsp/bezpieczenstwo-i-higiena-pracysluzby> (pobrano 10.07.2024 r.).

²⁸ S. Krzemińska, M. Szewczyńska, A. Jachowicz, *Narażenie strażaków na substancje chemiczne podczas pożaru*. *Bezpieczeństwo Pracy. Nauka i Praktyka*. 2024, nr 5, s. 14-15.

²⁹ Tamże, s. 15.

przeznaczyć co najmniej 3 godziny lekcyjne. Drugi instruktaż powinien być prowadzony przez osoby, które kierują komórką, do której strażak zostanie przydzielony. Dla strażaków pełniących służbę w systemie codziennym oraz zmianowym na stanowiskach kierowania trwa on nie krócej niż 2 godziny lekcyjne. Dla strażaków pełniących służbę w systemie zmianowym, oprócz stanowisk kierowania, trwa on nie krócej niż 10 godzin lekcyjnych. Szkolenia okresowe dla funkcjonariuszy PSP, w formie seminariów lub instruktaży, organizować należy nie rzadziej niż raz na 3 lata. Pierwsze szkolenie okresowe realizowane jest w czasie do 12 miesięcy od szkolenia wstępnego.³⁰

Podsumowanie

Praca strażaka PSP wymaga odporności fizycznej i psychicznej z uwagi na ekspozycję na wiele czynników środowiska pracy, które mogą powodować zagrożenia skutkujące niekiedy poważnym uszczerbkiem na zdrowiu, a w ekstremalnych przypadkach nawet zgonem. Ponieważ praca funkcjonariuszy wykonywana jest nierzadko w ekstremalnie trudnych warunkach, ryzyko jej towarzyszące jest wysokie. Z tego powodu ważna jest świadomość strażaków na temat różnego rodzaju zagrożeń, oraz stosowanie odpowiednich zasad profilaktyki, a przynajmniej sposobów minimalizowania skutków. Istotną rolę spełnia w tym aspekcie przestrzeganie zasad bezpieczeństwa i higieny pracy zawartych w obowiązujących aktach prawnych. Każda akcja ratowniczo-gaśnicza jest inna i nie można bagatelizować niebezpieczeństw dla życia i zdrowia, nawet z pozoru w prostych akcjach.

Streszczenie

Praca funkcjonariusza Państwowej Straży Pożarnej to profesja, z którą wiąże się wiele stresu i potencjalnie niebezpiecznych sytuacji. Czynniki zagrażające życiu i zdrowiu strażaka mogą wynikać zarówno z czynników środowiska pracy, jak i jej charakteru. Z tego powodu problematyka bezpieczeństwa strażaków podczas pełnienia służby jest aktualna i potrzebna. Celem niniejszego artykułu jest prezentacja tych zagrożeń oraz sposobów minimalizowania ryzyka z nich wynikających.

Słowa kluczowe: służba funkcjonariusza straży pożarnej, zagrożenia w pracy strażaka

OSH IN STATE FIRE SERVICE: WORK ENVIRONMENT FACTORS, DANGERS PERTAINING TO THEM AND WAYS OF MINIMIZING THE RISK

Summary

The work of a State Fire Service officer is a profession pertaining to either stress or many potentially dangerous situations. Factors that threaten a firefighter's life and health may result both from the working environment and the occupation's nature. Therefore, the issue of firefighters' safety while on duty is current and necessary. The aim of this article is to present said threats, as well as ways to minimize the resulting risks.

Key words: service of a fire brigade officer, threats in the work of a firefighter

³⁰ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 sierpnia 2021 r. w sprawie szczegółowych..., dz. cyt.

Bibliografia:

- Ciach K., Znaczenie oceny ryzyka zawodowego w zawodzie strażaka, *Archiwum Wiedzy Inżynierskiej*. 2021, nr 6.
- Krzemińska S., Szewczyńska M., Jachowicz A., *Narażenie strażaków na substancje chemiczne podczas pożaru*, *Bezpieczeństwo Pracy. Nauka i Praktyka*. 2024, nr 5.
- Liśniewska H., *Przestrzeganie zasad bezpieczeństwa i higieny pracy przez funkcjonariuszy Państwowej Straży Pożarnej*, *Logistyka*. 2015, 5.
- Oskwarek P., Tokarska-Rodak M., *Stres w środowisku pracy strażaków*, *Rozprawy Społeczne*. 2017, nr 11(2).
- Pałęga M., Rydz D., *Identyfikacja zagrożeń i analiza poziomu wypadkowości na stanowisku pracy strażaka*, *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Technika, Informatyka, Inżynieria Bezpieczeństwa*. 2018, nr 6.
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 sierpnia 2021 r. w sprawie szczególnych warunków bezpieczeństwa i higieny służby strażaków Państwowej Straży Pożarnej, *Dz.U.* 2021 poz. 1681.
- Sawicki T., *Czynniki zagrażające bezpieczeństwu strażaków w warunkach pożaru*, *Bezpieczeństwo Pracy. Nauka i Praktyka*. 2004, nr 7–8.
- Wejman M., Przybylski K. *Identyfikacja zagrożeń na stanowiskach pracy strażaków zawodowych*, *Zeszyty Naukowej Politechniki Poznańskiej. Organizacja i Zarządzanie*. 2013, nr 59.

Dominik SIERZPUTOWSKI
Naukowiec niezależny

WPLYW SOCJALDEMOKRATYCZNEGO MODELU PAŃSTWA OPIEKUŃCZEGO NA BEZPIECZEŃSTWO PAŃSTWA

I. Wstęp

Współczesne państwa opiekuńcze, oparte na socjaldemokratycznym modelu polityki społecznej, stanowią istotny element krajobrazu politycznego i społecznego wielu krajów na całym świecie. Ich fundamentalnym założeniem jest zapewnienie obywatelom wszechstronnej opieki socjalnej, w tym powszechnego dostępu do edukacji, opieki zdrowotnej oraz różnorodnych świadczeń społecznych. Model ten, w przeciwieństwie do bardziej liberalnych systemów, kładzie nacisk na równość, sprawiedliwość społeczną i solidaryzm.¹

Bezpieczeństwo państwa jest wielowymiarowym pojęciem, które obejmuje nie tylko aspekty militarne, ale również ekonomiczne, społeczne, polityczne i ekologiczne. Bezpieczeństwo państwa można zdefiniować jako zdolność do ochrony interesów narodowych, integralności terytorialnej, suwerenności oraz zapewnienia dobrobytu obywateli.²

W kontekście rosnących wyzwań globalnych, takich jak migracje, zmiany klimatyczne, nierówności społeczne oraz zagrożenia terrorystyczne, rola państwa opiekuńczego nabiera nowego wymiaru. Rozważania nad wpływem modelu socjaldemokratycznego na bezpieczeństwo państwa są zatem kluczowe dla zrozumienia, w jaki sposób nowoczesne państwa mogą adaptować swoje polityki, aby skutecznie odpowiadać na te wyzwania.

II. Teoretyczne podstawy socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego

Podstawowe założenia socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego opierają się na kilku kluczowych wartościach: równości, sprawiedliwości społecznej oraz solidarności. Równość oznacza dążenie do minimalizacji nierówności dochodowych i społecznych poprzez redystrybucję dochodów i szeroki dostęp do usług publicznych. Sprawiedliwość społeczna wiąże się z zapewnieniem każdemu obywatelowi godnych warunków życia oraz równych szans rozwoju, niezależnie od jego pochodzenia, statusu społecznego czy dochodów. Solidarność oznacza wzajemne wsparcie wszystkich członków społeczeństwa, gdzie bogatsi obywatele pomagają finansować potrzeby tych, którzy znajdują się w trudniejszej sytuacji życiowej.³

¹ Zob. Szerzej np. N. Barr, *Economics of the Welfare State*. Oxford University Press, Oxford 2012; S. Czech, *Państwo dobrobytu a proces globalizacji gospodarczej*. W: *Ekonomia*. Red. J. Sokołowski, M. Sosnowski, A. Żabiński, Wrocław 2010; M. Radzikowski, *Państwo socjalne. Przyczyny i skutki*, Warszawa 2013.

² Zob. A. Szymonik, *Organizacja i funkcjonowanie systemów bezpieczeństwa*, Warszawa 2011, s. 15; Z. Ciekankowski, J. Nowicka, H. Wyrębek, *Bezpieczeństwo państwa w obliczu współczesnych zagrożeń*, Siedlce 2016, s. 18; M. Czuryk, K. Dunaj, M. Karpiuk, K. Prokop, *Bezpieczeństwo państwa. Zagadnienia prawne i administracyjne*, Olsztyn 2016, s. 19.

³ M. Książkowski, *Polityka społeczna w różnych krajach i modele polityki społecznej w: Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, red. G. Firli-Fesnak i M. Szyłko-Skoczny, Warszawa 2009, s. 144.

Socjaldemokratyczny model państwa opiekuńczego realizowany jest poprzez szereg instrumentów politycznych i gospodarczych. Jednym z najważniejszych narzędzi jest progresywne opodatkowanie, które umożliwia redystrybucję dochodów od najbogatszych do najbiedniejszych. Podatki dochodowe oraz składki na ubezpieczenia społeczne finansują szeroki zakres świadczeń socjalnych, takich jak emerytura, renty, zasiłki dla bezrobotnych, zasiłki rodzinne oraz pomoc społeczną. Systemy te mają na celu zapewnienie obywatelom ochrony przed ryzykiem socjalnym, takim jak choroba, starość czy bezrobocie, oraz gwarantowanie minimalnego poziomu dochodów i godnych warunków życia.⁴

Kolejnym kluczowym elementem socjaldemokratycznego modelu jest powszechny dostęp do usług publicznych, takich jak edukacja, opieka zdrowotna i mieszkalnictwo. W socjaldemokratycznym państwie opiekuńczym edukacja jest finansowana z budżetu państwa i dostępna dla wszystkich obywateli na wszystkich poziomach, od przedszkola po studia wyższe. Celem jest nie tylko przekazywanie wiedzy, ale także kształtowanie postaw obywatelskich, promowanie równości szans oraz przygotowanie młodych ludzi do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym. Podobnie, system opieki zdrowotnej jest finansowany z publicznych środków, co zapewnia równość w dostępie do usług medycznych oraz zapobiega nierównościom zdrowotnym. Wysoki poziom opieki zdrowotnej przyczynia się do poprawy ogólnego stanu zdrowia społeczeństwa, co ma pozytywny wpływ na bezpieczeństwo społeczne i ekonomiczne państwa.⁵

Polityka rynku pracy w socjaldemokratycznym modelu państwa opiekuńczego koncentruje się na aktywnym wspieraniu zatrudnienia oraz zapobieganiu bezrobociu. Państwo wdraża różnorodne programy szkoleniowe, doradztwo zawodowe oraz subsydiowanie zatrudnienia dla osób długotrwale bezrobotnych. Celem tych działań jest nie tylko zmniejszenie bezrobocia, ale także podnoszenie kwalifikacji zawodowych obywateli i dostosowanie ich do potrzeb rynku pracy.⁶

Solidarność społeczna, jako jedna z fundamentalnych wartości socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego, przejawia się w szerokim wsparciu dla osób w trudnej sytuacji życiowej, takich jak osoby starsze, niepełnosprawne, samotne matki czy bezrobotni. Państwo angażuje się w budowę i utrzymanie dostępnych cenowo mieszkań, co ma na celu zapobieganie bezdomności i zapewnienie godnych warunków mieszkaniowych dla wszystkich obywateli. Polityka socjalna obejmuje również szeroki zakres programów wsparcia dla rodzin, takich jak zasiłki rodzinne, urlopy macierzyńskie i ojcowskie, oraz programy wsparcia dla osób starszych i niepełnosprawnych. Celem tych działań jest zapewnienie wszystkim obywatelom odpowiedniego poziomu życia oraz zapobieganie wykluczeniu społecznemu.⁷

Socjaldemokratyczny model państwa opiekuńczego jest kompleksowym i zintegrowanym podejściem do zarządzania społeczeństwem i gospodarką, które dąży do zapewnienia wszystkim obywatelom wysokiej jakości życia, równości szans oraz bezpieczeństwa socjalnego i ekonomicznego. Model ten opiera się na wartościach równości, sprawiedliwości społecznej i solidarności, realizowanych

⁴ M. Estevez-Abe, T. Iversen, D. Soskice, *Social Protection and the Formation of Skills: A Reinterpretation of the Welfare State*. W: *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Red. P. Hall, D. Soskice. Oxford University Press, Oxford 2001, s. 145-151.

⁵ Ibidem, s. 154-157.

⁶ W. Rutkowski, *Współczesne państwo dobrobytu. Ekspansja. Kryzys. Spory*, Warszawa 2009, s. 246-251.

⁷ N. Barr, *Economics...*, s. 118-119.

poprzez progresywne opodatkowanie, rozbudowane systemy zabezpieczenia społecznego oraz powszechny dostęp do usług publicznych. Państwa skandynawskie, które skutecznie wdrożyły ten model, stanowią przykłady jego efektywności i wpływu na bezpieczeństwo społeczne, ekonomiczne i polityczne.

Ochrona zdrowia jest jednym z kluczowych elementów socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego. System opieki zdrowotnej w krajach socjaldemokratycznych jest finansowany z publicznych środków, co zapewnia równość w dostępie do usług medycznych. Kluczowe cechy tego systemu to:

- powszechny dostęp,
- profilaktyka i promocja zdrowia,
- finansowanie: system opieki zdrowotnej finansowany jest głównie z podatków oraz składek na ubezpieczenie zdrowotne, co pozwala na utrzymanie wysokiej jakości usług medycznych oraz minimalizowanie kosztów dla pacjentów,
- infrastruktura: rozwinięta infrastruktura medyczna, w tym nowoczesne szpitale, kliniki oraz ośrodki zdrowia, zapewnia dostęp do zaawansowanych technologii medycznych i specjalistycznej opieki.

Edukacja w socjaldemokratycznym modelu państwa opiekuńczego jest uznawana za jedno z fundamentalnych praw każdego obywatela i kluczowy element polityki społecznej. System edukacyjny obejmuje:⁸

- powszechny i równy dostęp,
- jakość kształcenia,
- *Lifelong learning*: socjaldemokratyczne państwa opiekuńcze promują ideę uczenia się przez całe życie, oferując różnorodne programy szkoleniowe i edukacyjne dla dorosłych,
- integracja społeczna: system edukacyjny kładzie duży nacisk na integrację społeczną i kulturową, promując wartości demokratyczne, tolerancję oraz równość płci.

Polityka rynku pracy w socjaldemokratycznym modelu państwa opiekuńczego jest zorientowana na aktywne wspieranie zatrudnienia oraz zapobieganie bezrobociu. Kluczowe elementy tej polityki to:⁹

- aktywne programy zatrudnienia,
- ochrona praw pracowniczych, w tym prawa do godnych warunków pracy, wynagrodzenia oraz bezpiecznych warunków pracy,
- wsparcie dla osób długotrwale bezrobotnych,
- równouprawnienie: polityka rynku pracy promuje równouprawnienie płci oraz równy dostęp do zatrudnienia dla wszystkich obywateli, niezależnie od płci, wieku, niepełnosprawności czy pochodzenia etnicznego.

Mieszkalnictwo i polityka socjalna są istotnymi elementami socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego, mającymi na celu

⁸ M. Mitreęga, *Jakie państwo opiekuńcze?* W: M. Gruszczyk, L. Krzyżanowski, M. Skrzypek (red.), *Europa XX-XXI wieku: społeczno-polityczne konsekwencje kryzysów*, Katowice 2017, s. 384-385.

⁹ P. Auer, *Protected mobility for employment and decent work: Labour market security in a globalized world*. *Journal of Industrial Relations* 2006, Vol. 48 (1), s. 21–40; G. Bonoli, *The political economy of active labour market policy*. *Working Papers on the Reconciliation of Work and Welfare in Europe*, RECWOWE Publication. Edinburgh Dissemination and Dialogue Centre 2010; E. Kryńska, E. Kwiatkowski, *Podstawy wiedzy o rynku pracy*. Łódź 2013, s. 170 i nast.

zapewnienie godnych warunków życia dla wszystkich obywateli. Kluczowe elementy to:¹⁰

- dostępne cenowo mieszkania,
- wsparcie dla rodzin: polityka socjalna obejmuje szeroki zakres programów wsparcia dla rodzin, takich jak zasiłki rodzinne, urlopy macierzyńskie i ojcowskie, a także programy wspierające godzenie życia zawodowego z rodzinnym,
- opieka nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi: państwo zapewnia wsparcie finansowe oraz usługi opiekuńcze dla osób starszych i niepełnosprawnych, co ma na celu poprawę jakości ich życia oraz zapobieganie wykluczeniu społecznemu,
- integracja społeczna: polityka socjalna promuje integrację społeczną i przeciwdziała wykluczeniu społecznemu, oferując różnorodne programy wsparcia dla grup wrażliwych, takich jak imigranci, osoby bezdomne czy osoby z problemami zdrowotnymi.

Jak z tego widać, socjaldemokratyczny model państwa opiekuńczego opiera się na kompleksowym systemie zabezpieczenia społecznego, powszechnym dostępie do usług publicznych, aktywnej polityce rynku pracy oraz polityce socjalnej i mieszkalnictwa. Wszystkie te elementy współdziałają, aby zapewnić obywatelom wysoki poziom bezpieczeństwa socjalnego, ekonomicznego i społecznego, promując wartości równości, sprawiedliwości społecznej oraz solidarności.

III. Bezpieczeństwo państwa - definicje i komponenty

Bezpieczeństwo jest istotnym elementem rozwoju oraz trwania ludzkości. W literaturze jest ono określane jako stan psychiczny lub prawny, w którym jednostka odczuwa pewność, oparcie ze strony drugiego człowieka, bądź też konkretnego systemu prawnego.¹¹ Termin „bezpieczeństwo” nie ma jednoznacznego określenia, ponieważ dotyczy on wielu sfer i obszarów życia obywateli. W literaturze przedmiotu można spotkać kilka definicji bezpieczeństwa, które definiowane jest jako:

- stan niezagrożenia,
- proces, który gwarantuje istnienie jednostki, a także możliwość jej rozwoju,
- jedna z głównych potrzeb człowieka, która cechuje się brakiem ryzyka utraty czegoś, co jest dla człowieka szczególnie ważne, np. zdrowie, rodzina, praca, dobra materialne.¹²

Z analizy współczesnych definicji pojęcia bezpieczeństwa, można wysunąć następujące wnioski i spostrzeżenia:¹³

- bezpieczeństwo posiada charakter podmiotowy, odnosi się do pojedynczego człowieka lub grup społecznych, jest zasadniczą potrzebą państwa oraz systemów międzynarodowych,
- bezpieczeństwo w naukach społecznych ujmuje takie potrzeby jak np. istnienie, spokój, niezależność, posiadanie, tożsamość, działania chroniące przed zagrożeniami skierowane są zarówno na zewnątrz, jak i do wewnątrz,

¹⁰ W. Rutkowski, *Współczesne państwo dobrobytu...*, s. 274-275.

¹¹ A. Włodarek, *Problemy międzypokoleniowe a poczucie bezpieczeństwa*, [w:] D. Czajkowska – Ziobrowska (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa – bezpieczna szkoła, bezpieczny uczeń*, Poznań 2013, s. 97.

¹² A. Szymonik, *Organizacja...*, s. 15-16.

¹³ Z. Ciekanowski, J. Nowicka, H. Wyrębek, *Bezpieczeństwo państwa...*, s. 18-19.

w celu usunięcia lub co najmniej oddalenia negatywnych sytuacji oraz niwelowania obawy, niepokoju oraz lęku.

Rodzaje bezpieczeństwa usiłuje się uporządkować i sprowadzać do wymiarów (płaszczyzn, sfer), w ramach których bezpieczeństwo można badać w sposób względnie usystematyzowany. Wyróżnia się więc wymiar podmiotowo-przestrzenny - obejmujący bezpieczeństwo personalne (jednostkowe), lokalne (grupowe, narodowe, państwowe) i globalne (międzynarodowe) oraz wymiar przedmiotowy - najszerszy, zawierający np. bezpieczeństwo ekologiczne, zdrowotne, ekonomiczne, polityczne, społeczne, militarne, czasami także rozumiany jako wartości, środki, narzędzia i aktywność państwa. W dalszej kolejności: wymiar podmiotowo-przedmiotowy składający się z bezpieczeństwa psychospołecznego, zewnętrznego i wewnętrznego. W końcu wymiar czasowy, wyznaczany poszczególnymi epokami rozwoju bezpieczeństwa. Proponuje się ponadto uwzględniać wymiar procesualny, to jest politykę, strategię, współzależności oraz wymiar strukturalno-organizacyjny w postaci organizacji, instytucji i działań.¹⁴

Inną próbą uporządkowania wymiarów bezpieczeństwa jest ich podział według sześciu kryteriów: podmiotowego, przedmiotowego, przestrzennego, znaczenia, składników i obszaru organizacji. Kryterium podmiotowe obejmuje bezpieczeństwa: jednostkowe, lokalne, narodowe, międzynarodowe i globalne. Kryterium przedmiotowe składa się m.in. z bezpieczeństw: militarnego, politycznego, ekonomicznego, ekologicznego, kulturowego i społecznego. Kryterium przestrzenne wskazuje na bezpieczeństwa: miejscowe, lokalne, subregionie i regionalne. Według kryterium znaczenia, bezpieczeństwo przejawia się jako: stan, poczucie, proces, cel, wartość, potrzeba, struktura, organizacja. Kryterium składników wyznacza bezpieczeństwo negatywne (tylko przetrwanie) oraz pozytywne (przetrwanie i swoboda rozwoju). Ostatnie kryterium, obszar organizacji, określa bezpieczeństwo wewnętrzne oraz zewnętrzne.¹⁵

Poprzez bezpieczeństwo wewnętrzne państwa rozumie się np. określony stan struktur społecznych, politycznych i ekonomicznych zaspokajający aspiracje państwa i jego obywateli lub pozytywny i pożądaný stan wewnątrz państwa, gwarantujący jego istnienie i prawidłowy rozwój.¹⁶ Jest to pojęcie złożone, składające się z wielu pojęć cząstkowych o różnych, nie zawsze precyzyjnie wskazanych zakresach. Wśród nich wyróżnia się m.in.: bezpieczeństwo i porządek publiczny, bezpieczeństwo powszechne i bezpieczeństwo ustrojowe.

Bezpieczeństwo ustrojowe ochrania porządek konstytucyjny. Pojęcie to jest najściślej związane z państwem w jego tradycyjnym, instytucjonalnym rozumieniu. Opiera się ono na konstytucji. Akt ten określa treść bezpieczeństwa ustrojowego, wskazując na jego trzy składniki, będące zarazem stałym elementem współczesnych konstytucji. Po pierwsze, zasady ogólne, które wskazują na przyjęty w państwie katalog wartości określający charakter państwa. Zasady ogólne uzupełniają system prawny o inne systemy normatywne, jak na przykład prawo natury, dzięki czemu uelastyczniają konstytucję na zmieniające się wyobrażenia społeczne o należytych porządku i sprawiedliwości. Po drugie, system naczelných

¹⁴ W. Jakubczak, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa narodowego*, [w:] R. Jakubczak, R. Wiśniewski (red.) *Wyzwania, szanse, zagrożenia i ryzyko dla bezpieczeństwa narodowego RP o charakterze wewnętrznym*, Szczytno 2016, s. 11-12.

¹⁵ R. Jakubczak (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategię*, Warszawa 2012, s. 457.

¹⁶ M. Czuryk, K. Dunaj, M. Karpiuk, K. Prokop, *Bezpieczeństwo państwa...*, s. 22.

organów państwa, ich kompetencje i wzajemne relacje, określane mianem reżimu politycznego (systemu rządów). Po trzecie, katalog wolności i praw człowieka i obywatela, który wyznacza władzom reguły, obszar oraz intensywność możliwych ingerencji, pełniąc funkcje gwaranta stosunków państwo-obywatel-człowiek.¹⁷

Współczesne rozumienie bezpieczeństwa kojarzone jest także z innymi elementami definiowania. Zdaniem wielu autorów ujęcie wyłącznie militarne jest niewystarczające. Obecnie - w dobie globalizacji - bezpieczeństwo wiąże się z takimi dziedzinami, jak gospodarka, technologia, dostęp do surowców, ekologia, sprawy społeczne, humanitarne, demograficzne. Jeżeli w tych dziedzinach człowiek ma zapewnione pewne podstawy, dostęp do korzystania z ich dobrodziejstw, wówczas może mówić o swoim względnym bezpieczeństwie.¹⁸ Dotyczy ono także zapewnienia podobnego bytu jego bliskim, gdyż odczuwanie tego bezpieczeństwa jedynie we własnym zakresie jest współmierne z tymi odczuciami w pełnym tego słowa znaczeniu. Przynależność organizmów państwowych do większych zrzeszeń, czy też organizacji to kolejny przejaw dążenia do bezpieczeństwa w skali globalnej. Zagrożenia dla człowieka, narodu, kultury, pojawiają się współcześnie w postaciach bardzo zróżnicowanych, trudnych do przewidzenia. Według J. Ostojkiego międzynarodowe zrzeszenia krajów są odpowiedzią na rozwój przestępczości, jak również wszelkich zagrożeń w skali światowej.¹⁹

A. Misiuk uważa, że bezpieczeństwo publiczne oznacza stan braku zagrożenia funkcjonowania organizacji państwowej i realizacji jej interesów, umożliwiający normalny, swobodny jej rozwój.²⁰ Według tego samego autora porządek publiczny to „porządek publiczny oznaczać będzie faktycznie istniejący układ stosunków społecznych, uregulowany przez zespół norm prawnych i innych norm społecznie akceptowanych, gwarantujący niezakłócone i bezkonfliktowe funkcjonowanie jednostek w społeczeństwie”.²¹

Bezpieczeństwo militarne jest jednym z podstawowych komponentów bezpieczeństwa państwa. Obejmuje ono zdolność państwa do obrony przed zewnętrznymi zagrożeniami militarnymi oraz utrzymanie efektywnych sił zbrojnych. Bezpieczeństwo militarne polega na utrzymaniu gotowości obronnej, modernizacji i wyposażeniu sił zbrojnych, a także uczestnictwie w sojuszach międzynarodowych i operacjach pokojowych. Współczesne bezpieczeństwo militarne uwzględnia także zagrożenia asymetryczne, takie jak terroryzm oraz konflikty hybrydowe, które wymagają nowoczesnych strategii obronnych i współpracy międzynarodowej.²²

Bezpieczeństwo ekonomiczne koncentruje się na stabilności gospodarczej oraz zdolności państwa do reagowania na kryzysy finansowe i gospodarcze. Stabilność ekonomiczna jest kluczowa dla utrzymania spójności społecznej oraz politycznej, a także dla zapewnienia dobrobytu obywateli. Bezpieczeństwo ekonomiczne obejmuje zarządzanie długiem publicznym, inflacją, stopą bezrobocia oraz stabilnością systemu finansowego. Współczesne wyzwania dla bezpieczeństwa

¹⁷ H. Zięba-Zalucka, *Konstytucyjne aspekty bezpieczeństwa*, Studia Iuridica Lublinensia 2014, nr. 22, s. 413.

¹⁸ A. Włodarek, *Problemy międzypokoleniowe a poczucie bezpieczeństwa...*, s. 93.

¹⁹ I. Korcz, *Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, s. 117.

²⁰ A. Misiuk, *Administracja porządku publicznego i bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa 2011, s. 16-17.

²¹ Ibidem, s. 38.

²² W. Pokruszyński, *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka. Podręcznik akademicki*, Józefów 2012, s. 162-165.

ekonomicznego to globalizacja, kryzysy finansowe, zmiany technologiczne oraz presje konkurencyjne na rynkach międzynarodowych.²³

Bezpieczeństwo społeczne jest kolejnym kluczowym komponentem bezpieczeństwa państwa, obejmującym ochronę obywateli przed ubóstwem, bezrobociem oraz wykluczeniem społecznym. Systemy zabezpieczenia społecznego, takie jak zasiłki dla bezrobotnych, emerytury oraz opieka zdrowotna, odgrywają kluczową rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa społecznego. Bezpieczeństwo społeczne jest fundamentem stabilności społecznej i politycznej, ponieważ minimalizuje ryzyko napięć społecznych i konfliktów. Współczesne wyzwania dla bezpieczeństwa społecznego obejmują starzenie się społeczeństwa, migracje oraz rosnące nierówności dochodowe.²⁴

Bezpieczeństwo polityczne odnosi się do funkcjonowania instytucji demokratycznych, rządów prawa oraz stabilności politycznej. Wysoki poziom zaufania do instytucji państwowych oraz przejrzystość działań rządu są kluczowe dla utrzymania stabilności politycznej. Bezpieczeństwo polityczne obejmuje również ochronę przed korupcją, destabilizacją polityczną oraz zagrożeniami wewnętrznymi, takimi jak radykalizacja polityczna czy terroryzm. Stabilne i przejrzyste instytucje polityczne są fundamentem dla efektywnego zarządzania państwem oraz ochrony praw obywatelskich.²⁵

Bezpieczeństwo ekologiczne dotyczy ochrony środowiska naturalnego oraz zarządzania zasobami w sposób zrównoważony. Zmiany klimatyczne, zanieczyszczenie środowiska oraz degradacja zasobów naturalnych stanowią współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa ekologicznego. Państwa muszą radzić sobie z tymi wyzwaniami poprzez wdrażanie polityk ochrony środowiska, promowanie zrównoważonego rozwoju oraz międzynarodową współpracę w zakresie ochrony klimatu. Bezpieczeństwo ekologiczne jest kluczowe dla zapewnienia długoterminowej stabilności i dobrobytu obywateli.²⁶

Cyberbezpieczeństwo koncentruje się na ochronie infrastruktury informacyjnej oraz komunikacyjnej przed cyberatakami i cyberprzestępczością. W dobie rosnącej digitalizacji, cyberbezpieczeństwo staje się coraz bardziej istotnym elementem ogólnego bezpieczeństwa państwa. Cyberatakami mogą być ataki na infrastrukturę krytyczną, kradzież danych, cyberterroryzm oraz inne formy działalności przestępczej w cyberprzestrzeni. Państwa muszą inwestować w nowoczesne technologie ochrony oraz rozwijać strategie i procedury reagowania na cyberzagrożenia.²⁷

Wszystkie te komponenty i wyzwania pokazują, że bezpieczeństwo państwa jest dynamicznym i kompleksowym pojęciem, które wymaga zintegrowanego podejścia i współpracy międzynarodowej. Państwa muszą być elastyczne i zdolne do szybkiego reagowania na zmieniające się zagrożenia, jednocześnie dbając o wewnętrzną spójność i stabilność. Efektywne zarządzanie bezpieczeństwem wymaga zaangażowania wszystkich sektorów państwa oraz społeczeństwa, a także ciągłego monitorowania i adaptacji strategii bezpieczeństwa do nowych realiów.

²³ Ibidem, s. 159-160.

²⁴ Ibidem, s. 207-212.

²⁵ S. Zalewski, *Bezpieczeństwo polityczne państwa*, Siedlce 2010, s.36 i nast.

²⁶ S. Śladkowski, *Podstawowe zagadnienia bezpieczeństwa ekologicznego*, Warszawa 2006, s. 116-122.

²⁷ M. Karnowska-Werner, *Zagrożenia bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni*, w: M. Górka (red.), *Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpiecznego państwa i społeczeństwa w XXI wieku*, Warszawa 2014, s. 277-281.

IV. Analiza wpływu socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego na bezpieczeństwo państwa

Socjaldemokratyczny model państwa opiekuńczego, charakteryzujący się szeroko zakrojoną interwencją państwa w gospodarkę oraz rozbudowanym systemem świadczeń społecznych, jest jednym z kluczowych modeli zarządzania państwem w wielu krajach Europy Zachodniej. Kraje takie jak Szwecja, Dania, Norwegia, a także Niemcy, implementują różne formy tego modelu, który ma na celu zapewnienie wysokiego poziomu życia swoim obywatelom poprzez redystrybucję dochodów oraz zapewnienie powszechnego dostępu do usług społecznych. Analiza wpływu tego modelu na bezpieczeństwo państwa jest złożonym zagadnieniem, które wymaga rozważenia różnych aspektów, takich jak stabilność polityczna, gospodarcza, społeczna oraz zewnętrzna.

Socjaldemokratyczny model państwa opiekuńczego ma ogromny wpływ na bezpieczeństwo społeczne, zapewniając obywatelom szeroki dostęp do usług socjalnych oraz systemów wsparcia. Jednym z głównych elementów tego modelu jest rozbudowany system zabezpieczenia społecznego, który obejmuje emerytury, renty, zasiłki dla bezrobotnych oraz pomoc społeczną dla osób w trudnej sytuacji życiowej. Dzięki temu obywatele mogą liczyć na wsparcie państwa w sytuacjach kryzysowych, co zwiększa ich poczucie bezpieczeństwa i stabilności. Ponadto, polityka socjalna zmniejsza ryzyko ubóstwa i marginalizacji społecznej, co prowadzi do wyższej spójności społecznej i mniejszej liczby konfliktów społecznych.²⁸

Model socjaldemokratyczny wspiera bezpieczeństwo ekonomiczne poprzez stabilizację gospodarki oraz redukcję nierówności dochodowych. Progresywne opodatkowanie i redystrybucja dochodów zmniejszają dysproporcje między najbogatszymi a najbiedniejszymi obywatelami, co przeciwdziała napięciom społecznym i ekonomicznym. Aktywna polityka rynku pracy, programy szkoleniowe oraz wsparcie dla małych i średnich przedsiębiorstw przyczyniają się do tworzenia miejsc pracy oraz wzrostu gospodarczego. Tego typu działania zwiększają odporność gospodarki na kryzysy oraz zapewniają stabilność ekonomiczną, co jest kluczowe dla utrzymania ogólnego bezpieczeństwa państwa.²⁹

Socjaldemokratyczne państwa opiekuńcze są zazwyczaj charakteryzowane przez wysoką stabilność polityczną. Rozbudowany system zabezpieczeń społecznych i redystrybucja dochodów przyczyniają się do zmniejszenia napięć społecznych i konfliktów wynikających z nierówności. Dzięki temu obywatele mają większe zaufanie do instytucji państwowych, co przekłada się na wyższą frekwencję wyborczą i aktywność obywatelską.

Socjaldemokratyczny model państwa opiekuńczego promuje stabilność polityczną poprzez wzmocnianie instytucji demokratycznych, rządów prawa oraz aktywne zaangażowanie obywateli w procesy polityczne. Wysoki poziom zaufania społecznego oraz przejrzystość działań rządu zmniejszają ryzyko korupcji i destabilizacji politycznej. Demokratyczne procedury oraz szeroki udział społeczeństwa w podejmowaniu decyzji politycznych sprzyjają większej legitymacji władzy oraz zmniejszają ryzyko wybuchu konfliktów politycznych. W krajach socjaldemokratycznych, takich jak Szwecja, Dania czy Norwegia, stabilność

²⁸ W. Rutkowski, *Współczesne państwo dobrobytu...*, s. 213 i nast.

²⁹ J. Myles, J. Quadagno, *Political Theories of the Welfare State*, w: S. Leibfried, S. Mau S. (red.), *Welfare States: Construction, Deconstruction, Reconstruction*, Cheltenham, Elgar 2008, s. 101-104.

polityczna jest jednym z kluczowych czynników wpływających na wysoki poziom bezpieczeństwa wewnętrznego.³⁰

Chociaż socjaldemokratyczny model państwa opiekuńczego koncentruje się głównie na kwestiach społecznych i ekonomicznych, ma również pośredni wpływ na bezpieczeństwo militarne. Stabilne i spójne społeczeństwo, które cieszy się wysokim poziomem życia oraz bezpieczeństwem socjalnym, jest mniej podatne na wewnętrzne konflikty i destabilizację, co przekłada się na wyższy poziom bezpieczeństwa narodowego. Ponadto, socjaldemokratyczne państwa często angażują się w międzynarodową współpracę i sojusze, które wzmacniają ich zdolności obronne oraz zabezpieczają przed zewnętrznymi zagrożeniami.³¹

Warto jednak zauważyć, że socjaldemokratyczne państwa opiekuńcze często są krytykowane za relatywnie niskie wydatki na obronę narodową w porównaniu do innych krajów, takich jak Stany Zjednoczone. Niemniej jednak, wiele z tych państw, takich jak Szwecja czy Norwegia, utrzymuje nowoczesne i dobrze wyposażone siły zbrojne, które są w stanie skutecznie bronić swoich granic. Ponadto, członkostwo w sojuszach międzynarodowych, takich jak NATO, wzmacnia ich zdolności obronne.³²

Wiele państw socjaldemokratycznych, takich jak Szwecja, Dania czy Norwegia, osiągnęło wysoki poziom bezpieczeństwa społecznego, ekonomicznego i politycznego. Dzięki rozbudowanym systemom zabezpieczenia społecznego oraz politykom wspierającym integrację społeczną i ekonomiczną, państwa te cieszą się wysokim poziomem stabilności oraz niskim poziomem konfliktów wewnętrznych. Szwecja, na przykład, od lat jest uznawana za jedno z najbezpieczniejszych krajów na świecie pod względem społecznym i ekonomicznym. Jej system opieki zdrowotnej, edukacji oraz polityki rynku pracy stanowi wzór dla innych krajów dążących do wdrożenia podobnych rozwiązań.

Dania, z kolei, skutecznie łączy wysokie podatki z wysokim poziomem usług publicznych, co przekłada się na niski poziom ubóstwa i nierówności społecznych. Stabilność polityczna Danii, wspierana przez silne instytucje demokratyczne i zaangażowanie obywatelskie, przyczynia się do wysokiego poziomu bezpieczeństwa wewnętrznego. Norwegia, bogata w zasoby naturalne, wykorzystuje swoje dochody z ropy naftowej do finansowania rozbudowanego systemu opieki społecznej, co zapewnia obywatelom wysoki poziom życia oraz bezpieczeństwo socjalne i ekonomiczne.

V. Studium przypadku: Szwecja

Szwecja jest często uważana za wzorcowy przykład socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego. System ten zaczął się kształtować po II wojnie światowej, kiedy to Partia Socjaldemokratyczna, rządząca Szwecją przez większość XX wieku, wprowadziła szeroko zakrojone reformy społeczne i gospodarcze.³³ Celem tych reform było zapewnienie wszystkim obywatelom dostępu do wysokiej jakości usług publicznych oraz stworzenie bardziej równej i sprawiedliwej społeczności. Szwedzki model państwa opiekuńczego opiera się na zasadach solidarności społecznej, równości i bezpieczeństwa socjalnego, a jego kluczowe

³⁰ Ibidem, s. 107-108.

³¹ W. Rutkowski, *Współczesne państwo dobrobytu...*, s. 18.

³² Zob. M. Radzikowski, *Państwo socjalne. Przyczyny i skutki*, Warszawa 2013, s. 211.

³³ E. Lundberg, *The Rise and Fall of the Swedish Model*. *Journal of Economic Literature* 1985, Vol. 23, s. 23-24.

elementy to rozwinięty system zabezpieczenia społecznego, powszechny dostęp do opieki zdrowotnej, darmowa edukacja oraz aktywna polityka rynku pracy.³⁴

Szwedzka polityka społeczna jest jednym z filarów systemu państwa opiekuńczego. Obejmuje szeroki zakres programów i świadczeń, które mają na celu zapewnienie obywatelom bezpieczeństwa socjalnego i ekonomicznego. System zabezpieczenia społecznego w Szwecji jest bardzo rozwinięty i obejmuje m.in. emerytury, renty, zasiłki dla bezrobotnych, zasiłki rodzinne oraz pomoc społeczną dla osób w trudnej sytuacji życiowej. Dzięki temu obywatele mogą liczyć na wsparcie państwa w przypadku utraty pracy, choroby czy starości, co zwiększa ich poczucie bezpieczeństwa i stabilności. Wysoki poziom zabezpieczenia społecznego przyczynia się także do zmniejszenia ubóstwa i nierówności społecznych, co wpływa na wyższy poziom spójności społecznej i mniejsze ryzyko konfliktów społecznych.³⁵

System opieki zdrowotnej w Szwecji jest finansowany z publicznych środków i zapewnia wszystkim obywatelom dostęp do wysokiej jakości usług medycznych. Szwedzka opieka zdrowotna jest uznawana za jedną z najlepszych na świecie, a jej celem jest zapewnienie równości w dostępie do opieki zdrowotnej oraz zapobieganie nierównościom zdrowotnym. Wysoki poziom opieki zdrowotnej przyczynia się do poprawy ogólnego stanu zdrowia społeczeństwa, co ma pozytywny wpływ na bezpieczeństwo społeczne i ekonomiczne państwa.³⁶

System edukacji w Szwecji jest również bardzo rozwinięty i obejmuje darmową edukację na wszystkich poziomach, od przedszkola po studia wyższe. Szwedzka edukacja ma na celu nie tylko przekazywanie wiedzy, ale także kształtowanie postaw obywatelskich, promowanie równości szans oraz przygotowanie młodych ludzi do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym. Wysoki poziom edukacji przyczynia się do zwiększenia kapitału ludzkiego oraz innowacyjności, co wpływa na rozwój gospodarczy i stabilność państwa.³⁷

Szwedzka polityka ekonomiczna opiera się na zasadach sprawiedliwości społecznej i redystrybucji dochodów. Progresywne opodatkowanie oraz szeroko zakrojone programy socjalne mają na celu zmniejszenie nierówności dochodowych i zapewnienie wszystkim obywatelom godnych warunków życia. Dzięki temu Szwecja osiągnęła wysoki poziom spójności społecznej oraz stabilności gospodarczej.³⁸ Aktywna polityka rynku pracy, obejmująca programy szkoleniowe, doradztwo zawodowe oraz subsydiowanie zatrudnienia, przyczynia się do niskiego poziomu bezrobocia oraz wysokiej aktywności zawodowej. Stabilność gospodarcza oraz niski poziom nierówności społecznych przekładają się na wyższy poziom bezpieczeństwa ekonomicznego i politycznego.³⁹

Szwedzka polityka bezpieczeństwa narodowego opiera się na zasadach obrony totalnej, która zakłada zaangażowanie całego społeczeństwa w działania na rzecz bezpieczeństwa państwa. Szwecja utrzymuje nowoczesne i dobrze wyposażone siły zbrojne, a jednocześnie aktywnie uczestniczy

³⁴ W. Rutkowski, *Współczesne państwo dobrobytu...*, s. 137-139.

³⁵ W. Rutkowski, *Szwedzki model państwa dobrobytu: upadek czy adaptacja?* *Ekonomia/Uniwersytet Warszawski* 2004, nr 15, s. 162.

³⁶ W. Rutkowski, *Współczesne państwo dobrobytu...*, s. 150-152.

³⁷ D. Ciętak, *Aktualne problemy edukacji w szwedzkim systemie oświatowym*, *Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna* 2022, Vol. 10, nr 1, s. 64 i nast.

³⁸ K. A. Kłosiński, *Szwedzkie państwo dobrobytu*, *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze* 2017, nr 7, s. 182–191.

³⁹ D. Kościwicz, *Idea solidarności i równości społecznej jako podstawa szwedzkiego modelu państwa dobrobytu – na przykładzie systemu emerytalnego i rynku pracy*, *Nauki Społeczne* 2012, nr 2, s. 77-85.

w międzynarodowych sojuszach i organizacjach, takich jak ONZ czy NATO. Polityka obronna Szwecji koncentruje się na prewencji, współpracy międzynarodowej oraz budowaniu zdolności do szybkiej reakcji na zagrożenia. Wysoki poziom spójności społecznej oraz zaufania do instytucji państwowych przyczynia się do skuteczności działań na rzecz bezpieczeństwa narodowego. Szwedzka strategia obronna obejmuje również rozwinięty system zarządzania kryzysowego, który pozwala na szybkie i efektywne reagowanie na różnorodne zagrożenia, zarówno naturalne, jak i wywołane przez człowieka. System ten jest wspierany przez szeroko zakrojone ćwiczenia i szkolenia, które przygotowują zarówno wojsko, jak i społeczeństwo do radzenia sobie z sytuacjami kryzysowymi.⁴⁰

Do zalet szwedzkiego modelu państwa opiekuńczego zaliczyć należy:

1. Wysoki poziom życia - szwedzki model przyczynia się do wysokiego poziomu życia obywateli poprzez zapewnienie szerokiego dostępu do usług publicznych. Niski poziom nierówności dochodowych oraz wysoka jakość opieki zdrowotnej i edukacji sprawiają, że Szwecja regularnie plasuje się wysoko w rankingach jakości życia;

2. Stabilność gospodarczą i społeczną - szeroko zakrojone programy społeczne i aktywna polityka rynku pracy przyczyniają się do stabilności gospodarczej. Niski poziom bezrobocia oraz wsparcie dla osób bezrobotnych i pracodawców wspierają stabilność rynku pracy, co z kolei przekłada się na stabilność społeczną;

3. Wysoką jakość opieki zdrowotnej i edukacji - powszechny dostęp do bezpłatnej edukacji oraz opieki zdrowotnej na wysokim poziomie sprawia, że obywatele mają możliwość rozwoju osobistego i zawodowego, co przekłada się na wysoką jakość kapitału ludzkiego;

4. Równość i sprawiedliwość społeczną - dzięki silnemu systemowi redystrybucji dochodów oraz progresywnemu systemowi podatkowemu, Szwecja osiąga niski poziom nierówności dochodowych i społecznych. Wysoki poziom wsparcia dla grup marginalizowanych przyczynia się do większej równości szans.

Wśród wad szwedzkiego modelu państwa opiekuńczego wskazać można:

1. Wysokie obciążenia podatkowe - jednym z głównych zarzutów wobec szwedzkiego modelu jest wysokie obciążenie podatkowe, które może być uciążliwe dla osób o wyższych dochodach. Wysokie podatki mogą również wpływać na konkurencyjność przedsiębiorstw, szczególnie w sektorach wymagających dużych inwestycji kapitałowych;

2. Możliwość nadużywania systemu - rozbudowany system zabezpieczeń społecznych może być narażony na nadużycia, takie jak wyłudzenie zasiłków czy niewłaściwe korzystanie z usług publicznych. Choć Szwecja wprowadziła liczne mechanizmy kontroli, ryzyko nadużyć zawsze istnieje;

3. Wyzwania związane z demografią - starzejące się społeczeństwo stanowi wyzwanie dla szwedzkiego modelu, ponieważ rosnące koszty opieki zdrowotnej i systemu emerytalnego mogą obciążać budżet państwa. Wydłużenie wieku emerytalnego i reformy systemu emerytalnego są konieczne, aby zapewnić jego długoterminową stabilność;

4. Zależność od globalnej gospodarki - szwedzki model opiera się na silnej gospodarce, która jest z kolei zależna od globalnej sytuacji ekonomicznej. Kryzysy gospodarcze na świecie mogą wpływać na kondycję ekonomiczną Szwecji, co

⁴⁰ J. Gotkowska, *Szwedzka polityka bezpieczeństwa. Obrona totalna na miarę możliwości*, Warszawa 2021, s. 14-28.

z kolei może wpłynąć na zdolność państwa do utrzymania rozbudowanych programów społecznych.

Szwedzki model państwa opiekuńczego jest często uznawany za wzór skutecznej polityki społecznej, zapewniającej wysoki poziom życia obywateli, stabilność gospodarczą i społeczną oraz równość szans. Jego zalety, takie jak wysoka jakość usług publicznych, stabilność gospodarcza i niskie nierówności społeczne, są nie do przecenienia. Niemniej jednak, model ten napotyka również wyzwania, w tym wysokie obciążenie podatkowe, możliwość nadużyć systemu oraz wyzwania demograficzne. Mimo tych trudności, szwedzki model pozostaje inspiracją dla wielu krajów, poszukujących efektywnych rozwiązań w zakresie polityki społecznej i gospodarczej.

VI. Wyzwania i krytyka socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego

Socjaldemokratyczny model państwa opiekuńczego, choć chwalony za zapewnienie wysokiego poziomu życia obywatelom i zmniejszenie nierówności społecznych, stoi także przed wieloma wyzwaniami i jest przedmiotem krytyki ze strony różnych ideologii politycznych oraz ekonomistów.

Utrzymanie rozbudowanego systemu zabezpieczenia społecznego i usług publicznych w państwach socjaldemokratycznych wiąże się z wysokimi kosztami, które muszą być pokrywane z budżetu państwa. Jednym z głównych wyzwań jest finansowanie tych kosztów poprzez odpowiednio wysokie podatki. Wysokie opodatkowanie, choć pozwala na finansowanie rozbudowanych programów socjalnych, może także stanowić obciążenie dla gospodarki. Krytycy argumentują, że wysokie podatki mogą zniechęcać do inwestowania, przedsiębiorczości oraz innowacji, co może prowadzić do niższego wzrostu gospodarczego.⁴¹

Wysoki poziom wydatków publicznych jest również narażony na ryzyko przeciążeń budżetowych, zwłaszcza w okresach kryzysów gospodarczych. Globalne kryzysy finansowe, takie jak ten z 2008 roku, pokazały, że nawet najbardziej stabilne gospodarki mogą doświadczać poważnych trudności finansowych. Ponadto, starzejące się społeczeństwo w wielu krajach socjaldemokratycznych stawia dodatkowe wyzwania przed systemem emerytalnym i opieką zdrowotną, co wymaga odpowiednich reform i dostosowań, aby zapewnić ich długoterminową stabilność finansową.⁴²

Socjaldemokratyczny model państwa opiekuńczego bywa krytykowany przez zwolenników liberalizmu gospodarczego oraz innych modeli politycznych. Krytycy argumentują, że wysoki poziom interwencji państwa w gospodarkę może ograniczać wolność jednostki, hamować przedsiębiorczość oraz prowadzić do nadmiernej biurokracji. Liberalni ekonomiści podkreślają, że zbyt rozbudowane programy socjalne mogą zniechęcać do pracy i prowadzić do uzależnienia od państwowej pomocy, co może obniżyć motywację do samodzielnego poszukiwania zatrudnienia i podnoszenia kwalifikacji zawodowych.⁴³

Z perspektywy konserwatywnej, socjaldemokratyczny model może być postrzegany jako zagrażający tradycyjnym wartościom, takim jak rodzina czy lokalne wspólnoty, poprzez promowanie nadmiernej roli państwa w życiu obywateli. Krytycy

⁴¹ S. Golinowska, *Modele polityki społecznej w Polsce i Europie na początku XXI wieku*, Warszawa 2018, s. 52-56.

⁴² A. M. McGauran, *Challenges Facing the Welfare State*, November 2020, s. 5-7.

⁴³ Zob. A. Petring i in., *Welfare State and Social Democracy*, Social Democracy Reader 3, s. 44-42.

twierdzą, że nadmierna centralizacja i biurokratyzacja mogą prowadzić do alienacji jednostek oraz osłabienia inicjatyw społecznych i obywatelskich.⁴⁴

Współczesne zagrożenia, takie jak globalizacja, migracje, zmiany klimatyczne oraz rozwój technologii informacyjnych, stawiają nowe wyzwania przed państwami socjaldemokratycznymi. Globalizacja może prowadzić do zwiększenia nierówności społecznych oraz presji na rynki pracy, co wymaga odpowiednich działań politycznych. Globalne przepływy kapitału i migracje mogą destabilizować lokalne rynki pracy i prowadzić do napięć społecznych, które wymagają skutecznych polityk integracyjnych oraz wsparcia dla grup wrażliwych.⁴⁵

Zmiany klimatyczne stawiają nowe wyzwania w zakresie ochrony środowiska i zarządzania zasobami naturalnymi. Państwa socjaldemokratyczne muszą inwestować w zrównoważone technologie i strategie adaptacyjne, aby przeciwdziałać skutkom zmian klimatycznych, takim jak ekstremalne zjawiska pogodowe, podnoszenie się poziomu mórz czy utrata bioróżnorodności. Koszty związane z transformacją energetyczną oraz adaptacją do zmian klimatycznych mogą stanowić dodatkowe obciążenie dla budżetów państwowych.⁴⁶

Rozwój technologii informacyjnych oraz zagrożenia związane z cyberprzestrzenią wymagają nowoczesnych narzędzi ochrony oraz adaptacji systemów bezpieczeństwa narodowego. Cyberataki, kradzież danych oraz inne formy działalności przestępczej w cyberprzestrzeni stanowią poważne zagrożenia dla stabilności państw socjaldemokratycznych. Państwa muszą inwestować w rozwój infrastruktury cyberbezpieczeństwa, edukację oraz międzynarodową współpracę, aby skutecznie przeciwdziałać tym zagrożeniom.⁴⁷

VII. Podsumowanie i wnioski

Socjaldemokratyczny model państwa opiekuńczego jest jednym z najbardziej kompleksowych i zintegrowanych systemów zarządzania społeczeństwem i gospodarką, który dąży do zapewnienia wysokiego poziomu życia, równości szans oraz bezpieczeństwa socjalnego i ekonomicznego wszystkim obywatelom. W niniejszym artykule przeanalizowano wpływ tego modelu na bezpieczeństwo państwa, uwzględniając jego teoretyczne podstawy, elementy składowe oraz wpływ na różne aspekty bezpieczeństwa. Przedstawiono również studium przypadku Szwecji jako przykładu państwa skutecznie wdrażającego ten model, a także omówiono wyzwania i krytykę socjaldemokratycznego państwa opiekuńczego.

Analiza wykazała, że socjaldemokratyczny model państwa opiekuńczego znacząco przyczynia się do zwiększenia bezpieczeństwa społecznego, ekonomicznego, politycznego oraz militarnego. Wysoki poziom zabezpieczenia społecznego oraz szeroki dostęp do usług publicznych, takich jak edukacja i opieka zdrowotna, przyczyniają się do zmniejszenia ubóstwa i nierówności społecznych, co z kolei prowadzi do większej spójności społecznej i stabilności. Polityka ekonomiczna, oparta na progresywnym opodatkowaniu i redystrybucji dochodów, wspiera stabilność gospodarczą i minimalizuje ryzyko napięć społecznych.

Stabilność polityczna w państwach socjaldemokratycznych, takich jak Szwecja, Dania czy Norwegia, jest wynikiem silnych instytucji demokratycznych, przejrzystości działań rządu oraz wysokiego poziomu zaufania społecznego. Te

⁴⁴ T. Przybyciński, *Etyczne i ekonomiczne aspekty...*, s. 30-33.

⁴⁵ A. M. McGauran, *Challenges Facing the Welfare State*, November 2020, s.8.

⁴⁶ Ibidem, s. 8-9.

⁴⁷ M. Mitreǵa, *Jakie państwo opiekuńcze?...*, s. 389-390.

czynniki zmniejszają ryzyko korupcji i destabilizacji politycznej, co przekłada się na wyższy poziom bezpieczeństwa wewnętrznego. Ponadto, stabilne i spójne społeczeństwo jest mniej podatne na wewnętrzne konflikty i destabilizację, co ma pozytywny wpływ na bezpieczeństwo militarne.

Jednakże, utrzymanie tego modelu wiąże się z wysokimi kosztami i wymaga odpowiedniego zarządzania finansami publicznymi. Wysokie opodatkowanie oraz wydatki publiczne mogą stanowić wyzwanie dla gospodarki, zwłaszcza w obliczu globalnych kryzysów finansowych oraz starzejącego się społeczeństwa. Krytyka ze strony zwolenników liberalizmu gospodarczego oraz innych modeli politycznych podkreśla potencjalne negatywne skutki nadmiernej interwencji państwa w gospodarkę i życie społeczne.

Przyszłe badania powinny koncentrować się na analizie długoterminowych efektów socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego oraz jego adaptacji do współczesnych wyzwań. Ważnym obszarem badań jest analiza porównawcza różnych modeli państwa opiekuńczego oraz ich wpływu na bezpieczeństwo państwa w kontekście globalnych zmian społeczno-ekonomicznych i politycznych. W szczególności warto zbadać, jak różne państwa radzą sobie z wyzwaniami związanymi z globalizacją, zmianami klimatycznymi, migracjami oraz rozwojem technologii informacyjnych.

Dalsze badania mogą również koncentrować się na analizie efektywności różnych strategii politycznych i ekonomicznych wdrażanych w ramach socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego. Warto również badać, jak zmiany demograficzne, takie jak starzenie się społeczeństwa, wpływają na stabilność systemów zabezpieczenia społecznego oraz jakie reformy są niezbędne, aby zapewnić ich długoterminową stabilność.

Streszczenie

W artykule omówiony został wpływ socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego na bezpieczeństwo państwa. Socjaldemokratyczny model polityki społecznej, charakteryzujący się równym dostępem do edukacji, opieki zdrowotnej oraz świadczeń społecznych, jest fundamentem nowoczesnych państw opiekuńczych. Przeanalizowano różnorodne aspekty bezpieczeństwa, w tym militarne, ekonomiczne, społeczne, polityczne i ekologiczne. Bezpieczeństwo państwa definiowane jest jako zdolność do ochrony interesów narodowych, integralności terytorialnej i suwerenności oraz zapewnienia dobrobytu obywateli. W artykule przedstawiono teoretyczne podstawy socjaldemokratycznego modelu państwa opiekuńczego, podkreślając wartości równości, sprawiedliwości społecznej i solidarności. Omówiono również, jak różne państwa, w tym Szwecja, Dania i Norwegia, wdrażają ten model, osiągając wysoki poziom stabilności społecznej, ekonomicznej i politycznej. Na końcu pracy przedstawiono wyzwania i krytykę tego modelu, zwracając uwagę na wysokie koszty utrzymania rozbudowanego systemu zabezpieczenia społecznego oraz potencjalne ryzyko przeciążeń budżetowych i nadużyć systemu.

Słowa kluczowe: państwo opiekuńcze, bezpieczeństwo państwa, socjaldemokratyczny model państwa opiekuńczego, bezpieczeństwo społeczne, sprawiedliwość społeczna, rynek pracy, progresywne opodatkowanie

THE IMPACT OF THE SOCIAL DEMOCRATIC WELFARE STATE MODEL ON STATE SECURITY

Abstract

The paper discusses the impact of the social democratic welfare state model on state security. The social democratic model of social policy, characterized by equal access to education, healthcare, and social benefits, is the foundation of modern welfare states. The authors analyze various aspects of security, including military, economic, social, political, and ecological. State security is defined as the ability to protect national interests, territorial integrity, sovereignty, and ensure citizens' well-being. The paper presents the theoretical foundations of the social democratic welfare state model, emphasizing the values of equality, social justice, and solidarity. It also discusses how different countries, including Sweden, Denmark, and Norway, implement this model, achieving high levels of social, economic, and political stability. The paper concludes with the challenges and criticisms of this model, highlighting the high costs of maintaining an extensive social security system and the potential risks of budget overloads and system abuse.

Keywords: welfare state, state security, social democratic welfare state model, social security, social justice, labor market, progressive taxation

Literatura:

- Auer P., *Protected mobility for employment and decent work: Labour market security in a globalized world*. Journal of Industrial Relations 2006, Vol. 48 (1).
- Barr N., *Economics of the Welfare State*. Oxford University Press, Oxford 2012.
- Bonoli G., *The political economy of active labour market policy. Working Papers on the Reconciliation of Work and Welfare in Europe*, RECOWE Publication. Edinburgh Dissemination and Dialogue Centre 2010.
- Brzeziński M., *Rodzaje bezpieczeństwa państwa*, w: S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2009.
- Ciekanowski Z., Nowicka J., Wyrębek H., *Bezpieczeństwo państwa w obliczu współczesnych zagrożeń*, Siedlce 2016.
- Ciętak D., *Aktualne problemy edukacji w szwedzkim systemie oświatowym*, Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna 2022, Vol. 10, nr 1.
- Czech S., *Państwo dobrobytu a proces globalizacji gospodarczej*, w: *Ekonomia*. Red. J. Sokołowski, M. Sosnowski, A. Żabiński, Wrocław 2010.
- Czuryk M., Dunaj K., Karpiuk M., Prokop K., *Bezpieczeństwo państwa. Zagadnienia prawne i administracyjne*, Olsztyn 2016.
- Estevez-Abe M., Iversen T., Soskice D., *Social Protection and the Formation of Skills: A Reinterpretation of the Welfare State*, w: *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Red.: P. Hall, D. Soskice. Oxford University Press, Oxford 2001.
- Golinowska S., *Modele polityki społecznej w Polsce i Europie na początku XXI wieku*, Warszawa 2018.
- Gotkowska J., *Szwedzka polityka bezpieczeństwa. Obrona totalna na miarę możliwości*, Warszawa 2021.
- Jakubczak R. (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, Warszawa 2012.

- Jakubczak W., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa narodowego*, [w:] R. Jakubczak, R. Wiśniewski (red.) *Wyzwania, szanse, zagrożenia i ryzyko dla bezpieczeństwa narodowego RP o charakterze wewnętrznym*, Szczytno 2016.
- Karnowska-Werner M., *Zagrożenia bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni*, w: M. Górka (red.), *Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpiecznego państwa i społeczeństwa w XXI wieku*, Warszawa 2014.
- Kłosiński K. A., *Szwedzkie państwo dobrobytu*, Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze 2017, nr 7.
- Korc I., *Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013.
- Kościewicz D., *Idea solidarności i równości społecznej jako podstawa szwedzkiego modelu państwa dobrobytu – na przykładzie systemu emerytalnego i rynku pracy*, Nauki Społeczne 2012, nr 2.
- Kryńska E., Kwiatkowski E., *Podstawy wiedzy o rynku pracy*. Łódź 2013.
- Księżopolski M., *Polityka społeczna w różnych krajach i modele polityki społecznej w: Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, red. G. Firlit-Fesnak i M. Szyłko-Skoczny, Warszawa 2009.
- Lundberg E., *The Rise and Fall of the Swedish Model*. Journal of Economic Literature 1985, Vol. 23.
- McGauran A. M., *Challenges Facing the Welfare State*, November 2020.
- McGauran A. M., *Challenges Facing the Welfare State*, November 2020, s.8.
- Misiuk A., *Administracja porządku publicznego i bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa 2011.
- Mitręga M., *Jakie państwo opiekuńcze?* W: M. Gruszczyk, L. Krzyżanowski, M. Skrzypek (red.), *Europa XX-XXI wieku: społeczno-polityczne konsekwencje kryzysów*, Katowice 2017.
- Myles J., Quadagno J., *Political Theories of the Welfare State*, w: S. Leibfried, S. Mau (red.), *Welfare States: Construction, Deconstruction, Reconstruction*, Cheltenham, Elgar 2008.
- Petring A. i in., *Welfare State and Social Democracy*, Social Democracy Reader 3.
- Pokruszyński W., *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka. Podręcznik akademicki*, Józefów 2012.
- Przybyciński T., *Etyczne i ekonomiczne aspekty państwa dobrobytu*, Annales. Etyka w życiu gospodarczym 2019 vol. 19, nr. 3.
- Radzikowski M., *Państwo socjalne. Przyczyny i skutki*, Warszawa 2013.
- Rutkowski W., *Szwedzki model państwa dobrobytu: upadek czy adaptacja?* *Ekonomia/Uniwersytet Warszawski* 2004, nr 15.
- Rutkowski W., *Współczesne państwo dobrobytu. Ekspansja. Kryzys. Spory*, Warszawa 2009.
- Śladkowski S., *Podstawowe zagadnienia bezpieczeństwa ekologicznego*, Warszawa 2006.
- Szymonik A., *Organizacja i funkcjonowanie systemów bezpieczeństwa*, Warszawa 2011.
- Włodarek A., *Problemy międzypokoleniowe a poczucie bezpieczeństwa*, [w:] D. Czajkowska – Ziobrowska (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa – bezpieczna szkoła, bezpieczny uczeń*, Poznań 2013.
- Zalewski S., *Bezpieczeństwo polityczne państwa*, Siedlce 2010.
- Zięba-Załucka H., *Konstytucyjne aspekty bezpieczeństwa*, *Studia Iuridica Lublinensia* 2014, nr. 22.

Stanisław PIEKARSKI

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa w Poznaniu
Wydział Nauk Społecznych w Bartoszycach

OFICERSKIE KASYNO GARNIZONOWE W WARSZAWIE (1923-1939)

Wstęp

Słowo kasyno ma proveniencję włoską i znaczy tyle, co „mały domek”. Z chwilą odzyskania przez Polskę niepodległości Wojsko Polskie zaczęło organizować kasyna, korzystając głównie z wzorców francuskich. Przeważnie tego typu placówki były otwierane w pobliżu jednostek wojskowych. Odpłatnie żywili się w nich żołnierze zawodowi i członkowie ich rodzin. Przy czym oddzielnie uruchamiano kasyna z myślą o kadrze oficerskiej i oddzielne dla korpusu podoficerskiego. Żołnierze zasadniczej służby wojskowej byli żywieni w stołówkach żołnierskich. W niektórych garnizonach kadra oficerska tworzyła kasyna oficerskie ulokowane w najbardziej reprezentacyjnych budynkach miasta, co uważano za szczególną formę nobilitacji tej grupy zawodowej. W większości przypadków był to swego rodzaju snobizm i wykorzystywanie swoich słusznych, czy mniej słusznych przywilejów społecznych. Tak było między innymi w przypadku Warszawy, gdzie kasyno oficerskie w 1919 roku umiejscowiono w Zamku Królewskim. Kibice stołecznej „Legii” wiedzą, że 14 marca 1920 roku na jednym ze spotkań w tymże kasynie, reaktywowano Wojskowy Klub Sportowy.¹

Był to okres kiedy oficerowie kasyna oficerskie kojarzyli głównie z działalnością gastronomiczną. Równolegle podejmowano też próby tworzenia Domów Oficera Polskiego, które miały zajmować się działalnością kulturalno-oświatową. Tu również poszukiwano „wyjątkowych” obiektów, mających podnosić prestiż korpusu oficerskiego. W roku 1922 oficerowie garnizonu stołecznego swój Dom Oficera zorganizowali w Zamku Królewskim,² garnizonu grodzieńskiego w Zamku Batorego,³ a kadra oficerska Wilna w Zamku Giedymina.⁴ Te wszystkie wspaniałe lokalizacje miały jedną niedogodność. Oficerowie sami musieli płacić za wynajem tego typu obiektów. To podwyższało znacznie koszty usług i obniżało efektywność funkcjonowania placówek.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie okoliczności powstania jednego z pierwszych w kraju kasyna oficerskiego garnizonu warszawskiego i przedstawienie najważniejszych aspektów jego działalności. Z racji „stołecznej” lokalizacji placówkę tę bardzo często nazywano „reprezentacyjną”. Do napisania artykułu wykorzystano materiały i dokumenty przechowywane w Centralnym Archiwum Wojskowym oraz opracowania naukowe i artykuły prasowe opublikowane zarówno w okresie międzywojennym, jak i po roku 1945. Przydatne okazały się też informacje zamieszczone we współczesnym Internecie.

¹ Klub „Legia” Warszawa została powołana w marcu 1916 roku przez Legionistów Polskich, przebywających w Kostiuchnówce pod Maniewiczami na Wołyniu.

² *Poświęcenie Domu Oficera Polskiego w Warszawie*, „Gazeta Warszawska” 1920, nr 101, s. 2.

³ *Listy z Grodna*, „Polska Zbrojna” 1923, nr 60, s.4.

⁴ *List z Wilna*, „Polska Zbrojna” 1925, nr 13, s. 7.

Okoliczności utworzenia w Warszawie Oficerskiego Kasyna Garnizonowego

Ministerstwo Spraw Wojskowych najpierw nie reagowało na „oddolne” inicjatywy kadry oficerskiej, ale po kilkunastu miesiącach postanowiło jej pomóc. Mianowicie zaproponowało przepisy, które zachęcały do łączenia pracy kulturalno-oświatowej, z działalnością gastronomiczną. W takich okolicznościach oficerowie z Domów Oficera Polskiego, zaczęli „przenosić się” pod dachy kasyn oficerskich, gdzie nikt nie wymagał od nich płacenia za wynajem. W 1923 roku ukazała się instrukcja o budowie kasyn wojskowych. Zgodnie z zaleceniami powinny one mieć: salę ogólną o powierzchni przynajmniej 200 m², salę jadalną o powierzchni przynajmniej 60 m², bibliotekę z czytelnią, pokoje gier, sale wykładowe, muzeum jednostki wojskowej i kuchnię z zapleczem.⁵ Z analizy zapisów o bazie lokalowej jasno wynika, że kasyna oficerskie miały przejąć dotychczasową działalność wspomnianych wyżej Domów Oficera Polskiego.

W pierwszej kolejności tę ważną „innowację” zaczęto realizować w Warszawie. Władze wojskowe zaproponowały oficerom garnizonu stołecznego przekazanie na cele ich kasyna oficerskiego okazałego jednopiętrowego budynku, znajdującego się przy alejach Szucha 29.⁶ Do tego momentu był on zajmowany przez oddziały Sztabu Generalnego. W ciągu kilku tygodni miały być one przeniesione do budynków znajdujących się przy Placu Saskim. Wyżej wymieniony gmach z czerwonej cegły został wzniesiony około 1870 roku, w ramach budowy zespołu koszar Litewskiego Pułku Lejbgwardii.⁷ Od początku pełnił on funkcje kasyna oficerskiego, dla stacjonującej w Warszawie jednostki rosyjskiej, a od lata 1915 roku – do wyzwolenia - był on administrowany przez okupacyjne władze niemieckie.

Kadra oficerska Warszawy propozycję Ministerstwa Spraw Wojskowych dotyczącą przejęcia budynku przyjęła z zadowoleniem. Szybko podjęto uchwałę o dobrowolnym opodatkowaniu się oficerów, aby zebrać środki finansowe na przeprowadzenie niezbędnego remontu. Całością realizacji remontu i adaptacji obiektu do nowych funkcji, kierowała specjalnie utworzona komisja oficerska. Poddany rewitalizacji obiekt oficjalnie nazwano Kasynem Garnizonowym.⁸ Zgodnie z przygotowywanymi zapisami statutowymi, tworząca się placówka miała być nie tylko „stołownią oficerską”, ale przede wszystkim „... nosić charakter przedstawicielski i towarzyski”.⁹ Prezesem zarządu Kasyna Garnizonowego został wybrany gen. Bronisław Pogorzelski (1867-1934), dowódca Okręgu Korpusu I Warszawa. Zarząd składał się z prezesa, 5 zastępców i 10 członków. Gen. B. Pogorzelski pełnił też pierwszoplanową rolę podczas uroczystości otwarcia kasyna, która miała miejsce 31 grudnia 1923 roku. Urząd Prezydenta RP reprezentował płk Mariusz Zaruski. Byli też obecni m. in. marszałek Senatu Wojciech Trąpczyński i Władysław Jabłonowski – ówczesny prezydent Warszawy. W ceremonii otwarcia Kasyna Garnizonowego wzięło też udział aż jedenastu

⁵ *Instrukcja o projektowaniu budowli wojskowych*. Inż. – 8/23. Ministerstwo Spraw Wojskowych.

⁶ Od początku pełnił on funkcje kasyna oficerskiego, dla stacjonującej w Warszawie jednostki rosyjskiej. 5 sierpnia 1915 roku do Warszawy weszły wojska cesarskich Niemiec. Okupacja niemiecka trwała do roku 1918. W tym czasie w porosyjskim kasynie Niemcy urządzili „Soldatenheim”, czyli dom żołnierza niemieckiego, dysponującego bazą noclegową i gastronomią. Po odzyskaniu niepodległości obiekt przejęli żołnierze polscy.

⁷ Budynek oficerskiego kasyna garnizonowego w Warszawie,

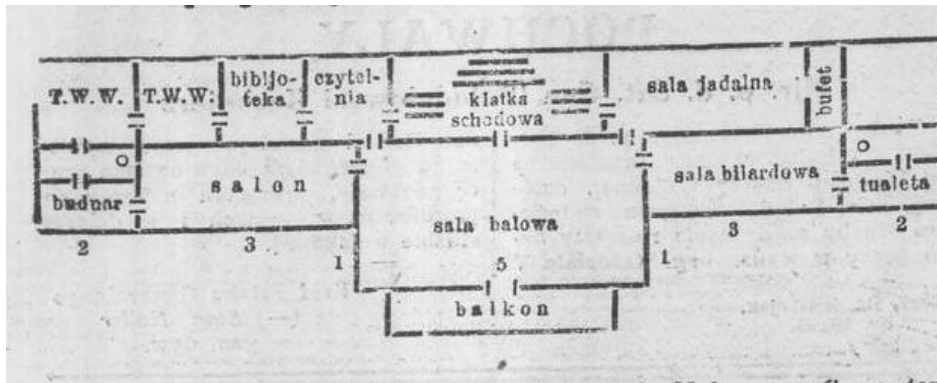
https://pl.wikipedia.org/wiki/Budynek_oficerskiego_kasyna_garnizonowego_w_Warszawie

⁸ *Z Kasyna Garnizonowego przy al. Szucha*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 13, s. 3.

⁹ *Konstytuanta Oficerskiego Kasyna Garnizonowego*, „Polska Zbrojna” 1923, nr 248, s. 3.

polskich generałów i attache wojskowi: Anglii, Belgii, Włoch i Francji. Lokal poświęcił ks. biskup Stanisław Gall, w asyście księży Niewiarowskiego i Kalinowskiego.¹⁰ Jeszcze tego samego dnia późnym wieczorem w Kasynie Garnizonowym rozpoczął się bal sylwestrowy, będący pierwszą imprezą dla 500 osób.¹¹ Miał on miejsce w sali balowej, znajdującej się na pierwszym piętrze, nad holem wejściowym do budynku. Sala balowa była centrum układu funkcjonalnego pierwszego piętra budynku. Na parterze był piękny westybul, a oprócz niego: lokale redakcji „Żołnierza Polskiego”, Klubu Szermierczego, kuchnia i mieszkania dla personelu kasyna.

Fotografia 1. Rozkład pomieszczeń pierwszego piętra Kasyna Garnizonowego.

Źródło: „Polska Zbrojna” 1923, nr 332, s. 3.

Od początku poważne środki finansowe kasyno czerpało z wynajmu restauracji. Jej dzierżawca – niejaki Jan Karczewski – zobowiązał się „... co do jakości dawać obiady równe obiadom w Sztapie Generalnym, a w bufecie pobierać ceny o 15% niższe, od cen na mieście.¹² Zarząd Kasyna w umowie zastrzegł sobie prawo regulowania... tych cen. Zwłaszcza na początku funkcjonowania placówki liczyła się każda ulga i każda pomoc, bo plany na przyszłość były bardzo ambitne. Dużą wagę przywiązywano też do problematyki ceremonialnej.

Z opracowanego w styczniu 1924 roku 12-punktowego Regulaminu Zebrań Towarzyskich w kasynie wynika, że instytucja ta posiada godność „... reprezentacji towarzyskiej garnizonu warszawskiego”.¹³ Zgodnie z punktem 3-cim oficerowie przybywający do kasyna w charakterze gości powinni wpisywać się do „Księgi Gości”. Punkt 4 nakładał na członków kasyna obowiązek „... ponoszenia całkowitej odpowiedzialności za kwalifikacje towarzyskie wprowadzanych przez nich osób”.¹⁴ Oficerów na zebraniach towarzyskich obowiązywał strój balowy lub wizytowy. Na mocy punktu 9 towarzyszące osoby cywilne były zobligowane do dostosowania się do przebywającego z nimi oficera. Na zebraniach oficerskich, cywili obowiązywał żakiet, surdut lub smoking, a na balach – bezwzględnie frak. Kontrolę przed wejściem i porządek na salach – zgodnie z punktem 10 – sprawowali oddelegowani

¹⁰ *W naszym kasynie*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 1, s. 4.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ *Regulamin Zebrań Towarzystwa w Oficerskim Kasynie Garnizonowym*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 51, s. 4.

¹⁴ Tamże.

przez zarząd oficerowie-gospodarze, noszący czerwono-białe kokardy. Oni w sposób bezapelacyjny rozstrzygali kwestie sporne i to bez względu na starszeństwo. Ich postanowienia mogły być dopiero dnia następnego rozpatrywane przez Zarząd, o ile poszkodowany zechciał swoje zastrzeżenia przedstawić na piśmie.

Kasyno, z racji doskonałej lokalizacji i sąsiedztwa wielu ważnych instytucji „ministerialnych”, bardzo szybko awansowało do rangi głównego wojskowego ośrodka kultury i rekreacji stołecznego garnizonu. Bezpośrednią opiekę nad tą placówką sprawował II wiceminister spraw wojskowych, co zapewniało jej systematyczny, dynamiczny rozwój.

Fotografia 2. Kasyno oficerskie żołnierzy rosyjskich w budynku przy al. Szucha 29 w Warszawie (1915 rok).

Źródło: <https://www.google.pl/search?q=budynek+kasyna+oficerskiego+ul.+szucha+29&source>

Główne formy działalności

W pierwszych dniach stycznia 1924 roku zarząd kasyna powołał „Komisję do urządzania zabaw, odczytów i widowisk”, która szybko przyjęła ostateczną nazwę „Komisji Kulturalno-Towarzyskiej”.¹⁵ Na pierwszego przewodniczącego tego zespołu wybrano mjr. Adama Bogusławskiego. 12 stycznia 1924 roku zorganizowano inauguracyjną imprezę pod nazwą „herbatka tańcząca”, urozmaiconą „produkcjami humorystycznymi”.¹⁶ Bale i wieczorki szybko stały się podstawowymi propozycjami Komisji Kulturalno-Towarzyskiej. Już w karnawale 1924 roku zorganizowano aż 13 tego typu imprez, w tym m.in. duże bale 21 Pułku Piechoty, oficerów służby zdrowia i informacji wojskowej.¹⁷ W prasie zamieszczano przykładowe ogłoszenia: „Dowódca i oficerowie 30 pułku Strzelców Kaniowskich urządzają bal pod protektoratem Pana Ministra Spraw Wojskowych, gen. broni Lucjana Żeligowskiego w dniu 26 lutego 1926 roku salonach Oficerskiego Kasyna Garnizonowego

¹⁵ *Ożywienie ruchu towarzyskiego w Oficerskim Kasynie Garnizonowym*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 275, s. 5.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ *Z Kasyna Garnizonowego przy al. Szucha*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 13, s. 3.

w Warszawie”.¹⁸ Dochody z tego typu imprez przeważnie przeznaczano na cele charytatywne, a rozliczenia finansowe publikowane były w ogólnopolskich gazetach.

Fotografia 3. Soldatenheim, czyli „Dom Żołnierza Niemieckiego” urządzony w budynku przy al. Szucha 29 w Warszawie, podczas okupacji niemieckiej w latach 1915-1918.

Źródło: <https://www.google.pl/search?q=budynek+kasyna+oficerskiego+ul.+szucha+29&source=hp&ei>

Największe imprezy tradycyjnie organizowano w weekendy sobotnio-niedzielne. Często zdarzało się tak, że do południa w kasynie bawiły się dzieci, a wieczorem - dorośli. Szybko zadbano też o edukację taneczną. W kwietniu 1924 roku ruszyły bowiem pierwsze kursy tańców nowożytnych i dawnych. W kasynie organizowano też święcone wielkanocne dla osób samotnych, przebywających daleko od rodzinnego domu. W jednym z prasowych ogłoszeń, można było przeczytać iż: „Ustanowiono dwie ceny kart uczestnictwa w święconym: 15 mln marek polskich dla panów i 12 mln marek polskich dla pań... niekorzystających z trunków”.¹⁹ Ciekawe, co się działo, gdy panie deklarujące „nie korzystanie z trunków”, w trakcie imprezy zmieniły zdanie?

W maju 1924 roku do kasyna przeniesiono z Zamku Królewskiego bibliotekę oficerską. 1 czerwca 1924 roku z okazji Międzynarodowego Dnia Dziecka przy kasynie otwarto duży ogród rekreacyjno-sportowy. Były tu boiska sportowe, place zabaw dla dzieci i korty tenisowe.²⁰ Gdy zbudowano muszlę koncertową z podestem dla orkiestry w ogrodzie zaczęto organizować letnie koncerty instrumentalne i instrumentalno-wokalne, od początku cieszące się sporym zainteresowaniem widzów. Główne role przypadły orkiestrom wojskowym, stacjonującym w Warszawie jednostek, które dwa razy w tygodniu nieodpłatnie popisywały się przed zebraną publicznością. Była to atrakcyjna forma promocji oddziałów wojskowych w środowisku cywilnym. Do udziału w tego typu przedsięwzięciach zachęcała dowódców jednostek wojskowych redakcja „Polski Zbrojnej”, tym bardziej, że „... kasyno pokrywało koszty przejazdu orkiestry tramwajem w obie strony i dawało jej kolację”.²¹

¹⁸ *Ogłoszenie*, „Polska Zbrojna” 1926, nr 36, s. 5.

¹⁹ *Święcone w Kasynie Garnizonowym*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 104, s. 3.

²⁰ *Otwarcie ogrodu w Oficerskim Kasynie Garnizonowym*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 148, s. 4.

²¹ *Bezpłatne koncert orkiestr wojskowych w Kasynie Garnizonowym*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 98, s. 5.

Z biegiem czasu wokół plenerowej estrady tworzyły się prowizoryczne sektory widowni, budowane z przenośnych ław i restauracyjnych stolików. Uczestnikami imprez byli przeważnie członkowie rodzin żołnierzy zawodowych, wśród nich w poważnej mierze dzieci i młodzież. Nic też dziwnego, że jeszcze w 1924 roku z myślą o dzieciach kadry powołano do życia Komisję Zabawowo-Kulturalną. Pracowały tu głównie żony oficerów i generałów. Pełne inwencji panie, przystąpiły do pracy tak intensywnie, że wkrótce okazało się, iż głównym mankamentem kasyna jest zbyt mała liczba krzeseł (tylko 250).²² Młodzież zaczęto więc dzielić na grupy wiekowe, którym przydzielano oddzielne sale i niezależnych opiekunów. Dla przykładu zabawę z okazji Trzech Króli w styczniu 1925 roku dla dzieci młodszych prowadziła „pułkownikowa” Czurukowa, a tańcami dzieci starszych rządziły: „pułkownikowa” Krentzingerowa i „majorowa” Dunicz-Wasowiczowa.²³

Gdy 11 lutego 1925 roku w kasynie rozpoczęło działalność nowo powstałe stowarzyszenie „Rodzina Wojskowa”, rola kobiet pracujących społecznie w tej placówce uległa dalszemu wzmocnieniu.²⁴ Z inicjatywy pań w połowie 1925 roku w placówce otwarto stałe kino, czynne najpierw dwa, a później cztery razy w tygodniu. W planie pracy kasyna, były również występy artystyczne, prelekcje i odczyty. 26 czerwca 1925 roku powołano do życia „Towarzystwo Oficerskiego Kasyna Garnizonowego w Warszawie”. Jego celem było „Utrzymywanie życia towarzyskiego i koleżeńskiego, rozwój życia umysłowego, wzajemne współzycie i pomoc wśród członków”.²⁵ Swój cel miało ono osiągać poprzez:

- a) koleżeńskie zebrania, towarzyskie zabawy, koncerty, przedstawienia, sporty i wycieczki;
- b) utrzymaniu lokalu, biblioteki, czytelnicy itp.;
- c) wykłady, odczyty i pogadanki;
- d) prowadzenie stołowni itp.²⁶

Tuż po powstaniu Towarzystwo wprowadziło następujące dokumenty formalno-prawne:

1. Regulamin Zarządu Towarzystwa (1926 rok);
2. Regulamin obrad Zwyczajnego Walnego Zgromadzenia członków O.K.G. (1927 rok);
3. Regulamin Komisji Zarządu Towarzystwa (1926 rok);
4. Regulamin o dyżurach członków Zarządu Oficerskiego Kasyna Garnizonowego (1927 rok);
5. Regulamin Gospodarza Oficerskiego Kasyna Garnizonowego (1925 rok);
6. Regulamin Wprowadzania Gości i Zebrań Towarzyskich Oficerskiego Kasyna Garnizonowego (1925 rok);
7. Regulamin Sekcji Tenisowej Komisji Sportowej Oficerskiego Kasyna Garnizonowego (1926 rok);
8. Regulamin Gry Sekcji Tenisowej Oficerskiego Kasyna Garnizonowego (1926 rok);
9. Regulamin Gry w Karty (1926 rok);
10. Instrukcja o Wpłacaniu Członkowskich wkładek Miesięcznych (1925 rok);

²² *Inauguracja sezonu widowiskowego w Oficerskim Kasynie Garnizonowym*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 65, s. 5.

²³ *Zabawy dzieci oficerskich*, „Polska Zbrojna” 1925, nr 11, s. 8.

²⁴ „Polska Zbrojna” 1925, nr 45, s. 5.

²⁵ *Statut Towarzystwa Oficerskiego Kasyna Garnizonowego w Warszawie*, Warszawa 1927, s. 1-2.

²⁶ Tamże.

11. Instrukcja Przyjmowania Członków Nadzwyczajnych (1925 rok²⁷).

Pod auspicjami Towarzystwa kasyno kontynuowało swoją dotychczasową działalność. Swego rodzaju innowacją było wprowadzenie do kasyna gier losowych. W ogłoszeniu zamieszczonym w „Polsce Zbrojnej” nr 19 z początku 1927 roku można było przeczytać: „Dziś o godzinie 21.00 jak zwykle w kasynie odbędzie się czwartkowa tombola. Główną wygraną będzie serwis porcelanowy lub dywan (do wyboru). Na drugą- złoty zegarek damski, męski, względnie bransoleta (do wyboru)”.²⁸ Innym razem można się było dowiedzieć, że „uczestnicząc w kasynowej tomboli, wygrać można kołdrę watowaną lub suknię damską”.²⁹ W planie pracy kasyna pojawiły się też przedstawienia teatralne. W dalszym ciągu ogromną popularnością cieszyły się bale oficerskie. Niekiedy rozpoczynały się one inscenizacją „Koncertu Jankiela” z „Pana Tadeusza”.³⁰ W 1928 roku w kasynie odbył się pierwszy w Warszawie koncert Jana Kiepury, transmitowany przez Polskie Radio.³¹ W tym czasie - jak napisał w swoich wspomnieniach Czesław Witkowski – „... w kasynie koncentrowało się życie kulturalne i towarzyskie stolicy”.³²

Z dotychczasowej prezentacji form pracy kasyna jasno wynika, że przejęło ono z powodzeniem większość funkcji dawnego Domu Oficera Polskiego. Nic też dziwnego, że od 1930 roku placówkę zaczęto nazywać Oficerskim Kasynem Reprezentacyjnym Wojska Polskiego.³³ Można więc przyjąć, że instytucja z klubu została przekształcona w placówkę reprezentacyjno-wojskową. Prezes jej zarządu podlegał bezpośrednio komendantowi miasta stołecznego Warszawa, a patronat nad nią w dalszym ciągu sprawował II-gi wiceminister Spraw Wojskowych.

W 1931 roku w kasynie przeprowadzono remont i gruntowną modernizację kilku pomieszczeń. Najbardziej przebudowano hol wejściowy, usunięto też sztukaterię, będącą „dekoracją spadkową” po zaborcach. Zmiany funkcjonalno-użytkowe obiektu były minimalne. Największą ozdobą sali balowej pozostawał „... piękny, imponujących rozmiarów żyrandol, a wzdłuż ścian, w które wmontowane były wielkie lustra, ustawiono misternie wykonane ławy, obite najprzedniejszym sukniem”.³⁴ Uroczyste otwarcie kasyna po remoncie nastąpiło 31 grudnia 1931 roku i połączone było z wielką zabawą sylwestrową.

„Polska Zbrojna” z marca 1934 roku donosiła, że kasyno w swoich salonach gromadzi obrazy znanych malarzy polskich: Kazimierza Lasockiego, Leonarda Wintrowskiego, Władysława Skoczylasa, Bronisława Gembarzewskiego, Jana Szopińskiego i innych. Organizowano też wystawy plastyczne, a nawet ekspozycje fauny i flory Wojskowego Towarzystwa Łowieckiego. Budynek kasyna oprócz zakładu fryzjerskiego, mieścił również sekretariat żeńskiego Fidacu³⁵ i Biuro Towarzystw Krajowych i Międzynarodowych Zawodów Konnych. Z tego samego

²⁷ Statut Towarzystwa Oficerskiego Kasyna Garnizonowego w Warszawie, oraz regulaminy powstałe uchwalone przez Zarządy Towarzystwa w latach 1924-1927, Warszawa 1927.

²⁸ Ogłoszenie, „Polska Zbrojna” 1927, nr 17.

²⁹ Z oficerskiego Kasyna Reprezentacyjnego, „Polska Zbrojna” 1934, nr 16, s. 4.

³⁰ Zabawy wojskowe w noc sylwestrową, „Polska Zbrojna” 1927, nr 2, s. 4.

³¹ Z oficerskiego kasyna, „Polska Zbrojna” 1928, nr. 191, s. 5.

³² Cz. Witkowski, *Ze strzelnicy na raut. Życie garnizonowe przedwojennej Warszawy*, Warszawa 2017, s. 266.

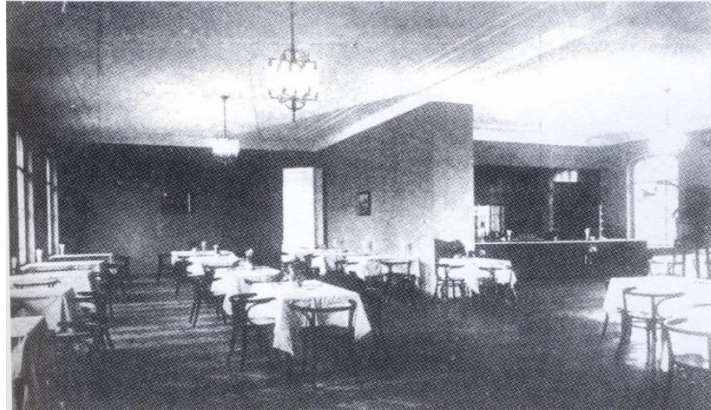
³³ Z oficerskiego Kasyna Reprezentacyjnego, „Polska Zbrojna” 1934, nr 16, s. 4.

³⁴ W przyszłej siedzibie naszego kasyna, „Polska Zbrojna” 1923, nr 332, s. 3.

³⁵ FIDAC – Federacja Międzysojusznicza Byłych Kombatantów.

artykułu dowiadujemy się również, że w ogrodach kasyna znajduje się aż 7 kortów tenisowych.³⁶

Fotografia 4. Jadłodajnia z bufetem w Garnizonowym Kasynie Oficerskim w Warszawie (1932 rok).

Źródło: Zbiory ikonograficzne Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie.

Nowością było podejmowanie przez zarząd wyremontowanego kasyna organizacji wielkich ogólnopolskich, interdyscyplinarnych ekspozycji. Między innymi Prezydent RP Ignacy Mościcki dnia 11 listopada 1933 roku otworzył tu pierwszą w kraju wystawę, noszącą tytuł: „Piętnastolecie Budownictwa Wojskowego”, będącą znaczącym wydarzeniem nie tylko dla ludzi w mundurach.³⁷ 7 marca 1934 roku minister Władysław Raczkiewicz otworzył w kasynie tzw. „wystawę świętokrzyską”, będąca nie tylko upamiętnieniem 10 rocznicy śmierci Stefana Żeromskiego, ale i okazją do zaprezentowania szerszego dorobku Ziemi Kieleckiej. Specjalnie na tę wystawę Wojciech Kossak z Krakowa przysłał obraz pt. „Kaszanka Józefa Piłsudskiego”, na której to niedawno wódz Legionów wjeżdżał do Kielc.³⁸

Wielkim wydarzeniem była też ekspozycja: „Korpus Ochrony Pogranicza w pracy oświatowej i społecznej”, otwarta tuż po zdjęciu „wystawy świętokrzyskiej”.³⁹

Gdy kasyno przeżywało apogeum swojej działalności, nagle pojawiła się groźba jego całkowitej likwidacji. Oto bowiem w lutym 1936 roku ogłoszono konkurs na nowe rozplanowanie dzielnicy Marszałka J. Piłsudskiego, w obrębie której znajdowała się też aleja Szucha. Ostatecznie władze architektoniczne stolicy wstępnie zaakceptowały tylko projekt powiększenia placu Na Rozdrożu. Ale żaden z projektów nie został zrealizowany. Kasyno więc dalej mogło spełniać swoje dotychczasowe funkcje. Wybuch wojny zmienił istniejący stan rzeczy.

³⁶ *Oficerskie Kasyno Reprezentacyjne w Warszawie*, „Polska Zbrojna” 1934, nr 84, s. 4.

³⁷ *Budownictwo wojskowe w latach 1918-1936*, pod red. A. Króla, Warszawa 1936, t. 2, s.309.

³⁸ *W sobotę otwarcie wystawy świętokrzyskiej*, „Polska Zbrojna” 1936, nr 64, s. 6.

³⁹ *Wystawa Wojsk Ochrony Pogranicza*, „Polska Zbrojna” 1936, nr 111, s. 8.

Fotografia 5. Grupa uczestników balu na schodach Garnizonowego Kasyna Oficerskiego w Warszawie. Osoba w mundurze to gen. Jan Wróblewski. Stojąca naprzeciw niego kobieta, to Nelly Strug, żona literata – Andrzeja Struga.

Źródło: <https://www.google.pl/search?q=budynek+kasyna+oficerskiego+ul.+szucha+29>

Fotografia 6. Zjazd spółdzielców wojskowych w Garnizonowym Kasynie Oficerskim w Warszawie. Przemawia gen. Narbut-Łuczyński (20 maja 1939 roku).

Źródło: Zbiory ikonograficzne Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie.

Już w pierwszych tygodniach okupacji Niemcy przejęli budynek stołecznego Kasyna Oficerskiego. W październiku 1940 roku otwarto tu kasyno gry dla Polaków. Był to wyrafinowany gest władz niemieckich, stwarzający pozory „normalności” w Warszawie. Do kasyna nie mieli prawa wstępu Niemcy i volksdeutsche. W budynku urządzono sale do gry, stoły do bakaraata, ruletki oraz bufet z tanią żywnością i alkoholem. Bywalcom kasyna wręczano przepustki, umożliwiające poruszanie się po godzinie policyjnej. Prasa konspiracyjna wzywała do bojkotu tego „przybytku” i drukowała listy osób, które podjęły współpracę z okupantem. 19 maja 1942 roku żołnierze z Wydziału Sabotażu Polskich Socjalistów podłożyli w kasynie bombę, która po wybuchu zraniła kilkanaście osób, w tym 7 ciężko. Budynek został uszkodzony też w maju 1944 roku, podczas nalotu lotnictwa rosyjskiego na

Warszawę. W nocy z 1 na 2 lutego 1944 roku, po udanym zamachu na Franza Kutscherę Niemcy aresztowali w kasynie gry 385 osób, z których większość osadzono na Pawiaku. Spośród zatrzymanych 100 osób rozstrzelano w trybie odwetu, już 2 maja 1944 roku. Kasyno gry zostało zamknięte w lipcu 1944 roku. 1 sierpnia budynek został trafiony pociskiem z moździerza, wystrzelonym przez żołnierzy Powstania Warszawskiego.⁴⁰

Fotografia 7. Pomnik z tablicą „wskazujący” miejsce gdzie znajdowało się Kasyno Oficerskie przy al. Szucha 29 w Warszawie (Skwer między Placem na Rozdrożu, a al. Szucha).

Źródło: <https://whu.org.pl/2016/02/04/aleja-szucha-29-zamach-na-kasyno-gry/>

Po zakończeniu II wojny światowej budynek przejął przybyły z Lublina Centralny Dom Żołnierza, który umieścił w nim Garnizonowy Klub Żołnierza. Obiekt został rozebrany w 1968 roku, w związku z budową Trasy Łazienkowskiej. W 1974 roku ustawiono tu głaz z tablicą, który „wskazuje” miejsce usytuowania nieistniejącego budynku.

Przykładowe Kasyna Oficerskie w innych garnizonach

W tym miejscu warto odnotować, że od początku kasyno warszawskie stanowiło wzór do naśladowania dla wielu garnizonów wojskowych. W większości przypadków po ukazaniu się wspomnianej wyżej instrukcji z 1923 roku na kasyna przeznaczano już istniejące budynki. Nowe okazałe gmachy wzniesiono w Grodnie, Częstochowie, Włocławku, Postawach, Kielcach i we Lwowie. Najbardziej chwalono kasyno grodzieńskie, oddane do użytku w 1935 roku. Posiadało ono kubaturę 14.000 m³ i kosztowało 490.000 zł, z czego większość pochodziła ze składek oficerów i żołnierzy garnizonu.⁴¹ Na parterze budynku znajdował się piękny hol, 4 pokoje „towarzyskie”, sale bilardowe, salon reprezentacyjny, salonik dla pań, czytelnia pism i pokój dla oficerów kółka myśliwskiego. Na piętrze umieszczona była okazała sala balowa, foyer, restauracja i kawiarnia.⁴² Obiekt usytuowany był obok

⁴⁰ *Budynek oficerskiego kasyna garnizonowego w Warszawie*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Budynek_oficerskiego_kasyna_garnizonowego_w_Warszawie (dostęp: 23.04.2023).

⁴¹ *Nowe Kasyno Oficerskie w Grodnie*, „Polska Zbrojna” 1935, nr 82, s. 5.

⁴² Tamże.

gmachu Dowództwa Okręgu Korpusu, niedaleko śródmieścia i nie tylko przez wojskowych uważany był za najwytworniejszy lokal kulturalno-oświatowy Grodna.

Na uwagę zasługuje też działalność Kasyna Oficerskiego Garnizonu Wileńskiego, znajdującego się przy ul. Mickiewicza 13. Tu też z Zamku w 1923 roku przeniósł się Dom Oficera Polskiego. Na pierwszym piętrze znajdowała się sala balowa, w której czasem organizowane były wystawy. Na parterze było pomieszczenie, późniejszy bufet, w którym stółowali się oficerowie i członkowie ich rodzin. Lokale kasyna zostały gruntownie wyremontowane w 1925 roku i sala dolna oficjalnie pełniła rolę restauracji. Po kolejnym remoncie w 1926 roku, na co dzień w restauracji grywał kwartet smyczkowy, a w soboty i niedziele debiutowały kameralne zespoły orkiestr wojskowych poszczególnych jednostek stacjonujących w mieście. Kasyno było miejscem, w którym w następnych latach odbywały się m.in.: „Bal Leśnika”, „Bal emigracji Akademickiej”, „Bal Rodziny Wojskowej”, „Bal Rolników”, „Bal Reduty Filmowej”, „Bal Morski”, „Reduta Prasy”, „Bal Polskiego Czerwonego Krzyża”, a dalej doroczne bale: „Związku Oficerów i Podchorążych Rezerwy”, „Ogólnoakademicki”, „Central Opiek Rodzicielskich”, „Reduta Artystów Teatrów Miejskich”, itp.

Fotografia 8. Kasyno Oficerskie w Wilnie.

Źródło: <http://www.wilnoteka.lt/artukul/restauracje-miedzywojennego-wilna-ludzie-miejsca-historie-5>

Remont, który przeprowadził zarząd kasyna w 1933 roku, powiązany był z wykonaniem dekoracji sali balowej na piętrze. Autorem malowideł był znany art. malarz Józef Horyd. Malowidła pokryły dwa duże plafony i ściany. Kompozycje malarskie zawierały symboliczne treści połączone z bogatą fantazją. Tematem przewodnim było zdobycie niepodległości przez Polskę w 1918 roku. Lokal kasyna oficerskiego uznawano za najbardziej elegancki i stylowy w Wilnie.⁴³

Niewątpliwie modelem funkcjonowania kasyn w terenie, była działalność reprezentacyjnego kasyna oficerskiego w Warszawie. W ten sposób następował

⁴³ W. Wołkanowski, *Restauracje międzywojennego Wilna. Ludzie, miejsca, historie.* <http://www.wilnoteka.lt/artukul/restauracje-miedzywojennego-wilna-ludzie-miejsca-historie-5> (dostęp: 30.04.2023).

proces przekształcania jadalni, w oficerskie ośrodki kultury. O ile na początku „historii kasyn”, zgodnie z instrukcją wydaną w 1923 roku zalecano, aby kasyna umiejscawiać przy sztabach i dowództwach, to już w roku 1928 sugerowano, aby przy opracowywaniu programów zabudowy kompleksów koszarowych, kasyna umieszczać w pobliżu osiedli wojskowych. Niewątpliwie był to efekt systematycznego rozszerzania działalności środowiskowej tych placówek. Tu organizowano bale, rauty, zabawy taneczne i turnieje sportowe. Tu witano przychodzące i odchodzące z jednostek wojskowych rodziny żołnierzy zawodowych. Kasyna były miejscem, gdzie oficer mógł czytać prasę, posłuchać radia czy wypożyczyć książkę. W tych pomieszczeniach odbywały się również zajęcia służbowe, takie jak: odprawy i narady oficerskie, rozprawy sądów honorowych, ćwiczenia aplikacyjne i sztabowe, gry wojenne oraz odczyty, wykłady i pogadanki.⁴⁴

Fotografia 9. Jedno z malowideł wykonanych przez art. malarza Józefa Horyda w Kasynie Oficerskim w Wilnie (1933 rok).

Źródło: <http://www.wilnoteka.lt/artykul/restauracje-miedzywojennego-wilna-ludzie-miejsca-historie-5>

Często imprezy organizowane przez kasyna były tzw. wydarzeniami artystycznymi miasta. Np. 24 maja 1928 roku w kasynie jarosławskim otwarto wystawę, na której eksponowane były obrazy tak znakomitych artystów jak: Leon Wyczółkowski, Władysław Skoczylas, Kossakowie, Józef Brandt, Józef Mehoffer, Edmund Bartłomiejczyk, Zofia Stankiewiczówna i Konstanty Brandel. Wystawę otwierał dowódca 24 Dywizji Piechoty gen. Waław Wieczorkiewicz (1890-1969), który w swoim wystąpieniu podkreślił, że „wojsko umie nie tylko walczyć, ale i organizować ważne kulturalne imprezy”.⁴⁵ Rzeczywiście, była to pierwsza tego typu impreza w Jarosławiu i być może do dnia dzisiejszego nie udało się temu miastu zorganizować większego wydarzenia artystycznego, z obszaru sztuk plastycznych.

⁴⁴ *Kasyna wojskowe*, „Przegląd Intendencki” 1930, nr 17, s. 128.

⁴⁵ *Wystawa obrazów w kasynie oficerskim w Jarosławiu*, „Polska Zbrojna” 1928, nr 150, s. 4.

Podobnie jak w Warszawie w kasynach „terenowych” królowały bale. Bale poprzedzano szeroką reklamą, rozsyłając zaproszenia i podając w prasie nazwiska honorowych gospodarzy i członków komitetu organizacyjnego. Funkcje gospodarzy proponowano przeważnie najwyższym rangą wojskowym oraz przedstawicielom miejscowych władz i elit towarzyskich garnizonu. Dla wielu „notabli” obecność na balu była sprawą honoru. Być zaproszonym na bal w kasynie, oznaczało dostąpienie nie lada zaszczytu. Natomiast pominięcie w zaproszeniu osoby pełniącej w garnizonie ważną funkcję, było dla niej poważnym upokorzeniem. Wypadki takie często znajdowały epilog w Oficerskim Sądzie Honorowym.⁴⁶ Nic też dziwnego, że dla wielu oficerów kasyna stawały się drugim domem.

Tuż przed wybuchem II wojny światowej kasyna zostały przemianowane na kluby oficerskie, z podziałem na oddziałowe, garnizonowe i reprezentacyjne. Głównym zadaniem klubów było ogniskowanie życia pozasłużbowego oficerów i ich integracja w ramach jednostki i garnizonu. W wytycznych dotyczących oddziałowych klubów oficerskich i podoficerskich między innymi napisano: „Mają być one pomocniczym środkiem dla dowódców do pracy wychowawczej nad kadrą stałą oraz mają stworzyć warunki ułatwiające pracę wyszkoleniową”.⁴⁷ W obliczu zbliżającej się wojny do działalności kasyn oficerskich dodano jeszcze pracę na rzecz integracji i wyszkolenia żołnierskiego.

Podsumowanie

Z zaprezentowanego materiału jasno wynika, że zorganizowane w 1923 roku Kasyno Oficerskie, w bardzo krótkim okresie czasu stało się głównym ośrodkiem kultury, sztuki i oświaty dla środowiska oficerskiego stołecznego garnizonu. W pewnym stopniu przejęło ono funkcje tworzonego nieco wcześniej Domu Oficera Polskiego. W ostatniej fazie funkcjonowania placówki do zadań dodano wspieranie dowódców jednostek wojskowych, w obszarze szkolenia bojowego. Przez wszystkie lata istnienia ośrodka w równym stopniu korzystali z niego zarówno dorośli jak o dzieci w różnym wieku. Do budynku nie mieli prawa wstępu żołnierze zasadniczej służby wojskowej. Z form rekreacyjnych najważniejszą rolę pełniły masowo organizowane bale oficerskie. Z dziedzin oświatowych liczyła się głównie nauka języków obcych. Ceniono też pracę biblioteki i bufetu. Czyniono też bardzo wiele na rzecz współpracy wojska ze społeczeństwem cywilnym. Pracą kasyna interesowali się zarówno ważni dowódcy wojskowi, jak i członkowie polskiego rządu. Bywali w nim między innymi Józef Piłsudski i Prezydent RP – Ignacy Mościcki.

Stołeczne kasyno, a zwłaszcza jego działalność środowiskowa, wprowadzana była także w innych tego typu placówkach, organizowanych w różnych polskich garnizonach, nieraz bardzo daleko położonych od Warszawy. Łączono w nich działalność gastronomiczną, z pracą kulturalno-oświatową, rekreacyjną, a w ostatniej fazie istnienia przedwojennych kasyn, także z wyszkoleniem wojskowym. Trudno w Polsce okresu międzywojennego byłoby w Warszawie znaleźć placówkę cieszącą się w środowisku oficerskim większą sympatią i uznaniem niż Reprezentacyjne Kasyno Oficerskie, ulokowane w romantycznym miejscu, przy al. Szucha 29.

Po 1945 roku kasyna „powróciły” do swoich funkcji gastronomicznych w wojsku, a w roku 2010 zostały definitywnie w Polsce rozwiązane.

⁴⁶ F. Kusiak, *Życie codzienne oficerów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1992, s. 177.

⁴⁷ *Wytyczne w sprawie klubów oficerskich i podoficerskich z 20.01.1939 roku*, Centralne Archiwum Wojskowe, sygn. I.302.4.101.

Streszczenie

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie okoliczności zorganizowania w Warszawie Kasyna Oficerskiego i prezentacja głównych aspektów jego działalności. Placówkę umiejscowiono w porosyjskim gmachu w al. Szucha 29. W bardzo krótkim czasie stała się ona głównym ośrodkiem kultury i sztuki stołecznego garnizonu. Korzystali z niego zarówno oficerowie i członkowie ich rodzin, jak i osoby cywilne. Stołeczne Kasyno stało się wzorem do naśladowania w innych tego typu obiektach, usytuowanych daleko poza Warszawą. W czasie okupacji Niemcy urządzili w nim kasyno gry. Po zakończeniu II wojny światowej obiekt przejął Centralny Dom Żołnierza, w 1947 roku przekształcony w Dom Wojska Polskiego. Budynek został rozebrany w 1968 roku, podczas budowy Trasy Łazienkowskiej.

Słowa kluczowe: kasyno garnizonowe, oficerowie, kultura, oświata, gastronomia, Warszawa, II Rzeczpospolita Polska

OFFICERS' GARRISON CASINO IN WARSAW (1923-1939)

Summary

The aim of this study is to present the circumstances of organizing the Officers' Casino in Warsaw and to present the main aspects of its activity. The facility was located in a post-Russian building at al. Szucha 29. In a very short time, it became the main center of culture and art of the capital garrison. It was used by officers and members of their families, as well as civilians. The Capital Casino became a model to follow in other such facilities located far outside Warsaw. During the occupation, the Germans set up a gaming casino there. After the end of World War II, the facility was taken over by the Central Soldier's House, in 1947 it was transformed into the Polish Army House. The building was demolished in 1968, during the construction of Łazienkowska Route.

Keywords: garrison casino, officers, culture, education, gastronomy, Warsaw, Second Polish Republic

Bibliografia:

- Bezpłatne koncert orkiestr wojskowych w Kasynie Garnizonowym*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 98.
- Budownictwo wojskowe w latach 1918-1936*, pod red. A. Króla, Warszawa 1936, t. 2. Budynek oficerskiego kasyna garnizonowego w Warszawie, https://pl.wikipedia.org/wiki/Budynek_oficerskiego_kasyna_garnizonowego_w_Warszawie
- Centralne Archiwum Wojskowe, sygn. I.302.4.101. *Wytyczne w sprawie klubów oficerskich i podoficerskich z 20.01.1939 roku*.
- Inauguracja sezonu widowiskowego w Oficerskim Kasynie Garnizonowym*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 65.
- Instrukcja o projektowaniu budowli wojskowych*. Inż. – 8/23. Ministerstwo Spraw Wojskowych.
- Kasyna wojskowe*, „Przegląd Intendencki” 1930, nr 17.
- Konstytuanta Oficerskiego Kasyna Garnizonowego*, „Polska Zbrojna” 1923, nr 248.
- Kusiak F., *Życie codzienne oficerów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1992.
- Listy z Grodna*, „Polska Zbrojna” 1923, nr 60.
- List z Wilna, „Polska Zbrojna” 1925, nr 13.

- Nowe Kasyno Oficerskie w Grodnie*, „Polska Zbrojna” 1935, nr 82.
- Oficerskie Kasyno Reprezentacyjne w Warszawie*, „Polska Zbrojna” 1934, nr 84.
- Ogłoszenie*, „Polska Zbrojna” 1927, nr 17.
- Ogłoszenie*, „Polska Zbrojna” 1926, nr 36.
- Otwarcie ogrodu w Oficerskim Kasynie Garnizonowym*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 148.
- Ożywienie ruchu towarzyskiego w Oficerskim Kasynie Garnizonowym*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 275.
- „Polska Zbrojna” 1925, nr 45.
- Poświęcenie Domu Oficera Polskiego w Warszawie*, „Gazeta Warszawska” 1920, nr 101.
- Regulamin Zebrań Towarzystwa w Oficerskim Kasynie Garnizonowym*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 51.
- Święcone w Kasynie Garnizonowym*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 104.
- Statut Towarzystwa Oficerskiego Kasyna Garnizonowego w Warszawie, oraz regulaminy powstałe uchwalone przez Zarządy Towarzystwa w latach 1924-1927*, Warszawa 1927.
- Statut Towarzystwa Oficerskiego Kasyna Garnizonowego w Warszawie*, Warszawa 1927.
- W naszym kasynie*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 1.
- Wołkanowski W., *Restauracje międzywojennego Wilna. Ludzie, miejsca, historie*.
<http://www.wilnoteka.lt/arttykul/restauracje-miedzywojennego-wilna-ludzie-miejsca-historie-5>
- W przyszłej siedzibie naszego kasyna*. „Polska Zbrojna” 1923, nr 332.
- W sobotę otwarcie wystawy świętokrzyskiej*, „Polska Zbrojna” 1936, nr 64.
- Wystawa obrazów w kasynie oficerskim w Jarosławiu*, „Polska Zbrojna” 1928, nr 150.
- Wystawa Wojsk Ochrony Pogranicza*, „Polska Zbrojna” 1936, nr 11.
- Witkowski Cz., *Ze strzelnicy na raut. Życie garnizonowe przedwojennej Warszawy*, Warszawa 2017.
- Zabawy dzieci oficerskich*, „Polska Zbrojna” 1925, nr 11.
- Z Kasyna Garnizonowego przy al. Szucha*, „Polska Zbrojna” 1924, nr 13.
- Z oficerskiego kasyna*. „Polska Zbrojna” 1928, nr 191.
- Z oficerskiego Kasyna Reprezentacyjnego*, „Polska Zbrojna” 1934, nr 16.

Piotr KONDRAK

Dowództwo Garnizonu Warszawa
ORCID: 0009-0002-3002-3329

Iwona SZKUDLAREK

Dowództwo 11 Dywizji Kawalerii Pancernej
ORCID: 0000-0001-7125-7004

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE PRACOWNIKÓW RESORTU OBRONY NARODOWEJ W ASPEKTCIE SYSTEMU DOSKONALENIA ZAWODOWEGO SIŁ ZBROJNYCH RZECZPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Wstęp

Znajomość języków obcych jest obecnie bardzo cenioną kompetencją zarówno na rynku cywilnym, jak i w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Umiejętności posługiwania się językami obcymi są częścią rozwoju społecznego, osobistego oraz zawodowego pracowników, w tym także pracowników resortu obrony narodowej. Stanowią one o funkcjonowaniu pracowników w wielonarodowych strukturach wojskowych, w trakcie udziału w operacjach poza granicami państwa, jak i podczas służby zagranicznej w strukturach sojusznicych czy dyplomacji, a także w zakresie współpracy poszczególnych sił zbrojnych różnych państw. Również w trakcie realizacji zadań w instytucjach i jednostkach organizacyjnych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (SZ RP) coraz większego znaczenia nabiera umiejętność posługiwania się językami obcymi. Doskonałym przykładem wykorzystywania tej umiejętności może być realizacja zadań, również przez pracowników resortu obrony narodowej, w ramach wsparcia państwa gospodarza Host Nation Support (HNS) wojsk sojusznicych przebywających lub przemieszczających się po terytorium państwa.

Sytuacja geopolityczna zarówno w Europie, jak i na świecie spowodowała przyspieszenie oraz znaczne zwiększenie intensywności wielonarodowych ćwiczeń. Rozwija i pogłębia się współpraca sił zbrojnych krajów członkowskich Sojuszu Północnoatlantyckiego w wielu domenach. W procesach tych uczestniczą obok żołnierzy również pracownicy resortu.

Kolejnym, niewątpliwie istotnym z punktu widzenia posługiwania się językami obcymi, aspektem jest rozwój oraz implementacja do sił zbrojnych nowych technologii, w tym w obszarze cyberbezpieczeństwa, technologii kosmicznych czy coraz szerszego zastosowania sztucznej inteligencji.

W każdej z wymienionych domen wraz z żołnierzami SZ RP funkcjonują pracownicy resortu obrony narodowej i podobnie jak w przypadku żołnierzy, pożądaną kompetencją jest w tej sytuacji umiejętność posługiwania się językami obcymi.

Kształcenie językowe jest nieodłącznym elementem systemu doskonalenia zawodowego funkcjonującego w Siłach Zbrojnych RP. Jednakże dopiero po wstąpieniu Polski do NATO w 1999 r. sprawiło, że główny wysiłek nauczania został przeniesiony na język angielski, który obok języka francuskiego stanowi oficjalny język obowiązujący w NATO. Wcześniej dużo większą uwagę poświęcano językowi rosyjskiemu, jednak po zmianach politycznych nastąpiło odejście od tej pragmatyki,

by po wybuchu wojny rosyjsko-ukraińskiej znów zintensyfikować ten kierunek działań.

Głównym celem kształcenia językowego jest profesjonalne przygotowanie żołnierzy i pracowników resortu obrony narodowej do realizacji zadań zarówno w ramach dowództw, sztabów i instytucji, jak i w zróżnicowanym środowisku kulturowym w jednostkach wielonarodowych i dowództwach międzynarodowych różnego szczebla.¹ Dzięki podpisaniu 21 października 1976 r. porozumienia standaryzacyjnego STANAG 6001 (ang. *standardisation agreement*) przez państwa członkowskie NATO,² umiejętności językowe zostały określone poziomami biegłości językowej. Tym samym kompetencje w zakresie znajomości języków obcych zostały ujednolicone i znormalizowane dla całego Sojuszu, co pozwoliło na jednolitą regulację stopnia opanowania języka obcego przy wyznaczaniu na stanowiska w sztabach międzynarodowych.³

Wobec powyższego, niniejszy artykuł jest próbą rozwiązania problemu badawczego, który został sformułowany w postaci następującego pytania: *jak przedstawia się kształcenie językowe pracowników resortu obrony narodowej w aspekcie systemu doskonalenia zawodowego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej?* Zgodnie z przyjętym problemem badawczym, za cel poznawczy niniejszego artykułu autorzy przyjęli opisanie kształcenia językowego pracowników resortu obrony narodowej w aspekcie systemu doskonalenia zawodowego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Autorzy odpowiednio do założonego celu i problemu badawczego przyjęli odpowiedni aparat badawczy. Zastosowanie w niniejszej pracy znalazły metody i narzędzia teoretyczne, takie jak: dedukcja oraz indukcja, analiza, synteza, porównanie, abstrahowanie i wnioskowanie.

Rozwój zawodowy pracowników resortu obrony narodowej

Pracownicy resortu obrony narodowej, podobnie jak żołnierze SZ RP powinni stale doskonalić się w swojej specjalności, zdobywać nowe umiejętności i doświadczenia zawodowe, które pomogą w przyszłości osiągnąć założony cel lub awans zawodowy⁴ oraz pozwoli na osiągnięcie celów zarządzania karierą.⁵ Rozwój kompetencji językowych w odniesieniu do języków obcych jest również elementem rozwoju osobistego pracownika. Warto więc podkreślić, że rozwój osobisty i rozwój zawodowy są ze sobą wzajemnie powiązane i na siebie oddziałują. „Rozwój nie kończy się wraz z osiągnięciem dorosłości, lecz jest procesem przekształcania się zachowań i struktury psychicznej człowieka w wymiarze całego życia”.⁶ Zdaniem A. Bańki obecnie brak możliwości sformułowania uniwersalnych dyrektyw

¹ Porozumienie o standaryzacji STANAG 6001, tekst polski, s. 1.

https://materialy.e-wsno.pl/dokumenty_normatywne/Porozumienie_standaryzacyjne_STANAG_6001_edycja1.pdf (pobrano 13.07.2024 r.).

² Tamże.

³ M. Ciemińska, *Kształcenie językowe jako istotny element edukacji żołnierzy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*, nr 3/2020, s. 165-66.

⁴ <https://peopleforce.io/pl/hr-glossary/professional-development> (pobrano 14.07.2024 r.).

⁵ *Z punktu widzenia organizacji zarządzanie karierą ma do osiągnięcia trzy cele: zaspokoić potrzeby organizacji w zakresie zastępstw na stanowiskach kierowniczych; zatrudnić obiecujących pracowników i zapewnić im odpowiednie szkolenia, które pomogą im w wypełnianiu obowiązków; zapewnić pracownikom o odpowiednich predyspozycjach pomoc, która pozwoli wykorzystać ich uzdolnienia do robienia kariery*, cyt. za: Z. Janowska, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2010, s. 153.

⁶ B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, t. II, PWN, Warszawa 2006, s. 10.

stanowiących o tym, w jaki sposób człowiek powinien żyć, aby w sposób satysfakcjonujący kierować swoją sferą osobistą i zawodową. Rozwój każdego człowieka różni się od siebie, a jego ścieżki dochodzenia do satysfakcjonujących celów mają unikalny charakter.⁷ Pośród współczesnych rozważań psychologicznych, rozwój osobisty rozpatrywany jest jako uporządkowany w trakcie biegu ludzkiego życia ciąg zmian pozostających między sobą we wzajemnym związku.⁸ Z powyższych rozważań wnioskować należy, że rozwój zawodowy należy rozpatrywać jako jedną ze składowych, którą pod warunkiem wykazywania lub braku aktywności zawodowej, można wyodrębnić w procesie rozwoju człowieka. Wzajemne powiązania oraz przenikanie się rozwoju osobistego z rozwojem zawodowym definiuje Kazimierz M. Czarnecki, według którego istotę rozwoju zawodowego stanowi konkretnie zorientowany proces przemian świadomości i zachowań jednostki, kształtujący się m.in. w wyniku aktywności społeczno-kulturowych, poszukiwaniu swojego miejsca w podziale pracy, czy twórczym przekształcaniu siebie i swojego środowiska materialnego, społecznego i kulturowego.⁹ W literaturze przedmiotu brak jedności w rozumieniu terminu rozwój zawodowy. Pojęcie to, ze względu na duże zainteresowanie problematyką, jak i jej złożoność definiowane jest według wielu różnych podejść i funkcji. Znaczenie terminu rozpatrywane jest w znaczeniu szerszym lub węższym, niepełnym. Na potrzeby niniejszego artykułu oraz celem precyzyjnego wyrażenia podjętych kwestii i zachowania jednolitego aparatu pojęciowego, autorzy przyjęli definicję rozwoju zawodowego według Czesława Plewki jako: „długotrwały i kierunkowy proces przemian dotyczących określonej jednostki, wywołanych czynnikami wewnętrznego i zewnętrznego oddziaływania, w którym da się wyróżnić zachodzące etapy ilościowych i jakościowych zmian (faz rozwojowych) świadczących obiektywnie o tym, że jednostka ta zmierza permanentnie w kierunku wytyczonym przez sens własnego życia, bądź czynniki decydujące o tym, że życie zawodowe jednostki przebiega w taki, a nie inny sposób.”¹⁰ Autor cytowanej definicji jako istotę tak pojmowanego rozwoju zawodowego wskazuje „permanentne zmierzanie w kierunku profesjonalizmu”.¹¹ Warto również nadmienić, że jako pracownika resortu obrony narodowej, zwanego dalej pracownikiem, będziemy rozumieć pracownika albo członka korpusu służby cywilnej zatrudnionego w jednostce wojskowej, jednostce organizacyjnej podległej Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanej oraz członka korpusu służby cywilnej albo pracownika zatrudnionego w urzędzie obsługującym Ministra Obrony Narodowej.¹² Definicję pracownika określono również w decyzji Nr 184/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 5 listopada 2019 r. w sprawie działalności kompetencyjnej i organizacyjno-etatowej dotyczącej jednostek organizacyjnych resortu obrony narodowej. W brzmieniu wskazanego przepisu pracownik to osoba zatrudniona na podstawie umowy o pracę

⁷ A. Bańka, *Psychologiczne doradztwo karier*, Print-B, Poznań 2007, s. 61.

⁸ Por. M. Tyszkowa, M. Przetacznik-Gierowska, *Wybrane koncepcje i teorie rozwoju psychicznego człowieka* [w:] M. Tyszkowa, M. Przetacznik-Gierowska (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Warszawa 1996, s. 48.

⁹ Szerzej na temat wzajemnych powiązań w: K.M. Czarnecki, *Profesjologia*, Oficyna Wydawnicza Humanitas, Sosnowiec 2016, s. 21.

¹⁰ C. Plewka, *Człowiek w całościowym rozwoju zawodowym – Zarys monograficzny wzbogacony ilustracją własnych badań empirycznych*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2016, s. 32-33.

¹¹ Ibidem, s. 33.

¹² Ustawa o obronie Ojczyzny z dnia 11 marca 2022 r., art. 2, ust. 24. (Dz.U. Min. Obr. Nar. z 2024 r. poz. 248 t.j.).

lub innej podstawie przewidzianej w ustawie z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2019 r. poz. 1040, 1043 i 1495) w jednostce budżetowej resortu lub innej jednostce organizacyjnej pozostającej na zaopatrzeniu jednostki budżetowej resortu, z wyłączeniem pracownika Ministerstwa.¹³

Kształcenie językowe w systemie doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych SZ RP

Kształcenie językowe stanowi nieodłączny element systemu doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych SZ RP, zwanego dalej systemem doskonalenia. Został on wprowadzony Decyzją Nr 420/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 2 września 2008 r.¹⁴ uzupełniona o zmiany zgodnie z Decyzją Nr 353/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 7 września 2015 r.¹⁵ Szczegółowe zasady funkcjonowania systemu określają wytyczne stanowiące załączniki do decyzji. Dyrektor Departamentu Nauki i Szkolnictwa Wyższego ma za zadanie koordynować wdrażanie systemu doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych i jest upoważniony do dokonywania w nim zmian.

Jak zauważamy, w samej nazwie funkcjonującego systemu doskonalenia nie znajdujemy bezpośredniego odniesienia do pracowników. Wynika to z faktu, że system został stworzony z myślą o doskonaleniu żołnierzy SZ RP i ich specyficznych potrzebach, takich jak np. kursy kwalifikacyjne na wyższy stopień wojskowy, kursy kwalifikacyjne czy studia podyplomowe oraz kursy językowe. Niezależnie od nazwy funkcjonującego systemu doskonalenia w SZ RP pracownicy posiadają także potrzeby w zakresie doskonalenia zawodowego. Choć będą one zróżnicowane pod pewnymi względami, to doskonalenie kompetencji językowych będzie wspólnym mianownikiem i będzie miało zastosowanie do obu grup. Zarówno żołnierze, jak i pracownicy będą mogli praktycznie wykorzystywać umiejętności posługiwania się językiem obcym podczas wykonywania codziennych obowiązków. Kształcenie językowe staje się szczególnie istotne w momencie, gdy pracownik decyduje się na wstąpienie do służby zawodowej, gdzie będzie mógł bezpośrednio uzyskać kwalifikacje i kompetencje przedłożyć podczas procesu rekrutacyjnego, a następnie w służbie wojskowej.

Pomimo, że system kształcenia językowego w SZ RP funkcjonuje jako niezależny system, to jego formy doskonalenia są wyszczególniane również jako elementy doskonalenia zawodowego¹⁶ w SZ RP i stanowią jego integralną część. Do form nauczania języków obcych w resorcie obrony narodowej zalicza się:¹⁷

¹³ Decyzja Nr 184/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 5 listopada 2019 r. w sprawie działalności kompetencyjnej i organizacyjno-etatowej dotyczącej jednostek organizacyjnych resortu obrony narodowej, § 3 ust. 26 (Dz.Urz. Min. Obr. Nar. z 2019 r. poz. 233 z późn. zm.)

¹⁴ Decyzja Nr 420/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 12 września 2008 r. w sprawie wprowadzenia w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej systemu doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych.

¹⁵ Decyzja Nr 353/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 07 września 2015 r. zmieniająca decyzję w sprawie wprowadzenia w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej systemu doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych.

¹⁶ Zob. Plan kształcenia i egzaminowania ze znajomości języków obcych w resorcie obrony narodowej w 2015 r., s. 3.

https://archiwum.cswiich.wp.mil.pl/plik/file/2014/BIW_MON/Plan%20ksztalcenia%20i%20egzaminowania%20z%20jezykow%20obcych%20w%20resorcie%20ON%20na%202015%20rok.pdf (pobrano 14.07.2024 r.).

¹⁷ Decyzja Nr 73/MON z dnia 26 maja 2020 r. w sprawie kształcenia i egzaminowania ze znajomości języków obcych w resorcie obrony narodowej, s. 2.

1. programowe nauczanie kandydatów na żołnierzy zawodowych w jednostkach szkolnictwa wojskowego – uczelniach wojskowych, centrach i ośrodkach szkolenia oraz szkołach podoficerskich;
2. kształcenie żołnierzy zawodowych, żołnierzy OT i pracowników resortu obrony narodowej na semestralnych kursach językowych;
3. doskonalenie znajomości języków obcych żołnierzy zawodowych, żołnierzy OT i pracowników resortu obrony narodowej na kursach doskonalących i wyrównawczych;
4. doskonalenie żołnierzy zawodowych oraz pracowników resortu obrony narodowej na kursach językowych w placówkach edukacyjnych za granicą;
5. programowe doskonalenie znajomości terminologii wojskowej w ramach systemu doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych na specjalistycznych kursach (studiach) trwających dłużej niż 3 miesiące;
6. doskonalenie znajomości języków obcych żołnierzy zawodowych, żołnierzy OT i pracowników resortu obrony narodowej w ramach szkolenia w jednostkach (instytucjach) wojskowych;
7. doskonalenie znajomości języków obcych w formie e-learningu;
8. nauczanie na doraźnie zorganizowanych kursach, niewymienionych w pkt. 2-7.

Przesłanka do skierowania pracownika do uczestnictwa w formie doskonalenia zawodowego jaką jest kurs językowy, będzie niewątpliwie posiadanie takiego wymogu ujętego w Karcie Opisu Stanowiska Pracy (KOSP). W dokumencie tym, opracowywanym dla każdego stanowiska pracy w danej jednostce organizacyjnej resortu obrony narodowej, określa się, w zależności od potrzeb, wymagany i/lub preferowany stopień znajomości języka obcego, niezbędnego do realizacji zadań na tym stanowisku.

Wymagania kwalifikacyjne w zakresie wykształcenia, uprawnień czy przeszkolenia specjalistycznego, w tym potwierdzonej znajomości języka obcego normują również przepisy Ponadzakładowego Układu Zbiorowego Pracy dla Pracowników Wojskowych Jednostek Organizacyjnych Sfery Budżetowej z dnia 8 czerwca 1998 r. uwzględniającego zmiany zawarte w protokołach dodatkowych, zwanego dalej Układem. Strony podpisujące Układ zobowiązały się do optymalizacji warunków pracy i płacy pracowników oraz współdziałaniu na rzecz umacniania obronności kraju poprzez m.in. ułatwianie podnoszenia kwalifikacji zawodowych pracownikom. Na stanowiska, do wykonywania których, niezbędna jest znajomość języka obcego, w myśl zapisów Układu, zatrudnia się pracowników posiadających umiejętność porozumiewania się w danym języku w mowie i piśmie. Natomiast na stanowiskach szefów tłumaczy oraz tłumaczy zatrudnia się pracowników posiadających umiejętność biegłego posługiwania się wymaganym językiem obcym, potwierdzoną stosownym certyfikatem lub świadectwem. W art. 27 ust. 10 analizowanego dokumentu zawarto zapis dotyczący dodatku za znajomość języka obcego, stanowiącego składnik wynagrodzenia pracownika. Należy podkreślić, że dodatek, o którym mowa, przyznaje się pracownikowi zatrudnionemu na stanowisku, na którym posługiwanie się językiem obcym jest niezbędne do wykonywania czynności wynikających z zakresu obowiązków służbowych pracownika. Warunkiem przyznania dodatku określonego w Układzie, jest przedłożenie przez pracownika świadectwa lub certyfikatu znajomości określonego w wymaganiach języka obcego, wydanego przez resortową komisję egzaminacyjną lub przez krajową albo zagraniczną placówkę edukacyjną. Od składania egzaminu, o którym mowa wyżej,

zwalnia się pracowników posiadających: dyplom ukończenia danego wydziału filologii szkoły wyższej lub uprawnienia tłumacza w zakresie danego języka obcego przyznane na podstawie odrębnych przepisów lub dyplom ukończenia wyższej uczelni lub szkoły średniej za granicą, w której językiem wykładowym był język obcy, za którego znajomość pracownik ma pobierać dodatek.

Dodatek przyznaje pracodawca, a jego wysokość uzależniona jest od stopnia wykorzystania znajomości danego języka obcego na stanowisku pracy.

Rozwój zawodowy pracownika, w tym pracownika resortu obrony narodowej gwarantują zarówno przepisy Unii Europejskiej, jak i przepisy krajowe. Rozpatrując możliwości rozwoju zawodowego, nie sposób nie wspomnieć o dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1152 z dnia 20 czerwca 2019 r.¹⁸ w sprawie przejrzystych i przewidywalnych warunków pracy w Unii Europejskiej.¹⁹

Rzeczony przepis w art. 13 – szkolenie obowiązkowe stanowi, że „państwa członkowskie zapewniają, aby w przypadku, gdy na mocy prawa Unii Europejskiej lub prawa krajowego lub umów zbiorowych, pracodawca zobowiązany był do zapewnienia pracownikowi szkolenia dla celów wykonywania pracy, do której został zatrudniony, szkolenie takie zapewnione zostało pracownikowi nieodpłatnie, liczyło się jako czas pracy i w miarę możliwości odbywało się w godzinach pracy”.²⁰

Powyższe przepisy zarówno prawa międzynarodowego, jak i krajowego będą miały zastosowanie również w odniesieniu do kształcenia językowego pracowników resortu obrony narodowej, którym do właściwego wykonywania obowiązków na zajmowanym stanowisku pracy, umiejętność ta jest niezbędna.

Przełożeni pracowników zapewniają im możliwość nauki i podnoszenia kwalifikacji w zakresie znajomości języków obcych, co wynika z postanowień Decyzji Nr 73/MON. Prowadzą oni nabór i organizują kształcenie, natomiast kwalifikacja na kurs znajduje się w kompetencjach Dyrektora Departamentu Nauki i Szkolnictwa Wyższego MON.

W Decyzji Nr 73, nauką i doskonaleniem znajomości języków obcych w resorcie obrony narodowej obejmuje się żołnierzy zawodowych, kandydatów na żołnierzy zawodowych, członków korpusu służby cywilnej i osoby niebędące członkami korpusu służby cywilnej zatrudnione na podstawie umowy o pracę lub innej podstawie przewidzianej w ustawie z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2019 r. poz. 1040, 1043 i 1495) w komórkach i jednostkach organizacyjnych resortu obrony narodowej, zwanych dalej „pracownikami resortu obrony narodowej”, oraz żołnierzy pełniących terytorialną służbę wojskową, zwanych dalej „żołnierzami

¹⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1152 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie przejrzystych i przewidywalnych warunków pracy w Unii Europejskiej (Dz.U. UE. Z 2019 r. L. 186).

¹⁹ Treść analizowanej dyrektywy ogłoszono w Dz.U. UE. L. 2019. 186. z dnia 11.07.2019 r., s. 105.

²⁰ Przepisy cytowanej dyrektywy zaimplementowano do Kodeksu Pracy i ogłoszono w ustawie z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy Kodeks Pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r. poz. 641). Zgodnie z treścią art. 94 Kodeksu pracy, w przypadku obowiązku pracodawcy przeprowadzenia szkoleń pracowników, niezbędnych do wykonywania określonego rodzaju pracy lub pracy na określonym stanowisku, szkolenia takie będą odbywały się na koszt pracodawcy oraz w miarę możliwości w godzinach pracy pracownika. Czas szkolenia odbywanego poza normalnymi godzinami pracy pracownika będzie wliczał się do czasu pracy. Obowiązek pracodawcy z tego tytułu będzie wynikał z postanowień układu zbiorowego pracy lub innego porozumienia zbiorowego lub regulaminu, albo z przepisów prawa lub umowy o pracę. Zastosowanie analizowanego przepisu dotyczyć będzie również szkoleń odbywanych przez pracownika na polecenie przełożonego.

OT”.²¹ Powyższa decyzja określa również precyzyjnie priorytety obowiązujące w procesie kształcenia językowego, są to:²²

- realizacja celu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, zwanych dalej „Siłami Zbrojnymi”, związanego z członkostwem w Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego w zakresie umiejętności językowych;
- spełnienie wymogów określonych na danym stanowisku służbowym;
- przygotowanie do służby na stanowiska poza granicami państwa oraz do udziału w szkoleniach prowadzonych w językach obcych;
- podniesienie, w zależności od potrzeb, poziomu znajomości innych niż język angielski języków obcych w wybranych pododdziałach Sił Zbrojnych.

Kursy językowe organizowane są w różnych lokalizacjach, przede wszystkim są to:

- Wojskowe Studium Nauczania Języków Obcych (WSNJO) w Łodzi;
- uczelnie wojskowe;
- ośrodki doskonalenia językowego resortu obrony narodowej;
- centrach szkolenia.

W przypadku braku możliwości zorganizowania kształcenia w wyżej wymienionych podmiotach, odpowiednio za zgodą Dyrektora Departamentu Nauki i Szkolnictwa Wyższego, dowódcy rodzajów Sił Zbrojnych, Szefa Inspektoratu Wsparcia Sił Zbrojnych, Komendanta Głównego Żandarmerii Wojskowej, Dowódcy Garnizonu Warszawa, dopuszcza się organizowanie w jednostkach (instytucjach) wojskowych oraz cywilnych szkołach (ośrodkach) językowych kursów, na poziomie SPJ 1111 i SPJ 2222 oraz kursów doskonalących i wyrównawczych na poziomach 1-3.

Kształcenie językowe wg STANAG 6001

Jak wspomniano we wstępie, pracownicy, jeżeli przemawiają za tym uzasadnione potrzeby posiadają możliwość uczestnictwa w kursie językowym realizowanym w SZ RP zgodnie z porozumieniem STANAG 6001. Istnieje również możliwość przystąpienia do egzaminu w trybie eksternistycznym w ramach organizowanych sesji egzaminacyjnych odbywających się zgodnie z harmonogramem sesji egzaminacyjnych na dany rok kalendarzowy.²³ Celem kursów doskonalących w zakresie języka obcego jest podwyższenie kwalifikacji i poszerzenie wiedzy na zajmowanym stanowisku służbowym (lub planowanym do wyznaczenia stanowisku). Wykaz kursów wraz z ich opisem znajduje się w Decyzji Ministra Obrony Narodowej w sprawie wprowadzenia w Siłach zbrojnych RP systemu doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych.²⁴

Na podstawie Decyzji Nr 175/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 14 grudnia 2021 r. zmieniającej decyzję Nr 73/MON z dnia 26 maja 2020 r. w sprawie kształcenia i egzaminowania ze znajomości języków obcych w resorcie obrony narodowej wprowadzono zmiany odnoszące się do egzaminowania pracowników w kontekście przełożenia ich umiejętności językowych w skali Europejskiego

²¹ Decyzja Nr 73/MON z dnia 26 maja 2020 r. w sprawie kształcenia i egzaminowania ze znajomości języków obcych w resorcie obrony narodowej, s. 1.

²² Tamże, s. 2.

²³ Zob. <https://wsnjo.wp.mil.pl/egzaminy-podrzeczna/harmonogram-2020-05-04-l/2024-10-10-c/> (pobrano 14.07.2024 r.).

²⁴ Poradnik szeregowego zawodowego oraz szeregowego Narodowych Sił Rezerwowych, Dowództwo Wojsk Lądowych, Pion Szkolenia, DWLąd. Wewn. 191/2011, Warszawa 2011, s. 69.

Systemu Opisu Kształcenia Językowego (ESOKJ). Znajdujemy tam następujący zapis: *Przewodniczący CKEJO MON organizuje i przeprowadza egzaminy z języka angielskiego dla pracowników resortu obrony narodowej potwierdzające znajomość językową w oparciu o poziomy zaawansowania językowego Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego (ESOKJ) – Common European Framework of Reference for Languages (CEFR).*²⁵ Warto zauważyć, że egzaminowanie, do którego nawiązuje decyzja odnosi się wyłącznie do języka angielskiego, pomijając kwestię pozostałych języków, takich jak język francuski, niemiecki i rosyjski, które są realizowane w SZ RP zgodnie z porozumieniem STANAG 6001.

Chcąc zobrazować przełożenie poziomów zaawansowania językowego, należy wymienić 5 poziomów biegłości językowej wg STANAG 6001:²⁶

- poziom 1: podstawowy, tzw. survival,
- poziom 2: dostateczny (zdolność wykonywania pracy w ograniczonym zakresie), tzw. functional,
- poziom 3: dobry (minimum profesjonalne), tzw. professional minimum,
- poziom 4: bardzo dobry (w pełni profesjonalny), tzw. professional,
- poziom 5: doskonały (język ojczysty lub dwujęzyczność), tzw. bilingual.

Wymienione wyżej poziomy obejmują 4 sprawności przebiegające w następującej kolejności: słuchanie, czytanie, pisanie i mówienie. Przykładowy certyfikat znajomości języka angielskiego o kodzie SJP²⁷ 3214 należy odczytywać odpowiednio jako:

- 3 poziom opanowania sprawności słuchanie,
- 2 poziom opanowania sprawności mówienie,
- 1 poziom opanowania sprawności czytanie,
- 4 poziom opanowania sprawności pisanie.

Poniższa Tabela 1 przedstawia przełożenie poziomów biegłości językowej wg STANAG 6001 do CEFR wskazywanych dla pracowników oraz porównawczo do innych funkcjonujących skal oceny umiejętności językowych.

²⁵ Decyzja Nr 175/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 14 grudnia 2021 r. zmieniająca decyzję w sprawie kształcenia i egzaminowania ze znajomości języków obcych w resorcie obrony narodowej, s. 1.

²⁶ <https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/stanag6001-sjo/> (pobrano 14.07.2024 r.).

²⁷ SJP - Standardowy Profil Językowy, z ang. *SLP - Standardised Language Profile*.

Tabela 1. Porównanie poziomów biegłości językowej wg CEFR i STANAG 6001 w odniesieniu poziomów w innych skalach.

Poziomy wg Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego Rady Europy (egzamin organizowane przez instytucje należące do International Certificate Conference)	Poziomy wg egzaminów Cambridge ESOL (egzamin organizowane przez British Council)	Poziomy wg egzaminów biznesowych (egzamin organizowane przez British Council)	Poziomy wg egzaminów STANAG 6001 NATO	Poziomy wg skali IELTS (egzamin organizowane przez British Council)	Poziomy wg egzaminów serii PROFESSIONAL ENGLISH (egzamin organizowane przez British Council i Cambridge English)	Poziomy wg skali ETS na przykładzie egzaminu TOEIC (egzamin organizowane przez Educational Testing Service)
C2	CPE		Poziom 5	7,5 – 9,0 pkt	TOLES ADVANCED	945-990 pkt
C1	CAE	BEC Higher	Poziom 4	6,5 – 7,0 pkt	ICFE, ILEC	805-940 pkt
B2	FCE	BEC Vantage	Poziom 3	5,0 – 6,0 pkt	TOLES HIGHER	620-800 pkt
B1	PET	BEC Preliminary	Poziom 2	3,5 – 4,5 pkt	TOLES FOUNDATION	480-615 pkt
A2	KET YLE Fliers	BEC Preliminary	Poziom 1	3 pkt	340-475	
A1	YLE Movers YLE Starters				10-335	

Źródło: http://www.polanglo.edu.pl/pl/szkolenia/tabela_poziomow
(pobrano 14.07.2024 r.).

Wnioski

Podsumowując, należy zdecydowanie uznać, że kompetencje w zakresie posługiwania się językami obcymi są bardzo cenionymi i pożądanymi umiejętnościami zarówno w SZ RP, jak i na rynku cywilnym. W świetle obowiązujących przepisów, pracownicy posiadają możliwość podnoszenia kwalifikacji w zakresie kształcenia językowego. Może być to w formie kursu lub egzaminu eksternistycznego przeprowadzanego w ramach resortu. Niemniej jednak, z obserwacji autorów, w praktyce najczęściej spotyka się z drugim rozwiązaniem, co nie wyklucza pierwszego.

Należy podkreślić, że system doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych SZ RP to przede wszystkim system mający na celu doskonalenie kadry wojskowej, jednakże w ramach tego systemu istnieją możliwości uczestniczenia w nim również pracowników, w tym w aspekcie kształcenia językowego, lecz nie tylko.

Pracownicy stanowią ważny zasób organizacji, jaką są Siły Zbrojne RP. Tworzą obok żołnierzy, strategiczny kapitał ludzki, o którego rozwój należy dbać poprzez nie tylko zapewnienie takiego rozwoju w aktach prawnych, ale również praktyczne możliwości jego realizacji. Jednym z istotnych elementów rozwoju jest kształcenie językowe w obrębie SZ RP. Podnoszenie kwalifikacji posługiwania się językami obcymi posiada obecnie strategiczne znaczenie, zwłaszcza kiedy Polska jest członkiem NATO, gdzie język angielski jest jednym z oficjalnych języków sojuszu. Wynika to również z faktu, że język angielski stał się językiem uniwersalnym za sprawą ekspansji kolonialnej Wielkiej Brytanii a następnie zbudowania potęgi gospodarczej przez USA. Wszystkie powyższe czynniki sprawiły, że język angielski stał się głównym językiem biznesu, handlu i innowacji, a tym samym lingua franca naszych czasów.

Obecnie coraz częściej biegłą znajomość języka (zwłaszcza angielskiego) traktuje się jako standard, a drugi i kolejny język może być dodatkowym atutem pracownika. Wobec tego należy zdecydowanie uznać, że doskonalenie zawodowe

w zakresie znajomości języków obcych jest istotnym obszarem rozwoju pracowników, niezależnie od formy jego realizacji.

Pomimo podjętej aktywności badawczej, artykuł nie wyczerpuje w pełni obszaru poznawczego w powyższym obszarze, bowiem wymaga on kontynuowania badań teoretycznych i empirycznych, co jest determinantą do podjęcia wysiłku naukowego w dalszej perspektywie.

Streszczenie

Autorzy w artykule dokonują zwięzłego przedstawienia i opisanie kształcenia językowego pracowników resortu obrony narodowej w odniesieniu do systemu doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz w nawiązaniu do potrzeb rozwoju zawodowego pracowników resortu w świetle obowiązujących przepisów normujących powyższe kwestie. W artykule dokonano również zwięzłego opisu kształcenia językowego SZ RP w odniesieniu do STANAG 6001.

Słowa kluczowe: system doskonalenia zawodowego żołnierzy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, kształcenie językowe, STANAG 6001, rozwój zawodowy, pracownicy resortu obrony narodowej

LANGUAGE TRAINING OF THE MINISTRY OF NATIONAL DEFENSE EMPLOYEES IN THE ASPECT OF THE SYSTEM OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN THE POLISH ARMED FORCES

Summary

In the article, the authors concisely present and describe the language training of employees of the Ministry of Defense in relation to the system of in-service training of professional soldiers of the Armed Forces of the Republic of Poland and in reference to the needs of professional development of the ministry's employees considering the current legislation normalizing the above issues. The article also provides a concise description of the language training of the Polish Armed Forces in relation to STANAG 6001.

Key words: Polish Armed Forces professional development system, language training, STANAG 6001, professional development, national defense ministry employees

Bibliografia:

- Bańka A, *Psychologiczne doradztwo karier*, Print-B, Poznań 2007.
- Ciemińska M., Kształcenie językowe jako istotny element edukacji żołnierzy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, [w:] *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*, nr 3/2020.
- Czarnecki K. M., *Profesjologia*, Oficyna Wydawnicza Humanitas, Sosnowiec 2016.
- Decyzja Nr 73/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 26 maja 2020 r. w sprawie kształcenia i egzaminowania ze znajomości języków obcych w resorcie obrony narodowej.
- Decyzja Nr 175/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 14 grudnia 2021 r. zmieniającej decyzję w sprawie kształcenia i egzaminowania ze znajomości języków obcych w resorcie obrony narodowej.
- Decyzja Nr 184/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 5 listopada 2019 r. w sprawie działalności kompetencyjnej i organizacyjno-etatowej dotyczącej

- jednostek organizacyjnych resortu obrony narodowej (Dz.Urz. Min. Obr. Nar. Z 2019 r. poz. 233 z późn. zm.)
- Decyzja Nr 353/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 07 września 2015 r. zmieniająca decyzję w sprawie wprowadzenia w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej systemu doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych.
- Decyzja Nr 420/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 12 września 2008 r. w sprawie wprowadzenia w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej systemu doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1152 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie przejrzystych i przewidywalnych warunków pracy w Unii Europejskiej (Dz. U. UE. Z 2019 r. L. 186).
- Harwas-Napierała B., Trempała J. (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, t. II, PWN, Warszawa 2006.
- http://www.polanglo.edu.pl/pl/szkolenia/tabela_poziomow
- https://archiwum-cswiich.wp.mil.pl/plik/file/2014/BIW_MON/Plan%20ksztalcenia%20i%20egzamowania%20z%20jezykow%20obcych%20w%20resorcie%20ON%20na%202015%20rok.pdf
- <https://peopleforce.io/pl/hr-glossary/professional-development>
- <https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/stanag6001-sjo/>
- <https://wsnjo.wp.mil.pl/egzaminy-podrzeczna/harmonogram-2020-05-04-l/2024-10-10-c/>
- Janowska Z., Zarządzanie zasobami ludzkimi, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2010.
- Plan kształcenia i egzaminowania ze znajomości języków obcych w resorcie obrony narodowej w 2015 r.
- Plewka C., *Człowiek w całościowym rozwoju zawodowym – Zarys monograficzny wzbogacony ilustracją własnych badań empirycznych*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2016.
- Poradnik szeregowego zawodowego oraz szeregowego Narodowych Sił Rezerwowych, Dowództwo Wojsk Lądowych, Pion Szkolenia, DWLąd. Wewn. 191/2011, Warszawa 2011.
- Porozumienie o standaryzacji STANAG 6001, tekst polski, s. 1. https://materialy.e-wsnjo.pl/dokumenty_normatywne/Porozumienie_standaryzacyjne_STANAG_6006_edycja1.pdf
- Tyszkowa M., Przetacznik-Gierowska M., *Wybrane koncepcje i teorie rozwoju psychicznego człowieka* [w:] Tyszkowa M., Przetacznik-Gierowska M. (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Warszawa 1996.
- Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz. U. Min. Obr. Nar. z 2024 r. poz. 248 t.j.).
- Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r. poz. 641).

Krzysztof JUREK
ORCID: 0000-0003-4154-6416

Adrian MASŁOŃ
ORCID: 0009-0003-3769-0527

SPOŁECZNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ W WSPÓŁCZESNYM TRANSPORCIE

Wprowadzenie

Przedsiębiorstwa transportowe realizują cele strategiczne firmy oraz sprawiają, że przyczyniają się do rozwoju gospodarki. Poniższy artykuł nakreśla rolę CSR w tworzeniu kultury organizacyjnej jak i samego bezpieczeństwa w firmach zajmujących się transportem. Przedstawione zostały przykłady zastosowania CSR oraz nakreślono intensyfikację jego wdrażania. Jest to spowodowane aby zapobiegać potencjalnym wypadkom w branży TSL (Transport Spedycja Logistyka). Same kampanie mają za zadanie uświadomić pracowników a realnym zagrożeniu oraz tym jak je zmniejszyć a w najlepszym wypadku wyeliminować poprzez przebudzenie w ludziach większej odpowiedzialności za życie jak i zdrowie. Wszystkie wysiłki managerów muszą się więc bardziej skupić na zadaniach, które można uznać za uświadamiające jak i profilaktyczne nie tylko podległych pracowników ale również potencjalnych kontrahentów. Należy pamiętać, iż same zasady CSR powinny być wbudowane w firmę jako podstawę oraz powinny mieć realny wpływ na jej usprawnienie oraz prowadzenie.

Czym jest CSR i jakie ma zastosowanie

Samo rozwinięcie skrótu CSR to *Corporate Social Responsibility* i jest to narzędzie wspierające realizację strategii w przedsiębiorstwach. W pewnym sensie można stwierdzić, że jest to narzędzie stosowane głównie do poprawy PR a nie przynosi realnych zysków. W większości CSR skupia się głównie na poprawie wizerunku danej firmy tak aby zachęcić potencjalnych konsumentów do korzystania z danej usługi lub zachęcić do zakupu określonego produktu.¹ Patrząc pod innym kątem badacze tacy jak Hejduk oraz Grudzewski w dalszym ciągu podkreślają umocowanie się przedsiębiorstw w lokalnej społeczności jak również zwracają uwagę na konieczność powiązania działalności z celami społecznymi jak i środowiskowymi.² Powyżsi naukowcy zwracają uwagę na duże znaczenie samego CSR w kontekście poszukiwania oraz utrwaleni przewagi konkurencyjnej na rynku oraz podejmowania starań do budowania długofalowych relacji z kontrahentami. Według Portera oraz Kramera można zauważyć pojawiające się przykłady praktycznych aplikacji idei CSR.³ Należy pamiętać jednak, że są one umocowane w kontekście dużych przedsiębiorstw. Na Polskim rynku dominujący sektor to MŚP, – Mali Średni Przedsiębiorcy - który w dalszym ciągu jest budowany. Należy pamiętać w dalszym ciągu, że samo CSR to pewnego rodzaju strategia biznesowa,

¹ Eberle D., Berens G., Li T. (2013), *The impact of interactive corporatesocialresponsibilitycommunication on corporatereputation*, "Journal of Business Ethics", No. 118 s. 731-746.

² Grudzewski W., Hejduk I., Sankowska A., Wańtuchovicz M. (2010), *Sustainability w biznesie, czyli przedsiębiorstwo przyszłości. Zmiany paradygmatów i koncepcji zarządzania*, Poltext, Warszawa, s. 11-20.

³ Porter M.E., Kramer M.R. (2011), *Creating shared value*, "Harvard Business Review", January s. 1-17.

która jest obiecująca w kontekście zmian nie tylko w przedsiębiorstwach ale w szczególności na rynku.

W swym założeniu CSR ma wiele korzyści, do których najważniejszych możemy zaliczyć:⁴

- Poprawienie relacji z kontrahentami;
- Poprawa wizerunku oraz reputacji;
- Podjęcie działań w równoważeniu siły przedsiębiorstwa;
- Niedopuszczanie do powstawania sporów między przedsiębiorstwami;
- Korygowanie powstałych problemów;
- Wzrost zaangażowania jak samej motywacji pracowników do podejmowania działania;
- Poprawa w kontekście osiągnięcia zysków;
- Zwiększenie lojalności wśród pracowników jak i kontrahentów;
- Wzrost innowacyjności.

Każda koncepcja wprowadzana w przedsiębiorstwach ma swoje zarówno pozytywne jak i negatywne strony. Również jest tak w kontekście CSR a do najbardziej popularnych możemy zaliczyć te, które zostały wspomniane przez Otolę i Tylca⁵ oraz Roszkowską:⁶

- CSR może być swego rodzaju prowodyrem do ograniczenia tempa rozwoju przedsiębiorstwa jak i samej maksymalizacji wyników;
- Zmiana przepływu kierunku kapitałów może wiązać się z obniżeniem efektywności w podejmowaniu działań;
- Większy nacisk oraz koncentracja na celach, które są inne niż biznesowe;
- Zbyt wielkie generowanie ukrytych kosztów.

Literatura przedmiotu wyróżnia trzy typy CSR w zależności na powiązanie ze strategią do takich możemy wyróżnić:⁷

- Biznesowy CSR stanowi fundament strategii przedsiębiorstwa jak również wynika z jej misji oraz wizji;
- Strategiczny CSR są to działania w obszarze społecznej odpowiedzialności;
- Niestrategiczny CSR działania, które nie są zintegrowane z jego podstawową strategią.

Należy pamiętać, że działania CSR-owe nie są tym samym co działania PR-owe. Często te dwa pojęcia są mylone nawet przez kadrę zarządzającą wysokiego stopnia.⁸

Transport, Spedycja i Logistyka

Przedsiębiorstwa działające w branży TSL w pewnym sensie „walczą” ze sobą o każde zlecenie przewozu na giełdach transportowych. Same usługi logistyczne

⁴ Fiedor B., *Implementacja koncepcji CSR jako przesłanka trwałości firmy i jej sukcesu rynkowego*. „Przegląd Organizacji” 1/2016, s. 26.

⁵ Otolę I., Tylec A., *Teoretyczne aspekty społecznej odpowiedzialności biznesu w kontekście realizacji celów biznesowych*, [w:] Chudzicki M. (red.): Wybrane problemy ekonomiczne i gospodarcze na tle różnych sektorów rynkowych. PTE Oddział w Częstochowie, Częstochowa 2016, s. 23-27.

⁶ Roszkowska P., *Rewolucja w raportowaniu biznesowym. Interesariusze, konkurencyjność, społeczna odpowiedzialność*, Difin, Warszawa 2011, s. 39.

⁷ Ratajczak P., *Powiązanie działalności społecznie odpowiedzialnej ze strategią przedsiębiorstwa a wartość dla jego właścicieli oraz pozostałych interesariuszy*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, vol. 2, no. 11 (272), 2014, s. 134.

⁸ Krasek M., Skwiercz B. (2007), *CSR to nie filantropia*, „Marketing w Praktyce”, nr 12, s. 31-45.

swym obszarem obejmują transport, spedycję oraz pokrewne usługi, które wspierają przepływ dóbr w łańcuchu dostaw.⁹ Same usługi transportowe ładunków odbywają się w określonych warunkach dla jego podatności w kontekście technicznym, ekonomicznym oraz naturalnym. Jeżeli mowa tutaj o usługach transportowych to możemy je podzielić na:

- Transport drogowy - jest najpopularniejszą formą transportu, w którym to pasażerowie jak i ładunek przemieszczają się z określonego miejsca początkowe do końcowego przy pomocy kołowych środków jak np.: samochody, autobusy w tym autobusy przegubowe, busy podmiejskie, trolejbusy;
- Transport lotniczy – inaczej zwany transportem powietrznym wykorzystywany jest do importu oraz eksportu wszelakiego rodzaju towarów w jak najszybszym możliwym czasie przy wykorzystaniu statków powietrznych potocznie zwanych samolotami. Należy pamiętać, że sam transport lotniczy odbywa się przy pomocy samolotów szerokokadłubowych oraz konwencjonalnych np.: Airbus A380, Boeing 747, Airbus BelugaAn-124 Ruslan;
- Transport kolejowy – ten rodzaj transportu jest stosunkowo tani oraz jest drugim co do najbardziej popularnych środków transportu. Nie jest on aż tak szybki jak transport lotniczy ani tak dokładny jak transport samochodowy w myśl dostawy ładunku typu „dor to dor”;
- Transport śródlądowy – inaczej zwany transportem wodnym śródlądowym odbywa się on przy pomocy statków żeglugi śródlądowej towarów bądź pasażerów w całości lub w pewnej części odbywający się przy wykorzystaniu rzek;
- Transport morski – jak sama nazwa wskazuje jest to transport, który jest realizowany statkami morskimi. Jest to stosunkowo tańsza alternatywa w kontekście eksportu oraz importu, ma duży zasięg morski, dużą zaletą jest fakt że można przewozić nim ładunki wielkogabarytowe. Do najczęściej spotykanych statków morskich, które są wykorzystywane w transporcie morskim można zaliczyć np.: statki kontenerowe, statki drobnicowe, statki masowe, zbiornikowce, chłodniowce, statki typu BIBO oraz statki typu ro-ro;
- Transport intermodalny – ta forma transportu jest stosunkowo bardzo często spotykana. Łączy ona kilka rodzajów transportu dzięki, którym ładunek może być przewożony w dalsze zakątki świata. Polega on na połączeniu co najmniej dwóch środków transportu ze sobą lecz może być ich oczywiście więcej np.: transport towaru za pomocą samochodu ciężarowego do portu lotniczego.

W kontekście usług spedycyjnych możemy natomiast wyróżnić:

- Planowanie tras;
- Porady transportowe;
- Ustalanie cen oraz uzgadnianie warunków transportu;
- Zawieranie umów przewozowych;
- Przygotowanie dokumentacji handlowych oraz celnych;
- Odprawy celne;

⁹ Chojnicka A., *Outsourcing usług logistycznych- wady i zalety*, Logistyka-nauka, 2012, 311-315. https://www.logistyka.net.pl/bankwiedzy/logistyka/item/download/78057_c87d646e237af38b435116170ed0d1dd [dostęp 07.07.2024].

- Sporządzanie protokołu z wystąpienia szkód w procesie transportu.

Wszystkie wyżej wymienione usługi transportowe są istotnymi elementami, wchodzącymi w skład CSR. Można stwierdzić, że są one nieodłączne od odpowiedzialności w transporcie. Bez odpowiednio udzielonej porady potencjalny kontrahent nie będzie wiedział czy warto inwestować w usługę transportową. Odpowiednie ustalenie ceny jest ściśle powiązane z planowaniem trasy przewozowej oraz rodzaju ładunku, który ma być przewieziony. Odpowiednie przygotowanie wytycznych kończy się na umowie przewozu wraz z wystawieniem odpowiedniej dokumentacji handlowej oraz celnej, dzięki której nie będzie problemów w transporcie międzynarodowym. W momencie, w którym dojdzie do ewentualnego uszkodzenia ładunku zostaje sporządzony odpowiedni raport mający na celu udokumentowanie zdarzenia wraz z często spotykaną dokumentacją zdjęciową, która jest niezbędna do potencjalnego otrzymania odszkodowania o ile ładunek został odpowiednio ubezpieczony pod kątem różnych nieprzewidzianych ewentualności.

Metody badawcze

Powyższy temat został opracowany z wykorzystaniem dostępnej literatury przedmiotu oraz źródeł internetowych. Do badań empirycznych została zastosowana literatura, która przy tworzeniu artykułu jest autorów zarówno polskich jak i zagranicznych. Dane internetowe pochodzą ze specjalistycznych stron o tematyce zbliżonej do prezentowanej. Dokonano przeglądu powyższych materiałów oraz analizy ich treści.

CSR w transporcie

Od czasu pandemii można zaobserwować zintensyfikowane działania przedsiębiorstw w tym działających w branży TSL podejmujących kroki w stronę społecznej odpowiedzialności (CSR). Wdrażanie takowych działań jest często powiązane z partnerami biznesowymi jak i samym promowaniem pozytywnego wizerunku przedsiębiorcy.

Idąc w myśl A.Carnegie CSR powinno w głównej mierze opierać się na powierniczości oraz dobroczynności.¹⁰ Na terenie Rzeczypospolitej Polski działa wiele firm, które zajmują się branżą TSL oraz przez cały czas podążają w stronę rozwoju. Firma Raben jest jedną z największych przedsiębiorstw logistycznych działających na polskim rynku do jej celów zalicza się zarówno zrównoważony długofalowy rozwój oraz właśnie społeczna odpowiedzialność. Przedsiębiorstwo kładzie bardzo duży nacisk na ochronę środowiska oraz kształtowanie odpowiednich i należytych relacji wśród pracowników wewnątrz ale i na zewnątrz firmy. Pracownicy uczą się tam pozostawania odpowiedzialnym za proces w łańcuchu dostaw od samego początku do końca oraz po odpowiednim wdrożeniu za utrzymywanie kontaktów z kluczowymi kontrahentami na należytym wysokim poziomie. Firma Raben działa na podstawie strategii, która opiera się na trzech głównych filarach jak środowisko, ład korporacyjny oraz społeczeństwo. Każdy z tych filarów jest mierzalny w taki sposób aby można było realizować wyzwania ONZ. Przedsiębiorstwo angażuje pracowników na wpływ na lokalne społeczeństwo. Firma Raben stosuje działania „People to drive” można stwierdzić, że jest to ich dostawowy element kultury

¹⁰ Ryan L.V. (1997), *Etyka biznesu. Z klasyki współczesnej myśli amerykańskiej*, Wydawnictwo w Drodze, Poznań s.12.

organizacyjnej. Kierownictwo firmy stara się podejmować działania mające na celu przyciąganie oraz zatrzymywanie utalentowanych pracowników, lecz niekiedy nie jest to tak łatwe do wykonania. Przedsiębiorstwo podejmuje również działania na rzecz promowania zdrowia oraz zdrowej żywności oraz przede wszystkim tworzą równe szanse w procesie rekrutacji oraz w trakcie zatrudnienia. W 2019 roku firma Raben rozpoczęła swoje członkostwo inicjatywy CSR, która zrzesza liderów branży TSL w całej Europie a jej głównym celem jest podejmowanie działań, na rzecz poprawy warunków oraz warunków zatrudnienia kierowców zawodowych.

Kolejnym istotnym przedsiębiorstwem działającym w branży TSL w Polsce jest PKP Cargo Connect. Jest to szerzej znana firma działająca jako operator logistyczny, który w głównej mierze zajmuje się odprawami celnymi, magazynowaniem ładunków oraz prowadzi działania związane z całościowym oraz kompleksowym świadczeniem usług. PKP Cargo idąc z biegiem czasu oraz pewnego rodzaju trendem wdrożyła Kodeks postępowania z dostawcami oraz Kodeks postępowania etycznego. Przedsiębiorstwo wprowadziło Regulamin finansowania przedsięwzięć społecznych w postaci jaką jest sponsoring czy darowizna. PKP Cargo oczekuje oraz wymaga od swoich dostawców prowadzenia działań w sposób etyczny oraz praworządny jak również kładzie się nacisk na dokładność oraz sumienność pracownika a w razie potrzeby uczynność i niesienie pomocy kontrahentowi jeśli wymaga tego sytuacja. Przedsiębiorstwo wymaga również, aby działania odbywały się w sposób etyczny. Jak zostało już wspomniane przedsiębiorstwo wprowadziło Kodeks Postępowania Etycznego, który wprowadził takie działania jak:¹¹

- Raportowanie transakcji finansowych zgodnie z przyjętymi normami księgowymi;
- Brak akceptacji wprowadzania w obrót środków finansowych pochodzących z nielegalnych źródeł, które mogą pochodzić nawet z szarej strefy;
- W pełni ponoszenie odpowiedzialności za usługi, które są oferowane;
- Nie angażowanie w żadne praktyki związane z działaniami pracy przymusowej czy niewolniczej a za pracę w godzinach nadliczbowych wypłacane należyte środki finansowe;
- Zapewnienie właściwych oraz godnych godzin pracy jak i płacy;
- Brak tolerancji oraz akceptacji dla korupcji;
- Prowadzenie uczciwej konkurencji na arenie rodzimej jak i międzynarodowej.

Kolejnym przedsiębiorstwem działającym w branży TSL jest uznana korporacja DB Schenker. Jest to korporacja, która jest operatorem działającym na skalę globalną, wchodzi on w skład Deutsche Bahn AG. DB Schenker obsługuje zarówno przemysł jak i handel z wykorzystaniem transportu lotniczego, lądowego oraz oceanicznego (w tym morskiego).¹² Powyższa firma w głównej mierze prowadzi działania ograniczające wpływ jej produktów na środowisko, tym samym wprowadzają na rynek niskoemisyjną ofertę odpadową. Firma zapewnia dla pracowników dobre warunki pracy jaki życia poprzez zapewnienie godnej płacy,

¹¹ Kodeks Postępowania Etycznego PKP CARGO Connect, https://www.pkpcc.com/kodeks_postepowania_etycznego.php (dostęp: 10.07.2024).

¹² W drodze do zrównoważonego rozwoju. Raport Zrównoważonego Rozwoju DB Schenker w Polsce za lata 2019–2020, <https://www.dbschenker.com/resource/blob/738080/7c3130fa8025f3321a02265710d35434/raport-zr%C3%B3wnowa%C5%BConego-rozwoju-2019-2020-data.pdf> [dostęp: 11.07.2024].

bezpiecznych warunków pracy w których to pracują oraz budowanie jak najlepsze kultury organizacyjnej. Przedsiębiorstwo również buduje stałe, długotrwałe relacje zarówno z kontrahentami indywidualnymi jak i dużymi międzynarodowymi przedsiębiorstwami. W kontekście zrównoważonego rozwoju oraz działań podejmowanych w kontekście CSR warto wymienić takie jak:

- Wprowadzanie coraz to większej ilości samochodów napędzanych przez baterie elektryczne (samochody elektryczne);
- Montowanie kolektorów/baterii słonecznych do podgrzewania wody oraz urządzeń grzewczo-wentylacyjnych;
- Regularna ocena pracowników oraz analiza przebiegu ich kariery poprzez wykorzystanie analizy SWOT czy analizy pracy;
- Równe traktowanie pracowników bez względu na płeć, kolor skóry czy wyznania religijne. Prowadzenie działań przeciwdziałających szerszeniu rasizmu;
- Uzyskanie certyfikatu ISO 45001:2018;
- Wprowadzenie dla pracowników aplikacji „Wypadki”, dzięki której pracownicy mogą raportować na bieżąco wypadki lub nieprzyjemne zdarzenia;
- Wprowadzenie wózków widłowych bezzałogowych;
- Wykonywanie badań satysfakcji i zadowolenia odbiorców/kontrahentów.

Następną globalną firmą działającą w branży TSL jest DHL. Przedsiębiorstwo zajmuje się głównie świadczeniem usług w kontekście transportu ekspresowego jak również frachtu lotniczego. Firma DHL wprowadziła CSR w odniesieniu do klientów, społeczności lokalnej jak i samego środowiska naturalnego. Celami jakie postawiła sobie firma DHL w kontekście społecznej odpowiedzialności to¹³:

- Inwestowanie w rozwój pracowników aby usprawnić realizację celów strategicznych;
- Wdrażanie innowacji ograniczającego negatywny wpływ na środowisko;
- Angażowanie się oraz inicjowanie akcji mających na celu poprawę bezpieczeństwa w ruchu drogowym.

Przykładem średniego przedsiębiorstwa działającego w branży TSL na terenie Polski jest" jest firma WEN Transport specjalizująca się w realizacji zadań z zakresu organizacji transportu drogowego na terenie Europy i innych czynności dodatkowych niezbędnych do realizacji tychże usług. W tym celu współpracuje z licznymi podmiotami będącymi przewoźnikami drogowymi, z którymi posiada umowy dotyczące podnajmu floty pojazdów. Najczęściej są to pojazdy o masie całkowitej do 3,5 tony oraz nielicznie pojazdy ciężarowe.

Firma ta prowadzi szereg działań sprzyjających rozwojowi pracowników. Oferuje atrakcyjne warunki pracy wyróżniające się na tle konkurencji. Pracownicy mają dostęp do bazy szkoleniowej z zakresu obsługi klienta, doradztwo prawne, pomocy doświadczonych kolegów, ciągłego wsparcia kadry menadżerów, możliwości dostosowania pracy do potrzeb pracownika polegającej na pracy w trybie zdalnym lub hybrydowym. Pracownicy mają możliwość polecenia potencjalnych nowych pracowników do firmy. Jeżeli doświadczony pracownik nauczy daną osobę zadań niezbędnych związanych ze świadczeniem usług to istnieje możliwość rekomendacji danej osoby i przyjęcie jej do pracy jako osobę na przyuczeniu do pracy.

¹³ Sikora E. (2019), *Spółeczna odpowiedzialność biznesu jako element budowania przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa*, „Journal of Management and Finance”, 17, 49–59.

Pełna autonomia pracowników, dostęp do pomocy szkoleniowej i opieki prawnej, kwartalna kontrola wyników sprawiają, iż pracownicy mają poczucie swobody w pracy a także nie ma wygórowanej presji związanej z koniecznością wyrabiania potencjalnej dziennej normy. Kwartalna kontrola wyników sprawia, iż spada presja pracy.

Podsumowanie

Podsumowując zadania związane z CSR czyli społeczną odpowiedzialnością przedsiębiorstw i ich wdrażanie wydają się być nie tylko przyszłością lecz koniecznością obecnego momentu które przedsiębiorstwa muszą realizować, aby zyskiwać przewagę na rynku. Inwestowane w relacje ze społeczeństwem, interesariuszami i ochronę środowiska są inwestycją, która kształtuje wizerunek firmy. Działania wspierające społeczeństwo są niezbędne do tego, aby ludzie w odczuwali korzyści z rozwoju przedsiębiorstw przez co całość społeczeństwa będzie miała poczucie większych możliwości do rozwoju i satysfakcji z przynależności do społeczeństwa. Zadania związane z zakresem dbania o środowisko to również nasza wspólna powinność i ze względu na to zwłaszcza przedsiębiorstwa powinny kłaść nacisk na kwestie ochrony środowiska. Szczęśliwie zauważalne są tendencję, iż wiele przedsiębiorstw zaczyna kłaść nacisk na kwestie związane z CSR mając świadomość, iż pozornie wydaje się to być kosztem a celem przedsiębiorstw przestaje być wyłącznie kwestia maksymalizacji zysków, w krótkiej perspektywie. CSR to inwestycja długofalowa i jeżeli większość przedsiębiorstw skupi się na zadaniach z nim związanymi to jakość życia społeczeństwa znacząco się poprawi. W dobie rosnącej presji na osiąganie sukcesów i rosnących nierówności ekonomicznych koniecznością staje się być również dbanie o kondycję społeczną przez przedsiębiorstwa.¹⁴

CSR można podsumować jako odpowiedzialność biznesu za nasze wspólne dobro i otoczenie dlatego jest to tak istotny aspekt, o który powinien być esencją każdego przedsiębiorstwa nie tylko z branży TSL.

Streszczenie

Społeczna odpowiedzialność w przedsiębiorstwach jest elementem nieodłącznym od każdej działalności oraz branży w dzisiejszych czasach. Przedstawiono czynności, które zostały wdrożone w przedsiębiorstwach branży TSL miały za zadanie pokazać, że CSR jest istotnym elementem dla każdej firmy czy to tej globalnej czy też tej mniejszej. Od dłuższego czasu można jedna zauważyć tendencję dbania o pracowników jak i o środowisko. Niestety w dzisiejszych czasach nie jest to jednak aż tak oczywiste jak można by się spodziewać. Artykuł przybliżył oraz uwidoczniał dokładny wpływ CSR na branżę TSL.

Słowa Kluczowe: CSR, TSL, Logistyka, Transport

SOCIAL RESPONSIBILITY IN MODERN TRANSPORT

Summary

Corporate social responsibility is an element inherent in every business and industry today. The activities that have been implemented in TSL companies are presented to show that CSR is an important element for every company, whether it

¹⁴ <https://www.gov.pl/web/dialog/spoleczna-odpowiedzialnosc-przedsiębiorstw--csr> (dostęp 18.07.2024)

is a global one or a smaller one. For a long time, one can see a trend towards caring for employees as well as the environment. Unfortunately, nowadays this is not as obvious as one might expect. The article gives an insight into the exact impact of CSR on the TSL industry.

Keywords: CSR, TSL, Logistics, Transport

Bibliografia:

- Chojnicka A. Outsourcing usług logistycznych- wady i zalety, *Logistyka-nauka*, 2012, s. 311-315.
https://www.logistyka.net.pl/bankwiedzy/logistyka/item/download/78057_c87d646e237af38b435116170ed0d1dd [dostęp 07.07.2024]
- Eberle D., Berens G., Li T. (2013), The impact of interactive corporate social responsibility communication on corporate reputation, "Journal of Business Ethics", No. 118.
- Fiedor B.: Implementacja koncepcji CSR jako przesłanka trwałości firmy i jej sukcesu rynkowego. „Przegląd Organizacji” 1/2016, s. 26.
- Grudzewski W., Hejduk I., Sankowska A., Wańtuchołowicz M. (2010), Sustainability w biznesie, czyli przedsiębiorstwo przyszłości. Zmiany paradygmatów i koncepcji zarządzania, Poltext, Warszawa, s. 11-20.
- Krasek M., Skwiercz B. (2007), CSR to nie filantropia, „Marketing w Praktyce”, nr 12, s. 31-45.
- Otola I., Tylec A.: Teoretyczne aspekty społecznej odpowiedzialności biznesu w kontekście realizacji celów biznesowych, [w:] Chudzicki M. (red.): Wybrane problemy ekonomiczne i gospodarcze na tle różnych sektorów rynkowych. PTE Oddział w Częstochowie, Częstochowa 2016, s. 23-27.
- Porter M.E., Kramer M.R. (2011), Creating shared value, "Harvard Business Review", January, s. 1-17.
- Ratajczak P., Powiązanie działalności społecznie odpowiedzialnej ze strategią przedsiębiorstwa a wartość dla jego właścicieli oraz pozostałych interesariuszy „Studia Oeconomica Posnaniensia”, vol. 2, no. 11 (272), 2014, s. 134.
- Roszkowska P., Rewolucja w raportowaniu biznesowym. Interesariusze, konkurencyjność, społeczna odpowiedzialność, Difin, Warszawa 2011, s. 39.
- Ryan L.V. (1997), Etyka biznesu. Z klasyki współczesnej myśli amerykańskiej, Wydawnictwo w Drodze, Poznań, s. 12.
- Sikora E. (2019), Społeczna odpowiedzialność biznesu jako element budowania przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa, „Journal of Management and Finance”, 17, 49–59.
- Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw – CSR,
<https://www.gov.pl/web/dialog/spoleczna-odpowiedzialnosc-przedsiębiorstw--csr>
 [dostęp 18.07.2024]
- W drodze do zrównoważonego rozwoju. Raport Zrównoważonego Rozwoju DB Schenker w Polsce za lata 2019–2020,
<https://www.dbschenker.com/resource/blob/738080/7c3130fa8025f3321a02265710d35434/raport-zr%C3%B3wnowa%C5%BConego-rozwoju-2019-2020-data.pdf>
 [dostęp 11.07.2024].

Czesław WODZIKOWSKI

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Wydział nauk o Polityce i Administracji
Katedra Innowacyjności i Polityki Zrównoważonego Rozwoju

**KSZTAŁTOWANIE SIĘ POLSKIEJ MYŚLI OCHRONY PRZYRODY ORAZ JEJ
MIEJSCE W POLITYCE EKOLOGICZNEJ POLSKI
CZĘŚĆ I
OD POCZĄTKÓW PAŃSTWOWOŚCI DO ROZBIORÓW**

Wstęp

Aby zrozumieć dzisiejszą problematykę związaną z ochroną przyrody i jej miejscem w polityce bezpieczeństwa ekologicznego w Polsce, należy poznać jej historię. Można powtórzyć w tym miejscu słowa Ludwika Jastrzębskiego, że to właśnie historia jest w tej dziedzinie: "mater studiorum".¹ Jak podaje literatura przedmiotu pierwotnym motywem ochrony przyrody był motyw religijny.² Człowiek nie rozumiejąc otaczającego go świata, czcił różne formy przyrody ożywionej i nieożywionej (pojedyncze duże drzewa, głązy, groty, gaje, gatunki zwierząt).³ Jak pisze A. Leńkowa: „Jedne z nich, na przykład płaskie głązy narzutowe szanowano w czasach pogańskich dlatego, że służyły za stoły ofiarne, inne zaś z tego względu, że wzbudzały u pierwotnych ludzi podziw lub strach oraz wiarę, że są organicznie związane z czynnikami nadprzyrodzonymi”.⁴

Wraz z rozwojem cywilizacji w działaniach związanych z ochroną przyrody, zaczyna dominować motyw militarny. Tak sytuuje go Stefan Myczkowski pisząc: „Kolejnym etapem rozwoju działań ochronnych, już typowo cywilizacyjnym, stały się zabiegi utrzymania obronności ziem rządzonych przez władców plemion i narodów”.⁵ Przykładem takiego stosunku do leśnych i bagiennych obszarów przygranicznych może być Środkowa i Zachodnia Europa.⁶

Początki ochrony przyrody na ziemiach polskich - wiek XI - XVI

W Polsce pierwszymi aktami prawnymi normującymi kwestie związane z ochroną przyrody były m.in.:

1. Zarządzenie Bolesława Chrobrego dotyczące zakazu polowań na bobry na początku XI wieku.⁷

¹ L. Jastrzębski, *Prawne zagadnienia ochrony przyrody*, Wydawnictwo Prawnicze. Warszawa 1980, s. 5.

² Zob. Tamże, s. 8, oraz S. Myczkowski, *Człowiek – Przyroda – Cywilizacja. Kształtowanie zasobów przyrody oraz ochrona biosfery*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1976, s. 12.

³ Por. A. Leńkowa, *Zaczęło się od świętego gaju*, Krajowa Agencja Wydawnicza. Warszawa 1981, s. 7-24.

⁴ Tamże, s. 10.

⁵ S. Myczkowski, *Człowiek-Przyroda-Cywilizacja...*, dz. cyt., s. 12-13.

⁶ Na przykład zaporą w postaci zwartych drzewostanów pokrywających obszar między Nysą a Bobrem i zabagniona dolina Odry stanowiły w średniowieczu skuteczną osłonę przed niemieckimi najazdami na Śląsk. A. Leńkowa, *Zaczęło się od...*, dz. cyt., s. 35.

⁷ Oczywiście zakaz nie dotyczył króla, który wprowadzając to zarządzenie kierował się troską o dostatek cennych zwierząt dla swoich potrzeb.

2. Zarządzenie Władysława Łokietka wydane w 1318r., dotyczące używania włoków na zalewie Wiślanym.⁸
3. Zarządzenia Kazimierza Wielkiego z 1347r., dotyczące ochrony lasów.
4. Zarządzenie Władysława Jagiełły z 1423 r., dotyczące ochrony cisów, jeleni, dzików, koni i łosi (zawarte w Statucie Wareckim).⁹
5. Zarządzenie Zygmunta Starego z 1523 (umieszczone w Statucie Litewskim), dotyczące ochrony żubrów, turów, bobrów, sokołów i łabędzi.¹⁰
6. Dekret Stefana Batorego z 1578 r., zabraniający używać włoków i bosaków do połowów ryb.
7. Wyrok Króla Zygmunta III z 1597r., dla zapewnienia bytowania turom.¹¹

Wszystkie te akty prawne powstały z pobudek gospodarczych i miały na celu bądź to ochronę cennych gospodarczo gatunków drzew (cis) bądź zwierząt (tur, żubr, bóbr i in.).¹² Były to działania ustanawiające tzw. regale panującego, czyli dziedziny działalności gospodarczej zastrzeżone dla władcy.¹³ W. Radecki zwraca uwagę także na to, że wszystkie te akty były normami stanowionymi, których przedmiotem była ochrona przyrody.¹⁴

Należy jednak zwrócić uwagę, że w dokumentach chroniących przyrodę oprócz typowo gospodarczych motywów ochrony przyrody, pojawiają się także motywy idealistyczne.

Aby charakterystyka motywów idealistycznych dotyczących ochrony przyrody była pełna, należy zwrócić uwagę na dwie kwestie. Pierwsza, to przepisy dotyczące ochrony przyrody zawarte w regułach klasztornych. Takie zapisy miały zakony cystersów, franciszkanów, benedyktynów oraz kamedułów¹⁵. Również pustelnicy,

⁸ „W 1578r. Stefan Batory ogłosił dekret zabraniający używania do łowienia ryb nie tylko włoków, lecz także bosaków i sieci o bardzo małych oczkach. Wprowadzono również czas ochronny dla ryb odbywających tarło”.

⁹ Król Władysław Jagiełło w zarządzeniu tym postanowił: „jeśliby kto wszedłszy w las, drzewa które znajdują się być wielkiej ceny jako jest cis albo im podobne podrąbał, tedy może być przez pana albo dziedzica pojman a na rękojemstwo tym, którzy o niego prosić będą ma być dan”. E. Więcko, Historia rozwoju ochrony przyrody i krajobrazu w Polsce (w:) K. Buchwald, W. Engelhardt, *Kształtowanie krajobrazu a ochrona przyrody. Wybór z 4-tomowej pracy zbiorowej w języku niemieckim, wydanej pod redakcją prof. dr Konrada Buchwalda i doc. dr Wolfganga Engelhardta, uzupełniony pracami polskich autorów*. Przekład i opracowanie pod redakcją prof. dr Zygmunta Obmińskiego, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne. Warszawa 1975, s. 62.

¹⁰ Jak pisze Wojciech Radecki: „Przepisy dotyczące ochrony przyrody wprowadzono do trzech kolejnych Statutów Litewskich z lat 1529, 1566 i 1588. Szczególnie charakterystyczny był przepis o bobrach, który postanawiał, że ten, kto ma żeremia bobrowe w swoich posiadłościach nie może zaorywać pola, kosić łąki i wycinać łoż na odległość rzutu pałką od żeremi”. W. Radecki, *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz*, Wydawnictwo Centrum Doradztwa i Informacji Difin sp. z o. o. Warszawa 2006, s. 16.

¹¹ W wyroku tym czytamy: „Starosta sochaczewski ma tego przestrzegać, jakoby puszcza nasza, gdzie tur przebywa od poddanych pustoszoną nie była, żeby Turowie, zwierz nasz, mieli swe dawne stanowiska. Ostatni tur padł jednak już w 1627 r. w Puszczy Jekatorowskiej, w ziemi sochaczewskiej”. Tamże, s. 62-63.

¹² Krzysztof Gruszecki uważa, że ochrona tura oprócz charakteru gospodarczego była wprowadzona także z pobudek konserwatorskich, Taki właśnie charakter miał dekret między Starostą Sochaczewskim a poddanymi wsi Jaktorowa w sprawie ochrony tura na terenie Puszczy Jaktorowskiej w Ziemi Sochaczewskiej. W uregulowaniu tym oprócz objęcia ochroną tura znalazły się także rozwiązania chroniące środowisko, w którym on występuje (ograniczenie gospodarki leśnej) oraz zapewniające mu właściwe warunki pokarmowe”. K. Gruszecki, *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz*, Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE. Zakamycze 2005, s. 9-10.

¹³ Por. W. Radecki, *Ustawa o ochronie przyrody...*, dz. cyt., s. 16.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Podaję za A. Leńkową: „A więc pustelnie kamedułów miały być zakładane daleko od miast, najchętniej w miejscach górzystych, o wystawie południowej lub wschodniej – nigdy północnej – pokrytych gęstymi

którzy wzorowali się na św. Bazyliu szukali samotności wśród niedostępnych lasów.¹⁶ O ile w zakonach pustelniczych (kameduli, cystersi) ochrona przyrody stanowiła zabezpieczenie przed wpływami świata zewnętrznego i jak pisze A. Leńkowa: „pojawiała się w zakonach jako środek zabezpieczenia szczęśliwej samotności z czasem przybrała w niektórych klasztorach inny charakter. Tak na przykład u Franciszkanów miała na celu ochronę wszystkiego, co piękne i naturalne”.¹⁷

Drugą kwestią jest działalność związana z rozwijaniem poczucia piękna krajobrazu w okresie Odrodzenia w Europie, a więc w wieku XV i XVI. Polegała ona na zakładaniu tzw. ogrodów (parków, założeń ogrodowych).¹⁸ Najbardziej znanymi są: Aleksandria w Siedlcach (założona ok. 1768 r.), ogród "Na książęcym" w Warszawie (zał. ok. 1776 r.), ogród w Powązkach (zał. w 1771 r.), oraz Łazienki w Warszawie. Na ich rolę w kształtowaniu się idei ochrony przyrody wskazuje L. Jastrzębski pisząc: „Następnie występują również inne motywy znajdujące się u podstaw działalności w ruchu ochrony przyrody. Są to motywy estetyczne, a więc mające na celu zachowanie piękna krajobrazu. One to skłaniały [...] do zakładania ogrodów królów polskich i magnatów, a nawet i przez bogatszą szlachtę. [...] Wraz z rozwojem ogrodów krajobrazowych pojawia się nazwa "park" na określenie ogrodu, który pozostawał w harmonijnym układzie przestrzennym z otaczającym go krajobrazem”.¹⁹

Opisany okres bardzo trafnie scharakteryzował Władysław Szafer pisząc: „Pierwotne a zarazem najstarsze ochronne odnośnienie się człowieka do przyrody było zapewne na całej Ziemi takie same: dyktował je człowiekowi najprzód strach przed tajemniczymi i nie pojętymi objawami siły przyrody (wulkany, gejzery itp.), potem przesady i wierzenia religijne (święte drzewa, uroczyska, cudowne źródła itp.), wreszcie narzucały mu je zarządzenia władców państw, którzy bądź w interesie własnym chronili dla siebie grubą zwierzynę (tury, żubry, łosie, bobry itp.), bądź czynili to w interesie publicznym, w obronie zasobów przyrody przed nadmierną eksploatacją (zakazy polowań, nadmiernych wyrębów leśnych, ochrona ptaków użytecznych itp.). Obok tego niejako narzuconego w ten lub inny sposób poszanowania przyrody, zjawiały się już tu i ówdzie ślady motywów czysto bezinteresownych i dobrowolnych, najczęściej natury estetycznej lub etycznej”.²⁰

lasami obfitującymi w wodę. Lasów tych z uwagi, że sprzyjały odosobnieniu zakonników, należało strzec przed dewastacją ze strony obcych i swoich.[...] Inny przepis w konstytucji kamedułów przypominał, że: „[...] w obrębie eremu-czyli na terenie klasztoru – drzew ścinać nie wolno, aby nie niszczyć piękności miejsca. Wymienione przepisy obowiązywały kamedułów przez setki lat. Ponadto, gdy ich konstytucję redagowano na nowo w 1908 r., wprowadzono do niej jeszcze pewne zastrzeżenia, między innymi w postaci obwarowanego surowymi karami zakazu wycinania drzew zawsze zielonych, takich jak, jodła, sosna, cyprys itp., a także alei i żywopłotów, które należało troskliwie pielęgnować. [...] W regule cystersów [...] każdy zakonnik tego zgromadzenia w dniu składania ślubów musiał zasadzić chociaż jedno drzewko owocowe i opiekować się nim aż do swojej śmierci”. A. Leńkowa, *Zacząło się od...*, dz. cyt., s. 35-38.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Więcej informacji na temat ogrodów w: K. Buchwald, W. Engelhardt, *Kształtowanie krajobrazu a ochrona...*, dz. cyt., s. 64-68.

¹⁹ L. Jastrzębski, *Prawne zagadnienia ochrony...*, dz. cyt., s. 9.

²⁰ K. Buchwald, W. Engelhardt, *Kształtowanie krajobrazu a ochrona...*, dz. cyt., s. 63.

Wiek XIX i pierwsze lata wieku XX

Kolejnym okresem w historii Polski, który wpłynął znacząco na rozwój ochrony przyrody, a poprzez to na kształtowanie się jej motywów, celów, zasad oraz form, które w doktrynie widoczne są do chwili obecnej, był okres zaborów. Wraz z rozwojem nauk przyrodniczych ochrona przyrody stała się w wieku XIX przedmiotem zainteresowania nauki. Jak pisze W. Szafer: „W miarę postępującego rozwoju nauka stała się ważnym czynnikiem działającym na rzecz ochrony przyrody w wielu krajach. Przejęcie przez naukowców, zwłaszcza przyrodników, geografów i geologów, przez rozwijające się w XIX w. organizacje naukowe, akademie oraz różnego rodzaju towarzystwa naukowe głównej działalności w zakresie ochrony przyrody miało decydujące znaczenie dla dalszej pracy na tym polu. Raz wkroczywszy na drogę popierania postulatów ochrony przyrody, z drogi tej nauka już nie zesła”.²¹

K. Gruszecki charakteryzując ten okres pisze: „Upadek polskiej państwowości nie przerwał rozwoju polskiej myśli na gruncie ochrony przyrody. Nasilenie problemów związanych z rozwojem cywilizacyjnym spowodowało wręcz, że przyjęły one charakter bardziej racjonalny, a spojrzenie na problem było szersze niż dotychczas”.²² Niewątpliwie owo "spojrzenie", czyli początki ruchu ochrony przyrody było w dużej mierze ukształtowane przez działalność Aleksandra Humboldta, który do ochrony przyrody wprowadził pojęcie pomnika przyrody.²³ Zdaniem W. Szafera to właśnie Humboldt wprowadził w końcu XVIII w. pierwsze konkretne propozycje, co do obowiązków człowieka w zakresie ochrony tworów i zjawisk przyrody.

Omawiany okres, jeśli chodzi o stadium ewolucyjne ochrony przyrody charakteryzował się tzw. kierunkiem konserwatorskim. Kierunek ten, jak pisze T. Szczęsny: „[...] ograniczał się do ochrony pojedynczych tworów przyrody, jak np.: starych sędziwych drzew, głazów narzutowych, grot itp., lub skupień takich tworów”.²⁴ Podobnie okres ten charakteryzuje także J. J. Nowak pisząc: „Okres konserwatorski, jak już z samej nazwy wynika, miał charakter zachowawczy, bierny, defensywny. W okresie tym ochrona przyrody ograniczała się raczej do poznawania, rejestrowania i zabezpieczania resztek pierwotnej przyrody jako pomników przyrody oraz ochrony zagrożonych zanikaniem gatunków roślin i zwierząt. Przeważały tu głównie motywy naukowo-przyrodnicze”.²⁵

Podsumowując można stwierdzić, że w okresie tym ochrona przyrody polegała na obejmowaniu całkowitą ochroną przedmiotu ochrony (pomnika przyrody lub rezerwatu). Wykluczano przy tym jakąkolwiek ingerencję człowieka w ich stan naturalny, dopuszczając jedynie prace dotyczące zabiegów konserwacyjno-ochronnych. Okres ten, na co niewielu autorów opracowań dotyczących ochrony przyrody w Polsce zwraca uwagę, to także pierwsze głosy dotyczące konieczności

²¹ W. Szafer, *Dzieje ochrony przyrody...*, dz. cyt., s. 15.

²² K. Gruszecki, *Ustawa o ochronie przyrody...*, dz. cyt., s. 10.

²³ Wspaniałe postać tego niemieckiego podróżnika, profesora Uniwersytetu Berlińskiego (nazwanego zresztą jego imieniem) przedstawia A. Leńkowa pisząc: "Ogromną zasługą Humbolta było to, że potrafił rozbudzić w szerokich kręgach społeczeństwa zainteresowanie przyrodą i jednocześnie zaszczerpić nowy stosunek do niej, cechowało go bowiem bardzo głębokie podejście do znanych już zjawisk i dążność do poznania nowych prawd naukowych". A. Leńkowa, *Zaczęło się od...*, dz. cyt., s. 69-70.

²⁴ T. Szczęsny, *Ochrona przyrody i krajobrazu. Wydanie II uzupełnione*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1975, s. 10.

²⁵ J. J. Nowak, *Jak prawo chroni przyrodę?* Wydawnictwo Prawnicze. Warszawa 1956, s.10.

nauczania ochrony przyrody w szkołach²⁶. Rozwinał się też w ochronie przyrody ruch ochroniarski, który w zależności od warunków, jakie panowały w poszczególnych zaborach, obejmował różny zakres zagadnień i przybierał różne formy.

Zabór rosyjski

W zaborze rosyjskim ruch ochrony przyrody nie rozwijał się tak dynamicznie jak w dwóch pozostałych. Władze carskie nie pozwalały też na żadne oficjalne akcje ochronne na terenie byłego Królestwa Kongresowego.²⁷ W tych warunkach zainteresowanie ojczystą przyrodą było rozwijane poprzez rodzime dzieła literackie oraz ruch turystyczny, który zapoczątkowany został przez Wojciecha Jastrzębowski, botanika, który otrzymał w 1836 r. katedrę "wszystkich nauk przyrodniczych i fizyki" w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego w podwarszawskim Marymoncie.²⁸ Jako, iż idee ochrony przyrody nie spotykały się z szerokim zrozumieniem i nie obejmowały szerszych kręgów społecznych, środowiska naukowe postanowiły, że należy je najpierw rozpropagować wśród społeczeństwa.²⁹

Artykuły popularyzujące idee ochrony przyrody ukazywały się m.in. w: „Pamiętniku Fizjograficznym”, czasopiśmie „Wszechświat” oraz „Ziemia” (szczególnie w rubryce, „Ze skarbów naszej przyrody”). Działalność popularyzująca ochronę przyrody prowadziło też Polskie Towarzystwo Krajoznawcze przez działającą od 1908 r. w jego strukturze Komisję Ochrony Osobliwości Przyrody.³⁰ Do rozpowszechnienia się idei ochrony przyrody na terenach zaboru rosyjskiego w najbardziej znaczący sposób swoimi pracami przyczynili się: Bogdan Dyjakowski (*Nasz las i jego mieszkańcy* 1898 i inne), Zygmunt Wóycicki (*Obrazy roślinności Królestwa Polskiego oraz Krajobrazy roślinne Polski*) oraz wspomniani wcześniej K. Kulawiec oraz J. Kołodziejczyk.³¹

Na ziemiach zaboru rosyjskiego powstawały jednak formy ochronne pod postacią prywatnych rezerwatów (np. rezerwat leśny w Złotym Potoku czy ostoja zwierzyny wraz z terenem leśnym pod nazwą Pilawin).³² Ocalały także liczne pojedyncze drzewa, jak i aleje oraz stare dworskie parki. Warto również wspomnieć o tym, że w Wilnie i Grodnie J. Gilbert w latach 1775-1785 założył ogrody botaniczne. Zwrócił on także uwagę na konieczność ochrony Puszczy Białowieskiej.³³

²⁶ Zauważa tę kwestię E. Mazur pisząc, że Władysław Taczanowski, znakomity ornitolog był zwolennikiem nauczania ochrony przyrody przez nauczycieli i duchownych w szkołach. E. Mazur, *Zagrożenia środowiska przyrodniczego...*, dz. cyt., s. 78

²⁷ Tamże, s. 80.

²⁸ A. Leńkowa pisze: „[...] przez 22 lata organizował rokrocznie dla swoich uczniów wycieczki wakacyjne po Polsce po to, aby zaszczepić młodzieży "znajomość płodów przyrodzonych i umiłowanie ziemi, która je wydaje". A. Leńkowa, *Zaczęło się od świętego...*, dz. cyt., s. 188-189.

²⁹ „Zdecydowano zatem, iż idee ochrony przyrody należy najpierw popularyzować, wyjaśniać, propagować na łamach ówczesnego tygodnika "Ziemia". Cytuję za: K. Kasprzak, J. Skoczylas, *Rozwój ochrony przyrody ożywionej i nieożywionej, historia i współczesność*, Fundacja "WARTA". Poznań 1993, s. 14.

³⁰ Jak pisze W. Szafer: „Owoce tej pracy, prowadzonej przez osobną Komisję, było również zgromadzenie cennego zbioru fotografii, przeźroczy i map oraz dwie rozprawy popularyzujące idee ochrony przyrody: K. Kulawiecia *Osobliwości i zabytki przyrody oraz ich ochrona* (1908) i Januarego Kołodziejczyka *Zabytki przyrody* (1917)". W. Szafer, *Dzieje ochrony przyrody (w:) Ochrona przyrodniczego środowiska człowieka*. Polska Akademia Nauk. Komitet Ochrony Przyrody i jej zasobów. Zakład Ochrony Przyrody, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973, s. 18.

³¹ Tamże.

³² K. Kasprzak, J. Skoczylas, *Rozwój ochrony przyrody...*, dz. cyt., s. 14.

³³ E. Mazur, *Zagrożenia środowiska przyrodniczego...*, dz. cyt., s. 81.

Poprzez szerokie propagowanie idei ochrony przyrody wśród społeczeństwa, zabór rosyjski nazywany jest "kolebką społecznego podejścia do zagadnień ochrony przyrody".³⁴

Zabór pruski

Na terenach zaboru pruskiego działania dotyczące ochrony przyrody były dość intensywne i co warto zaznaczyć - inspirowane były przez władze. Szczególną aktywnością wykazywał się Hugo Conwentz, dyrektor muzeum gdańskiego, który dokonywał na terenie Pomorza Gdańskiego inwentaryzacji i ewidencji pomników przyrody.³⁵ Jego prace związane z działalnością na tym polu datują się od roku 1900, tj. daty publikacji jego książki *Forstbotanisches Merkbuch für Westpreussen*, która stała się wzorem dla podobnych opracowań w innych dzielnicach niemieckich.³⁶ Również w czasopiśmie i prasie codziennej zamieszczano artykuły i wiadomości dotyczące problematyki ochrony przyrody.

Oprócz wspomnianego H. Conwentza na ziemiach zaboru pruskiego w propagowaniu idei ochrony przyrody brali udział m.in.: Józef Rivoli, Jerzy W. Szulczewski oraz Dezydery Chłapowski. Jak pisze E. Mazur: „Sporządzali oni szczegółowe spisy zabytków i pomników przyrody, wykorzystane później do działalności tak zwanego centralnego organu rządu pruskiego dla ochrony przyrody”.³⁷

Od 1906r. na czele tego urzędu stał H. Conwentz, który rozpoczął akcję zbierania wiadomości o obiektach godnych ochrony poprzez rozsyłanie kwestionariuszy. O ogromie prac świadczą dane zamieszczone przez K. Kasprzaka i J. Skoczylasa, którzy piszą: „W 1906 roku w Księstwie Poznańskim wypełniono 12 tys. kwestionariuszy wiadomościami o potencjalnych elementach przyrody godnych ochrony”.³⁸

Takie działania przyniosły efekt w postaci sporządzenia inwentarza zabytków ustawowo chronionych w dzielnicy pruskiej, który zawierał kilka tysięcy pozycji.³⁹ Nic więc dziwnego w tym, że H. Conwentza nazywa się twórcą nowoczesnej ochrony przyrody. Warto również wspomnieć, że wspomniany wcześniej D. Chłapowski był inicjatorem zakładania - jak pisze E. Mazur - śródpolnych zadrzewień (okolice Turwi koło Kościana), które miały zachować i podnieść produktywność okolicznych pól użytkowanych rolniczo.⁴⁰

Jeśli chodzi o działalność związaną z krzewieniem umiłowania przyrody ojczyściej i kształtowaniem postaw chronienia jej zabytków na terenie zaboru pruskiego, to za A. Leńkową należy wspomnieć, że: „W Wielkopolsce wiadomości o rodzimej przyrodzie szerzyły wśród ludności polskiej takie pisma, jak wychodzący od 1834 r. "Przyjaciół Ludu", a później "Przyroda i Przemysł". Pewne zainteresowania ochroną przyrody wykazywały w swojej działalności Kasyna Obywatelskie w Gostyniu, Raszkowie i Szamotułach, ponadto szkoła Rolnicza

³⁴ L. Jastrzębski, *Prawne zagadnienia ochrony...*, dz. cyt., s. 9.

³⁵ Tamże.

³⁶ Por. W. Szafer, *Dzieje ochrony przyrody...*, dz. cyt., s. 18, oraz K. Buchwald, W. Engelhardt, *Kształtowanie krajobrazu a...*, dz. cyt., s. 70, gdzie czytamy: "W 1904 r. E. Pful wydał *Pamiętnik o drzewach i lasach Księstwa Poznańskiego* (*Wälder und Bäume der Provinz Posen*"), a w 1906 r. T. Schube - *Pamiętnik lasów śląskich* (*Waldbuch von Schlesien*).

³⁷ E. Mazur, *Zagrożenia środowiska przyrodniczego...*, dz. cyt., s. 80.

³⁸ K. Kasprzak, J. Skoczylas, *Rozwój ochrony przyrody...*, dz. cyt., s. 14.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ E. Mazur, *Zagrożenia środowiska przyrodniczego...*, dz. cyt., s. 80.

w Żabikowie pod Poznaniem. Głównym jednak ośrodkiem naukowym, zajmującym się tą dziedziną był Wydział Przyrodniczy, istniejący od 1857 r. przy Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk, powstałym 10 lat wcześniej".⁴¹

Reasumując można stwierdzić za L. Jastrzębskim, że: „Ziemie zaboru pruskiego stały się kolebką ruchu konserwatorskiego ochrony przyrody, którego głównym motorem działania były już motywy typu naukowego lub historyczno-pamiętkowego”.⁴²

Zabór austriacki

W zaborze austriackim ukształtowały się najlepsze warunki do rozwoju idei ochrony przyrody. Było to spowodowane przede wszystkim dość dużą autonomią polityczną oraz działalnością Uniwersytetu Jagiellońskiego, w którym pracowało wielu wybitnych naukowców i który był bardzo ważnym ośrodkiem życia umysłowego.⁴³ Podejmowane inicjatywy dotyczące ochrony przyrody związane były przeważnie z Tatrami, a głównymi działaczami na tym polu byli: Ludwik Zejszner, Maksymilian Siła-Nowicki oraz Edward Janota. Właśnie oni byli inicjatorami działań mających na celu ochronę kozic i świstaków.⁴⁴ Efektem ich działania było uchwalenie przez Sejm Krajowy we Lwowie w dniu 5 października 1868r. jednej z pierwszych w świecie ustaw dotyczących ochrony przyrody zainicjowanych i uchwalonych z czysto naukowych motywów.

Była to ustawa: Względem zakazu łapania wytępienia i sprzedawania zwierząt alpejskich właściwych Tatom: świstaka i dzikich kóz, która w życie weszła 19 lipca 1869 roku.⁴⁵ Ustawa ta, jak pisze W. Radecki miała charakter ustawy karnej.⁴⁶ Wspomnieć przy tym należy, że razem z wymienioną ustawą, Sejm Krajowy we Lwowie uchwalił również ustawę: O ochronie pożytecznych ptaków i innych zwierząt.

Ustawa ta nie znalazła jednak uznania i nie została od razu zaakceptowana przez władze austriackie (jest to prawdopodobnie podstawą stwierdzeń, które można spotkać w literaturze przedmiotu mówiących, że nie weszła ona nigdy

⁴¹ A. Leńkowa, *Zaczęło się od...*, dz. cyt., s. 188.

⁴² L. Jastrzębski, *Prawne zagadnienia ochrony...*, dz. cyt., s. 9.

⁴³ Tamże, s. 10.

⁴⁴ W 1851 roku geolog L. Zejszner w rozprawie *"Podhale i północna pochyłość Tatrów"*, czyli *"Tatry polskie"* ubolewał nad faktem, że nastąpi rychłe wyginiecie kozic i świstaków. Propagatorem idei ochrony tych zwierząt w latach sześćdziesiątych był filolog, taternik, miłośnik przyrody i działacz społeczny E. Janota, który przyłączył się do wcześniejszych poczynań w tym kierunku M. Siły-Nowickiego. K. Kasprzak, J. Skoczylas, *Rozwój ochrony przyrody...*, dz. cyt., s. 14.

⁴⁵ K. Buchwald, W. Engelhardt, *Kształtowanie krajobrazu a...*, dz. cyt., s. 68. Odnośnie tej ustawy można spotkać się w literaturze także z innym jej datowaniem. Na przykład: Por. L. Jastrzębski, *Prawne zagadnienia ochrony...*, dz. cyt., s. 10, gdzie autor pisze: "Wyrazem działalności ustawodawczej stała się ustawa Sejmu Krajowego we Lwowie z dnia 10 lipca 1869r. *"Względem zakazu łapania, wytępienia i sprzedawania zwierząt alpejskich właściwych Tatom: świstaka i dzikich kóz"*. Ustawa ta pierwotnie miała obowiązywać 10 lat. Ponieważ pogłowie kozic i świstaków nie wzrosło znacznie w tym okresie przedłużono jej ważność. W swojej pierwotnej formie przetrwała do 13 lipca 1909 r., kiedy w Galicji wydano ustawę łowiecką, gdzie w § 55 wprowadzono na stałe ochronę tych zwierząt. Por. A. Leńkowa, *Zaczęło się od...*, dz. cyt. s. 109.

⁴⁶ Cyt. za W. Radeckim: "Miała ona charakter ustawy karnej: za naruszenie zakazu polowania, łapania i sprzedawania tych zwierząt oraz zakazu sprzedaży sadła świstaczego groziła kara grzywny od 5 do 100 złotych reńskich w walucie austriackiej, a w razie niemożności jej ściągnięcia-aresztu od 1 do 20 dni. Zwierzęta miały być kłusownikom odbierane, a żywe wypuszczane na wolność. Do czuwania nad przestrzeganiem zakazu zobowiązano zwierzchności gminne, żandarmerię, straż leśną i inne straże publiczne, a orzecznictwo powierzono starostom powiatowym". W. Radecki, *Ustawa o ochronie przyrody...*, dz. cyt., s. 17-18, a także E. Mazur, *Zagrożenia środowiska przyrodniczego...*, dz. cyt., s. 79. (z tym, że ustawę tę podpisał nie car-jak podaje autor, a cesarz. - C.W.)

w życie). Pod zmienioną nazwą „o ochronie niektórych zwierząt dla uprawy ziemi pożytecznych” została zaakceptowana i podpisana przez cesarza 21 grudnia 1874 roku.⁴⁷ Na ziemiach polskich zaboru austriackiego działają także w tym okresie liczne towarzystwa i organizacje propagujące działalność związaną z ochroną przyrody tych ziem, a w szczególności Tatr. Do najbardziej aktywnych należały:

1. Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika (działał w nim m.in. Marian Raciborski). W działania tego towarzystwa włączył się Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich (podczas X Zjazdu, który odbył się 22 lipca 1907 roku we Lwowie podjęto jednomyślnie uchwałę dotyczącą tej sprawy);⁴⁸
2. Galicyjskie Towarzystwo Leśne;⁴⁹
3. Galicyjskie Towarzystwo Ochrony Zwierząt;⁵⁰
4. Towarzystwo Gospodarskie we Lwowie;⁵¹
5. Towarzystwo Tatrzańskie (przekształcone w późniejszym okresie w Polskie Towarzystwo Tatrzańskie).⁵²

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Towarzystwo to opracowało w latach 1906-1907 plan działania na rzecz ochrony przyrody. Rozpoczęło także pracę nad opracowaniem pierwszego inwentarza zabytków przyrody ziem polskich rozsyłając kwestionariusze po ziemiach całej Polski. Odpowiedzi posłużyły M. Raciborskiemu do opracowania i wydania w 1910r. publikacji *Ochrony godne drzewa i zbiorowiska roślin, będącej wzorem do dalszych prac w tym kierunku*. Por. W. Szafer, *Dzieje ochrony przyrody...*, dz. cyt., s. 16-17. A. Leńkowa charakteryzując Towarzystwo w książce: *Zacząło się od świętego gaju* (s.185) - pisze: "Drugim (po Krakowie-C.W.) dużym ośrodkiem nauki był Lwów. W 1872r. powstało tam Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika, a jego celem było: "badanie wszechstronne przyrody kraju ojczystego, wspieranie się wzajemne w pracach naukowych i obeznawanie się z postępem nauk przyrodniczych, staranie się o ich rozwój staranie się o ich rozwój i rozpowszechnianie". Wypełniało ono sumiennie to zadanie wydając od 1876 r. własne czasopismo "Kosmos", dzięki subwencji Sejmu Krajowego w Galicji i darom pieniężnym przysyłanych przez prywatne osoby".

⁴⁹ Towarzystwo to skupiało w swoich szeregach polskich leśników, którzy bardzo aktywnie zajmowali się działalnością na niwie ochrony przyrody. Jak pisze W. Szafer: "Rezolucje podjęte przez Zjazdy w latach 1909, 1912 i 1913 [...] dowodziły należytego zrozumienia wśród nich hasła ochrony ginącej przyrody, zwłaszcza rzadkich gatunków drzew leśnych i wymierającej fauny pierwotnej". W Szafer, *Dzieje ochrony przyrody...*, dz. cyt., s. 16-17.

⁵⁰ Na działalność tego towarzystwa wskazuje L. Jastrzębski w: L. Jastrzębski, *Prawne zagadnienia ochrony...*, dz. cyt., s. 10 oraz A. Leńkowa w książce *Zacząło się od świętego gaju*. Autorka na s.186 pisze: "We Lwowie powstało z inicjatywy prof. Eugeniusza Janoty Galicyjskie Towarzystwo Przyjaciół Zwierząt. Głównym zadaniem, jakie sobie ono wyznaczyło, miało być uczenie ludzi humanitarnego obchodzenia się ze zwierzętami, jednakże od początku swego istnienia miało ono jeszcze inny, wyższy cel przed oczyma, jak to wyraźnie zaznaczono w jego statucie, a mianowicie "rozbudzenie i utrzymywanie uczucia ludzkości, rozwijanie zmysłu dla przyrody i rozszerzenie rozumnych pojęć o stosunku człowieka do niej".

⁵¹ Towarzystwo to zasługuje na uwzględnienie ze względu na inicjatywę mającą na celu podjęcie międzynarodowych wysiłków w ochronie przyrody. Komitet tego towarzystwa w roku 1868 skierował do Sejmu Lwowskiego apel, w którym domagał się od władz austriackich nawiązania międzynarodowych pertraktacji z państwami Europy południowej w sprawie ochrony wędrownych ptaków. Inicjatywa ta nie została jednak przez władze austriackie podjęta. Por. K. Buchwald, W. Engelhardt, *Kształtowanie krajobrazu a...*, dz. cyt., s. 69.

⁵² W ramach prac tego towarzystwa swoją działalność związaną z ochroną przyrody prowadzili m.in.: J. G. Pawlikowski, Tadeusz Kornilowicz, Mieczysław Limanowski, A. Alth, W. Szajnocha. W sierpniu 1911 roku podczas zebrania sekcji przyrodniczej dyskutowano o problemach racjonalnej opieki nad tatrzańską florą i fauną, a także nad obiektami przyrody nieożywionej. K. Kasprzak, J. Skoczylas, *Rozwój ochrony przyrody...*, dz. cyt., s. 12-13.

Należy dodać, że Towarzystwo Tatrzańskie było organizacją turystyczną, skupiającą w swoich szeregach osoby różnych profesji. Obok naukowców członkami byli także artyści, literaci oraz osoby duchowne, zafascynowane turystyką górską i Tatrami. Wśród działaczy Towarzystwa było wiele osobistości, które w późniejszym okresie stworzyły ruch ochrony przyrody w Polsce, jak np. profesorowie: Marian Raciborski, Jan Gwalbert Pawlikowski, Walery Goetel i Władysław Szafer. Jak pisze A. Leńkowa w książce *Zacząło się od świętego gaju*: "całe to grono można zaliczyć do śmietanki

Aktywnie na polu ochrony przyrody działała także Komisja Fizjograficzna Akademii Umiejętności w Krakowie, „która niejednokrotnie ratowała od zniszczenia zagrożone zabytki przyrody”.⁵³

Oprócz wspomnianych wcześniej publikacji, do najczęściej wymienianych w literaturze przedmiotu dzieł tego okresu z zakresu ochrony przyrody należą: *Zabytki przyrody* autorstwa M. Raciborskiego (1908), *Badanie i ochrona zabytków przyrody. Kultura a natura*, autorstwa J.G. Pawlikowskiego, który w dziele tym nakreślił cele ochrony przyrody (1913), *Program pracy dla działaczy kulturalnych*, autorstwa M. Raciborskiego i L. Sawickiego (1914) oraz: *W sprawie ochrony zabytków przyrody okolic Krakowa*, autorstwa L. Sawickiego (1914).⁵⁴

Oprócz działalności ośrodków naukowych oraz społecznych organizacji i towarzystw, na terenach objętych zaborem austriackim czynnie w działaniach dotyczących ochrony przyrody brały udział osoby fizyczne. Szczególnie dotyczy to kwestii ustanawiania form ochronnych w swoich majątkach oraz finansowania i organizowania działań związanych z ochroną przyrody.

Szczególne zasługi na tym polu położył Włodzimierz Dzieduszycki (założyciel przyrodniczego Muzeum im. Dzieduszyckich oraz twórca tzw. "Pamiętki Pieniackiej" (1886). Obszar ten o powierzchni 50ha został ustanowiony w dobrach W. Dzieduszyckiego w celu ochrony prastarego lasu bukowego i jest uważany za pierwszy rezerwat przyrody na ziemiach polskich.⁵⁵ Podobne rezerваты utworzył w swoich majątkach A. Stadnicki z Nawojowej – chroniąc piękno Puszczy Karpackiej. Utworzony zostaje Również rezerwat Baranowiec w Beskidach (1903) oraz w okolicach Leska nad Sanem w dobrach A. Krasickiego.⁵⁶

Oprócz ustanawiania obszarów chronionych osoby prywatne finansowały także inne działania związane z ochroną przyrody. Przykładem takiej działalności mogą być działania M. Siły-Nowickiego i E. Janoty, którzy sfinansowali straż mającą chronić tatrzańskie kozice i świstaki przed kłusownikami.⁵⁷

Charakteryzując ten okres w rozwoju polskiej myśli ochrony przyrody należy zwrócić uwagę na to, że oprócz rozwijania działań charakteryzujących się kierunkiem typowo konserwatorskim, pojawiają się także działania zaliczane do tzw.

intelektualnej sfer naukowych i reprezentujących kulturę narodową, przy tym przepojonych patriotyzmem i chęcią popierania a nawet rozwijania ruchu ochrony przyrody" (s. 113).

⁵³ W. Szafer, *Dzieje ochrony przyrody...*, dz. cyt., s. 17.

⁵⁴ Zwracam uwagę na pojawienie się pojęcia "zabytek przyrody", a nie "pomnik przyrody". Koncepcja zabytku przyrody została przedstawiona przez M. Raciborskiego. Przedstawia ją W. Radecki w książce *Ustawa o ochronie przyrody* słowami samego jej autora M. Raciborskiego: "Zabytkami przyrody nazwał on te przedmioty przyrody martwej lub żywej, które budzą ciekawość rzadkością pojawiania się, a zarazem poważne wiekiem są świadkami czasów minionych, stosunków, a niekiedy nawet klimatów minionych i jako cenne okazy demonstracyjne zasługują na uwagę i opiekę". Zob. W. Radecki, *Ustawa o ochronie...*, dz. cyt., s. 19.

⁵⁵ Nazwa pochodzi od miejscowości Pieniaki, w której okolicy rezerwat ten został utworzony.

⁵⁶ Więcej na ten temat, A. Leńkowa, *Zaczęło się od...*, dz. cyt., s. 117-126.

⁵⁷ Jako, iż jest to rzadko poruszany w literaturze epizod zacytuje A. Leńkową, która tak przedstawia utworzenie straży w Tatrach: "Ci dwaj przyrodniccy poprzez Komisję Fizjograficzną [...] nawiązali kontakt z właścicielami Tatr polskich, Adamem Uznańskim z Poronina i Edwardem Homolaczem z Zakopanego, sądząc, że im szczególnie powinno zależeć na ukróceniu kłusownictwa w ich dobrach. [...] Do straży, która powstała 6 października 1866 r., Nowicki i Janota wybrali dwóch znanych kłusowników, a równocześnie świetnych przewodników tatrzańskich, Jędrzeja Walę [...] i Macieja Sieczkę [...], i z własnych funduszy płacili im po 10 złotych reńskich miesięcznie". Por. Tamże, s. 103-109.

kierunku biocenotycznego.⁵⁸ Przejawiają się one w tworzeniu rezerwatów i planowaniu objęcia ochroną przyrody poprzez tworzenie parków narodowych.

Jak pisze J. J. Nowak: „Okres biocenotyczny [...] obejmował już szersze horyzonty i stawał sobie za cel ochronę nie tylko poszczególnych tworów przyrody, ale także całych naturalnych zespołów roślin i zwierząt”.⁵⁹ Należy przy tym zwrócić uwagę na znaczenie pomników przyrody jak i rezerwatów (a w późniejszym okresie i parków narodowych) dla nauki. To właśnie motyw naukowy był (i jest do tej pory) głównym powodem ich tworzenia. Znaczenie tego motywu bardzo dobrze oddał J. G. Pawlikowski w słowach: „Zniszczony twór ręki ludzkiej można-zasadniczo biorąc-zawsze odtworzyć, zaginiony twór przyrody nigdy; ginie on na zawsze. [...] Nauka patrzy dziś na przyrodę pod kątem widzenia organicznego związku jej tworów. [...] W takim powszechnym związku i zależności wzajemnej tworów żyjących, każde ogniwo ma swoje znaczenie, a jego ubytek jest stratą niepowrotną i nieobliczalną”.⁶⁰ Oprócz motywów naukowych idee ochrony przyrody w tym okresie kształtowały jeszcze motywy: dydaktyczny, idealny (bezinteresowny) oraz gospodarczy.

Charakteryzując ten okres ochrony przyrody nie sposób pominąć ludzi nauki, którzy mieli wpływ na działalność w tej dziedzinie. Takim przykładem jest Stanisław Staszic, który w swoim największym dziele „*O ziemiórództwie Karpatów i innych gór i równin polskich*” (wydanym w Warszawie w 1815 r.), porusza także kwestie związane z ochroną przyrody pisząc: „żubry przed kilkuset laty chowały się i mnożyły wszędzie po równinach Polski i Litwy. [...] powszechnym prawem polowanie na żubry zakazywane było pod karą surową”.⁶¹

Nie tylko naukowcy - jak podkreślają niektórzy autorzy opracowań na temat ochrony przyrody mieli wpływ na kształtowanie się postaw pozwalających propagować i czynnie działać na jej niwie. Wskazują Oni na pozytywny pierwiastek, jaki do tej działalności wnieśli polscy pisarze i poeci.⁶²

Wymienić tu można przede wszystkim twórczość A. Mickiewicza, a szczególnie Sonety krymskie i niektóre ballad-zawierające opisy opiewające piękno przyrody. Bardzo wyraźnie w takim przedstawieniu swojego umiłowania ojczystej przyrody A. Mickiewicz wyraża swój patriotyzm. Nic też dziwnego w tym, że *Pan Tadeusz* nazywany jest później "ewangelią ochrony przyrody".⁶³ Obok A. Mickiewicza wymienić można również twórczość: Jana Kochanowskiego (*Pieśń o żubrze*), a także Juliusza Słowackiego (*Beniowski*), którzy w odwołaniach do ojczystej przyrody rozbudzali w Polakach uczucia patriotyczne i umiłowanie przyrody.

Na czynniki kulturowe w rozwoju polskiej myśli ochroniki przyrody zwraca uwagę A. Papuziński, który w książce: *Życie-Nauka-Ekologia* w rozdziale: *Polska tradycja ochrony przyrody*, obszernie omawia to zagadnienie. Zwraca uwagę na trzy

⁵⁸ Biocenoza to: „zespół organizmów roślinnych i zwierzęcych powiązanych wzajemnymi zależnościami, głównie pokarmowymi, żyjących w określonym środowisku, w którym stosunki ilościowe utrzymują się mniej więcej na tym samym poziomie”. Zob. Sobol E. (red.): *Słownik Wyrazów Obcych. Wydanie Nowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 1996, s. 126.

⁵⁹ J.J. Nowak, Jak prawo chroni przyrodę?..., dz. cyt., s. 10.

⁶⁰ T. Szczęsny, Ochrona przyrody i krajobrazu..., dz. cyt., s. 10-11.

⁶¹ K. Buchwald, W. Engelhardt, Kształtowanie krajobrazu a..., dz. cyt., s. 71.

⁶² Jako pewnik można przyjąć, że bardzo duży wpływ na polskich twórców miał uważany za czołowego przedstawiciela kierunku umysłowego zwanego sentymentalizmem Jan Jakub Rousseau, głoszący hasło "powrotu do natury". Wskazują na to między innymi: A. Leńkowska w książce *Zaczęło się od...*, dz. cyt. oraz K. Buchwald, W. Engelhardt w: *Kształtowanie krajobrazu a ...*, dz. cyt., s. 71.

⁶³ Tamże, s. 68.

komponenty, które miały wpływ na kształtowanie się polskiej tradycji ochrony przyrody: romantyczny, pozytywistyczny oraz modernistyczny.

W omawianym okresie na rozwój polskiej myśli ochrony przyrody wpływ miał komponent romantyczny, który A. Papuziński charakteryzuje następująco: „Polska sztuka romantyczna, której przyszło się rozwijać w warunkach narodu ograbionego z własnego państwa, kładła mocniejszy niż gdzie indziej nacisk na realizację wspólnego tej epoki dążenia do stworzenia kultury narodowej. Rozwinęła kult swojskości. Najbardziej liczyło się w niej to, co polskie. Kanony polskiej estetyki romantycznej wiodły do nobilitacji ojczystej przyrody i ojczystego krajobrazu. [...] Warunki egzystencji narodu walczącego o swoją kulturową odrębność położyły się głębokim cieniem na obudzonym wówczas zainteresowaniu przyrodą. Pod wpływem hierarchii wartości na długo ukształtował się sposób widzenia zadań ochrony przyrody w kategoriach sprawy narodowej”.⁶⁴

O tym, jak ważne były właśnie czynniki kulturowe dla narodu będącego pozbawionym własnego państwa dobitnie świadczą słowa Jana Pawła II, który przemawiając w roku 1980 w UNESCO powiedział między innymi: „Jestem synem narodu, który przetrwał najstraszliwsze doświadczenia dziejów, który sąsiedzi wielokrotnie skazywali na śmierć, a on pozostał przy życiu i pozostał sobą, zachował własną tożsamość i zachował pośród rozbiorów i okupacji własną suwerenność jako naród, nie w oparciu o jakiegokolwiek inne środki fizycznej potęgi, ale tylko w oparciu o własną kulturę, która okazała się potęgą większą od tamtych potęg”.⁶⁵

Jak podkreślał wielokrotnie, to właśnie kultura była czynnikiem decydującym w cywilizacyjnym rozwoju społeczeństw. A kultura, jak mówił - to także umiejętność korzystania z otaczającej nas przyrody i jej ochrona dla ludzi, tych żyjących obecnie i ich następców w przyszłości.

Zakończenie

Ochrona przyrody na ziemiach polskich w omawianym okresie przybierała różnorodne formy oraz była dyktowana różnymi motywami. Począwszy od początków państwowości (Bolesław Chrobry) różnorodne zasoby przyrody (gatunki zwierząt i roślin) były chronione przez ówczesnych władców. Z biegiem czasu motywy ochrony przyrody się zmieniały - od religijnych i militarnych, poprzez konserwatorskie aż do romantycznych.

To właśnie one w sytuacji, gdy naród polski był pozbawiony własnego państwa, stały się ważnym czynnikiem kultywowania polskości. Przyroda stała się swoistym synonimem państwa polskiego, co przekładało się na jej miejsce w działalności społecznej oraz kulturalnej tamtego okresu. Twórcy poprzez umiłowanie ojczystej przyrody i krajobrazu deklarowali tym samym swój patriotyzm.

Streszczenie

Artykuł wprowadza w zagadnienia dotyczące kształtowania się ochrony przyrody na przestrzeni dziejów państwa Polskiego. W prezentowanym artykule, autor przedstawia okres od wieku XI, kiedy to władcy polscy zaczęli chronić przyrodę przy pomocy wydawanych zarządzeń, do czasów utraty państwowości w czasie zaborów. Wskazuje przy tym różnorodne motywy – w tym militarne, które były

⁶⁴ A. Papuziński, *Życie-Nauka-Ekologia. Prolegomena do kulturalistycznej filozofii ekologii*, Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy. Bydgoszcz 1998, s. 274.

⁶⁵ (mz.) W poszanowaniu praw boskich i potrzeb człowieka, *Przyroda Polska*, Nr 5/2005.

podstawą do obejmowania ochroną poszczególnych gatunków roślin i zwierząt oraz innych tworów przyrody, zarówno ożywionej, jak i nieożywionej.

Słowa kluczowe: Historia ochrony przyrody, motywy ochrony przyrody, ochrona gatunkowa, formy ochrony przyrody, konserwatorska ochrona przyrody

**THE FORMATION OF THE POLISH THOUGHTS OF NATURE PROTECTION
AND ITS PLACE IN POLAND'S ECOLOGICAL POLICY
PART I
FROM THE BEGINNINGS OF STATEHOOD TO THE PARTITIONS**

Summary

The article introduces issues concerning the development of nature protection throughout the history of the Polish state. In the presented article, the author presents the period from the 11th century, when Polish rulers began to protect nature by issuing ordinances, until the loss of statehood during the partitions. He also indicates various motives - including military ones - which were the basis for protecting particular species of plants and animals and other creations of nature, both animate and inanimate.

Keywords: History of nature conservation, motives for nature conservation, species protection, forms of nature protection, conservation protection of nature

Bibliografia:

- Buchwald K., Engelhardt W.(red.): *Kształtowanie krajobrazu a ochrona przyrody. Wybór z 4-tomowej pracy zbiorowej w języku niemieckim, uzupełniony pracami polskich autorów*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne. Warszawa 1975.
- Gruszecki K., *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz*, Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE. Zakamycze 2005.
- Jastrzębski L., *Prawne zagadnienia ochrony przyrody*, Wydawnictwo Prawnicze. Warszawa 1980.
- Kasprzak K., Skoczylas J., *Rozwój ochrony przyrody ożywionej i nieożywionej, historia i współczesność*, Fundacja "WARTA". Poznań 1993.
- Leńkowa A., *Zaczęło się od świętego gaju*, Krajowa Agencja Wydawnicza. Warszawa 1981.
- Mazur E., *Zagrożenia środowiska przyrodniczego a ekonomiczno-prawne aspekty jego ochrony*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Szczecin 2000.
- Myczkowski S., *Człowiek – Przyroda – Cywilizacja. Kształtowanie zasobów przyrody oraz ochrona biosfery*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1976.
- Nowak J.J., *Jak prawo chroni przyrodę?* Wydawnictwo Prawnicze. Warszawa 1956.
- Papuziński A., *Życie-Nauka-Ekologia. Prolegomena do kulturalistycznej filozofii ekologii*, Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1998.
- Radecki W., *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz*, Wydawnictwo Centrum Doradztwa i Informacji Difin sp. z o. o. Warszawa 2006.
- Szczęsny T., *Ochrona przyrody i krajobrazu. Wydanie II uzupełnione*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1975.
- Sobol E., (red.): *Słownik Wyrazów Obcych. Wydanie Nowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 1996.

Szafer W., Dzieje ochrony przyrody (w:) *Ochrona przyrodniczego środowiska człowieka. Dzieło zbiorowe zainicjowane i zaplanowane przez Władysława Szafera, przygotowane do druku przez Komitet Redakcyjny pod kierownictwem Włodzimierza Michałowa*, Polska Akademia Nauk. Komitet Ochrony Przyrody i jej zasobów. Zakład Ochrony Przyrody. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973.

Więcko E., *Historia rozwoju ochrony przyrody i krajobrazu w Polsce* (w:) K. Buchwald, W. Engelhardt, (red.): *Kształtowanie krajobrazu a ochrona przyrody*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne. Warszawa 1975.

W poszanowaniu praw boskich i potrzeb człowieka. Artykuł podpisany (opr. mz.) (w:) *Przyroda Polska* Nr 5/2005.

Czesław WODZIKOWSKI

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Wydział nauk o Polityce i Administracji
Katedra Innowacyjności i Polityki Zrównoważonego Rozwoju

**KSZTAŁTOWANIE SIĘ POLSKIEJ MYSLI OCHRONY PRZYRODY ORAZ JEJ
MIEJSCE W POLITYCE EKOLOGICZNEJ POLSKI
CZĘŚĆ II
OD I. DO II. WOJNY ŚWIATOWEJ**

Wstęp

Większość autorów piszących o ochronie przyrody pomija okres I wojny światowej przechodząc zazwyczaj do wydarzeń zaistniałych już po jej zakończeniu - uznając zapewne, że dla idei ochrony przyrody jest to czas "stracony" i oprócz zniszczeń ojczystej przyrody nie przyniósł niczego szczególnego. Oczywiście działania wojenne skutecznie zahamowały szerokie działania na polu ochrony przyrody, ale mimo to w okresie tym nie zaprzestano ich całkowicie. Wskazuje na to m.in. E. Więcko pisząc: „jeszcze w okresie pierwszej wojny podejmowano u nas w pewnym zakresie działalność w zakresie ochrony przyrody”.¹

Okres I wojny światowej

W oddziale Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Mikołaj Kopernika w Krakowie działalność taką prowadził M. Raciborski.² Należy wspomnieć również, że podobne ośrodki zajmujące się tematyką ochrony przyrody działały także w Kielcach, Warszawie i Lublinie. W. Szafer opisując działalność tych ośrodków pisze: „Ośrodek kielecki ze swym małym podówczas muzeum (dyrektor – Tadeusz E. Włoszek), wzorową szkołą średnią o kierunku przyrodniczym (kierownik – prof. Józef Stankiewicz) oraz młodymi geologami Janem Czarnockim i Janem Samsonowiczem, zdobył się w tym czasie na wszczęcie pierwszych starań o ochronę Kadzielni jako największej osobliwości przyrodniczej Kielc (1915) oraz na inwentaryzację i ochronę zabytkowych drzew, zwłaszcza cisów w okolicy miasta. Lublin, jako siedziba władz austriackiego zarządu, tzw. Guberni Centralnej w latach 1915-1917 zgromadził przyrodników i leśników polskich, którzy zabiegali żywo o ochronę niszczonego przez wojnę kraju”.³

O okresie pierwszej wojny światowej wspomina także L. Jastrzębski lokując w tym czasie inicjatywy ustawodawcze mające na celu ochronę zabytków narażonych w tym czasie na niszczenie. Skutkiem tych zabiegów był dekret Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego wydany 31 października 1918 r. o opiece nad

¹ Więcko E., Historia rozwoju ochrony przyrody i krajobrazu w Polsce (w:) K. Buchwald, W. Engelhardt, *Kształtowanie krajobrazu a ochrona przyrody. Wybór z 4-tomowej pracy zbiorowej w języku niemieckim, wydanej pod redakcją prof. dr Konrada Buchwalda i doc. dr Wolfganga Engelhardta, uzupełniony pracami polskich autorów*, Przekład i opracowanie pod redakcją prof. dr Zygmunta Obmińskiego. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne. Warszawa 1975, s. 74.

² Tamże.

³ Szafer W., *Dzieje ochrony przyrody (w:) Ochrona przyrodniczego środowiska człowieka. Dzieło zbiorowe zainicjowane i zaplanowane przez Władysława Szafera, przygotowane do druku przez Komitet Redakcyjny pod kierownictwem Włodzimierza Michałowa*. Polska Akademia Nauk. Komitet Ochrony Przyrody i jej zasobów. Zakład Ochrony Przyrody, Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1973, s. 19.

zabytkami kultury i sztuki (Dziennik Praw 1918, Nr 16, poz. 36). jak pisze L. Jastrzębski: „umożliwił m.in. Uznanie za zabytek ozdobnych ogrodów, alei cmentarnych, sędziwych lub okazałych drzew, a z przyrody nieożywionej szczególnie cennych tworów (np. jaskinie, głązy, itp.)”.⁴ Największą natomiast zasługą ośrodka warszawskiego było to, iż tam właśnie powstała idea pierwszej państwowej organizacji ochrony przyrody w Polsce. Głównymi inicjatorami w tej dziedzinie byli: J. G. Pawlikowski, S. Sokołowski oraz B. Wigilew.⁵

Niech podsumowaniem tego okresu będą słowa W. Szafera: „Pierwsza wojna światowa 1914-1918, choć dokonała olbrzymich zniszczeń w przyrodzie Polski i włączyła w szeregi armii trzech walczących z sobą państw zaborczych wielu przyrodników, nie była jednakże okresem zupełnego zastoju pracy na polu ochrony przyrody”.⁶

Okres międzywojenny

W okresie tym, w związku z rozwijającą się gospodarczą działalnością człowieka prowadzącą do zmian w środowisku, zaczyna rozwijać się nowy kierunek w ochronie przyrody. Jest to tzw. kierunek planistyczny, który ochronę przyrody zaczyna traktować szerzej niż wcześniejsze (konserwatorski i biocenotyczny) kierunki. Swym zasięgiem obejmuje nie tylko pomniki, rezerваты i parki narodowe, ale całość przyrody, która wskutek działalności człowieka ulega dewastacji.⁷ Kierunek ten łącząc zagadnienia ochrony przyrody z gospodarką, uwzględnia jednocześnie tworzenie sieci obszarów chronionych, które będąc wyłączone z gospodarczej działalności człowieka spełniałyby funkcje naukowe i społeczne.

W dniu 17 grudnia 1919 roku odbyło się w Warszawie zebranie przyrodników i krajoznawców, na którym postanowiono powołać instytucję państwową zajmującą się ochroną przyrody.⁸ W dziesięć dni później minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) Ksawery Prauss powołuje Tymczasową Państwową Komisję Ochrony Przyrody.⁹ W czasie swojego pierwszego zjazdu Komisja opracowała projekt powołania Państwowej Rady Ochrony Przyrody. Określono w nim program ochrony, stosunek do władz, kompetencje Rady oraz kierunki postępowania, które miały zapewnić realizację ochrony przyrody w Polsce. Komisja założyła w Krakowie Biuro Wydziału Głównego, a w miastach uniwersyteckich (Lwów, Poznań, Warszawa) powołano kuratoria.¹⁰ Taki stan

⁴ Jastrzębski L., *Prawne zagadnienia ochrony przyrody*, Wydawnictwo Prawnicze. Warszawa 1980. s. 10.

⁵ Por. K. Buchwald, W. Engelhardt, *Kształtowanie krajobrazu a...*, dz. cyt., s. 74.

⁶ W. Szafer, *Dzieje ochrony przyrody...*, dz. cyt., s. 19.

⁷ Por. E. Mazur, *Zagrożenia środowiska przyrodniczego a ekonomiczno-prawne aspekty jego ochrony*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Szczecin 2000, s. 87-88 oraz T. Szczęsny, *Ochrona przyrody i krajobrazu. Wydanie II uzupełnione*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1975, s. 11.

⁸ Powodem zorganizowania tego zebrania było omówienie projektu ustawy o ochronie przyrody przygotowanej przez MWRiOP. Działacze uznali jednak, że jest zbyt wcześnie na przygotowanie ustawy ze względu na to, iż tematyka ochrony przyrody nie była wcześniej w polu zainteresowań prawników. Por. W. Radecki, *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz*, Wydawnictwo Centrum Doradztwa i Informacji Difin sp. z o. o.. Warszawa 2006, s. 20.

⁹ Komisja ta składała się z 14 osób. W jej składzie znaleźli się przedstawiciele nauki, kół krajoznawczych, turystycznych, przedstawiciele konserwacji zabytków oraz zainteresowanych ministerstw. Por.: W. Szafer, *Dzieje ochrony przyrody...* dz. cyt., s. 19. W innych źródłach liczba członków określana jest na 15 osób. Por. J. Jaroń, *Ekologia, socjologia, ekofilozofia, ekoetyka, ekonomia proekologiczna*, Spółka Wydawnicza HEIODOR. Warszawa 1997, s. 32.

¹⁰ Por. W. Szafer, *Dzieje ochrony przyrody...*, dz. cyt., s. 19-20; Kasprzak, J. Skoczylas, *Rozwój ochrony przyrody żywej i nieożywionej, historia i współczesność*, Wydawnictwo „WARTA”. Poznań 1993,

organizacyjny trwał do 1925 roku tj. do wydania rozporządzenia Rady Ministrów (w dniu 10 czerwca) o trybie załatwiania spraw ochrony przyrody wchodzących w zakres działalności Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Na podstawie tego rozporządzenia w styczniu 1926 roku minister WRiOP powołał Państwową Radę Ochrony Przyrody (PROP) w składzie 22 osób.¹¹

Wraz z rozpoczęciem prac PROP powołane wcześniej Kuratoria Ochrony Przyrody zmieniły nazwę na Komitety Ochrony Przyrody.¹² Utworzony również został urząd Delegata Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Spraw Ochrony Przyrody. Funkcję tę pełnił od 1925 do 1949 roku W. Szafer.¹³

Ze struktury powstałych organów PROP wynika jednoznacznie, że została ona oparta o najsilniejsze ośrodki naukowe w ówczesnej Polsce. Nie zanedbywano także poszerzania i pogłębiania ochrony przyrody, poprzez tworzenie sieci delegatur. Sieć ta dawała PROP oparcie w społeczeństwie a tworzona była przede wszystkim na bazie towarzystw naukowych i turystyczno – krajoznawczych.¹⁴ Biuro Delegata MWRiOP w Krakowie (zarówno Biuro Centralne PROP jak i Biuro Delegata Ministra WRiOP mieściły się w Krakowie-C.W.) zaczęło kontynuować wydawanie rocznika *"Ochrona Przyrody"*.¹⁵ Od 1931 roku rozpoczęto wydawanie urzędowej publikacji *"Biuletyn Informacyjny Ochrony Przyrody"*. Również Komitet Ochrony Przyrody w Poznaniu kierowany od 1925 roku przez A. Wodczickę (jako jedyny z Komitetów) sprawy dotyczące ochrony przyrody w Polsce publikował w swoim wydawnictwie *"Wydawnictwo Okręgowego Komitetu ochrony Przyrody na Wielkopolską i Pomorze w Poznaniu"*.¹⁶ Na uwagę zasługuje także działalność Komitetu Ochrony Przyrody w Warszawie, pod którego opieką powstała Liga Ochrony Przyrody w Polsce i który aktywnie działał na rzecz ochrony Gór Świętokrzyskich, Puszczy Kampinoskiej, Puszczy Białowieskiej oraz jeziora Wigry, a także Komitetu Ochrony Przyrody w Wilnie, którego prace koncentrowały się na zabezpieczeniu okolic Wilna (Puszczy Rudnickiej, Zielonych Jezior), a także okolic Dżisny, Lasu nad Świtezią i jeziora Narocz.¹⁷

Równocześnie PROP przystąpiła do realizacji swoich głównych zadań. Było to przede wszystkim przygotowanie projektów parków narodowych oraz inwentaryzacja zabytków przyrody. W czasie swojej działalności PROP opracowała plany utworzenia następujących parków narodowych: w Puszczy Białowieskiej, w Górach Świętokrzyskich, na Czarnohorze, na Babiej Górze, w Tatrach, w Pieninach, pod Poznaniem w Ludwikowie oraz na Polesiu. W efekcie tych prac w 1921 roku powstał zaczątek Parku Narodowego w Białowieży. Później powstały następujące parki narodowe: Wielkopolski, Pieniński, Babiogórski i na Czarnohorze-

s. 21-23; E. Więcko, Organizacja ochrony przyrody i krajobrazu w Polsce (w:) K. Buchwald, W. Engelhardt, Kształtowanie krajobrazu a..., dz. cyt., s. 74.

¹¹ W skład PROP weszli: S. Dziubałowski, W. Goetel, J. Grochmalicki, B. Hryniewiecki, A. Janowski, J. S. Kłos, A. Kozikowski, S. Kreutz, S. Kulczyński, W. Lichtarowicz, M. Limanowski, S. Małkowski, J. Paczowski, J.G. Pawlikowski, M. Siedlecki, J. Smoleński, M. Sokołowski, S. Sokołowski, A. Stadnicki, W. Szafer, J. Sztolcman oraz A. Wodczicko. Podają za: E. Więcko, Historia rozwoju ochrony..., dz. cyt., s. 74.

¹² Komitety Ochrony Przyrody funkcjonowały do czasu wydania ustawy o ochronie przyrody w 1934r.

¹³ Funkcję tę W. Szafer pełnił z przerwami: w latach 1937-1939 (spowodowaną kryzysem PROP) oraz w latach 1939-1945 (spowodowaną okupacją hitlerowską). Por. W. Szafer, Dzieje ochrony przyrody..., dz. cyt., s. 20.

¹⁴ Do roku 1939 powołano do życia 12 delegatur zbiorowych i 145 indywidualnych. Por. Tamże.

¹⁵ Pierwszy numer ukazał się w 1920 roku. Por. Tamże.

¹⁶ Wydawnictwo to istniała od 1930-1939 roku. Por. Tamże, s. 21.

¹⁷ Por. Tamże, s. 21-22.

o ogólnej powierzchni 10 276,05 ha. W 1939 roku (wykorzystując to, że Jaworzyna podlegała polskiej administracji) utworzono jako szczególną jednostkę administracyjną - Park Przyrody w Tatrach.

Oprócz parków narodowych utworzono również 180 rezerwatów przyrody, a w opracowaniu było kolejnych 200 planów rezerwatów leśnych, stepowych, torfowiskowych, wodnych, skalnych i innych. Do 1939 roku liczba chronionych i zarejestrowanych pomników oraz zabytków przyrody wynosiła około 4500 pozycji (parki, drzewa, aleje, skały, źródła, głazy narzutowe, wodospady itp.). Do ustaw łowieckiej i rybackiej wprowadzono naukowe zasady ochrony, co dało podstawę do wprowadzenia ochrony gatunkowej roślin i zwierząt.¹⁸

W tym czasie zdaniem W. Szafera, najważniejszym i najpilniejszym zadaniem PROP była działalność konserwatorska.¹⁹ Bardzo dobrze pogląd ten ilustruje wzrost liczby rezerwatów i parków narodowych w latach 1919-1939. Od 29 rezerwatów o łącznej powierzchni 1469 ha w roku 1919, do 211 rezerwatów o łącznej powierzchni 43 512 ha w 1939 roku.²⁰

W czasie tworzenia pierwszych parków narodowych PROP podkreślała ich znaczenie dla nauki. Wykorzystywane były one także w celach dydaktycznych, bo w okresie międzywojennym ochrona przyrody była uwzględniona w programach nauczania wszystkich typów szkół.²¹

W 1934 roku uchwalona została pierwsza w Polsce ustawa o ochronie przyrody, do której zdołano wydać tylko dwa rozporządzenia wykonawcze, dotyczące PROP oraz o Komitetach Ochrony Przyrody.²² Ustawa ta miała charakter konserwatorski i składała się z 34 artykułów podzielonych na cztery rozdziały. Jako przedmiot ochrony wskazano twory przyrody takie jak: ziemia, jej ukształtowanie i formacje, jaskinie, wody stojące i płynące, brzegi tych wód, zwierzęta, rośliny, minerały, skamieniałości, tak gatunki jak i poszczególne okazy, których zachowanie leży w interesie publicznym ze względów naukowych, estetycznych, historycznych, pamiątkowych albo też ze względu na swoiste cechy krajobrazu i które władza państwowa uznała za podlegające ochronie.

¹⁸ Por. E. Więcko, Ochrona przyrody i krajobrazu... dz. cyt., s. 74-75 oraz W. Szafer, Dzieje ochrony przyrody..., dz. cyt., s. 22-23.

¹⁹ Por. W. Szafer, Dzieje ochrony przyrody..., dz. cyt., 23.

²⁰ Por. E. Więcko, Ochrona przyrody i krajobrazu..., dz. cyt., s.75.

²¹ Jak pisze W. Szafer: „Dzięki staraniom PROP ochrona przyrody była uwzględniana od roku 1933 w szkołach ogólnokształcących w wykładach nauki o Polsce, na lekcjach przyrody, geografii i języka polskiego. W myśl okólnika Ministerstwa Wyznań religijnych i Oświecenia Publicznego (nr 51 z 26 października tegoż roku) władze szkolne obowiązane były współpracować z organami ochrony przyrody. Od 1937 roku w publikowanych nowych programach nauki dla liceów ogólnokształcących i przyrodniczych ochrona przyrody została włączona do zadań wychowawczych szkoły i zespolona z celami nauczania przyrodoznawstwa. Zagadnienia ochrony przyrody traktowane były jako problem utrzymania równowagi biologicznej i racjonalnego użytkowania zasobów przyrody; podkreślano przy tym konieczność zachowania odpowiednich obszarów leśnych ze względu na obronność kraju. W szkołach wyższych wykłady ochrony przyrody odbywały się w okresie międzywojennym na uniwersytetach w Krakowie, Poznaniu i Warszawie”. W. Szafer, Dzieje ochrony przyrody..., dz. cyt., s. 23. Zobacz również, E. Więcko, Ochrona przyrody i krajobrazu..., dz. cyt., s.75.

²² Bardzo ciekawe jest uzasadnienie projektu omawianej ustawy. Czytamy w nim: „Celem, o który w zamierzonej ustawie chodzi [...] jest zachowanie dla współczesnych i dla przyszłych generacji tych tworów przyrody, które chociaż znajdują się w prawnym posiadaniu różnych osób fizycznych i prawnych, nie powinny być uważane za nieograniczoną własność jednostek, i owszem równocześnie powinny należeć do ogółu [...] a to ze względu na wartości, jakie przedstawiają dla piękna, dla nauki i kultury, nawet dla miłości Ojczyzny w tym entuzjazmie i zachwycie, jakie wzbudza nieraz ojczysta przyroda”. W. Radecki, Ustawa o ochronie..., dz. cyt., s. 22.

Zapisy ustawy odnosiły się także do tworzenia parków narodowych i mówiły, że park narodowy mogła utworzyć Rada Ministrów w okolicach o krajobrazie szczególnie pięknym i bogatym w osobliwości przyrody, gdzie ochrona przyrody nie może ograniczać się do poszczególnych podmiotów, lecz powinna dotyczyć ich skupień na obszarze co najmniej 300ha.²³ Dalsze prace związane z wydawaniem rozporządzeń zostały przerwane na skutek kryzysu po podaniu się w 1936 roku PROP do dymisji. Powodem takiego kroku było łamanie przez ówczesny Rząd postanowień ustawy o ochronie przyrody oraz niszczenie przyrody w Tatrach.

W omawianym okresie oprócz PROP ochroną przyrody w Polsce zajmowały się także inne organizacje państwowe. Przykładem mogą być:

1. Powstała w 1926 roku Komisja Ochrony Przyrody działająca w ramach Państwowego Instytutu Geologicznego. Jej głównym zadaniem była opieka nad przyrodą nieożywioną. W ramach swojej działalności opracowała program ochrony zabytków przyrody nieożywionej a szerzenie wiedzy i popularyzowanie zagadnień, którymi się zajmowała, realizowała poprzez wydawanie czasopisma: „Zabytki Przyrody Nieożywionej Ziemi Rzeczypospolitej Polskiej”.²⁴
2. Oddział Rezerwatów (poprzednio Referat Rezerwatów), który funkcjonował w Zakładzie Badawczym Lasów Państwowych (utworzonym w 1930 roku) a przemianowanym w 1934 roku na Instytut Badawczy Lasów Państwowych. Do jego zadań należały między innymi sprawy dotyczące inwentaryzacji przyrodniczo-leśnej rezerwatów i parków narodowych, organizacji prac naukowo-badawczych i ich koordynacja oraz piecza nad hodowlą żubrów i turystyka w parkach narodowych i rezerwach.²⁵

Wspomnieć należy również o działalności Ligi Ochrony Przyrody, która powstała w 1928 roku na podstawie uchwały VII Zjazdu PROP z 1927 roku. Głównym jej zadaniem było - jak pisze W. Szafer: „krzewienie ideologii ochrony przyrody w najszerszych warstwach społeczeństwa”.²⁶ W omawianym okresie do LOP należało ok. 40 tys. osób, co pozwalało na odciążenie PROP z pracy propagandowej oraz na realizację zadań związanych z ochroną przyrody.

Analizując kwestie dotyczące ochrony przyrody w latach międzywojennych należy zwrócić uwagę, że nie tylko wspomniana wcześniej ustawa o ochronie przyrody z 1934 roku je regulowała. Innymi aktami prawnymi tego okresu, w których znaleźć można zapisy odnoszące się do ochrony przyrody są m.in.:

- Rozporządzenie Prezydenta RP z 30 grudnia 1924r. o organizacji Lasów Państwowych;²⁷
- Rozporządzenie Prezydenta RP z 22 marca 1928r. o zagospodarowaniu Lasów Państwowych;²⁸
- Dekret Prezydenta RP z 30 września 1936r. o Państwowym Gospodarstwie Leśnym.²⁹

²³ Por. W. Radecki, *Ustawa o ochronie...*, dz. cyt., s. 22-23.

²⁴ Jak podkreśla W. Szafer: „Czasopismo to było pierwszym i jedynym tego typu wydawnictwem w piśmiennictwie światowym”. W. Szafer, *Dzieje ochrony przyrody...*, dz. cyt., s. 24.

²⁵ Por. Tamże.

²⁶ Tamże, s. 25.

²⁷ Dz.U. Nr 119, poz. 1079.

²⁸ Dz.U. Nr 36, poz. 336.

²⁹ Dz.U. Nr 75 poz. 533.

Związek dokumentów dotyczących zagospodarowania lasów z ochroną przyrody polega na zawarciu w nich zapisów mówiących o możliwości uznania lasów za tzw. lasy ochronne oraz wprowadzeniu przepisów zapobiegających ich dewastacji.³⁰

PROP w zakresie ochrony przyrody (a w szczególności krajobrazu) współpracowała także z administracją rządową i samorządową. Szczególnie dotyczy to biur planów regionalnych. Podstawą było rozporządzenie prezydenta RP o prawie budowlanym i zabudowie osiedli z 16 lutego 1928 roku (ze zmianami).³¹

Dla zilustrowania przytoczę zapisy kilku artykułów tego rozporządzenia. Artykuł 337 postanawiał: „W miejscowościach, w których krajobraz zasługuje na ochronę, właściwa władza może odmówić pozwolenia na budowę, przebudowę lub zmianę budynków, o ile by te roboty spowodowały zeszpecenie krajobrazu, a dałoby się tego uniknąć przez wybór innego miejsca lub też przez inne ukształtowanie budynku albo jego części. Określenie miejscowości, w których ma być stosowany przepis tego artykułu przysługuje właściwemu wojewodzie. Artykuł 380 stanowił, że jeśli dokonano robót budowlanych bez pozwolenia lub niezgodnie z jego warunkami, a budynki zniekształcają wygląd miejscowości lub krajobrazu, władze, niezależnie od nałożenia grzywien, mogą wezwać właściciela do poczynienia odpowiednich zmian, a nawet i do rozebrania budynku lub też dokonać tego na koszt właściciela i we własnym zakresie”.³²

Dla ochrony przyrody i krajobrazu znaczenie miały również zapisy zawarte w:

- Ustawie o uzdrowiskach z 23 marca 1922 roku.³³ Dotyczyły one przepisów mówiących o tym, że w uzdrowiskach, którym przyznano charakter użyteczności publicznej miały być wyznaczane granice okręgu ochrony sanitarnej, gdzie bez zezwolenia władz nie wolno prowadzić było żadnych robót, które mogłyby wywrzeć szkodliwy wpływ na warunki sanitarne uzdrowiska. Zapisy te dotyczyły wznoszenia budowli, otwierania fabryk i zakładów przemysłowych, przedsiębiorstw handlowych, dokonywania wycięcia lasów, przeprowadzania kanalizacji, wodociągów, kopania dołów itp.,

- Rozporządzeniu prezydenta RP o prawie górniczym z dnia 29 listopada 1930 roku.³⁴ W rozporządzeniu tym określono obszary wyłączane z prowadzenia poszukiwań górniczych. Określono również, że na obszarach, na których takie poszukiwania się odbywają znajdują się tereny posiadające szczególną wartość dla badań naukowych lub też są one zabytkami przyrody, to ich ochronę mógł nakazać minister przemysłu i handlu lub upoważniona przez niego władza górnicza.

- Ustawie wodnej z 19 września 1922 roku.³⁵ Zawierała ona zapisy dotyczące przeciwdziałania zanieczyszczeniu wód. Zobowiązywała też przedsiębiorców, którzy otrzymali pozwolenie na użytkowanie wód do: „założenia i utrzymywania urządzeń, które by okolicę o pięknym krajobrazie mogły chronić od zeszpecenia, a dały się pogodzić z celem i rentownością przedsiębiorstwa”.³⁶

³⁰ Por. E. Więcko, *Ochrona przyrody i krajobrazu...*, dz. cyt., s.75.

³¹ Dz.U. Nr 23, poz. 202.

³² E. Więcko, *Ochrona przyrody i krajobrazu...*, dz. cyt., s.76.

³³ Dz.U. Nr 30. Ustawa ta została znowelizowana rozporządzeniem prezydenta RP z 22 marca 1928r. (Dz.U. Nr 36.).

³⁴ Dz.U. Nr 85, poz. 654.

³⁵ Dz.U. Nr 102. (Ustawa ta została znowelizowana rozporządzeniem ministra RP z 24 lutego 1928r).

³⁶ E. Więcko, *Ochrona przyrody i krajobrazu...*, dz. cyt., s.77.

- Ustawie o przepisach porządkowych na drogach publicznych z 7 października 1921 roku.³⁷ Zawierała ona zapisy dotyczące sadzenia i utrzymywania drzew przy drogach publicznych.

W ochronie przyrody wykorzystywano także przepisy zawarte w aktach prawnych dotyczących ochrony zabytków (drzewa pomnikowe).

Omawiając kwestie dotyczące ochrony przyrody w okresie dwudziestolecia międzywojennego należy zwrócić uwagę na międzynarodową aktywność Polski w tej dziedzinie. Do najważniejszych osiągnięć należy zaliczyć:

- Zainicjowanie przez członków PROP utworzenia Międzynarodowego Biura Ochrony Przyrody w Brukseli (Polska była reprezentowana w jego Zarządzie);
- Uczestnictwo członków PROP w takich organizacjach międzynarodowych jak: Asocjacja Słowiańskich Towarzystw Turystycznych, Unii Stowarzyszeń Alpinistycznych, Radzie Badań Morza, Komitecie Ochrony Ptaków, Kongresach Ornitologicznych, Międzynarodowych Kongresach Ochrony Przyrody i in.;
- Dwukrotną organizację (przez PROP) w Krakowie w latach 1924 i 1929 międzynarodowych zjazdów sąsiadujących państw karpaccich (Rumunia i Czechosłowacja) w sprawach ochrony przyrody na obszarze pogranicznych parków narodowych;
- Zainicjowanie przez polskiego delegata Jana Sztolcmana podczas obrad Kongresu Ochrony Przyrody w Paryżu w 1923r., utworzenia Międzynarodowego Towarzystwa Ochrony Żubra z siedzibą we Frankfurcie.³⁸

Charakteryzując ochronę przyrody okresu międzywojennego należy również podkreślić, że PROP w tym okresie opiniowała projekty ustaw i rozporządzeń, prowadziła działalność wydawniczą (do 1939 r. wydano 17 roczników czasopisma "Ochrona Przyrody", 9 roczników "Kwartalnego Biuletynu Informacyjnego o Ochronie Przyrody", 2 monografie naukowe i 54 publikacje popularnonaukowe). Publikacje PROP trafiły do 32 krajów³⁹.

Zakończenie

Analizowany okres, to także rozwój teoretycznej koncepcji ochrony przyrody. W dorobku naukowym tego okresu zaczyna pojawiać się tendencja do wypierania krajobrazu naturalnego przez krajobraz kulturalny, który powstaje wskutek działalności człowieka, a w ochronie krajobrazu zaczyna pojawiać się tendencja nie tylko do ochrony najcenniejszych jego elementów, ale do ochrony całości krajobrazu. Zaczęto zwracać także uwagę na konieczność zachowania terenów leśnych i to zarówno w krajobrazie jak i w rejonach miejskich oraz wielkoprzemysłowych, nazywając je: "przyszłymi płucami wielkich ludzkich zbiorowisk".⁴⁰ A. Wodziczko zwrócił też uwagę na motyw swoistej higieny społecznej, jako motyw ochrony przyrody. Utrzymywał, że zachowanie odpowiedniej ilości rezerwatów i parków narodowych jest warunkiem koniecznym do zachowania zdrowia całego społeczeństwa. Zaczęto podkreślać, że w tworzeniu nowych zdrowych środowisk życiowych, powinno brać się pod uwagę elementy przyrody.

³⁷ Dz.U. Nr 89, poz. 656.

³⁸ Por. E. Więcko, *Ochrona przyrody i krajobrazu...*, dz. cyt., s.78.

³⁹ Por. Tamże, s. 78-79.

⁴⁰ Tamże.

Ten aspekt A. Wodziczko nazwał aspektem eugenicznym w ochronie przyrody.⁴¹ Podobnie wypowiadał się także W. Szafer, który również w swoich publikacjach zwracał uwagę na motywy higieniczne. Uważał, że powinny one odgrywać znaczącą rolę w ochronie przyrody. Postulowano także, aby ochrona przyrody została uznana za nową gałąź wiedzy, którą A. Wodziczko nazwał fizjotaktyką.⁴²

Podsumowując ten okres można powiedzieć, że:

1. Był to pierwszy w dziejach Polski okres zorganizowanej działalności na rzecz ochrony przyrody;
2. Stworzono zarówno teoretyczne jak i praktyczne podstawy ochrony przyrody;
3. Formami ochrony obejmowano zarówno twory przyrody ożywionej jak i nieożywionej;
4. Rozpoczęto na dużą skalę działalność naukową, publicystyczną oraz popularno-naukową z zakresu ochrony przyrody;
5. W ochronie przyrody szczególne znaczenie miały parki narodowe, rezerваты przyrody oraz ochrona gatunkowa roślin i zwierząt.

Ochrona przyrody w tym okresie napotykała jednak także na przeszkody, które skutecznie utrudniały jej realizację. Do najważniejszych problemów tego okresu można zaliczyć:

1. Prywatną własność gruntów, na których planowano utworzyć formy ochrony przyrody;
2. Brak odpowiednich środków finansowych przeznaczonych na ochronę przyrody;
3. Braki w przyrodniczej edukacji społeczeństwa, które nie było w tym okresie zainteresowane ochroną przyrody;
4. Wiązanie zagrożenia dla przyrody jedynie z nadmierną eksploatacją zasobów przyrodniczych. W konsekwencji prowadziło to do rozumienia ochrony przyrody jako wprowadzania zakazów użytkowania gospodarczego obszarów, ekosystemów i gatunków objętych ochroną.

Omawiając działania związane z ochroną przyrody w okresie międzywojennym (a w szczególności rozwój ideologii ochrony przyrody), chciałbym także zwrócić uwagę na wpływ czynników kulturowych. Są one często pomijane w opracowaniach dotyczących tych zagadnień. Uważam jednak, że ze względu na ich znaczenie, nie można ich pominąć. Odwołam się tu do A. Papuzińskiego, który w książce: *Życie-Nauka-Ekologia* (Bydgoszcz 1998) w rozdziale: *Polska tradycja ochrony przyrody* wskazuje na dwa komponenty, które miały decydujący wpływ na ideologię ochrony przyrody tego okresu. Pierwszy z nich to komponent pozytywistyczny, który A. Papuziński charakteryzuje następująco: „[...] podejście poznawcze do przyrody uzupełniło w istotny sposób wcześniejszą postawę czysto estetyczną. W niczym jednak nie przybliżyło sposobu pojmowania zadań ochrony przyrody do wymiarów lokalnych społeczności.[...] należy zwrócić uwagę przede wszystkim na to, że propagowanie postawy łączącej nowe zainteresowania z dawniejszym estetyzującym podejściem szło w parze z podporządkowaniem

⁴¹ Eugeniką A. Wodziczko nazywał naukę o dobrych warunkach życia. Por. W. Radecki: *Ustawa o ochronie...*, dz. cyt., s. 24.

⁴² Jak pisze W. Radecki „W rozumieniu A. Wodziczki fizjotaktyka miała być nauką o stosunku człowieka do przyrody. W. Radecki, *Tamże*, s. 24. Nieco węższe pojęcie fizjotaktyki przedstawia S. Myczkowski. Definiuje on fizjotaktykę jako: „określanie naukowych zasad postępowania człowieka w gospodarowaniu przyrodą”. S. Myczkowski, *Człowiek-Przyroda-Cywilizacja. Kształtowanie zasobów przyrody oraz kształtowanie biosfery*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1976, s. 17.

ochrony przyrody zadaniem patriotycznym".⁴³ Drugim z komponentów był komponent modernistyczny. A. Papuziński zwraca uwagę, na szybkie dostrzeżenie negatywnych skutków uprzemysłowienia, co doprowadziło do znaczących zmian w działaniach dotyczących ochrony przyrody. Jak pisze: „Zadanie rozbudzania wrażliwości na piękno natury i zainteresowań poznawczych fauną i florą ustępuje na bok przed świadomością konieczności skonstruowania ideologii ochrony przyrody”.⁴⁴

Streszczenie

W prezentowanym artykule, autor przedstawia okres od I do II wojny światowej. W artykule ukazuje początki zinstytucjonalizowanej działalności na rzecz ochrony przyrody w Polsce, a także działalność przyrodników polskich w instytucjach międzynarodowych. Zwraca przy tym uwagę na zaczynającą się kształtować w Polsce ideologię ochrony przyrody oraz na czynniki poznawcze w tym zakresie.

Słowa kluczowe: Historia ochrony przyrody, ochrona przyrody w okresie międzywojennym, formy ochrony przyrody, ideologia ochrony przyrody

THE FORMATION OF THE POLISH THOUGHTS OF NATURE PROTECTION AND ITS PLACE IN POLAND'S ECOLOGICAL POLICY PART II FROM I TO II WORLD WAR

Abstract

In the presented article, the author presents the period from World War I to World War II. The article shows the beginnings of institutionalized nature conservation activities in Poland, as well as the activities of Polish naturalists in international institutions. At the same time, he draws attention to the nature conservation ideology that is beginning to take shape in Poland and the cognitive factors in this area.

Keywords: History of nature protection, nature protection in the interwar period, forms of nature protection, nature protection ideology

Bibliografia:

- Buchwald K, Engelhardt W., (red.) *Kształtowanie krajobrazu a ochrona przyrody. Wybór z 4-tomowej pracy zbiorowej w języku niemieckim, uzupełniony pracami polskich autorów*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne. Warszawa 1975.
- Dekret Prezydenta RP z 30 września 1936r. o Państwowym Gospodarstwie Leśnym (Dz.U. Nr 75 poz. 533).
- Jaroń J., *Ekologia, sozologia, ekofilozofia, ekoetyka, ekonomia proekologiczna*. Spółka wydawnicza HEIODOR, Warszawa 1997.
- Jastrzębski L., *Prawne zagadnienia ochrony przyrody*, Wydawnictwo Prawnicze. Warszawa 1980.
- Mazur E., *Zagrożenia środowiska przyrodniczego a ekonomiczno-prawne aspekty jego ochrony*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Szczecin 2000.

⁴³ A. Papuziński, *Życie, nauka, ekologia. Prolegomena do kulturalistycznej filozofii ekologii*. Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1998, s. 275-276.

⁴⁴ Ibidem, s. 276.

- Myczkowski S., *Człowiek – Przyroda – Cywilizacja. Kształtowanie zasobów przyrody oraz ochrona biosfery*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1976.
- Papuziński A., *Życie-Nauka-Ekologia. Prolegomena do kulturalistycznej filozofii ekologii*, Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy. Bydgoszcz 1998.
- Radecki W., *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz*, Wyd. Centrum Doradztwa i Informacji Difin sp. z o. o. Warszawa 2006.
- Rozporządzenie prezydenta RP o prawie budowlanym i zabudowie osiedli z 16 lutego 1928 roku (Dz. U. Nr 23, poz. 202).
- Rozporządzenie prezydenta RP o prawie górniczym z dnia 29 listopada 1930 roku (Dz.U. Nr 85, poz. 654).
- Rozporządzenie Prezydenta RP z 22 marca 1928 roku o zagospodarowaniu Lasów Państwowych (Dz.U. Nr 36, poz. 336).
- Rozporządzenie Prezydenta RP z 30 grudnia 1924r. o organizacji Lasów Państwowych (Dz.U. Nr 119, poz. 1079).
- Ustawa o przepisach porządkowych na drogach publicznych z 7 października 1921 roku (Dz.U. Nr 89, poz. 656).
- Ustawa o uzdrowiskach z 23 marca 1922 roku (Dz.U. Nr 36).
- Ustawa wodna z 19 września 1922 roku. Dz.U. Nr 102.
- Szafer W., *Dzieje ochrony przyrody (w:) Ochrona przyrodniczego środowiska człowieka. Dzieło zbiorowe zainicjowane i zaplanowane przez Władysława Szafera, przygotowane do druku przez Komitet Redakcyjny pod kierownictwem Włodzimierza Michałowa*, Polska Akademia Nauk, Komitet Ochrony Przyrody i jej zasobów. Zakład Ochrony Przyrody, Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1973.
- Więcko E., *Historia rozwoju ochrony przyrody i krajobrazu w Polsce (w:) K. Buchwald, W. Engelhardt (red.): Kształtowanie krajobrazu a ochrona przyrody. Wybór z 4-tomowej pracy zbiorowej w języku niemieckim, wydanej pod redakcją prof. dr Konrada Buchwalda i doc. dr Wolfganga Engelhardta, uzupełniony pracami polskich autorów*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne. Warszawa 1975.

Konrad ZAMIRSKI

Uczelnia Biznesu i Nauk Stosowanych „Varsovia”
ORCID 0000-0001-6317-0531

Michał SADZIŃSKI

Wyższa Szkoła Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego w Warszawie

**GŁOSA APROBUJĄCA
DO POSTANOWIENIA SĄDU NAJWYŻSZEGO Z DNIA 25.07.2019 r.,
SYGN. AKT: III CZP 17/19**

Opublikowano w LEX: 3124830

Opublikowano: OSNC-ZD 2021/1/1

1. Wprowadzenie

Motywację do napisania opracowania tej glosy stanowił interesujący stan faktyczny i prawny, w którym zaszła konieczność dokonania badania i właściwości jurysdykcyjnej sądu po zakończeniu sprawy badanej w ramach następczego badania sądowego po postępowaniu regulacyjnym przed Międzykościelną Komisją Regulacyjną.

Rozstrzygana sprawa stanowi jeden z przejawów szerszego zjawiska jakim jest odmowa podjęcia uchwały, gdzie za odmową podjęcia uchwały w niniejszej sprawie przemawia już sposób uzasadnienia przedstawionego zagadnienia prawnego. Głosa ta dotyczy także zwrotu nieruchomości po byłej kongregacji niemieckiej adwentystycznej ze Szczecina.

W glosie opisano stan jednej sprawy tego Kościoła oraz przedstawiono wiele aspektów prawnych wpływających na najpierw postępowanie regulacyjne a potem sądowe przed sądami powszechnymi i SN. Prace Komisji regulacyjnej została opisana w latach 1998-2020. Zgodnie z art. 34a ust. 1. Ustawy dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 1889), na wniosek kościelnych osób prawnych wszczyna się postępowanie regulacyjne w przedmiocie nieodpłatnego przekazania na własność nieruchomości lub ich części, będących uprzednio własnością Wschodniemieckiego Stowarzyszenia Adwentystów Dnia Siódmego (Ostdeutsche Verband der Gemeinschaft der Siebenten-Tags-Adventisten), reprezentowanego przez Środkowoniemieckie Towarzystwo Nieruchomości, spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością (Mitteldeutsche Grundstücksgesellschaft mit beschränkter Haftung), w celu przywrócenia w nich kultu religijnego, działalności oświatowo-wychowawczej, charytatywno-opiekuńczej i opiekuńczo-wychowawczej. Zgodnie z ust 2 tego art. 34a ww. ustawy, wnioski w sprawach, o których mowa w ust. 1, mogą być składane do dnia 31 grudnia 1998 r. na zasadach i w trybie określonych w dziale IIIa ustawy z dnia 10 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. Nr 29, poz. 155, z późn. zm).

2. Stan faktyczny

I.

Głosowanie postanowienie Sądu Najwyższego z 25 lipca 2019 roku w sprawie o sygn. akt: III CZP 17/19, dotyczy sprawy jaka wpłynęła do SN z SA w Szczecinie dnia 11 marca 2019 roku., gdzie Sąd Najwyższy postanowił odmówić podjęcia

uchwały. Postanowienie w tej tematyce jest pierwsze dotyczące restytucji mienia Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w RP w kwestii zagadnień związanych z trudnym zagadnieniem prawnym, jakim jest dochodzenie roszczeń w postępowaniu zarówno regulacyjnym jak i ewentualnie później sądowym. Polski ustawodawca pisząc normę art. 38g ust 2 u.g.w.s.w.¹ zgodnie, z którym Uczestnicy postępowania regulacyjnego mogą, w terminie sześciu miesięcy od otrzymania zawiadomienia, wystąpić o podjęcie zawieszonoego postępowania sądowego lub administracyjnego, a jeżeli nie było ono wszczęte - wystąpić na drogę sądową pod rygorem wygaśnięcia roszczenia. Przy rozpoznawaniu sprawy sąd stosuje zasady określone w art. 38a Międzykościelna Komisja Regulacyjna, i art. 38b postępowanie regulacyjne w sprawie nieruchomości na Ziemiach Zachodnich i Północnych oraz druga kwestia wynikająca z art. 34a ust. 1 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej.² Należy zgodzić się ze stanowiskiem Sądu Najwyższego, bowiem w tej sprawie nie ma istotnych trudnych aspektów do rozstrzygnięcia.

Sprawa wygląda w ten sposób zatem, że w pozwie wniesionym w zawitym sześciomiesięcznym terminie wskazanym w art. 38g ust. 2 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, kościelna osoba prawna, o której mowa w art. 4 ust. 2 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej, powinna wskazać wszystkie wnioskowane przez nią sposoby zaspokojenia roszczeń regulacyjnych. Sprawa dotyczyła, dwóch następujących pytań prawnych:

„ - Czy określony w art. 38g ust. 2 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (t.j. Dz.U. 2017.1153) w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 26 czerwca 1997 r. o zmianie ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. 1998.59.375) sześciomiesięczny termin do wystąpienia na drogę sądową jest zachowany również w sytuacji, w której oparte na treści przepisu art. 38a ust. 4 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania roszczenie o wypłatę odszkodowania nie było przedmiotem postępowania regulacyjnego wszczętego przez kościelną osobę prawną na podstawie art. 34a ust. 1 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U.2014.1889), natomiast podmiot zobowiązany do wypłaty odszkodowania na podstawie § 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 14 czerwca 1999 r. w sprawie określenia państwowych jednostek organizacyjnych oraz jednostek samorządu terytorialnego, z których mienia mogą być wyłączone nieruchomości zamienne, oraz określenie państwowej jednostki organizacyjnej, na którą może być nałożony obowiązek zapłaty odszkodowania na rzecz osób prawnych kościołów, innych związków wyznaniowych i krajowych organizacji międzykościelnych, które zgłosiły roszczenia do Międzykościelnej Komisji Regulacyjnej (Dz.U.1999.53.552), został dopozwany w procesie już po upływie wspomnianego sześciomiesięcznego terminu?”

oraz

„ - Czy wynikające z treści art. 34a ust. 1 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego

¹ Dz.U.2023.0.265 t.j. - Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

²Dz.U.2022.2616 t.j. - Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej.

w Rzeczypospolitej Polskiej roszczenie o nieodpłatne przekazanie na własność nieruchomości lub ich części będących uprzednio własnością Wschodnioniemieckiego Stowarzyszenia Adwentystów Dnia Siódmego (Ostdeutscher Verband der Gemeinschaft der Siebenten-Tags-Adventisten), reprezentowanego przez Środkowoniemieckie Towarzystwo Nieruchomości, spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością (Mitteldeutsche Grundstücks gesellschaft mit beschränkter Haftung), przysługuje którejkolwiek z kościelnych osób prawnych wymienionych w art. 4 ust. 2 tej ustawy?”.

W składzie orzekającym brały udział: Przewodniczący: Sędzia SN Agnieszka Piotrowska (sprawozdawca) oraz Sędziowie SN: Katarzyna Tyczka-Rote, Anna Owczarek.

II.

Aspekt faktyczny uzasadnienia sprawy dotyczy pierwotnie pisma KADS (Kościół Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej) z dnia 16 lipca 2012 r. nazwanym wnioskiem o nieodpłatne przekazanie na własność nieruchomości Kościół Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej, gdzie wskazano, jako uczestników Gminę Miasta Szczecin, Wojewodę Zachodniopomorskiego oraz Diecezję Zachodnią Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej, gdzie domagano się nieodpłatnego przekazania przez Gminę Miasta Szczecin (dalej też: Miasta S.),³ własności nieruchomości odpowiadającej dawnej nieruchomości objętej księgą gruntową Politzerstrasse nr 45, o powierzchni "około 0,2167 ha", stanowiącej dawnej własność Wschodnioniemieckiego Stowarzyszenia Adwentystów Dnia Siódmego reprezentowanego przez Środkowoniemieckie Towarzystwo (...) sp. z o.o.⁴

W sprawie strona kościelna wniosła o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego z zakresu geodezji w celu wydzielenia działki, odpowiadającej powierzchnią opisaną w pozwie nieruchomości kościelnej i jej nieodpłatne przekazanie powodowi w celu przywrócenia sprawowania na niej kultu religijnego. Wskazał, że postępowanie regulacyjne prowadzone przed Międzykościelną Komisją Regulacyjną, zmierzające do odzyskania przez powodowy Kościół opisanej nieruchomości zabudowanej w przeszłości Domem Modlitwy Adwentystów Dnia Siódmego, zakończyło się bez uzgodnienia orzeczenia. Uzupełniając braki formalne pozwu, powód sprecyzował, że pozwanym jest Gmina Miasta S. W odpowiedzi na pozew Gmina Miasto S. wniosła o oddalenie żądania zarzucając, że strona powodowa nie określiła dokładnie, o jaką nieruchomość i o jakiej dokładnie powierzchni chodzi, a ponadto na obszarze objętym dawną księgą gruntową Politzerstrasse nr 45⁵ znajduje się aktualnie droga publiczna, rondo i urządzenie służące ruchowi drogowemu, co uniemożliwia zwrot nieruchomości w naturze. W piśmie z dnia 20 października 2015 r. strona powodowa sprecyzowała, że wnosi o nieodpłatne przekazanie nieruchomości kościelnej objętej dawną księgą gruntową Politzerstrasse nr 45, która

³ Szerzej: K. Zamirski, *Restytucja mienia Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w RP w Postępowaniu regulacyjnym przed Międzykościelną Komisją Regulacyjną – aspekty prawne*, [w:] „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa. Rok XIV Numer 2/2021 (51), s. 25-36.

⁴ <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/iii%20czp%2017-19.pdf> [dostęp: 22.10.2024].

⁵ Akta Zarządu KADS, załącznik nr I, do wniosku KADS, s. 1-1. Sprawa nieruchomości w Szczecinie, adres: Al. Wyzwolenia (przy Kołłątaju), sygn. akt: W.MKR-6785-I-7/2000 dotyczy przekazania na własność nieruchomości zabudowanej Domem Modlitwy w Szczecinie u zbiegu al. Wyzwolenia 1 i ul. H. Kołłątaja (dawna Palitzerstrasse 45 w zbiegu z Friedebonstrasse).

obecnie stanowi część działek o numerach 10/5, 10/6, 10/12, 10/13 oraz 39, będących własnością Gminy Miasta S., względnie o zasądzenie stosownego odszkodowania (k.237 verte). Postanowieniem z dnia 18 stycznia 2017 r., wydanym na podstawie art. 195 § 1 k.p.c. (k. 292) Sąd Okręgowy wezwał do udziału w sprawie w charakterze pozwanego Skarb Państwa - Prezydenta S. oraz dopuścił dowód z opinii biegłego z zakresu wyceny nieruchomości na okoliczność wysokości odszkodowania za wywłaszczenie nieruchomości, której dotyczy pozew. Wyrokiem z dnia 14 lutego 2018 r. Sąd Okręgowy w S. zasądził od pozwanego Skarbu Państwa - Prezydenta Miasta S. na rzecz powoda kwotę 1 039 500 zł. i oddalił powództwo w pozostałej części. W apelacji od tego wyroku pozwany Skarb Państwa - Prezydent Miasta S. zarzucił wadliwą ocenę dowodów z przedstawionych przez powoda dokumentów prywatnych i nieustalenie przez Sąd na podstawie dowodu z opinii biegłego z zakresu geodezji, jakim dokładnie częściom działek o numerach 10/5, 10/6, 10/12, 10/13 oraz 39 oraz o jakiej powierzchni, odpowiada dawna nieruchomość kościelna, objęta księgą gruntową Politzerstrasse nr 45. Zdaniem apelującego, Sąd pierwszej instancji niewłaściwie określił wysokość odszkodowania przy braku ustaleń co do wartości spornej nieruchomości i błędnie zasądził je od Skarbu Państwa Prezydenta Miasta S. na rzecz powoda w sytuacji, w której żądanie pozwu, skierowane przeciwko Gminie Miasta S., dotyczyło nieodpłatnego przekazania objętej pozvem nieruchomości w naturze, zaś z ustaleń Sądu Okręgowego wynika, że powodowi nie przysługiwało prawo własności tej nieruchomości ani też nie jest on następcą prawnym poprzedniego właściciela. Pozwany zarzucił ponadto wadliwe przyjęcie, że w sprawie występuje współuczestnictwo konieczne Gminy Miasta S. i Skarbu Państwa- Prezydenta S. po stronie pozwanej oraz błędne uznanie, że wezwanie Skarbu Państwa - Prezydenta S. do udziału w sprawie ma skutek na dzień wytoczenia powództwa, a nie na dzień wydania przez Sąd postanowienia o dopoznaniu Skarbu Państwa. W apelacji sformułowano ponadto zarzut wadliwego przyjęcia, że nie doszło do wygaśnięcia roszczenia powodowego Kościoła skierowanego przeciwko Skarbowi Państwa-Prezydentowi S. wobec pozwania w ustawowym sześciomiesięcznym terminie tylko Gminy Miasta S. Skarżący zakwestionował także zaniechanie przez Sąd Okręgowy umorzenia postępowania mimo wystąpienia okoliczności uzasadniających ten sposób jego zakończenia. Przy rozpoznawaniu apelacji Sąd Apelacyjny powziął istotne wątpliwości prawne objęte przedstawionymi Sądowi Najwyższemu na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. do rozstrzygnięcia zagadnieniami prawnymi.

3. Uzasadnienie prawne

Sąd Najwyższy w sprawie zważył, co następuje, ustanowiona w art. 390 § 1 k.p.c. instytucja pytań prawnych, jako odstępstwo od konstytucyjnej zasady niezawisłości orzeczniczej sędziów, którzy w sprawowaniu swojego urzędu podlegają jedynie Konstytucji oraz ustawom (art. 178 ust. 1 Konstytucji RP), wymaga ścisłej wykładni, zatem merytoryczna, wiążąca pomoc prawna Sądu Najwyższego może nastąpić wyłącznie w sytuacji, w której występuje rzeczywista potrzeba wyjaśnienia poważnych wątpliwości jurydycznych o decydującym znaczeniu dla rozstrzygnięcia sprawy, pozostających w integralnym związku z tym rozstrzygnięciem (por. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 30 kwietnia 1999 r., III CZP 62/98, OSNC 1999, nr 10, poz.166). Sąd Najwyższy zwracał przy tym wielokrotnie uwagę, że wątpliwości sądu powszechnego powinny być sformułowane i uzasadnione w sposób

usprawiedliwiający wahania w wyborze konkretnego rozwiązania przedstawionego problemu spośród kilku mogących znaleźć zastosowanie w sprawie.⁶

Przedstawiając zagadnienie prawne, sąd jest zobligowany szczegółowo wyjaśnić, na czym polegają jego wątpliwości i dlaczego uważa je za poważne, Przymiotnik kwalifikujący "poważne" oznacza, że istnieją zasadnicze trudności w ich wyjaśnieniu przy wykorzystaniu podstawowych metod wykładni, zwłaszcza w sytuacji, gdy możliwa jest różna interpretacja budzących wątpliwości przepisów, przy czym za każdą z możliwych interpretacji przemawiają doniosłe, w ocenie sądu odwoławczego, argumenty prawne, gdy ponadto brak jest wypowiedzi Sądu Najwyższego, odnoszących się do dostrzeżonego zagadnienia prawnego lub jednolitego i przekonującego sąd odwoławczy stanowiska nauki (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2012 r., III CZP 19/12, nie publ., oraz z dnia 12 maja 2011 r., III CZP 9/11, niepubl.). W razie powstania zwykłych wątpliwości interpretacyjnych sąd drugiej instancji powinien rozwiązywać je we własnym zakresie z wykorzystaniem wiedzy, jaką niosą same przepisy oraz interpretacja w dotychczasowym orzecznictwie i nauce (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 kwietnia 2010 r., III CZP 17/10, niepubl.). Kwestia będąca przedmiotem pierwszego z przedstawionych zagadnień nie jest kwestią nową czy dotychczas nieobecną w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Ze względu na charakter rozpatrywanej sprawy i podobieństwo treści oraz celu rozwiązań prawnych dotyczących regulacji spraw majątkowych kościołów i związków wyznaniowych innych niż Kościół Katolicki, zawartych w ustawie z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r., poz. 1153, dalej: ustawa wyznaniowa lub "u.g.w.s.w."), interpretowanych w duchu konstytucyjnej zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych (art. 25 ust. 1 Konstytucji) dopuszczalne było odpowiednie zastosowanie przez Sąd drugiej instancji dorobku piśmiennictwa i orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach dotyczących regulacji spraw majątkowych Kościoła Katolickiego z uwzględnieniem ewentualnych różnic między unormowaniami zawartymi w ustawie z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polski (tekst jedn.: Dz.U. z 2018 r., poz. 380 ze zm., dalej: "u.s.P.K.K.") a unormowaniami ustawy wyznaniowej z dnia 17 maja 1989 r. oraz ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn.: Dz.U. z 2014 r., poz. 1889, dalej: "u.s.P.K.A."). Zabieg ten zresztą Sąd Apelacyjny częściowo zastosował, przywołując niektóre z tych orzeczeń w uzasadnieniu postanowienia. Stosownie do uregulowań zawartych w art. 38 d ustawy wyznaniowej, postępowanie regulacyjne przed Międzykościelną Komisją Regulacyjną (dalej Komisja) wszczynane było z chwilą złożenia wniosku w Komisji przez kościelną osobę prawną; uczestnicy postępowania (wnioskodawca, zainteresowane jednostki państwowe, samorządowe i kościelne) mogły zawrzeć ugodę, w przeciwnym razie zespół orzekający wydawał orzeczenie, od którego nie przysługiwało odwołanie; w innych przypadkach postępowanie przed Komisją kończyło się niezgodnieniem orzeczenia. W tej ostatniej sytuacji, stosownie do art. 38 g ust. 2 ustawy wyznaniowej, uczestnicy postępowania regulacyjnego mogli, w terminie sześciu miesięcy od otrzymania pisemnego zawiadomienia o niezgodnieniu orzeczenia, wystąpić o podjęcie zawieszono postępowania

⁶ <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/iii%20czp%2017-19.pdf> [dostęp: 22.10.2024].

sądowego lub administracyjnego, a jeżeli nie było ono wszczęte - wystąpić na drogę sądową pod rygorem wygaśnięcia roszczenia. Przy rozpoznawaniu sprawy przez sąd znajdowały zastosowanie zasady określone w art. 38a i 38b ustawy wyznaniowej. W terminie wskazanym w przytoczonym przepisie, powód wniósł pozew do sądu powszechnego przeciwko Gminie Miasta S., w którym domagał się nieodpłatnego przekazania przez pozwaną Gminę prawa własności nieruchomości objętej uprzednio wnioskiem regulacyjnym, odpowiadającej dawnej nieruchomości, o której mowa w art. 34a ust. 1 u.s.P.K.A. W powyższym terminie powód nie sformułował w pozwie, ewentualnie dodatkowym piśmie procesowym złożonym także z zachowaniem tego terminu, żądania rozpoznania i rozstrzygnięcia przez sąd, stosownie do wyniku postępowania, pozostałych sposobów zaspokojenia roszczeń regulacyjnych, wymienionych w art. 38a ust. 4 ustawy wyznaniowej, skierowanych przeciwko właściwym podmiotom zobowiązanym do ich zaspokojenia stosownie do przepisów ustawy wyznaniowej oraz przepisów wykonawczych. Zgodnie z art. 38a ust. 4 u.g.w.s.w., jeżeli przywrócenie kościelnej osobie prawnej własności nieruchomości nie jest możliwe z uwagi na trudne do przewyżczenia przeszkody, przyznaje się jej nieruchomość zamienną, a jeżeli nie jest to możliwe, osobie tej przyznaje się odszkodowanie ustalone według przepisów o wywłaszczeniu nieruchomości. To rozwiązanie prawne jest podobne do unormowanego w art. 63 ust. 1 u.s.P.K.K., co czyni dopuszczalnym odpowiednie stosowanie reguł przyjętych w załatwianiu spraw majątkowych Kościoła Katolickiego. Można zatem przyjąć, że także na gruncie ustawy wyznaniowej, roszczenia dochodzone przez Kościół Adwentystów Dnia Siódmego w postępowaniu regulacyjnym przed Komisją, a następnie przed sądem powszechnym, dotyczące nieruchomości stanowiącej przed drugą wojną światową własność Wschodnioniemieckiego Stowarzyszenia Adwentystów Dnia Siódmego reprezentowanego przez Środkowoniemieckie Towarzystwo (...) sp. z o.o., zostały skonstruowane "kaskadowo". Podstawowym sposobem było przywrócenie (na gruncie art. 34 a ust. 1 u.s.P.K.A. - przekazanie) uprawnionym kościelnym osobom prawnym Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego własności nieruchomości. W naturze, a dopiero w sytuacji, w której natrafiało to na trudne do przewyżczenia przeszkody, wchodziło w grę przyznanie odpowiedniej nieruchomości zamiennej, zaś w razie niemożności dokonania także i tej czynności, aktualizowało się przyznanie odszkodowania ustalonego według przepisów o wywłaszczaniu nieruchomości (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 2015 r., II CSK 33/15, OSNC-ZD 2017, Nr 1, poz. 5).⁷

Zatem w tym fragmencie dotyczącym interpretacji przepisów prawnych w kontekście działalności sądów i postępowania regulacyjnego, podkreślono, że sąd, zgłaszając zagadnienie prawne do rozstrzygnięcia, musi precyzyjnie wyjaśnić swoje wątpliwości oraz ich podstawy. Słowo „poważne” odnosi się do sytuacji, w której istnieją istotne trudności w interpretacji przepisów prawnych, a różne możliwe interpretacje mają solidne argumenty prawne na poparcie. Istotnym czynnikiem jest również brak jednoznacznych wytycznych Sądu Najwyższego lub jednolitego stanowiska w doktrynie prawa. Wskazano, że gdy sąd drugiej instancji napotyka „zwykle” wątpliwości interpretacyjne, powinien je rozwiązywać we własnym zakresie, bazując na przepisach oraz dostępnych interpretacjach w dotychczasowym orzecznictwie i doktrynie. W omawianym przypadku, odnoszącym się do spraw majątkowych kościołów i związków wyznaniowych, sąd

⁷ <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/iii%20czp%2017-19.pdf> [dostęp: 22.10.2024].

miał możliwość skorzystania z dorobku orzeczniczego dotyczącego Kościoła Katolickiego, ponieważ przepisy dotyczące innych kościołów i związków wyznaniowych miały podobny cel i charakter, zgodny z konstytucyjną zasadą równouprawnienia. Ponadto fragment tej części uzasadnienia omawia przepisy regulujące postępowanie przed Międzykościelną Komisją Regulacyjną, gdzie wszczęcie postępowania następowało na wniosek kościelnej osoby prawnej. Uczestnicy postępowania mogli zawrzeć ugodę, a w przypadku jej braku zespół orzekający wydawał orzeczenie, od którego nie przysługiwało odwołanie.

O zastosowaniu odpowiedniego sposobu regulacji w postępowaniu przed Komisją zdecydowano w toku tego postępowania w zależności od okoliczności każdego, indywidualnie rozpoznawanego, przypadku. Te zasady obowiązują także w postępowaniu regulacyjnym, toczącym się po wniesieniu pozwu przed sądem według przepisów ustawy wyznaniowej, z uwzględnieniem przepisów kodeksu postępowania cywilnego (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 marca 2018 r., II CSK 295/17, niepubl.) Uprawniona kościelna osoba prawna nie może wprawdzie skutecznie rozszerzyć zakresu przedmiotu roszczenia regulacyjnego w pozwie, ale dotyczy to wskazanych we wniosku rozpatrywanym przed Międzykościelną Komisją Regulacyjną, nieruchomości, a nie przewidzianych w art. 38a ust. 4 u.g.w.s.w. sposobów regulacji roszczeń majątkowych powoda, o wyborze których decyduje sąd, po przeprowadzeniu postępowania dowodowego i ustalenia istotnych dla sprawy faktów, stosownie do wyników postępowania. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2016 r., II CSK 794/15, OSNC 2017, Nr 6, poz. 71). Jednoznacznego podkreślenia wymaga jednakże, że sądowe postępowanie regulacyjne jest postępowaniem toczącym się według przepisów przytoczonych wyżej ustaw, a zatem z zachowaniem zasad obowiązujących w postępowaniu procesowym. Chcąc zatem skutecznie przedstawić pod osąd sądu powszechnego żądanie regulacji spraw majątkowych powodowego Kościoła po fiasku postępowania regulacyjnego przed Komisją w odniesieniu do wskazanej w pozwie nieruchomości, powód powinien był w pozwie, wniesionym z zachowaniem sześciomiesięcznego terminu zawitego, o którym mowa w art. 38g ust. 2 u.g.w.s.w., jednoznacznie wskazać postulowany sposób regulacji roszczeń majątkowych, przez nieodpłatne przekazanie na własność nieruchomości, o której mowa w art. 34a ust. 1 ustawy o s.p.k.a., ewentualnie przez przyznanie nieruchomości zamiennej, ewentualnie przez zasądzenie odszkodowania ustalonego według przepisów o wywłaszczeniu (art. 38a ust. 4 u.g.w.s.w.), wskazując jako pozwanych, właściwe w świetle przepisów, podmioty zobowiązane do zaspokojenia tych żądań, pod rygorem wygaśnięcia roszczenia rozumianego jako niedopuszczalność późniejszego (po upływie wskazanego terminu) skutecznego sformułowania i dochodzenia sposobu regulacji nie wymienionego w pozwie, ewentualnie w dodatkowym piśmie procesowym, wniesionym przed upływem prekluzyjnego materialnoprawnego terminu 6 miesięcy od dnia otrzymania zawiadomienia o niezgodnieniu orzeczenia przez Komisję.⁸

Zauważyć trzeba, że w tym fragmencie uzasadnienia opisane są zasady i procedury dotyczące postępowania regulacyjnego w odniesieniu do roszczeń majątkowych Kościoła, prowadzonego zarówno przed Międzykościelną Komisją Regulacyjną, jak i przed sądem po wniesieniu pozwu. Kluczowe jest tutaj wskazanie, że wybór sposobu regulacji roszczeń, takich jak przekazanie nieruchomości czy

⁸ <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/iii%20czp%2017-19.pdf> [dostęp: 22.10.2024].

przyznanie odszkodowania, jest decyzją sądu, podejmowaną po przeprowadzeniu postępowania dowodowego. Istotne w tym kontekście jest również przestrzeganie sześciomiesięcznego terminu zawitego, określonego w art. 38g ust. 2 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (u.g.w.s.w.). Powód, czyli kościelna osoba prawna, musi jasno wskazać w pozwie postulowany sposób regulacji roszczeń, a także podmioty odpowiedzialne za spełnienie tych żądań. Niewskazanie żądania w terminie prowadzi do wygaśnięcia roszczenia, co oznacza brak możliwości jego skutecznego dochodzenia po upływie tego terminu.

Warto zauważyć, że sądowe postępowanie regulacyjne jest toczone według przepisów ustawowych, z zachowaniem zasad procesu cywilnego, co oznacza, że wszelkie działania procesowe muszą być zgodne z wymogami formalnymi i materialnymi prawa.

W odniesieniu do drugiego zagadnienia prawnego należy zauważyć, że zgodnie z art. 3 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego (u.s.P.K.A.), Kościół ten kieruje się własnym prawem kościelnym i swobodnie sprawuje władzę duchowną, jurysdykcyjną oraz zarządza swoimi sprawami. Art. 4 ust. 1 ustawy wskazuje, że organizacja Kościoła opiera się na Statucie, który jest uchwalany przez Zjazd Kościoła (Synod Krajowy). Osobowość prawną posiadają zarówno Kościół jako całość, jak i jednostki organizacyjne wymienione w ustawie. Art. 34a ust. 1 przewiduje, że procedurę dotyczącą nieodpłatnego przekazania nieruchomości wszczyna się na wniosek kościelnych osób prawnych.

Na podstawie tych przepisów można stwierdzić, że to do wewnętrznych spraw Kościoła należy decyzja, która z osób prawnych może złożyć taki wniosek. W omawianej sprawie nie pojawiły się jednak poważne wątpliwości prawne, ponieważ oczywiste jest, że uprawnionym podmiotem do wystąpienia z roszczeniem w tej sprawie jest Kościół Adwentystów Dnia Siódmego w Polsce jako całość, który jest powodem w tej sprawie.⁹

Pytania prawne strony kościelnej:

„- Czy określony w art. 38g ust. 2 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (t.j. Dz.U. 2017.1153) w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 26 czerwca 1997 r. o zmianie ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U.1998.59.375) sześciomiesięczny termin do wystąpienia na drogę sądową jest zachowany również w sytuacji, w której oparte na treści przepisu art. 38a ust. 4 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania roszczenie o wypłatę odszkodowania nie było przedmiotem postępowania regulacyjnego wszczętego przez kościelną osobę prawną na podstawie art. 34a ust. 1 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U.2014.1889), natomiast podmiot zobowiązany do wypłaty odszkodowania na podstawie § 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 14 czerwca 1999 r. w sprawie określenia państwowych jednostek organizacyjnych oraz jednostek samorządu terytorialnego, z których mienia mogą być wyłączone nieruchomości zamienne, oraz określenie państwowej jednostki organizacyjnej, na którą może być nałożony obowiązek zapłaty odszkodowania na rzecz osób prawnych kościołów, innych związków wyznaniowych i krajowych organizacji międzykościelnych, które zgłosiły

⁹ <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/iii%20czp%2017-19.pdf> [dostęp: 22.10.2024].

roszczenia do Międzykościelnej Komisji Regulacyjnej (Dz.U.1999.53.552), został dopozwany w procesie już po upływie wspomnianego sześciomiesięcznego terminu?

- Czy wynikające z treści art. 34a ust. 1 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej roszczenie o nieodpłatne przekazanie na własność nieruchomości lub ich części będących uprzednio własnością Wschodnioniemieckiego Stowarzyszenia Adwentystów Dnia Siódmego (Ostdeutsche Verband der Gemeinschaft der Siebenten-Tags-Adventisten), reprezentowanego przez Środkowoniemieckie Towarzystwo Nieruchomości, spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością (Mitteldeutsche Grundstücks gesellschaft mit beschränkter Haftung), przysługuje którejkolwiek z kościelnych osób prawnych wymienionych w art. 4 ust. 2 tej ustawy?¹⁰

Dnia 25 lipca 2019 r. Sąd Najwyższy w tej sprawie kasacyjnej postanowił odmówić podjęcia uchwały.¹¹

Z przedstawionych względów Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji (art. 390 § 1 k.p.c.).

4. Podsumowanie

W tym stanie rzeczy rację ma Sąd Najwyższy odmawiając podjęcia działań w tej sprawie. Zgodnie z art. 7 Konstytucji RP organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa. W doktrynie prawa konstytucyjnego zasada sformowana w art. 7 jest określana mianem zasady legalizmu lub praworządności. Stanowi ona wytyczną dotyczącą działania organów, która zakłada, że organy działają w granicach i na podstawie prawa. Kompetencje organów do działania nie można domniemywać. Możliwość działania organów w konkretnej sprawie ma swoje umocowanie w przepisach materialnych, procesowych lub ustrojowych. Zatem Sąd Najwyższy słusznie uznał, że jeżeli pozew nie spełnia wymogów tożsamy z wnioskiem tj. nie sprecyzuje w sposób jednoznaczny żądania zgodnie z art. 34a ust. 1 ustawy o s.p.k.a. Pismo procesowe czy też pozew muszą w tego typu sprawach być bardzo precyzyjne. W sytuacji gdy, nie jest możliwe przyznanie Wschodnioniemieckiemu Stowarzyszeniu Adwentystów Dnia Siódmego nieruchomości w nieodpłatne użytkowa nieruchomości, pozew musi zawierać żądanie poprzez przyznanie nieruchomości zamiennej, ewentualnie przez zasądzenie odszkodowania ustalonego według przepisów o wywłaszczeniu (art. 38a ust. 4 u.g.w.s.w.), wskazując jako pozwanych, właściwe w świetle przepisów, podmioty zobowiązane do zaspokojenia tych żądań. Pozew w rozpatrywanej sprawie nie zawierał tych żądań zatem Sąd Najwyższy odmówił podjęcia uchwały w przedmiotowej sprawie.

W państwie demokratycznym zasada legalizmu jest naczelną domeną i nie może być wykorzystywana do podejmowania działań niezgodnych z prawem. Działanie wbrew prawu czy też bez wyraźnej podstawy prawnej mogą prowadzić do odpowiedzialności dyscyplinarnej, karnej, bądź konstytucyjnej osób podejmujących takie rozstrzygnięcia. Dodatkowo różnego rodzaju rozstrzygnięcia dokonane bez podstawy prawnej albo z przekroczeniem jej granic mogą implikować

¹⁰ <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/iii%20czp%2017-19.pdf> [dostęp: 22.10.2024].

¹¹ <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/iii%20czp%2017-19.pdf> [dostęp: 22.10.2024].

odpowiedzialność skarbu państwa jako przedstawiciela poszczególnych jednostek.¹²

W tym miejscu należy dodać, że zasady praworządności nie można domniemywać.¹³ Stanowisko odnośnie zasady praworządności potwierdza Trybunał Konstytucyjny wskazując, że Zasada legalizmu ma wyłącznie charakter formalny. Wymagania materialne dotyczące treści prawa leżącego u jej podstaw wynikają z zasady demokratycznego państwa prawnego (art. 2). Zasada legalizmu jest elementarną zasadą każdego systemu prawnego, który musi zakładać jej obowiązywanie, ponieważ „dopuszczenie łamania prawa przez organy władzy publicznej podważa samą ideę prawa jako systemu wiążących norm postępowania”.¹⁴

Gdyby Sąd Najwyższy podjął uchwałę w przedmiotowej sprawie, to zgodnie z obowiązującą wykładnią prawa naraziłby się na zarzut wyjścia ponad swoją jurysdykcję. Sąd zna prawo i działa w granicach oraz na jego podstawie.¹⁵

W państwach, które rządzone są w sposób demokratyczny istotną zasadą, wypracowaną w orzecznictwie jest zaufanie obywatela do państwa.¹⁶ Zgodnie z art. 8 § 1 k.p.a.¹⁷ organy administracji publicznej prowadzą postępowanie w sposób budzący zaufanie jego uczestników do władzy publicznej, kierując się zasadami proporcjonalności, bezstronności i równego traktowania. Przywołany artykuł stanowi przedmiot wielu orzeczeń i emanację zasady ochrony zaufania obywateli do państwa. Prima face widać, że państwo ma obowiązek działania w granicach prawa. Obywatele muszą mieć pewność prawa. Jest ona bardzo ważna w kontekście zamieszkania, inwestowania w nieruchomości i rozwoju pewnych mniejszych miejscowości i miast. W pewnym momencie należy zakończyć sprawy związane z reprivatyzacją. W prawie budowlanym¹⁸ zakreślony jest termin materialnoprawny do stwierdzenia nieważności decyzji o pozwolenie na budowę który wynosi 5 lat (art. 37b). W pewnym momencie trzeba postawić tamę, tak aby można było dalej rozwijać Temat zwrotu różnego rodzaju nieruchomości nie zniknie, ale można zacząć myśleć o przyszłości.

Streszczenie

W glosie przedstawiono problematykę sprawy regulacyjnej Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w RP dotyczącą tylko sprawy szczecińskiej nieruchomości.

Sąd Najwyższy w glosowanym orzeczeniu uznał, że nie podejmie uchwały przez co miał rację. Pytanie prawne w tym stanie rzeczy nie miały znaczenia dla rozstrzygnięcia tej sprawy. Zasadniczo sprawy regulacyjne w tej materii całkowicie

¹² P. Kledzik, Prawne uwarunkowania stwierdzenia nieważności decyzji w ogólnym postępowaniu administracyjnym, Wrocław 2018, s. 374. B. Adamiak, *Nieważność decyzji w ogólnym postępowaniu administracyjnym*, [w:] *Zagadnienia proceduralne w administracji*, red. K. Podgórski, Katowice 1984, s. 827.

¹³ M. Florczak-Wątor [w:] P. Tuleja (red.) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Warszawa 2024, s. 47.

¹⁴ Wyrok TK z 16 marca 2011 r., TK – K 35/08, KZS 2011, nr 3, poz. 1.

¹⁵ K. Hejosz, *Wartościowanie stanowisk pracy w ramach struktury i organizacji sądów powszechnych*, red. K. Hejosz, [w:] *Metodyka zarządzania jednostkami wymiaru sprawiedliwości. Studium przypadku na przykładzie Sądu Rejonowego Katowice-Zachód w Katowicach*, Kraków 2014, s. 21.

¹⁶ P. Chybalski: *Konstytucyjna zasada ochrony zaufania obywatela do państwa*, „Zeszyty Prawnicze BAS”, nr 4, 2023, s. 66.

¹⁷ Dz.U. z 2024, poz. 572 t.j. Ustawa z 14 czerwca 1960 r. - Kodeks postępowania administracyjnego.

¹⁸ Dz.U. z 2024, poz. 725 t.j. ustawa z 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane.

uregulowała ustawa partykularna z ustawy o tym Kościele. Zgodnie z art. 34a ust. 1 ustawy dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adventystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 1889), na wniosek kościelnych osób prawnych wszczynają się postępowanie regulacyjne w przedmiocie nieodpłatnego przekazania na własność nieruchomości lub ich części, będących uprzednio własnością Wschodniemieckiego Stowarzyszenia Adventystów Dnia Siódmego (Ostdeutsche Verband der Gemeinschaft der Siebenten-Tags-Adventisten), reprezentowanego przez Środkowoniemieckie Towarzystwo Nieruchomości, spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością (Mitteldeutsche Grundstücksgesellschaft mit beschränkter Haftung), w celu przywrócenia w nich kultu religijnego, działalności oświatowo-wychowawczej, charytatywno-opiekuńczej i opiekuńczo-wychowawczej. Zgodnie z ust 2 tego art. 34a ww. ustawy, wnioski w sprawach, o których mowa w ust. 1, mogą być składane do dnia 31 grudnia 1998 r. na zasadach i w trybie określonych w dziale IIIa ustawy z dnia 10 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. Nr 29, poz. 155, z późn. zm).

Słowa kluczowe: Kościół Adventystów Dnia Siódmego w RP, zbory adventystyczne, relacje państwo-kościół, komisja regulacyjna. Sąd Najwyższy

**APPROVING VOICE TO THE DECISION OF THE SUPREME COURT OF
25/07/2019, REFERENCE REF. ACT: III CZP 17/19**

Abstract

The gloss presents the issues related to the regulatory matter of the Seventh-day Adventist Church in the Republic of Poland, concerning only the issue of real estate in Szczecin.

In the commented judgment, the Supreme Court stated that it would not adopt a resolution, which is why it was right. The legal question in this state of affairs was irrelevant to the resolution of this case. Basically, regulatory matters in this matter were completely regulated by a particular law from the Act on this Church. Pursuant to Art. 34a section 1. The Act of June 30, 1995 on the relationship between the State and the Seventh-day Adventist Church in the Republic of Poland (consolidated text: Journal of Laws of 2014, item 1889), at the request of church legal entities, regulatory proceedings are initiated regarding the free transfer of ownership real estate or parts thereof previously owned by the East German Association of Seventh-day Adventists (Ostdeutsche Verband der Gemeinschaft der Siebenten-Tags-Adventisten), represented by the Central German Real Estate Society, a limited liability company (Mitteldeutsche Grundstücksgesellschaft mit beschränkter Haftung), with a view to restoring worship therein religious activities, educational activities, charitable activities and care activities. Pursuant to paragraph 2 of this article. 34a above. Act, applications in the matters referred to in section 1, may be submitted until December 31, 1998 under the terms and conditions specified in section IIIa of the Act of May 10, 1989 on guarantees of freedom of conscience and religion (Journal of Laws No. 29, item 155, as amended).

Keywords: Seventh-day Adventist Church in Poland, Adventist congregations, state-church relations, regulatory commission. Supreme Court

Konrad ZAMIRSKI

Uczelnia Biznesu i Nauk Stosowanych „Varsovia”

ORCID 0000-0001-6317-0531

PRAWNE ASPEKTY WSPÓŁCZESNEJ RÓWNOŚCI RELIGIJNEJ W UKRAINIE W XXI WIEKU

1. Wstęp

We współczesnej Ukrainie działa wiele związków wyznaniowych i jest wiele religii. Prawo wyznaniowe Ukrainy i normy ustrojowe niewątpliwie ułatwiają szerzenie tej ważnej zasady jaką jest równość religijna dla związków wyznaniowych w relacjach z państwem ukraińskim. Szacuje się, że w Ukrainie jest blisko 55 organizacji religijnych.¹ W zasadzie trudno się opierać o aktualne dane statystyczne, ale wg badań socjologicznych z 2019 r. większość Ukraińców identyfikuje się bezpośrednio z religią prawosławną, jest to ponad 70% społeczeństwa. Z tej liczny ludności z nowym Kościołem Prawosławnym Ukrainy ZKK - Metropolita Epifaniusz identyfikuje się 43,9%. Zaś 38,4% statystycznych osób nazywa siebie po prostu prawosławnymi bez konkretnej przynależności kościelnej. Pozostałe 15,2% prawosławnych Ukraińców identyfikuje się z UKP Patriarchatu Moskiewskiego - metropolity Onufrija.² Jednocześnie grekokatolicy liczą prawie 7% społeczeństwa a rzymskokatolicki kościół liczy około 1,5% społeczeństwa. Wierni kościołów protestanckich i ewangelickich wg tego badania liczy 1%. Należy zauważyć, że religie niechrześcijańskie (islam, judaizm, i inne) liczą poniżej 1%. Osoby bez żadnej przynależności do wyznań religijnych stawią prawie 10% społeczeństwa. Wśród protestantów najliczniejszy jest Ogólnoukraiński Związek Ewangelickich Baptystów. Dalej znajduje się Ogólnoukraiński Związek Ewangelickich Kościołów Zielonoświątkowych a na trzecim miejscu Kościół Adwentystów Dnia Siódmego. Kolejny duży związek wyznaniowy to ruch Świadków Jehowy.³ Ukraina stara się budować zgodne życie obywateli niezależnie od ich stosunku do religii.⁴

Ta wielość różnych związków wyznaniowych powoduje konieczność po stronie ustawodawcy szerokiej wolności religijnej, nie związanej bezpośrednio z tolerancją religijną, ale właśnie realną równością religijną. Zamysłem autora jest pokazanie szerokiej wolności sumienia i wyznania w swobodzie wykonywania swoich praw przez związki wyznaniowe w życiu codziennym oraz ochrony bezpieczeństwa państwa Ukrainy w różnych jej aspektach prawnych. Ważnym aspektem jest też wpływ agresji rosyjskiej na Ukrainę, który spowodował pewne faktyczne zmiany w krajobrazie religijnym, szczególnie inna jest sytuacja na terenie okupowanym, gdzie rosyjskie działania stosują ideologię rasizmu i legalizacji inwazji także w kontekście religijnym.⁵ Artykuł ma ukazać różne aspekty prawne i faktyczne

^{*}Dr, ORCID: 0000-001-6317-0531, e-mail: k.t.zamirski@gmail.com.

¹ <https://religions.unian.ua/state/648250-religiya-v-ukrajini-tsifri-i-fakti.html> [dostęp: 1 kwietnia 2021].

² <http://socs.kiev.ua/ua/2019-01/> [dostęp: 1 kwietnia 2021].

³ <https://religions.unian.ua/state/648250-religiya-v-ukrajini-tsifri-i-fakti.html> [dostęp: 1 kwietnia 2021].

⁴ M. Strutyński, *Stosunki między Państwem a związkami wyznaniowymi w niepodległej Ukrainie (1991-2013)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2014, t. 7, s. 258.

⁵ N. Hado, *Rosyjska propaganda religijna podczas wojny w Ukrainie: historia powstania i mechanizmy oddziaływania*, „Media i Społeczeństwo” Nr 17/2022, s. 44-50.

równości religijnej w Ukrainie w XXI wieku na przykładzie faktycznych kwestii jak i prawnych regulacji.

2. Aspekty konstytucyjne wolności religijnej

Ukraina jak każde państwo ma swoją własną ustawę zasadniczą. Państwo to jest też członkiem Rady Europy od 9 listopada 1995 r.,⁶ co spowodowało, że przystąpiła do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Formalnie jednak Konwencja weszła w życie po jej ratyfikacji od 11 września 1997 r.⁷

Jak wskazuje Ireneusz Kamiński, również Ukraina miała kilka spraw związanych z naruszeniem art. 9 Konwencji, dotyczącego wolności religijnej. Art. 9 EKPC stanowi, że każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób. Głównie skargi do ETPC dotyczyły odmowy rejestracji zmian w statucie grupy religijnej oraz braku utrudnień skazanego na kontakt z duchownym.⁸ Pokazuje to w mojej ocenie, że standardy równościowe są przestrzegane.

Należy zauważyć, że Konstytucja Ukrainy⁹ stanowi w art. 21, że wszyscy ludzie są wolni i równi w swojej godności i prawach. Prawa i wolności człowieka są niezbywalne i nienaruszalne. Art. 24 ukraińskiej ustawy zasadniczej też stanowi, że obywatele mają jednakowe konstytucyjne prawa i wolności oraz są równi wobec prawa. Art. 26 zaś statuuje, że cudzoziemcy albo osoby nie posiadające obywatelstwa przebywające na Ukrainie zgodnie z prawem, korzystają z takich samych praw i wolności, a także ciążą na nich takie same obowiązki, jak na obywatelach Ukrainy, poza wyjątkami określonymi w Konstytucji, w ustawach lub w umowach międzynarodowych zawartych przez Ukrainę.

Bezpośrednio praw religijnych dotyczy przepis art. 35 Konstytucji Ukrainy, gdzie wskazano, cyt. „Każdy ma prawo do swobodnego wyboru światopoglądu i wyznania. Prawo to obejmuje wolność wyznawania jakiegokolwiek religii albo nie wyznawania żadnej, uprawiania bez przeszkód pojedynczo lub grupowo kultu i obrzędów rytualnych, prowadzenie działalności religijnej. Stosowanie tego prawa może być ograniczone przez ustawę tylko w interesie obrony porządku społecznego, zdrowia i moralności publicznej albo obrony praw i wolności innych ludzi. Cerkiew i organizacje religijne na Ukrainie są oddzielone od państwa, a szkoła - od cerkwi. Żadna religia nie może być uznana za państwową lub obowiązującą. Nikt nie może być zwolniony z obowiązków wobec państwa ani odmówić wykonywania postanowień ustaw z powodu przekonań religijnych. O ile wypełnienie obowiązku służby wojskowej pozostaje w sprzeczności z przekonaniem religijnym obywatela, wykonanie tego obowiązku może być zamienione na służbę alternatywną

⁶ I. C. Kamiński, *Ukraina w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. XII, A.D. MMXIV, s. 11.

⁷ J. Nikolajew, *Konstytucyjne gwarancje wolności sumienia i religii a wprowadzenie stanu wojennego na Ukrainie w 2018 r.*, „Studia Prawnoustrojowe” nr 46, 2019, s. 291.

⁸ I. C. Kamiński, *Ukraina w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka...*, s. 30.

⁹ Uchwalona na piątej sesji Rady Najwyższej 28 czerwca 1996 r.

(niewojskową)”. Przepis ten jak i wcześniej przywołane znajdują się w rozdziale II, pt. *Prawa, wolności i obowiązki człowieka i obywatela*. W ten sposób chroni się realnie prawa wyznaniowe obywateli w Ukrainie.

Ta jakże szeroka wolność wyznania – wolność religijna doznaje jednak pewnych istotnych ograniczeń. Zgodnie z normą konstytucyjną na podstawie art. 64 Konstytucji Ukrainy, można ograniczyć pewne wolności na skutek wprowadzeniem stanu wojennego lub wyjątkowego, gdzie wprost zapisano w warunkach stanu wojennego lub wyjątkowego można ustanawiać inne ograniczenia praw i wolności z określeniem czasu trwania tych ograniczeń. Nie można ograniczać praw i wolności, przewidzianych w art. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63¹⁰ niniejszej Konstytucji.¹¹

3. Ustawa o wolności sumienia oraz organizacjach religijnych

Należy wskazać już na początku, że system ustawodawstwa ukraińskiego w tym te związane z wolnością religijną wobec grup wyznaniowych jak i mieszkańców kształtował się przez okres całej historii ukraińskiej od czasów Rusi Kijowskiej, po Ukrainę Radziecką aż do ogłoszenia niepodległości przez współczesne państwo ukraińskie.

Ustawa o wolności sumienia oraz organizacjach religijnych z dnia 26 kwietnia 1991 r.,¹² zapewnia szeroką swobodę wyznania, równość bez względu na wierzenia, realizuje rozdział religii od państwa, reguluje sposób rejestracji Kościołów i organizacji religijnych. Ustawa liczy 32 artykuły i sześć rozdziałów (sekcji). Ustawa ta nadto za cel stawia sobie zagwarantowanie obywatelom Ukrainy prawa do wolności sumienia i korzystanie z tego prawa, ale i wynikające z Deklaracji Suwerenności Państwa Ukrainy oraz uznanych przez Ukrainę norm prawa międzynarodowego. Ustawa określa też obowiązki organizacji wyznaniowych względem państwa i społeczeństwa i dba o przewyższenie negatywnych skutków polityki państwa wobec religii i Kościoła. Art. 2 ustawy, stanowi ogólnie o wolności sumienia i organizacjach wyznaniowych w Ukrainie. Na Ukrainie wszelkie stosunki prawne obejmujące wolność sumienia i istnienie związków wyznaniowych reguluje ustawodawstwo Ukrainy. Art. 3, tego aktu, zapewnia każdemu obywatelowi Ukrainy

¹⁰ Powyższe normy konstytucji Ukrainy jakie nie mogą być ograniczone dotyczą: prawa do równego traktowania - art. 24; prawa do życia - art. 27; prawa godności osobistej - art. 28; prawa wolności i nietykalności osobistej - art. 29; prawa do skargi - art. 40; prawa do mieszkania - art. 47, prawa do zawarcia małżeństwa - art. 51; praw dziecka - art. 52; prawa do sądu - art. 55; prawa odszkodowania - art. 56; prawa do zapoznania się z obowiązującym prawem - art. 57; praw procesowych nie-retroakcji - art. 58; prawo pomocy prawnej - art. 59; *zasadane bis in idem* - art. 61, domniemania niewinności - art. 62; prawa do obrony - art. 63.

¹¹ J. Nikołajew, *Konstytucyjne gwarancje wolności sumienia i religii a wprowadzenie stanu wojennego na Ukrainie w 2018 r.*, s. 292 i n.

¹² Informacja Rady Najwyższej ZSRR (WWR), 1991, nr 25, s. 283. Weszła w życie uchwałą Rady Najwyższej ZSRR (WWR) nr 988-XII z dnia 23.04.91, VVR, 1991, nr 25, art. 284. Wielokrotnie nowelizowana: nr 2140-XII z 19.02.92, VVR, 1992, nr 20, art. 277, nr 2295-XII z 23.04.92, VVR, 1992, nr 30, art. 418, dekretem nr 12-92 z 26.12.92, VVR, 1993, nr 10, art. 76, Ustaw nr 3180-XII z 05.05.93, VVR, 1993, nr 26, art. 277, nr 3795-XII z 23.12.93, VVR, 1994, nr 13, art. 66, Nr 498/95-BP z 22.12.95, BBP, 1996, Nr 3, art. 11, Nr 608/96-BP z 17.12.96, BBP, 1997, Nr 8, art. 62, Nr 429-IV z 16.01.2003, VVR, 2003, Nr 10-11, Art. 87, Nr 875-VI z 15.01.2009, VVR, 2009, Nr 23, str. 282, nr 5461-VI z dnia 16.10.2012, VVR, 2014, nr 5, s.62; Nr 721-VII z 16.01.2014, VVR, 2014, Nr 22, Artykuł 801 - uchylony na podstawie Ustawy Nr 732-VII z 28.01.2014, VVR, 2014, Nr 22, Artykuł 811, Nr 767-VII z 23.02.2014, BBP, 2014, Nr 17, art. 593, Nr 77-VIII od 28.12.2014, BBP, 2015, Nr 11, art. 75, Nr 2581-VIII od 02.10.2018, BBP, 2018, Nr 46, Art. 371; Nr 2598-VIII z 18.10.2018, VVR, 2018, Nr 46, Artykuł 373, Nr 2662-VIII z 20.12.2018, VVR, 2019, Nr 3, Artykuł 23, Nr 2673-VIII z 17.01.2019, VVR, 2019, Nr 6, s.40.

prawo do wolności sumienia. Prawo to wg tej normy prawnej obejmuje wolność wyznawania, przyjmowania i zmiany religii lub przekonań według własnego wyboru. Może to także polegać na wolności uzewnętrzniania indywidualnie lub zbiorowo z innymi osobami, publicznie lub prywatnie, swojej religii lub przekonań w nauczaniu, praktykach i rytualnych. W ustawie zapewnia się gwarancję, że nikt nie może ustanowić obowiązkowych wierzeń i światopoglądów. Nie dopuszcza się przymusu przy określaniu stosunku obywatela do religii, do spowiedzi lub odmowy wyznawania religii, do uczestniczenia lub nieuczestniczenia w nabożeństwach, obrzędach i ceremoniach religijnych, nauczaniu religii. Przepis ten faktycznie daje swobodę wyznaniową. Przepis ustawy zapewnia, że rodzice lub opiekunowie mają prawo wychowywać swoje dzieci za obopólną zgodą, zgodnie z własnymi przekonaniami i postawami wobec religii. Zapewnia się też w Ukrainie gwarancję, że nie można żądać od duchowieństwa informacji, które otrzymali podczas spowiedzi wiernych. Art. 4 ustawy, gwarantuje obywatelom równość obywateli bez względu na ich stosunek do religii. Art. 5 potwierdza oddzielenie kościoła i organizacji wyznaniowych od państwa Ukraińskiego. Przepis ten zapewnia też, że państwo chroni prawa i uzasadnione interesy organizacji religijnych, wzajemnej tolerancji religijnej i ideologicznej. Państwo nie ingeruje w działalność organizacji wyznaniowych i nie finansuje religii. Wszystkie religie i organizacje religijne są równe wobec prawa. Organizacje wyznaniowe w Ukrainie nie pełnią funkcji państwowych. Organizacje religijne nie powinny ingerować w działalność innych organizacji religijnych. Przepis art. 6 ustawy potwierdza oddzielenie szkoły od kościoła, czy związku wyznaniowego i ma charakter świecki. Edukacja przez państwo jest zapewniona obywatelom niezależnie od wyznania. Przepis zapewnia grupom wyznaniowym prawo do tworzenia placówek i grup wychowawczych dla dzieci i dorosłych przy wykorzystaniu do tego celu posiadane pomieszczenia. Norma ta też nakazuje nauczycielom religii wychowywać uczniów w duchu tolerancji i szacunku religijnego i światopoglądowego. Szerokie ujęcie rozdziału państwa od kościoła w sposób bardziej szeroki umożliwia państwu budowę państwa świeckiego, gdzie sprawy religijne przeniesiono w zasadzie poza struktury administracyjne.

Rozdział 2 ustawy, dotyczy organizacji religijnych na Ukrainie. Art. 7 stanowi o tym czym jest organizacja religijna, widziana jako wspólnoty religijne, administracje i ośrodki, klasztory, bractwa zakonne, stowarzyszenia misyjne (misje), teologiczne placówki oświatowe, a także stowarzyszenia składające się z wyżej wymienionych organizacji wyznaniowych. Stowarzyszenia religijne reprezentowane są przez swoje ośrodki (wydziały). Poszczególne przepisy w tym rozdziale dotyczą jak niżej. Art. 8 to opis instytucji wspólnoty religijnej. Art. 9 ustawy, to administracje i ośrodki religijne. Art. 10 definiuje klasztory, wspólnoty zakonne i misje. Art. 11 określa teologiczne instytucje edukacyjne. Art. 12 to statuty związków wyznaniowych. Art. 13 omawia organizacje wyznaniowe ze szczególnym uwzględnieniem ich osobowości prawnej. Art. 14 Rejestracja statutów (postanowień) związków wyznaniowych. Art. 15 i 16 to odmowa rejestracji statutu związku wyznaniowego oraz opisuje zasady związane zakończeniem działalności związku wyznaniowego.

Rozdział 3 obejmuje art. 17-20 ustawy. Wg tych przepisów Organizacje religijne mają prawo do korzystania na własne potrzeby z budynków i majątku przekazanego im na podstawie umów przez państwo, organizacje publiczne lub obywateli. Budynki religijne i majątek państwowy mogą być przekazane dwóm lub więcej wspólnotom wyznaniowym za obopólną zgodą. W przypadku braku takiej zgody organ państwowy określi tryb korzystania z obiektów i mienia sakralnego poprzez zawarcie

odrębnej umowy z każdą społeczność. W przypadku zakończenia działalności związku wyznaniowego, sprawy majątkowe rozstrzyga się zgodnie z jej statutem (regulaminem) i obowiązującymi przepisami.

Po zakończeniu działalności organizacji wyznaniowych majątek przekazany im do użytku przez państwo, organizacje publiczne lub obywateli zwraca się byłemu właścicielowi. Majątek religijny należący do organizacji religijnych nie może być obciążony roszczeniami wierzycieli. W przypadku braku następców majątek organizacji wyznaniowej, która zaprzestała działalności, przechodzi na własność państwa.

Rozdział 4 obejmuje art. 21-24 i dotyczy prawa organizacji religijnych i obywateli związanych z religią. Przepisy stanowią, że organizacje religijne mają prawo zakładać i utrzymywać ogólnodostępne miejsca kultu lub zgromadzeń religijnych, a także miejsca czczone w określonej religii (miejsca pielgrzymek). Daje się prawo zakupu literatury religijnej. Organizacje religijne mogą tworzyć stowarzyszenia, bractwa, stowarzyszenia i inne stowarzyszenia obywatelskie na cele charytatywne, studiowanie i rozpowszechnianie literatury religijnej oraz inne działania kulturalne i edukacyjne.

Rozdział 5 obejmuje art. 25-28 a w nich sprawy związane z zatrudnieniem w organizacjach religijnych. Organizacja religijna ma prawo zatrudniać obywateli. Osoby pracujące w związkach wyznaniowych i ich przedsiębiorstwach mają prawo do ochrony socjalnej.

Ostatni rozdział 6 to art. 29-32, dotyczy organów rządowych i organizacji religijnych. Wg art. 29 ustawy, to państwo realizuje kontrolę nad przestrzeganiem przepisów w zakresie wolności sumienia i związków wyznaniowych. Art. 30 stanowi zaś, że centralny organ władzy wykonawczej realizujący politykę państwa w dziedzinie religii zapewnia realizację polityki państwa w zakresie religii i Kościoła poprzez m.in. rejestrację związków wyznaniowych, kontakty z władzami, promowaniu zrozumienia i tolerancji między organizacjami religijnymi różnych religii. Ostatni art. 32 wskazuje, że jeżeli traktat międzynarodowy dotyczący wolności sumienia i związków wyznaniowych, zatwierdzony przez Ukrainę ma pierwszeństwo w stosowaniu przed tą ustawą. Podsumowując dzięki przepisom tej ustawy oraz równości religijnej w niepodległej Ukrainie zarówno w aspekcie organów centralnych jak i samorządowych zawarto szereg umowy pomiędzy związkami wyznaniowymi a organami władzy państwowej w kwestii opieki duszpasterskiej wiernych w wojsku, więzieniach i szpitalach.¹³ W Ukrainie wprowadzono też instytucję kapelana wojskowego wg rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej Ukrainy z 17 marca 2009 r. o utworzeniu Rady do spraw opieki duszpasterskiej przy Ministerstwie Obrony Narodowej Ukrainy.¹⁴ Jest to organ o charakterze konsultacyjnym. Należy zauważyć, że do sądów ukraińskich nie złożono żadnych pozwów w zakresie naruszenie praw religijnych wobec organów państwa ukraińskiego.¹⁵ Najwyższy Sąd Arbitrażowy Ukrainy w wyjaśnieniu z dnia 29 lutego 1996 r. w prawie stosowania ustawy o wolności sumienia., wskazał, iż do jurysdykcji sądów arbitrażowych w tym kraju należą sprawy między organizacjami religijnymi, jak i w sprawie majątku wywłaszczonego na własność państwa a sprawy z art. 16

¹³ Ł. Kovalenko, *Podstawowe regulacje wyznaniowe w prawie ukraińskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” Tom V – 2002, s. 82.

¹⁴ J. Nikolajew, *Status kapelanów duszpasterstw specjalnych w ukraińskim w ukraińskim systemie prawnym*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” Tom 21 – 2018, s. 186.

¹⁵ Ł. Kovalenko, *Podstawowe regulacje wyznaniowe w prawie ukraińskim...*, s. 83.

i 17 ustawy o wolności sumienia i wyznania należą do sądów ogólnych (powszechnych).¹⁶

4. Inne akty prawa w zakresie prawa wyznaniowego

Inne akty prawa wyznaniowego dotyczące tej tematyki to choćby przepisy w Kodeksie Kryminalnym Ukrainy (Kodeks karny). Kodeks Kryminalny Ukrainy z dnia 1 września 2001 roku to ustawa, która stanowi o większości zagadnień prawa karnego materialnego oraz zawiera regulację w tym zakresie.¹⁷

W zakresie ochrony religijnej i równouprawnienia w tym zakresie stanowi choćby art. 161 KKU¹⁸ o naruszeniu równouprawnienia obywateli w zakresie religii, że kto zamierzonym działaniem mającym na celu podżeganie do nienawiści: narodowościowej, rasowej lub religijnej lub znieważa uczucia obywateli w związku z ich przekonaniami religijnymi, a także bezpośrednio lub pośrednio ograniczenie praw obywateli ze względu na rasę, kolor skóry, przekonania polityczne, religijne i inne, podlega karze grzywny w wysokości od dwustu do pięciuset niepodlegających opodatkowaniu dochodów minimalnych lub ograniczeniu wolności do pięciu lat, z pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub podejmowania określonych działań do trzech lat¹⁹. Kwestia odpowiedzialności dotyczy tu sytuacji, w której narażone dobro chronione prawem miałyby ucierpieć poprzez pryzmat społecznej szkodliwości a w zasadzie niebezpieczeństwa społecznego samego czynu.²⁰

Karane są także inne zachowania, które dotyczą penalizacji choćby zniszczenia miejsc kultu, art. 178 KKU. Kto uszkadza, bądź zniszczy obiekt religijny lub budynek kultury - podlega karze grzywny w wysokości do 300 nieopodatkowanych minimalnych dochodów obywateli lub prac społecznych od 60 do 240 godzin lub aresztu do 6 miesięcy lub ograniczenia wolności do lat 3 lub pozbawienia wolności na ten sam okres. Wg zaś art. 179 KKU Kto bezprawnie profanuje lub niszczy świątynię religijną - podlega karze grzywny do 200 nieopodatkowanych minimalnych dochodów obywateli lub prac społecznych od 60 do 240 godzin lub aresztu do 6 miesięcy lub ograniczenia wolności do lat 3 lub pozbawienia wolności na ten sam okres.

Nadto art. 180 KKU stanowi o bezprawnym przeszkadzaniu w wykonywaniu porządku religijnego. Za takie zachowanie - podlega się karze grzywny do 50 nieopodatkowanych minimalnych dochodów obywateli lub prac społecznych od 120 do 240 godzin lub aresztu do 6 miesięcy lub ograniczenia wolności do lat 2. Kto zaś przymusza duchownego poprzez fizyczną lub psychiczną przemoc do przeprowadzenia obrządku religijnego - podlega karze grzywny do 50 nieopodatkowanych minimalnych dochodów obywateli lub aresztu do 6 miesięcy.²¹

Jednocześnie chroni się na Ukrainie na zasadzie równouprawniania uczucia religijne jako dobra osobiste w Kodeksie cywilnym Ukrainy, co wzmacnia ochronę wolności sumienia i religii oraz chroni się tajemnicę spowiedzi.²²

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże, s. 107.

¹⁸ Kryminalny Kodeks Ukrainy (VVR 2001, N 25-26, st. 131).

¹⁹ https://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini/statja-161.htm [dostęp: 28 sierpnia 2021].

²⁰ O Gorbata, *Klasyfikacja przestępstw według nowego kodeksu karnego Ukrainy*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, section G, VOL. L/LI, 2003/2004, s. 36.

²¹ https://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini/statja-161.htm [dostęp: 2.07.2024].

²² Art. 3 ustawy o wolności sumienia.

Wg też art. 7 ust. 5 Kodeksu Rodzinnego Ukrainy, Uczestnikowi stosunków rodzinnych nie przysługują żadne przywileje ani ograniczenia ze względu na rasę, kolor skóry, przekonania polityczne, religijne i inne, płeć, pochodzenie etniczne i społeczne, stan majątkowy, miejsce zamieszkania, cechy językowe lub inne.²³ To pokazuje istotną wolność religii i wyznania w aspekcie prawnym w prawie rodziny.

5. Podsumowanie

Równość religijna w Ukrainie stanowi niepodważalny fakt. Zarówno ostatnie zmiany religijne wywołane uzyskaniem „tomosu”, tj. dekretu o autokefalii prawosławnej cerkwi Ukrainy jak i zmiany spowodowane napaścią Rosji na część tego kraju nie spowodował zmian w kwestii ograniczeń religii czy danego wyznania,²⁴ zmieniła się tylko kwestia przynależności części wspólnot z jednego na drugi krajowy,²⁵ w kwestiach prawnych kraju poza politycznymi nie zaobserwowałem zmian. Zatem zarówno prawosławni cerkwi związanej z Moskwą jak i ich bracia związani z Kijowem mają takie same prawa w Ukrainie kwestii ustawy o wolności sumienia i wyznania, choć jedni wolą być z W. Putinem a inni popierać własną autokefalię.²⁶ Szereg norm prawnych prawodawstwa Ukrainy faktycznie dba o równouprawnienie obywateli. Oczywiście w ramach nauki etyki chrześcijańskiej może dochodzić do nadużyć dla jednych w ramach przyjętego modelu nauczania, ale każde państwo suwerenne ma prawo kształtować taki model wg własnych poglądów.

Nadto warto zauważyć, że nowa Ukraińska Cerkiew szczyt się większą otwartością niż osoby związane z moskiewską cerkwią, co może mieć także faktyczny wpływ na zmiany pokoleniowa zachodzące w Ukrainie a tym samym mogą powstać nowe regulacje prawne.²⁷

Jak wskazuje J. Nikolajew nawet wprowadzenie stanu wyjątkowego na części Ukrainy wobec wrogich działań nie zakłóciło znacząco życia religijnego w tym kraju. Zachowane zostały standardy państwa prawa i przestrzeganie w tym zakresie aktów prawa międzynarodowego, jakich Ukraina jest członkiem.²⁸

Oczywiście w praktyce także i na Ukrainie państwo wspiera w jakimś zakresie Kościół Prawosławny Ukrainy, szczególnie w aspekcie politycznym, ale na obowiązujące ustawodawstwo zachowanie to obecnie nie ma wpływu prawnego.²⁹ Zatem należy potwierdzić istnienie prawnego równouprawnienia związków wyznaniowych na Ukrainie. Istniejący w Ukrainie od lat system nie ingerencji

²³ Kodeks Rodziny Ukrainy. Urzędowy Biuletyn Rady Najwyższej Ukrainy (BVR), 2002, nr 21–22, art. 135).

²⁴ T. Iwański, S. Matuszewski, P. Żochowski, *Stan wojenny w dziesięciu obwodach Ukrainy*, „Ośrodek Studiów Wschodnich. Analizy”, 2018, nr 8, s. 2-3.

²⁵ A. Myślicki, *Konflikt konfesyjny na Ukrainie przełomu lat 2018/2019*, „Przegląd Geopolityczny”, nr 29m 2019, s. 102-121.

²⁶ O. Wasiuta, „*Ruski mir*” jako narzędzie imperialnej polityki Kremla, „Przegląd Geopolityczny” 2017, nr 21, s. 82–83.

http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244967534&cat_id=244950582&fbclid=IwAR1YVW0HEV5FaYtem7xa8KM2fhg6Qanvoe6vikiaaZ0qRhuFLqAaMyk3hdl [dostęp 7 września 2021].

²⁷ <https://tns-ua.com/news/religiya-v-zhitti-gromadyan-ukrayini-u-shho-viryat-ukrayintsi?fbclid=IwAR0QLpHqXtCA9ylcFRQr5uMJIF8uZjP4cpYrc90-ez3SGTFnactZaDIK8IA> [dostęp: 2.07.2024].

²⁸ J. Nikolajew, *Konstytucyjne gwarancje wolności sumienia i religii a wprowadzenie stanu wojennego na Ukrainie w 2018 r.*, s. 304.

²⁹ K. Milkowski, *Model relacji między państwem a związkami wyznaniowymi na Ukrainie – aspekt prawny*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” Nr 1 (59)/2021, s. 241. Zob. J. Babinow, *Poszukiwania ukraińskiego modelu stosunków państwowo-religijnych*, „Nomos” 2001, nr 34–36, s. 11–17.

państwa w relacje ze związkami wyznaniowymi potwierdza utrwaloną zasadę gwarantującą wolność wyznawania lub niewyznawania religii, spełniając zasady Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, stwarza równe warunki dla działania wspólnot wyznaniowych w ramach prawodawstwa. Oczywiście kwestie wspierania przez partie polityczne lub poszczególnych polityków jednego związku wyznaniowego wpływa na faktyczne rozdźwięki i nie sprzyja konsolidacji narodowej, ale daje obywatelom też w sensie prawnym z uwagi na dużą różnorodność na Ukrainie szerokiego wachlarza wyboru do danej wspólnoty, co sprzyja konieczności budowania i podtrzymywania relacji neutralnych w Ukrainie państwa do religii.

Obecna agresja Rosji na Ukrainę z 2022 roku zmieniła nieco w praktyce realną sytuację religijną w Ukrainie.³⁰ Przykładem jest to, że choćby ukraińska telewizja w Wielkanoc w zazwyczaj transmitowała nabożeństwa greckokatolickie oraz prawosławne patriarchatów kijowskiego i moskiewskiego a w 2022 roku nie było transmisji nabożeństwa patriarchy moskiewskiego. Najważniejsze osoby z kierownictwa patriarchatu moskiewskiego wyraźnie pierwszego dnia wojny potępiły wojnę, a szczególnie metropolita Onufry kierujący rosyjską Cerkwią w Ukrainie, co wiązać się może z kwestią ucieczki wiernych. W ukraińskiej Radzie Najwyższej pojawił się z projekt wprowadzenia zakazu działalności Cerkwi Moskiewskiego Patriarchatu. Potępiające stanowisko dotyczące rosyjskiej inwazji zajmują w Ukrainie też dwa Kościoły podległe Watykanowi – greckokatolicki i rzymskokatolicki. Choć niektóre informacje z Watykanu jak choćby słowa Papieża Franciszka nie są jasne dla Ukraińców w sprawie drogi krzyżowej w Koloseum. Ukraińskie media nie transmitowały w 2022 roku drogi krzyżowej z Watykanu. Główny rabin Ukrainy Mosze Reuwen Azman, choć urodzony w Leningradzie, a mieszkający w Kijowie, także popiera Ukrainę w sporze z Rosją. Tym samym można uznać, że z biegiem lat wpływy religijne Patriarchatu Moskiewskiego w Ukrainie będą dalej słabły, co jest m.in. wynikiem agresji militarnej i politycznej wobec Ukrainy.³¹ Obecnie pod względem liczby wiernych autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej Ukrainy liczba wiernych znacznie wzmocniła się właśnie od strony społecznego zaufania. Tym samym jak wskazuje M. Piechowska dla ukraińskich władz aspekty religijno-społeczne są fundamentalne od strony bezpieczeństwa narodowego.

Streszczenie

Praca ta stanowi przyczynek do poznania praw odstawa Ukrainy w zakresie wolności religijnej. Na Ukrainie wolność wyznania gwarantowana jest przez konstytucję i ustawy. Według statystyk z 2011 roku istnieje 55 organizacji religijnych na Ukrainie. Artykuł ten ukazuje, że Ukraina jest państwem wielowyznaniowym o wysokim poziomie deklarowanej religijności. Po agresji Rosji na Ukrainę znaczny odsetek obywateli w Ukrainie, niezależnie od konfesji, deklaruje, że od rosyjskiej inwazji stał się bardziej religijny a organizacje o charakterze religijnym wypełniają oczekiwania społeczne na wiele sposobów – od pomocy humanitarnej do służby kapelańskiej. Obecnie pod względem liczby wiernych autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej Ukrainy liczba wiernych znacznie wzmocniła się od strony społecznej.

³⁰ P. Pogorzelski, *Ukraina. Wojna zmieniła jej krajobraz religijny*. 21.04.2022. <https://belsat.eu/pl/news/21-04-2022-ukraina-wojna-zmieniła-jej-krajobraz-religijny> [dostęp: 2.07.2024].

³¹ M. Piechowska, *Wpływ agresji rosyjskiej na sytuację religijną na Ukrainie*, „*Biuletyn Pism*” Nr 105 (2426), <https://www.pism.pl/publikacje/wplyw-agresji-rosyjskiej-na-sytuacje-religijna-na-ukrainie> [dostęp: 2.07.2024].

Słowa kluczowe: Wolność religijna w Ukrainie, wolność sumienia i religii w Ukrainie, Równość religijna w Ukrainie

LEGAL ASPECTS OF CONTEMPORARY RELIGIOUS EQUALITY IN UKRAINE IN THE 21ST CENTURY

Summary

This work is a contribution to understanding the laws of Ukraine regarding religious freedom. In Ukraine, freedom of religion is guaranteed by the constitution and laws. According to 2011 statistics, there are 55 religious organizations in Ukraine. This article shows that Ukraine is a multi-religious country with a high level of declared religiosity. After Russia's aggression against Ukraine, a significant percentage of citizens in Ukraine, regardless of denomination, declare that they have become more religious since the Russian invasion, and religious organizations fulfill social expectations in many ways - from humanitarian aid to chaplaincy service. Currently, in terms of the number of believers of the autocephalous Orthodox Church of Ukraine, the number of believers has significantly strengthened on the social side.

Keywords: Religious freedom in Ukraine, freedom of conscience and religion in Ukraine, Religious equality in Ukraine

Bibliografia:

- Babinow J., Poszukiwania ukraińskiego modelu stosunków państwowo-religijnych, „Nomos” 2001, nr 34–36, s. 11–17.
- Gorbata O., Klasyfikacja przestępstw według nowego kodeksu karnego Ukrainy, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, section G, VOL. L/LI, 2003/2004, s. 36.
- Hado N, Rosyjska propaganda religijna podczas wojny w Ukrainie: historia powstania i mechanizmy oddziaływania, „Media i Społeczeństwo” Nr 17/2022, s. 44-50.
- Iwański T., Matuszewski S., Żochowski P., Stan wojenny w dziesięciu obwodach Ukrainy, „Ośrodek Studiów Wschodnich. Analizy”, 2018, nr 8, s. 2-3.
- Kamiński I. C., Ukraina w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. XII, A.D. MMXIV, s. 11.
- Kovalenko Ł., Podstawowe regulacje wyznaniowe w prawie ukraińskim, „Studia z Prawa Wyznaniowego” Tom V – 2002, s. 82.
- Milkowski K., Model relacji między państwem a związkami wyznaniowymi na Ukrainie – aspekt prawny, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” Nr 1 (59)/2021, s. 241.
- Myślicki A., Konflikt konfesyjny na Ukrainie przełomu lat 2018/2019, „Przegląd Geopolityczny”, nr 29m 2019, s. 102-121.
- na Ukrainie w 2018 r., „Studia Prawnoustrojowe” nr 46, 2019, s. 291.
- Nikołajew J., Status kapelanów duszpasterstw specjalnych w ukraińskim w ukraińskim systemie prawnym, „Studia z Prawa Wyznaniowego” Tom 21 – 2018, s. 186.
- Nikołajew J., Konstytucyjne gwarancje wolności sumienia i religii a wprowadzenie stanu wojennego na Ukrainie w 2018 r. *Studia Prawnoustrojowe*, (46), 291–306.

- Piechowska M., Wpływ agresji rosyjskiej na sytuację religijną na Ukrainie. 4.08.2023. <https://www.pism.pl/publikacje/wpływ-agresji-rosyjskiej-na-sytuację-religijną-na-ukrainie> [dostęp: 2.07.2024].
- Pogorzelski P., Ukraina. Wojna zmieniła jej krajobraz religijny. 21.04.2022. <https://belsat.eu/pl/news/21-04-2022-ukraina-wojna-zmieniła-jej-krajobraz-religijny> [dostęp: 2.07.2024].
- Strutyński M., Stosunki między Państwem a związkami wyznaniowymi w niepodległej Ukrainie (1991-2013), „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2014, t. 7, s. 258.
- Wasiuta O., „Ruski mir” jako narzędzie imperialnej polityki Kremla, „Przegląd Geopolityczny” 2017, nr 21, s. 82–83.

NARODZINY I ROZWÓJ CHIŃSKIEGO LITERACKIEGO DETEKTYWIZMU. UJĘCIE KRYMINOLOGICZNE I KRYMINALISTYCZNE

Patrząc z literackiego oraz kryminologicznego punktu widzenia stwierdzić można, że kultura popularna od wieków ma wpływ na postrzeganie świata, a więc i zachowania społeczne, które kształtowane są przez różne wymiary. Cieszy się ona dużym zainteresowaniem, chociaż przekazywane treści wzbudzają emocje i pobudzają zachowania antysocjalne. Wpływ na nie ma także będąca nieodłącznym elementem rozwoju, i to od zarania dziejów, przestępczość, która wyznacza przebieg procesów prawno-społecznych, politycznych i kulturowych.

Twórcy literatury detektywistycznej oraz ich powieściowi bohaterowie – będąc postaciami fikcyjnymi – potrafią kreować rzeczywistość oraz kształtować świadomość społeczną, przez co trwale wpisują się w kulturę popularną zawłaszczając wyobraźnię czytelników. Dlatego też literatura ta cieszy się dużym zainteresowaniem, i to już od starożytności, czytelników i specjalistów, którzy dokonują jej analizy nie tylko pod względem literackim, ale także kryminologicznym i kryminalistycznym.¹ Dotyczy to także początków literackiego detektywizmu, wyodrębniającego się z literatury popularnej w starożytnych Chinach, gdzie literatura ta była pisana i czytana stając się fenomenem kultury popularnej.

Celem artykułu jest przybliżenie czytelnikowi narodzin literackiego detektywizmu na przykładzie Chin, które jako pierwsze zaprezentowały szerokiej rzeszy czytelnikom rozrywkę tego typu, co – wiele wieków później – przewidział współtwórca współczesnej powieści detektywistycznej Edgar Allan Poe (1809-1849), wypowiadając na stronach „Zabójstwa przy Rue Morgue”, znamienne słowa: „Śledztwo będzie dla nas rozrywką”.²

Prawo i kryminalistyka w Chinach

Prawo karne było w starożytności znane i praktycznie wykorzystywane w zwalczaniu przestępczości. Miało to miejsce także w Chinach, które posiadają jedną z najstarszych cywilizacji na świecie, z udokumentowaną pisemnie historią mającą więcej niż 4000 lat. Starożytna książka „Shang Shu”, która jest częścią dokumentów autorstwa Konfucjusza (551-479) rejestruje, że już starożytni Chińczycy używali terminów „przestępstwo” i „kara”.

Chińskie prawo karne zawsze było znaczącą gałęzią prawa w klasycznym chińskim systemie prawnym.³ Chroniło ono moralność konfucjańską (która poprzez

¹ J. Gaśiorowski, Narodziny i rozwój współczesnej powieści detektywistycznej. Kryminalistyczna analiza literackich metod i technik śledczych, *Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa*. 2024, Rok XVII, Nr 2(63), s. 13-33.

² E.A. Poe, Zabójstwo przy Rue Morgue (w:) *Opowieści miłosne, śmiertelne i tajemnicze*, Wyd. Vesper. Poznań 2010, s. 357.

³ Chiński porządek prawny nie był prawie nigdy wartością autoteliczną, a więc wartością samą w sobie i miał za zadanie urzeczywistnić wartości społecznie ważne. Przez „społeczny porządek wartości” rozumieć należy „te wartości, które porządek społeczny tworzą, utrzymują i wspierają. Są czymś stałym i obiektywnym dla wspólnoty prawa. Z pewnością są to te wartości, które mają znaczenie dla społeczeństwa, wartości, które umożliwiają znośne i godne człowieka życie wspólne w danym społeczeństwie”. Są to: rodzina, społeczność, twarz, natura, droga, niebo, harmonia, humanitaryzm,

rytuał stała się obowiązującym prawem zwyczajowym) poprzez sankcjonowanie niedostosowanych jednostek, a także prawo podatkowe i cywilne, przy czym prawo stanowione ściśle ucieleśniało zasady etyki konfucjańskiej, czego rezultatem był dobrze rozwinięty system prawny, który penalizował zachowania uznane za przestępcze i proces wykrywczy w zwalczaniu przestępczości, przy wykorzystaniu – współcześnie rozumianej – kryminologii i kryminalistyki.

W systemie tym, do roku 1911, gdy ustanowiona została Republika Chin, funkcjonowali okręgowi sędziowie pokoju, którzy jako urzędnicy państwowi (często z nazwiska wzmiankowani w źródłach historycznych) jednoczyli w swej osobie funkcję sędziego, ławników, prokuratora i detektywa. Terytorium podlegające ich jurysdykcji, czyli okręg, było najmniejszą jednostką w chińskiej administracji. Zazwyczaj składało się z jednego dość dużego, okolonego murem miasta oraz wiejskich terenów otaczających je w promieniu około 150 li.⁴ Sędzia pokoju był najwyższą władzą w takiej jednostce, podlegała mu administracja miasta i ziem przyległych, trybunał, ściąganie podatków, był również odpowiedzialny za utrzymanie porządku publicznego w całym okręgu. Sędzia podlegał wyłącznie wyższym władzom, a mianowicie prefektowi lub gubernatorowi prowincji, na której terenie usytuowany był jego okręg.

Pełniący funkcję sędziego pokoju musiał się wykazać talentami śledczymi. Stąd w chińskiej literaturze detektywistycznej⁵ urzędnicy, którzy rozwiązują zawikłane zagadki kryminalne, nie są tytułowani „detektywami”,⁶ lecz „sędziami”. Musieli się wykazać rozległą wiedzą, umiejętnością logicznego myślenia oraz zdrowym rozsądkiem. Odznaczeni byli wielką siłą moralną i intelektualną, a jednocześnie byli wyrafinowanymi ludźmi o nadzwyczajnej kulturze umysłowej, posiadającymi gruntowną znajomość chińskiej literatury i sztuki. Doskonałej edukacji zawdzięczali rozległą wiedzę o człowieku, łącznie z podstawami medycyny i farmacji oraz szczegółowe obozowanie z pochodzącymi z Indii metodami buddyjskich dociekań, dotyczącymi analizy ludzkich emocji i funkcjonowania umysłu, dzięki czemu posiadali umiejętność przenikliwego wglądu w psychikę człowieka.

Pracę sędziego wykonywali przy pomocy stałego personelu trybunału – konstable, skrybowie, strażnicy, naczelnik więzienia, koroner, wykonywali jedynie rutynowe obowiązki. W „szlachetnej sztuce wykrywania przestępstw” sędzia nie powinien był korzystać z ich pomocy. Każdy sędzia miał trzech lub czterech nieodstępujących go zaufanych przybocznych, których skrupulatnie dobierał na początku kariery i utrzymywał przy sobie aż po kres urzędowania, gdy osiągnął pozycję prefekta lub gubernatora. Owi asystenci zawdzięczali swą pozycję i rangę – które były wyższe niż zajmowane przez pozostałych członków personelu trybunału – osobistej władzy i autorytetowi sędziego. To na ich pomoc mógł liczyć sędzia, kiedy wykrywał przestępstwa i rozwiązywał zagadki kryminalne.

sprawiedliwość i pietyzm – A. Grabowska, *Aksjologia prawa w Chinach – refleksje filozoficzno-prawne*, *Gdańskie Studia Azji Wschodniej*. 2013, Nr 3, s. 98-99.

⁴ Chińska jednostka miary – 1 li = ok. 500 m.

⁵ Termin „detektywistyczna”, jako wskazówka gatunkowa, pojawiła się w 1878 r. w podtytule powieści Anny Katherine Green „*The Leavenworth Case*” (za: Z. Škreb, *Der Detektivroman, Zagadnienia Rodzajów Literackich*. 1982, Vol. XXV, s. 13).

⁶ Termin „detektyw” (określający funkcjonariuszy policyjnych służb kryminalnych i prywatnych detektywów) wykorzystany został po raz pierwszy w 1853 r. przez Charlesa Dickensa (1812-1870), twórcę „*Samotni*” („*Bleak House*”), pierwszej angielskiej powieści detektywistycznej, w której bohater, policyjny detektyw Scotland Yardu, inspektor Bucket przedstawia się słowami „Jestem detektyw Bucket: oficer zwiadowca i prowadzący śledztwo”.

W ramach pracy śledczej chińscy sędziowie, i to od starożytności, wykorzystywali szereg taktyczno-technicznych rozwiązań kryminalistycznych pomagających w przeciwdziałaniu oraz zwalczaniu przestępczości, chociaż współcześnie panuje przeświadczenie, że kryminalistyka powstała w XIX w. w Europie. Nie jest to prawdą – szereg rozwiązań kryminalistycznych znanych było już, i stosowanych, w dawnych Chinach i państwach Dalekiego Wschodu (Japonia, Korea, Wietnam, itp.). Nie chodzi oczywiście o współcześnie rozumiane naukowe podejście, ale o znajomość rozpoznanych zasad obecnie obowiązujących w kryminalistyce, które były już wówczas wykorzystywane – np. odcisków palców (co potwierdzają liczne znaleziska archeologiczne) jako środka do podpisywania dzieł sztuki (ceramika, szablony ręczne, kafelki), konstrukcji (cegła gliniana, np. mury z prac II dynastii Ur niektóre 5000 lat temu w Bur Sui), a później dokumenty w Japonii, Chinach i Indiach, gdy pobierano odciski palców zamiast podpisu na dokumentach, gdy strony nie umiały pisać, na potrzeby prawa cywilnego i gospodarczego; badacz tego zagadnienia, F. Kuhne, określa III w. p.n.e. jako okres, w którym na pewno w praktyce śledczej stosowano w Chinach identyfikację na podstawie odcisków palców, przy wykorzystaniu (pierwszego w historii) systemu klasyfikacji daktyloskopijnej.⁷

Co do aspektów proceduralno-śledczych (realizowanych, w pierwszym okresie rozwoju literatury detektywistycznej), zgodnie z Kodeksami karnymi „Xin Tang Shu” z 624 r. z dynastii Tang (618-907) i „Song Xing-tung” z 963 r. dynastii Song (960-1279) i późniejszymi,⁸ chińscy sędziowie-detektywi w pracy detektywistycznej, korzystali z oficjalnie dopuszczonych środków śledczych, którymi mogli szeroko posługiwać się – chociaż niewiele miały wspólnego ze współcześnie pojmowanym prawem, na ówczesne czasy były jednak powszechnie praktykowane. Sędziowie, jako ludzie wszechstronnie wykształceni i wykazujący szczególną aktywność śledczą, wykorzystywali oficjalne działania śledcze – to im bowiem jako sędziom śledczym meldowano (oficjalnie, w formie skargi) o popełnieniu przestępstwa, do nich też należało zebranie (np. przesłuchania, okazania, oględziny itp.) i posegregowanie (analiza kryminalna) wszystkich dowodów; ich obowiązkiem było także wykrycie winnego, aresztowanie go, zmuszenie do przyznania się do winy oraz wydanie wyroku i wymierzenie skazańcowi kary.⁹

W ramach tych śledczo-detektywistycznych działań sędziowie korzystali w pełni z osiągnięć ówczesnej nauki [w procesie wykrywczym koncentrując uwagę na najbardziej istotnych w pracy śledczej elementach, jak motyw, ślady i „modus

⁷ F. Kuhne, *Finger Print Instructor*. Nowy Jork 1943; także: R. Heindl, *System und Praxis der Daktyloskopie*. Berlin-Leipzig 1927, s. 501.

⁸ Za najwspanialsze pomniki prawa chińskiego uważa się – obok Kodeksu dynastii Tang – Kodeks dynastii Ming z 1397 r. (wersja ostateczna) oraz Kodeks dynastii Qing z 1740 r. (wersja ostateczna) – M. Stępień, M. Zającki, *Metafizyka prawa czy nowy program badawczy w studiach nad kodyfikacjami cesarskiego prawa chińskiego*. Artykuł recenzyjny książki Jiang Yonglin, *The Mandate of Heaven and The Great Ming Code*, *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej*. 2012, Nr 2, s. 92-102.

⁹ Już około 2200 r. p.n.e. „Shang Shu” („Księga Dokumentów”, zwana także „Klasyką Historii”) wymienia pięć podstawowych kar, takich jak: tatuowanie, oszpeccenie, kastracja, okaleczenie oraz kara śmierci, które były zawarte w „Yu Xing”, prawie dynastii Xia (2100-1600 p.n.e.) – J. Liu, *China, Crime and Justice in (w:) R.A. Wright, J.M. Miller, Encyklopedia of Criminology*. New York, London 2005, s. 172, a późniejszy Wielki Kodeks Qingów (1644-1912): chłostę lekkim bambusem, grubym bambusem, pracę przymusową, zesłanie i karę śmierci – L. Lyons, *Historia kar cielesnych*. Bellona, Warszawa 2010, s. 99. Stosowana była także „kanga”, rodzaj dybów noszony na szyi skazańca. System kar ulegał z czasem rozszerzeniu i przybierał formę kar mutylacyjnych (cel rozpoznawczo-identyfikujący) – J. Gąsiorowski, *Kryminalistyczna identyfikacja człowieka – rys historyczny (wybrane zagadnienia)*, wyd. Szkoły Policji w Katowicach, Katowice 2004.

operandi” (sposób działania) sprawcy], w tym specjalistycznej literatury. Za przykład posłużyć może podręcznik dla administracji z lat 1195-1200 („Qing-yuan tiao fa shi-lei”), wg którego urzędnicy sprawujący wymiar sprawiedliwości uczyli się, jak wydawać sprawiedliwe wyroki,¹⁰ a także zbiór „Tangyin bishi” („Zestawienie prawidłowych rozstrzygnięć” lub „Zbrodnia i kara w starożytnych Chinach”) z 1196 r. autorstwa Gui Wanronga, który traktowany był jako podręcznik prawoznawstwa i wykrywania przestępstw. „Tangyin bishi” zawiera zbiór przykładowych pozwów sporządzonych przez Gui Wanronga w okresie Song i poprawionych przez Wu Ne (1372-1457) w okresie Ming (1368-1644), na który składa się 144 casusów o charakterze precedensowym.¹¹

Sędziowie posiłkowali się także wyodrębnioną w XIII w. n.e. z tradycyjnej medycyny, odrębną, służącą wymiarowi sprawiedliwości dyscypliną, a mianowicie „medycyną sądową”, która opisana została w obszernej księdze autorstwa prawnika Song Ci pt. „Hsi yüan chi lu” (ok. 1248 r.), która uchodzi za pierwszy podręcznik kryminalistyki,¹² stanowiąc „nić przewodnią” w wyświetlaniu zbrodni w postępowaniu sądowym.¹³ Wprawdzie wiele wśród proponowanych tam metod śledczych było czystą fantazją, jednak część z nich, dotyczących badania zmarłych, zasługuje na uwagę: np. o różnistości ran zależnie od rodzaju użytej broni (ostra czy tępą) oraz o oznakach wskazujących, czy zmarły został uduszony, czy utopiony (czy się utopił czy został zabity wcześniej i wrzucony do wody), jak też czy ktoś został spalony przed śmiercią, czy po śmierci (wrzucony do ognia celem zatarcia śladów zbrodni). Wskazano także na możliwość wykorzystania entomologii¹⁴ oraz domagano się jak najdokładniejszego zbadania miejsca przestępstwa (ogłędzin). Jako motyw tej księgi może uchodzić powiedzenie: „»Różnica o włos« może rozstrzygnąć o wszystkim”.¹⁵

Chińska literatura detektywistyczna a realia społeczne

Niezbędnym elementem dobrze skonstruowanych fabuł powieści detektywistycznych, który winien być brany pod uwagę przez ich autorów w procesie twórczym, powinny być, patrząc z współczesnego punktu widzenia, występujące

¹⁰ A. Grabowska, *Aksjologia...*, dz. cyt., s. 107.

¹¹ Książka została wydrukowana w 1211 r. (przedruk 1234 r.). Wu Ne później wyeliminował nie praktyczne casusy (z powodu literackiego zniekształcenia tekstu) i zredukował tekst do 80 przypadków, a następnie dodał kolejne 23 (zwane „Tangyin bishi xubian”) i dodatek z 44 casusami („Tangyin bishi bubian”) – *Encyklopedia historii i literatury chińskiej* <http://www.chinaknowledge.de/Literature/Diverse/tangyinbishi.html> (dostęp: 20.07.2024).

¹² Najwcześniejsza istniejąca wersja została opublikowana w okresie dynastii Yuan i zawiera 53 rozdziały w 5 tomach. Pierwszy tom opisuje dekret cesarski wydany przez dynastię Song w sprawie badania ciała i obrażeń. Drugi tom zawiera notatki i metody dotyczące sekcji zwłok. Trzeci, czwarty i piąty tom opisują wygląd zwłok z różnych przyczyn śmierci i metody leczenia niektórych obrażeń rannej osoby. Tematy, które Song Ci skomentował w książce, obejmują przepisy dotyczące przygotowywania raportów z sekcji zwłok dla sądów, sposób ochrony dowodów w procesie badania oraz powody, dla których pracownicy powinni zachowywać bezstronność podczas badań; przedstawił też opisy sposobu mycia zwłok w celu ustalenia przyczyn śmierci. Książka wyróżniała się tym, że zawierała metody odróżniania samobójstwa i śmierci od innych przyczyn – <https://www.google.com/search?q=Hsi%20yuan%20ci%20lu> (dostęp: 20.07.2024).

¹³ J. Thorwald, *Stulecie detektywów*, Wydawnictwo Znak. Kraków 2009, s. 190-191.

¹⁴ Pierwszy przypadek wykorzystania entomologii sądowej (eksperymentu śledczego) do ustalania okoliczności śmierci, tak został opisany: na polu ryżowym został zamordowany sierpem chłop – podejrzanym kazano położyć sierpy (bez widocznych śladów krwi) na ziemi i zaczękano, aż ślady te przyciągnęły muchówki do narzędzia, którym zabito ofiarę. Właściciel sierpa, skonfrontowany z dowodami entomologicznymi, przyznał się do zabójstwa – W. Skórzewska, D. Szydłowski, *Wykorzystanie śladów entomologicznych we współczesnej kryminalistyce*, Bielsko-Biała 2024, s. 9.

¹⁵ J. Thorwald, *Stulecie...*, dz. cyt.

w rzeczywistości czynniki wpływające na przestępczość i przestępcę oraz wiedza naukowa w ujęciu multidyscyplinarnym, z wykorzystaniem „racjonalnych i naukowych” środków, koncentrująca się w znacznej mierze na aspektach kryminologicznych (z uwzględnieniem wiktyologii i psychologii) i kryminalistycznych, a więc najbardziej literacko „zaangażowanych” naukowo i praktycznie dyscyplin naukowych w zwalczaniu przestępczości. W „realizmie” fikcji literackiej chińskich autorów powieści detektywistycznych (właściwie opowiadań, nowel, ze względu na ich objętość) najczęściej tak nie jest. Starożytni twórcy, tak jak i obecnie tworzący, rezygnują z przeładowania treści informacjami na rzecz wyraźnie zarysowanego, spójnego i skoncentrowanego wątku kryminalnego.¹⁶

Nawet jeśli „literaccy” detektywi, począwszy od powstania tego gatunku literackiego, w ramach prowadzonych „literackich” śledztw wspominają o wykorzystaniu (w ramach zleceń czynności przybocznych, czy ich osobistym wykonywaniu) różnych metod śledczych przy wyjaśnianiu zbrodni, to zazwyczaj nie opisują, jak one przebiegają, a co najwyżej sygnalizują ich wykonanie, a gdy zachodzi konieczność przeprowadzenia konkretnych badań, np. toksykologicznych, entomologicznych, sekcji zwłok czy oględzin, są one przeprowadzane „poza” narracją właściwą, tak jak i „poza” narracją literacką prowadzona jest praca operacyjna. Dlatego też w centrum powieści detektywistycznej, współcześnie uznawanej za najszlachetniejszy wariant literatury kryminalnej, w której „proces rozwiązania (detekcji) zagadki o charakterze kryminalnym stanowi główną oś fabularną i dominantę strukturalną”,¹⁷ znajduje się nie zbrodnia (łac. „crimen”), a praca detektywa (łac. „detego” – odkryć, odsłonić, wyjawić; ang. „detective”) ukazana przez pryzmat procesu myślowego, czyli – jak mawiał wiele wieków później – „analizy” („myślenia analitycznego”) August Dupin, powieściowy detektyw E.A. Poe’a, czy „pracy szarych komórek”, z których korzystał Herkules Poirot, bohater powieści Agathy Christie (1891-1976), zmierzający do wyjaśnienia „detectio” (zbrodni). W klasycznej powieści kryminalnej natomiast stykamy się z wielością zdarzeń, zbliżeniem do rzeczywistości, wszechstronnym i zewnętrznym obrazem życia oraz opisem społecznego otoczenia bohaterów, a w warstwie treściowej opowiadaniu ton nadaje popełnianie i wyświeltanie zbrodni oraz zachowanie zbrodniarza. Tak więc powieść kryminalną zdefiniować można jako „opowieść o przestępstwie”, natomiast powieść detektywistyczną jako „opowieść o wyjaśnieniu przestępstwa”.¹⁸

Powieści detektywistyczne, zawierające nakreślone wyżej zasady budowania fabuły, były znane, ale i popularne na obszarze kultury śródziemnomorskiej, gdzie sięgają czasów biblijnych (opowieść o Kainie i Ablu), starożytnych: „Iliada”, „Odyseja” Homera, VIII-VII w. p.n.e., czy historię Edypa z tragedii Sofoklesa (496-406 p.n.e.), nazwaną przez Ernsta Blocha (1885-1977) „antyczną historią detektywistyczną”¹⁹ (przez co może on być uznany za pierwszego „detektywa” w dziejach literatury światowej), ale także w odmiennych kulturowo (co miało wpływ na inny w swej strukturze od europejskiego, wymagany przez

¹⁶ A. Gemra, *Casus „literatura popularna”: książki dla ludzi (w:) B. Myrdzik, M. Karwatowska (red.): Relacje między kulturą wysoką i popularną w literaturze, języku i edukacji.* Lublin 2005, s. 253-254.

¹⁷ G. Trębicki, *Trzy wcielenia archetypicznego chińskiego detektywa: cykle powieściowe Roberta van Gulika, Barry’ego Hugharta i Eliota Pattisona (w:) A. Gemra (red.): Literatura kryminalna. Na tropie źródeł,* Wydawnictwo EMG. Kraków 2015, s. 280.

¹⁸ J. Gąsiorowski, *Narodziny i rozwój...*, dz. cyt., s. 15-16.

¹⁹ E. Bloch, *Die Form der Detektivgeschichte und die Philosophie, Die Neue Rundschau,* 1960, s. 665-683.

społeczeństwo, proces kształtowania się tego gatunku literackiego), krajach Dalekiego Wschodu: w Chinach literatura detektywistyczna, określana jako „nieoficjalna”, funkcjonowała w kulturze popularnej w ramach „literatury ludowej” już w czasach dynastii Tang i Song – wtedy też drukowane²⁰ powieści można było kupić na rynkach wielu miast (co w Europie było możliwe dopiero w XV w.).

Fenomen chińskiej literatury detektywistycznej został zauważony i zdefiniowany nie w czasach zachodnioeuropejskiego pozytywizmu (V dekada XIX w.),²¹ ale wkrótce po jego narodzinach, a więc w starożytnych Chinach. Przywołać tu można opinie wielu wybitnych specjalistów, jak np. Roberta van Gulika (1910-1967, znany też jako Gào Luòpèi), holenderskiego dyplomaty, sinologa, znawcę i miłośnika chińskiej literatury i sztuki, który tradycję chińskiej literatury detektywistycznej odkrył dla świata zachodniego, tłumacząc w 1949 r. na język angielski pracę pt. „Dí Gōng Àn” (ang. „Celebrated cases of Judge Dee”; pol. „Osławione przypadki sędziego Dee”). Jej wartość czytelniczą podsumował stwierdzając, że „odgrywała ona dominującą rolę w życiu społeczeństwa chińskiego”,²² a przejawiało się to w znaczącym wpływie na poglądy społeczeństwa, które w ówczesnym systemie społeczno-politycznym i prawnym, który określić można raczej jako demokratyczny (w porównaniu do powszechnego wówczas w Europie feudalizmu), prezentowały zgodność z dominującym w społeczeństwie ludowym poczuciem sprawiedliwości (maksyma: „rozwiązania legislacyjne nie mogą prowadzić do powstawania sytuacji absurdalnych bądź sprzecznych z powszechnie uznanymi społecznymi wartościami”),²³ co miało wyraz w aktywnym uczestniczeniu w życiu społecznym. Dlatego też najbardziej krytycznym recenzentem rzeczywistości było społeczeństwo. Jak pisze Van Gulik, „To, że mimo autokratycznej formy sprawowania władzy przez dawne rządy najpotężniejszą siłą zwalczającą niewłaściwe działanie sądu była opinia publiczna, wynika z demokratycznego ducha, którym zawsze charakteryzował się naród chiński”, a zatem, jak wynika z „Lü-hsing”, dokumentu datowanego na okres sprzed naszej ery, „sędziowie powinni działać wspólnie z opinią publiczną” i w sposób dostępny dla publiczności, dlatego też wszystkie sesje trybunału karnego, co ma znaczenie z kryminologicznego punktu widzenia, były „otwarte dla widzów, całe miasto dyskutowało nad ich przebiegiem. Wszystkie przesłuchania, nawet podczas wstępnego śledztwa, prowadzono publicznie. (...). Nieprzebrane masy chińskiego ludu były doskonale zorganizowane i potrafiły wyrazić swoje zdanie. (...). Jeśli społeczność uznała za stosowne sabotować urząd okrutnego lub zbyt arbitralnego sędziego, nie płaciła na czas podatków, roboty publiczne popadały w ruinę”.²⁴

Poglądy społeczne miały istotne przełożenie na kształt literatury detektywistycznej – wymagano np. aby w zakończeniu opowieści, zgodnie z ludowym poczuciem sprawiedliwości, zło zostało wykryte i przykładowo ukarane, a dobro zatriumfowało z ich wiarą, że prawda leży tam, gdzie dostrzegł ją nieomylny i sprawiedliwy sędzia. Literatura ta, opowiadająca często o perypetiach niesłusznie

²⁰ Chińczycy już w VII w.n.e. wynaleźli druk, najwcześniejszym tekstem, który znają historycy, była święta księga buddyjska wydrukowana w 868 r. n.e. W 1041 r. chiński kowal Bi Sheng wynalazł ruchomą czcionkę dla pojedynczych znaków. Jednak specyfika chińskiego pisma, które każdemu wyrazowi przyporządkowuje jeden znak, uniemożliwiła dalszy rozwój tej techniki pisarskiej. Wiązałoby się to z produkcją ogromnej ilości matryc.

²¹ J. Gąsiorowski, *Narodziny i rozwój...*, dz. cyt., s. 13-33.

²² R. van Gulik, *Sędzia Di i poeci*, PIW, Warszawa 2006, s. 222.

²³ T. Barankiewicz, Aksjologiczna problematyka prawa, *Roczniki Nauk Prawnych*. 2004, T. 14, s. 56.

²⁴ R. van Gulik, *Sędzia Di i tajemnica jeziora*, PIW, Warszawa 2006, s. 324-325.

skazanych, niewinnych obywateli, a przede wszystkim kary, które osiągały winnych nawet po wielu latach od popełnienia przestępstwa miały społeczeństwu dowodzić, że istnieje sprawiedliwość, nawet jeśli na jej wyroki trzeba czekać lata. Postać nieomylnego, cierpliwego i sprawiedliwego sędziego/detektywa dodawała otuchy i sił, jednocześnie przywracając wiarę w chińskich urzędników, którzy – w rzeczywistości – sprawując w Chinach władzę nieomal absolutną, byli często klasą ludzi bezwzględnych, a przy tym przekupnych i nie zawsze kompetentnych oraz okrutnych [np. prefekt i sędzia Zhao Wang, kuzyn cesarza Renzonga (1022-1063)].²⁵ Warto zasygnalizować, że przestępcza działalność urzędników cesarskich została opisana w „Wielkich orzeczeniach autoryzowanych przez cesarza” za czasów Zhu Yuanzhang (1328-1398, znanego jako Hongwu, założyciela dynastii Ming, który panował w latach 1368-1398), i w których od 1385 r. (4 tomy) opisano kilkaset niegodnych czynów urzędników (największy zbiór zawiera 87 spraw, a najmniej 32). Zbiór tych przypadków, osadzonych w rodzącej literackim określanym jako literatura „przykładu” porusza tematy prawne, medyczne i religijne.²⁶ Hongwu stworzył także, co warto zaznaczyć, prawo antykorupcyjne oraz utworzył „Jinyi Wei” – taką policję (odpowiednik współczesnej służby operacyjnej).

Jak z tego wynika, literatura detektywistyczna była odpowiedzią na społeczne zapotrzebowanie, a szczególną wartość tego gatunku literatury podkreśla wybitny znawca historii i teorii chińskiej sztuki dawnej, Marcin Jacoby (ur. 1976): „Chińska powieść detektywistyczna to typowy przykład literatury popularnej (nieoficjalnej), która rozwijała się w Chinach równolegle z sankcjonowaną przez dwór cesarski tzw. literaturą oficjalną. Literaturze popularnej zawdzięczamy rozwój noweli, teatru i powieści chińskiej, które cieszyły się w Chinach wielką popularnością i które stanowią niezwykle istotną część chińskiego dziedzictwa kulturowego. Utwory te malują obraz dawnego społeczeństwa chińskiego dużo wierniej niż dzieła historyczne, teksty konfucjańskie i proza komentatorska, które stanowiły osnowę twórczości oficjalnej”.²⁷

Chińska literatura detektywistyczna, emanująca licznymi elementami ponadnaturalnymi, nie podlegającymi racjonalizacji, sędziego, i jednocześnie detektywa, postrzega jako nieomylnego i sprawiedliwego nadczłowieka, który dzięki swej wszechwiedzy posiada boskie atrybuty, koncentrując się na logicznym procesie wnioskowania wykorzystywanego do rozwiązania tajemnicy. Czytelnik, śledząc jego możliwości intelektualne i śledcze poczynania wykorzystywane do rozwiązania zagadki kryminalnej („tajemnicy”), miał zagwarantowany, w przyjętym wówczas poczuciu sprawiedliwości, „realizm” fikcji literackiej, mimo stosowania przez ówczesnych autorów tzw. „odwróconej historii detektywistycznej” [„ponownie wynalezionej” w 1912 r. przez Richarda Austin Freemana (1862-1943), zaprezentowanej w zbiorze pt. „The Singing Bone” z detektywem-naukowcem dr. Johnem Evelynem Thorndyke'm], w którym czytelnik – w porównaniu do klasycznej powieści detektywistycznej, z naruszeniem zasady zachowania „tajemnicy” – od początku wie, kto i w jaki sposób popełnił przestępstwo [a ich katalog był szeroki, począwszy od zabójstw (z wykorzystaniem narzędzi, trucizn itp.) do rozbojów, zgwałceń, kradzieży czy fałszowania pieniędzy], i jakie kierowały nim

²⁵ Żółte liście sałaty (w:) Anonim z XVI wieku (tł. T. Żbikowski), *Sprawiedliwe wyroki sędziego Baogonga*, Wydawnictwo ISKRY, Warszawa 2008, s. 127-143.

²⁶ T. Brook, J. Bourgon, G. Blue, *Historia chińskich tortur*, Bellona, Warszawa 2010, s. 116 i nast.

²⁷ M. Jacoby, *Posłowie* (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 222.

motywy,²⁸ gdyż były one „literacko” eksponowane na początku tekstu (co jest regułą „odwróconej historii detektywistycznej”), ale bez angażowania (opisu) techniki kryminalistycznej. Wynikało to z faktu, że ówczesni twórcy, tak jak wiele wieków później E.A. Poe, A. Christie i inni, nie angażowali się w problematykę fachowo-kryminalistyczną (tj. taktykę i znaną im ówczesną technikę kryminalistyczną), tylko ją akcentując, dzięki czemu możemy u sędziów-detektywów (Di Renjie, Bao Zheng i inni) podziwiać pracę „szarych komórek” (na kształt Herkulesa Poirota), czy „tok psychologicznego rozpoznania słabostek przestępców”, dzięki „znajomości ciemnej strony ludzkiej natury” (panna Jane Marple), poprzez proces zmierzania do rozwiązania „literackich” zagadek śledczych przeważnie na drodze intuicyjnej, powszechnie dostępnej analizy psychologicznej, w ramach wnioskowania metodą (znanej nam współcześnie) „holmesowskiej dedukcji” przy wsparciu niezbędnej w tym przedmiocie „świadomości kryminalistycznej”.

Narodziny i rozwój chińskiej powieści detektywistycznej

Chińska starożytna powieść detektywistyczna (gong'an: przestępstwo – case-fiction), odzwierciedla dawne i bogate tradycje Chin. Jej najwcześniejsze utwory reprezentujące twórczość detektywistyczną powstały w okresie panowania dynastii Tang i Song, a rozkwit nastąpił w okresie dynastii Yuan (1279-1368), a szczególnie Ming i początków Qing, nazywanej też dynastią mandżurską (1644-1912),²⁹ chociaż ich akcje umiejscawiano zazwyczaj w czasach dynastii Tang i Song, powszechnie uważanych za „złoty wiek” w dziejach Chin i często idealizowanych.

Zwolennicy tego gatunku literackiego wykazali się wysokim poziomem literackiej świadomości, uznając, że chińska powieść detektywistyczna stanowi archetyp narracji powieściowej jako takiej. Na poparcie tej tezy przywołać można opinię R. van Gulika, który w tym przedmiocie wyraził swoje zdanie – uważa on, że chińska literatura popularna („nieoficjalna”), od chwili jej powstania „odgrywała dominującą rolę w życiu społeczeństwa chińskiego”.³⁰ Wynikało to z tego, że chińskie powieści detektywistyczne, nie przedstawiały realiów historycznych – świat przedstawiony bazował w swej konstrukcji raczej na rzeczywistości autorskiej,³¹ przybierając zewnętrzną formę realistycznej powieści kryminalnej ze względu na udział rządowych sędziów przy rozwiązywaniu spraw karnych. Twórczość ta, formą zbliżona jest do „powieści policyjnej” („novela policjal”) czy „policyjnych procedur” („police procedural”), a nawet „powieści pitavalowej”, jest dziełem literackim opierającym się na rzeczywistych zdarzeniach, i przedstawia nie tylko fakty, ale próbuje wyjaśnić je w sposób literacki.³² Wydarzenia relacjonowane w gong'an są najściślej historyczne i powiązane z postaciami najsłynniejszych wielkich prawników chińskich, z nazwiska wymienianymi w źródłach historycznych i stąd też przedstawianymi jako postaci autentyczne w ówczesnej literaturze detektywistycznej.

²⁸ J. Gąsiorowski, *Narodziny i rozwój...*, dz. cyt., s. 20-21. Współcześnie format odwróconej powieści kryminalnej stał się sławny wśród publiczności dzięki telewizyjnemu serialowi detektywistycznemu „*Columbo*” z Peterem Falkiem w roli głównej, emitowanym w USA w latach 1968-1978 (45 odcinków) i 1989-2003 (24 odcinki) oraz w Polsce.

²⁹ G. Trębicki, *Trzy wcielenia...*, dz. cyt., s. 281.

³⁰ R. van Gulik, *Sędzia Di i poeci*, dz. cyt., s. 222.

³¹ J. Kinkley, *Chinese Justice, the Fiction: Law and Literature in Modern China*, Stanford 2000; także: D.F. Wright, *Chinoiserie in the Novels of Robert Van Gulik*, M.A. Thesis, Wilfrid Laurier University 2024, s. 82-89 – <http://scholars.wlu.ca/etd/136/> (dostęp: 20.07.2024).

³² J. Gąsiorowski, *Narodziny i rozwój...*, dz. cyt., s. 20.

W centrum tych opowieści była oczywiście zbrodnia. Warto jednak podkreślić że w fabule występowały liczne elementy ponadnaturalne, które nie podlegały racjonalizacji i nierzadko wywierały istotny wpływ na przebieg poszczególnych śledztw (sny,³³ demony³⁴ itp.), a ponadto opowieści zawierały rozliczne dygresje na tematy niemające wiele wspólnego z samym śledztwem, a także wprowadzały dużą ilość postaci. Co do aspektów „kryminalnych” to protagonista prowadził zazwyczaj jednocześnie kilka niezwiązanych ze sobą śledztw, a fabułę (obejmującą „odwróconą historię detektywistyczną”) autorzy dostosowywali do przebiegu pozaliterackich, rzeczywistych przestępstw oraz realizacji ówczesnych procedur śledczych w toczących się w „realu” śledztwach, ujawniając zazwyczaj początek historii kryminalnej z podaniem dokładnego przebiegu zbrodni i osobą mordercy, z wszelkimi szczegółami (motywami, którymi się kierował i „modus operandi”), a następnie prezentowali metody śledcze, przy pomocy których zagadka zostaje rozwiązana, przez co czytelnik mógł uczestniczyć w przebiegu „literackiego” śledztwa z perspektywy czytelnika-detektywa. Do annałów historii chińskiej powieści detektywistycznej przeszli najbardziej znani sędziowie-detektywi: Di Renjie i Bao Zheng.

Sędzia Di Renjie (630-700), chiński urzędnik państwowy, znany jako „sędzia Di”, słynny mąż stanu za czasów dynastii Tang, działający za panowania cesarza Tang Ruizonga (662-716) w latach 684-690 i cesarzowej Wu Zetian [624-705; jego matki – pierwszej i jedynej oficjalnie kobiety-cesarz (nie cesarzowej) w latach 690-705 w historii Chin], znany jest z nieposzlakowanej opinii, dwukrotnie pełnił funkcję kanclerza na dworze cesarskim, zyskał sławę i sympatię ludu jako sprawiedliwy sędzia, rozwiązujący liczne zagadki kryminalne i łagodzący spory.³⁵

Przygody detektywistyczne „sędziego Di” znamy z treści powieści anonimowego autora „Buti zhuanren” z XVIII w. pt. „Di Gong An” (lub „Dee Goong An” – „Sprawy sędziego Di”; na tej postaci wzorowany jest też bohater serii powieści detektywistycznych o sędzim Di Roberta van Gulika), przetłumaczonej przez Van Gulika, w której opisane zostały trzy sprawy karne prowadzone przez sędziego Di, których pozytywne zakończenie wieńczy nagroda w postaci awansu na dwór cesarski (co było tradycyjnym zwieńczeniem chińskiej opowieści o urzędniku). Akcja rozgrywa się w Chinach w czasach dynastii Tang. Di jest nowo mianowanym sędzią Chang-ping w prowincji Shantung. Ma w swoim zespole czterech pomocników: sierż. Hoonga, Chiao Tai, Ma Joonga i Tao Gana. Pierwszy przypadek („Sprawa podwójnego morderstwa o świcie”) opisuje niebezpieczne życie wędrownego kupca jedwabiu i morderstwo popełnione w celu zdobycia bogactwa. Drugi, „Sprawa dziwnego ciała”, rozgrywa się w małej wiosce i dotyczy zbrodni z namiętności, która okazuje się trudna do rozwiązania (przestępczyni jest bardzo zdeterminowaną kobietą). Trzecia sprawa, „Sprawa otrutej panny młodej”, dotyczy otrucia córki miejscowego uczonego, która wychodzi za mąż za syna byłego administratora okręgu i umiera tajemniczo w noc poślubną. Ta sprawa zawiera zaskakujący zwrot akcji w swoim rozwiązaniu.

W ramach detektywistycznych przedsięwzięć sędziego Di, piastujący funkcje sędziego okręgowego, działa jako detektyw, prokurator i sędzia. Mając tak szerokie uprawnienia procesowe działa skutecznie wykorzystując dostępne mu możliwości

³³ Księga trzech żywiołów (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 62-63.

³⁴ Kot o nefrytowej twarzy (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 199-220.

³⁵ https://pl.wikipedia.org/wiki/Di_Renjie (dostęp: 20.07.2024).

śledcze, jak – zgodne z przepisami prawa – zastraszanie świadków lub podejrzanych, aż po pozyskiwanie zeznań za pomocą tortur włącznie.

Powyższe działania śledcze miały jednak wiele ograniczeń – każde oficjalne wyjście sędziego Di z kompleksu sądowego (w którego skład wchodzi też jego prywatne kwatery mieszkalne) musiało się odbywać z fanfarami, w towarzystwie licznej orszaku policjantów i urzędników. Ceremoniał ten był przydatny, zwłaszcza gdy należało zastraszyć opornych lokalnych urzędników, aby w pełni współpracowali w ramach śledztwa. Nie zawsze jednak ten rodzaj perswazji był wystarczający. Wówczas sędzia Di zmuszony był prowadzić śledztwo działając incognito, a więc w ramach czynności operacyjnych (operacyjno-rozpoznawczych wg współczesnej nomenklatury). Wtedy działał w przebraniu – bardzo dobrze radził sobie jako wędrowny lekarz, co nie wymagało szczególnych umiejętności, gdyż jako sędzia śledczy posiadał szeroką znajomość medycyny. Nie radził sobie natomiast z podawaniem się za kupca, członka zupełnie innej klasy społecznej – opisany jest przypadek, gdy spostrzegawczy kupiec zdemaskował, na szczęście okazuje się, że kupiec ten nie jest poszukiwanym przestępcą, a wręcz przeciwnie, jest uczciwy, a mając własne porachunki z przestępcami, staje się bardzo cennym sojusznikiem (uczestnikiem operacyjnych przedsięwzięć).

Opisane przypadki kryminalne dają wgląd w życie różnych klas w tradycyjnym społeczeństwie chińskim. Mamy tu przedsiębiorczych kupców, którzy pokonują ogromne odległości szlakami handlowymi wzdłuż całych Chin, i którzy czasami padają ofiarą rabusiów, a czasem tworzą podejrzane partnerstwa lub sami stają się rabusiami – drobnych sklepikarzy i mieszczan i/lub szlachty, ludzi wykształconych, którzy zgodnie z tradycją byli uważani za władców kraju i za takich się uważali.

Mając do czynienia z tak szeroką gamą potencjalnych przestępców, sędzia Di działał zgodnie z surową etyką, uważając się za zobowiązanego do egzekwowania sprawiedliwości, poszukiwania i karania wszystkich przestępców, wysokich i niskich rangą, dlatego też jego zachowanie było inne w odniesieniu do innych sędziów. Świadczą o tym ich uwagi niejednokrotnie kierowane do sędziego, z których można wnioskować, że inni sędziowie bywają bardziej pobłażliwi dla podejrzanego o morderstwo, gdy jest on członkiem bogatej rodziny albo nie wysilają się, aby złapać mordercę kogoś pochodzącego z gminu, zamieszkałego w prowincjonalnym miasteczku, lub myślą o napełnianiu własnych kieszeni, niż o doprowadzeniu do wymierzenia sprawiedliwości. Dlatego też uczciwość sędziego Di jest przysłowiowa – opowiada się o nim historie nawet ponad tysiąc lat po jego śmierci.

Mimo tak znacznych osiągnięć sędziego Di, jego detektywistyczna praca nie była łatwa. W rzeczywistości, mimo ułatwień proceduralnych (osadzanie w więzieniu, zastraszanie podejrzanych i świadków, wydobywanie zeznań za pomocą tortur), sędziowie mogli ponosić konsekwencje za niewłaściwe decyzje – np. wydanie fałszywego wyroku, a przede wszystkim skazanie osoby na śmierć w przypadku, gdy okazałoby się, a następnie udowodniono by, że stracona osoba była niewinna, sędzia sam zostałby stracony (popołnienie błędu nie wystarczyłoby, aby go uratować). Poza tym w przypadku śmierci niewinnej osoby w wyniku tortur, zarówno sędzia nakazujący tortury, jak i pracownicy wykonujący tortury zostaliby skazani na karę śmierci. Taki przypadek dotyczył także decyzji sędziego Di, a miał miejsce w sytuacji, gdy podejrzany okazał się nieustrasliwy, jego pomocnicy namawiają go do zaprzestania tortur, gdyż są świadomi poważnego ryzyka, na jakie się narażają. Także ekshumację zwłok bez udowodnienia, że zmarła osoba została

zamordowana, traktowano jako akt świętokradztwa, które kosztowałby sędziego utratą pracę (co niemal przydarza się sędziemu Di).

Sędzia Bao Zheng (999-1062), znany jako „Baogong” lub „sędzia Bao” – wysokiej rangi urzędnik z epoki Song, funkcjonował za panowania cesarza Renzonga (1010-1063). Podczas 25 lat służby cywilnej Bao konsekwentnie wykazywał się niezwykłą uczciwością i prawością, dokonując takich czynów, jak skazanie własnego wuja, postawienie w stan oskarżenia wuja ulubionej konkubiny cesarza Renzonga i karanie potężnych rodzin. Jego nominacja w latach 1057-1058 na prefekta stolicy Song, Kaifeng, gdzie zainicjował szereg zmian, aby lepiej wysłuchać skarg ludzi, uczynił go postacią legendarną. Podczas urzędowania zdobył honorowy tytuł Justice Bao za zdolność do obrony chłopów i plebsu przed korupcją lub niesprawiedliwością, dzięki czemu jest do dnia dzisiejszego czczony jako kulturowy symbol sprawiedliwości w chińskim społeczeństwie.³⁶

Bao Zheng stał się pierwowzorem postaci szlachetnego i mądrego sędziego, który podróżując (na podstawie dekrety cesarskiego) po cesarstwie, rozwiązuje sprawy zagadkowych morderstw, jak i innych przestępstw, oraz przyjmuje „skargi i odwołania” (także od więźniów osadzonych w zakładach karnych, które cyklicznie odwiedza) niesłusznie skazanych i osadzonych, a także przegląda akta dawno zapomnianych spraw (stając się tym samym prekursorem współczesnych policyjnych archiwów „X”) w celu „wylapania” nieścistości czy sprzeczności, które pozwalały podjąć na nowo śledztwo w celu ustalenia rzeczywistego przebiegu przestępstwa i uniewinnienia często niesłusznie osadzonych w więzieniu osób oraz ustalenia i skazania rzeczywistych sprawców przestępstw.³⁷

Przypadki Bao Zhenga spisano w czasach panowania dynastii Ming przez anonimowego autora w zbiorze 62. opowiadań detektywistycznych pt. „Lung-t'u-kung'an” („Sprawiedliwe wyroki sędziego Bao Longtu”), którego uznać można za pierwotnego twórcę „odwróconego” kryminału, bowiem każda z historii, w odróżnieniu od europejskich powieści detektywistycznych, opierając się o ten schemat, zaczyna się od popełnienia zbrodni, przedstawienia jej przebiegu oraz przyczyn lub powodów, dla których została popełniona. Dopiero później, na kolejnych stronach opowiadania, sprawiedliwy i dociekliwy sędzia Baogong, wykorzystując siłę swojej dedukcji i umiejętność obserwacji środowiska, logiczne myślenie oraz kojarzenie faktów, rozwiązuje każdą zbrodnię.³⁸ Za każdym razem, sędziemu udaje się odnaleźć winowajcę i sprawić, aby sprawiedliwości stało się zadość.³⁹ Za przykład detektywistycznej pracy Baogonga, jako sędziego we Wschodniej Stolicy, posłużyć może przypadek z 1049 r.: w trakcie pobytu w taoistycznej świątyni zauważył on kobietę oplakującą śmierć męża. Jej obserwacja wzbudziła u niego zainteresowanie ze względu na dziwne zachowanie się wdowy. Baogong przesłuchał wdowę i polecił swoim śledczym poczynić ustalenia, a grabarzowi przeprowadzić ekshumację zwłok celem ustalenia przyczyny zgonu. Podczas oględzin nie stwierdzono zewnętrznych obrażeń. Baogong był jednak przekonany, że mężczyzna ten został zamordowany wobec czego naciskał na grabarza grożąc mu konsekwencjami za niewłaściwe wykonywanie obowiązków.

³⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Bao_Zheng (dostęp: 20.07.2024).

³⁷ Zawiniątko z posagiem (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 93.

³⁸ O popularności Baogonga świadczyć może fakt, że gdy opowiadania A. Conan Doyle'a o S. Holmesie zostały po raz pierwszy przetłumaczone na język chiński, Chińczycy nazwali Holmesa „angielskim sędzią Bao”.

³⁹ J. Gąsiorowski, *Narodziny i rozwój...*, dz. cyt., s. 20-21.

Ten zamartwiony sytuacją opowiedział o tym żonie, która podpowiedziała mu, że słyszała plotki o niewykrywalnym sposobie zabójstwa, a mianowicie wbiciu w nozdrza żelaznych gwoździ. Grabarz ponownie przeprowadził oględziny ujawniając w nozdrzach ofiary głęboko osadzone gwoździe (sprawczyni została ścięta). Tak specyficzna sytuacja zainteresowała Baogonga, który ustalił w rozmowie z grabarzem, że jego żonie wiele lat wcześniej zmarł pierwszy mąż. Podejrzewając podobną sytuację zarządził ekshumację zwłok i ich oględziny, podczas których także ujawniono dwa gwoździe w czaszce. Sprawczyni (żona grabarza) przyznała się do zabójstwa pierwszego męża (również ścięta na rynku miasta).⁴⁰

Do innych najbardziej znanych chińskich powieści detektywistycznych należą: zbiory „Hsing-shih-heng-yen” („Słowa, które niezmiennie porywają świat”) autorstwa uczonego Feng Meng-lunga (1574-1646) oraz „Ershi nian mudzu zhi guai xianzhuang” („Dziwne wydarzenia, jakie przytrafiło mi się widzieć w ciągu dwudziestu lat”) Wu Jianrena (1866-1910) czy „Guanchang xian xing ji” („Zapiski działalności sądowej”) pióra Li Boyuana (1867-1906).⁴¹

Analizując chińskie powieści/opowiadania detektywistyczne dochodzi się do jednoznacznego wniosku – chińscy sędziowie, a właściwie detektywi, na ten tytuł z całą pewnością zasługują. W przeciwieństwie do bohaterów powieści kryminalnych z kręgu cywilizacji europejskiej, którymi są najczęściej prywatni, niezależnie od oficjalnych władz państwowych, działający detektywi i adwokaci, w chińskich nowelach kryminalnych sędziowie reprezentują oficjalne sądownictwo państwowe (warunek przypisany „powieści proceduralnej”), gdyż pełnią jednocześnie funkcje detektywa, prokuratora i sędziego, dzięki czemu sądzą i wydają wyroki na wykrytych przez siebie przestępcach. Względy te powodują, że opisy ich śledczych działań wyczerpują całą gamę typologii powieści detektywistycznych, tj.: po pierwsze – spełniają warunek literatury faktu („powieści pitavalowych”), czyli reportażu lub pitawali, gdyż ich opis inspirowany był często autentycznymi wydarzeniami, wzbogacanymi innymi źródłami, jak klasyczne zbiory historyczne, zawierające opisy procesów i rozpraw sądowych, wyroki ferowane przez innych sędziów, które zostały później przypisane bohaterom opowiadań (często sędziemu Di i Baogongowi), pełne fantastyki legendy i podania o sędziach krążące wśród ludu, a także nowele i pamiętniki z okresu panowania dynastii Song oraz dramaty z okresu Song i Yuan (1271-1368), oraz tradycja (np. tematy sztuk ludowych) i plotki; po drugie – „powieści policyjnych”, gdyż śledztwa są prowadzone przy wykorzystaniu wszystkich możliwości taktyczno-śledczych dopuszczonych przez obowiązujące procedury; po trzecie – zastosowanie schematu „odwróconego” kryminału, gdzie przedstawienie całej zbrodni i motywów popychających sprawców do zbrodni następuje już na początku utworu, a więc opis zbrodni (włącznie z personalizacją sprawcy, motywu i „modus operandi”), a następnie rozwija się w opis przebiegu całego śledztwa, gdzie czytelnicy mogli obserwować dochodzenie do prawdy poprzez przebieg procesu myślowego sędziego, wykorzystującego siłę swojej dedukcji i umiejętności śledcze do rozwiązania sprawy, co było pożądane przez czytelników.

W kontekście powyższego należy zasygnalizować, że w noweli chińskiej silniej niż w europejskich opowiadaniach detektywistycznych zarysowuje się element dydaktyczny utworu. Każda nowela z reguły kończy się pomyślnym zakończeniem śledztwa i ukaraniem winnych. Dobro, chociaż czasami zbyt późno, by mogli się nim

⁴⁰ Zaulek białej pagody (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 154-158.

⁴¹ R. van Gulik, *Sędzia Di i wielki dzwon*, PIW. Warszawa 2007.

za życia cieszyć poszkodowani, zawsze w końcu zwycięża. Niezależnie od tego, czy jest to prosty wieśniak, czy urzędnik cesarski, czy nawet sędzia prowincji, każdy – kto jest winny popełnienia zbrodni, musi ponieść zasłużoną karę. Nawet sam cesarz Renzong, za naruszenie zasad moralności i etykiety konfucjańskiej, został niegdyś przez Baogonga skazany na karę chłosty, i jedynie przez wzgląd na osobę cesarza karę tę symbolicznie wykonano na jego sukni; kuzyn cesarza, pełniący funkcję prefekta i sędziego, Zhao Wang, został skazany na karę śmierci i ścięty.⁴² Jak z tego wynika, sędziowie byli poważani przez władzę i społeczeństwo, a cechowali się poczuciem obowiązku, sprawiedliwości i dociekliwości przy rozwiązywaniu prowadzonych przez siebie spraw o poważne zbrodnie. O ich determinacji w tym przedmiocie dobitnie, acz w sposób wyidealizowany, wyraził się wspomniany już R. van Gulik, który zauważył, że sędziowie: „nie zawdzięczali swych sukcesów torturom i innym brutalnym metodom, lecz rozległej wiedzy, umiejętności logicznego myślenia oraz, przede wszystkim, zdrowemu rozsądkowi. Chińscy sędziowie pokoju, tacy jak sędzia Di, odznaczali się wielką siłą moralną i intelektualną, a jednocześnie byli wyrefinowanymi ludźmi o nadzwyczajnej kulturze umysłowej, posiadającymi gruntowną znajomość chińskiej literatury i sztuki. Doskonałej edukacji zawdzięczali rozległą wiedzę o człowieku, łącznie z podstawami medycyny i farmacji, szczegółowe obozowanie z pochodzącymi z Indii metodami buddyjskich dociekań, dotyczącymi analizy ludzkich emocji i funkcjonowania umysłu. Dzięki wszechstronnemu wykształceniu chińscy erudyci posiadali umiejętność przenikliwego wglądu w psychikę człowieka”.⁴³ Cechy te dobitnie podsumował też Anonim z XVI wieku w „Modlitwie do Buddy o wsparcie” tak oceniając sędziego Baogonga: „Zasługi Baogonga, który mścił niewinnie skrzywdzonych, są tak wielkie jak wysokość gór i głębia morska”.⁴⁴

W rzeczywistości w środowisku sędziów byli też tacy, którzy korzystali z szerokich uprawnień zagwarantowanych przepisami kodeksu karnego, najczęściej zaczynając sprawę karną od przesłuchania z zastosowaniem różnych „metod śledczych”, w ramach których uciekali się do tortur (np. sędzia powiatowy Donggong),⁴⁵ często poprzez bicie po piętach, czy chłosty opornych podejrzanych, a nawet świadków (tak też czynili strażnicy sądowi Baogonga na jego polecenie)⁴⁶ w celu pozyskania informacji, a także nakłaniali oskarżonego do kłamstwa, aby potem natrząsać się zeń, zbijając go z tropu (współczesna weryfikacja zeznań) oraz wykorzystywali zasłyszane pogłoski jako dowody czy też stosowali areszty (na podstawie zwykłego nakazu). Co ważne, w tekstach opowiadań zazwyczaj prezentowane są zarzuty (niejednokrotnie w formie pisemnego dokumentu), a po rozważeniu sprawy treść wyroków z uzasadnieniem, w których następuje racjonalne i obszerne wyjaśnienie przebiegu zdarzeń (od popełnienia czynu zabronionego i czynności śledczych po wydanie wyroku) co pozwala zrozumieć tok myślenia („holmesowskiej dedukcji”) sędziego w oparciu o ustalone dowody, tak rzeczowe, jak i z „pozyskanych” zeznań, które decydowało o karze.

Powyższy obraz chińskich sędziów miał wyraźne przełożenie na twórczość R. van Gulika, który zauroczony chińskim stylem fikcji detektywistycznej „w pełni rozwiniętym w Chinach”, jak argumentował, „na wieki przed narodzinami Edgara

⁴² Żółte liście salaty (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 143.

⁴³ R. Van Gulik, *Sędzia Di i tajemnica jeziora*, dz. cyt., s. 323.

⁴⁴ Modlitwa do Buddy o wsparcie (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 125.

⁴⁵ Rozesłane ogłoszenia (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 28.

⁴⁶ Łódź o podwójnym dnie (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 17, s. 21.

Allana Poe lub Sir Arthura Conana Doyle'a", postanowił samodzielnie kontynuować historię prawdziwego sędziego rozwiązującego zagadki kryminalne, wzorując swojego „literackiego” sędziego Di na urzędniku Di Renjie i powieści „Di Gong An”.

Van Gulik, jako twórca współczesnego cyklu 16 opowieści detektywistycznych o Sędzim Di (pierwszy tom: „Sędzia Di w labiryncie”) wydał w 1951 r.⁴⁷ Sukces czytelniczy „literackiego” sędziego Di, wynika obecnie (tak zresztą, jak i oryginał wśród czytelników w uprzednich wiekach) z faktu, że powieściowy sędzia Di pomysł u Van Gulika – podobnie jak pierwowzór – pochodzi z Taiyuan i robi błyskotliwą karierę w administracji. Pełni funkcję sędziego pokoju (w licznych fikcyjnych okręgach), stojąc na straży porządku i sprawiedliwości, a czasem wręcz broniąc granic cesarstwa. Jest też wszechstronnie wykształcony, sprawny fizycznie, i realizuje nakazane prawem działania śledcze przyjmując skargi pokrzywdzonych (oficjalnie, w formie skargi, jak i nieoficjalnie, w postaci poufnych informacji przekazywanych przez informatorów) o popełnieniu przestępstwa, zbiera dowody (np. przesłuchuje, prowadzi okazania, oględziny itp.) i je segreguje (analiza kryminalna), i wykonuje inne niezbędne czynności związane z wykryciem winnego (aresztowanie go, zmuszenie do przyznania się do winy) oraz wydaje wyrok i wymierza skazańcowi karę. Aby to osiągnąć powieściowy sędzia Di, tak jak i jego pierwowzór, wykorzystuje posiadany szczególny przymiot, a mianowicie niezbędną w tej pracy „świadomość kryminalistyczną” – prowadząc śledztwa korzysta z niezbędnych sił i środków określonych przepisami kodeksu karnego, w tym także z pomocy trzech nieodstępujących go zaufanych przybocznych (strażników sądowych),⁴⁸ którzy na jego polecenie zbierali niezbędne informacje, przesłuchiwali świadków, wykonywali oględziny, śledzili podejrzanych, odnajdywali kryjówki przestępców oraz ich aresztowali. Sam sędzia bowiem działając zgodnie z Kodeksem postępowania chińskiego dostojnika, opuszczając trybunał w sprawie urzędowej, obowiązany był czynić to z pompą, w sposób licujący z piastowanym przezeń urzędem. Korzystając jednak z przysługujących mu uprawnień działał też incognito (operacyjnie): wtedy przebierał się i charakteryzował, po czym w tajemnicy opuszczał trybunał i przystępował do prywatnego śledztwa, często osobiście infiltrując (operacyjna inwigilacja czy prowadząc gry operacyjne) środowiska przestępcze.

Podobnie prowadził sprawy sędzia Baogong, wykorzystując dostępną mu wiedzę (np. z zakresu medycyny sądowej, a właściwie entomologii) umiejętności, jak i proceduralne możliwości. Przykładem może być ustalenie miejsca pochowania zamordowanego kupca – Baogong po roju komarów w terenie otwartym wydedukował, że w odosobnionym miejscu znajdują się ukryte zwłoki ludzkie, które po zarządzeniu poszukiwań zostały ujawnione.⁴⁹ Jego ludzie, wykonując polecenia, jawnie (jako strażnicy), ale i operacyjnie, działając „pod przykryciem”, także zbierali

⁴⁷ W Polsce cykl 16 opowieści detektywistycznych z sędzią Di w roli głównej był wydawany w latach 2006-2010 przez Państwowy Instytut Wydawniczy.

⁴⁸ Początkowo Di jest wspomagany tylko przez swojego wiernego urzędnika, sierżanta Hoong Lianga, starego sługę rodziny. Jednak w „*The Chinese Gold Murders*”, który opisuje początkowe mianowanie Di i pierwsze sprawy karne, sędzia spotyka dwóch rozbójników, eufemistycznie nazywanych „*Ludźmi z zielonego lasu*”, Ma Joonga i Chiao Tai, którzy próbują go okraść, ale są tak pod wrażeniem jego charakteru, że rezygnują ze swoich karier przestępczych i dołączają do jego świty na miejscu (to spotkanie jest opisane w krótkim fragmencie retrospekcji w oryginalnym „*Di Gong An*”, mającym miejsce, gdy obaj są już długoletnimi lojalnymi członkami jego świty). Trochę później, w „*The Chinese Lake Murders*”, dołącza do niego trzeci przestępca, Tao Gan, wędrowny oszust. Sędzia Dee kończy swoją karierę w „*Murder in Canton*”, awansując na stanowisko starszego sędziego metropolitalnego w stolicy, a jego asystenci uzyskują oficjalne stopnie w armii i służbie cywilnej.

⁴⁹ Drewniana pieczęćka (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 53-54.

informacje o podejrzanych, śledzili ich odnajdując miejsca ukrywania się, aresztowali ich, wykonywali oględziny miejsca zdarzenia⁵⁰ i zwłok (także po ekshumacji),⁵¹ a także przesłuchiwali świadków itd. Czasami też Baogong korzystał z pomocy swojej żony, pani Li (np. w ramach prowadzonej gry operacyjnej z wspomnianym już Zhao Wangiem).⁵² Co istotne, Baogong także osobiście infiltrował operacyjnie „pod przykryciem” środowiska przestępcze przebiegając i charakteryzując się na urzędnika,⁵³ policjanta⁵⁴ czy „cywila”, i stosował różne metody inwigilacji.⁵⁵

Warto zaznaczyć, że podobny schemat przedsięwzięć śledczych zastosował Van Gulik, który aby urealnić fikcyjną postać „swojego” sędziego Di, nadał mu bardziej ludzkie oblicze niż w opowieściach chińskich – sędzia Di bywa omylny, ma chwile słabości, nie polega na siłach nadprzyrodzonych (jak to ma nieraz miejsce w oryginalnych powieściach detektywistycznych), a wyłącznie na dowodach i sile rozumowania. Jest wyznawcą konfucjanizmu, krytycznie odnosi się zaś do taoizmu i buddyizmu. Interesuje się sztuką i literaturą, prowadzi ustabilizowane życie rodzinne. W ostatnich częściach serii Di Renjie awansuje i przenosi się do stolicy – zostaje przewodniczącym sądu stołecznego, potem głównym śledczym cesarstwa. Jednak nawet wtedy zajmuje się zagadkami kryminalnymi.

Nie ulega wątpliwości, że takie cechy sędziego Di odpowiadają w pełni cechom innych współczesnych literackich detektywów, tak jak i schemat (fabuła) opowiadań, gdzie można wskazać na typowe dla tego gatunku literackiego elementy, a więc na zbrodnię, wnikliwe i racjonalne śledztwo, rozwiązanie zagadki, i przede wszystkim obecność detektywa, którego dokładne poszukiwania prowadzą do zakończenia śledztwa. W schemacie tym współcześnie powieści i opowiadania poświęcone legendarnemu sędziemu Dee Renjie, przygotowywali także inni pisarze, jak np. Zhu Xiao Di (ur. 1958), autor 10 opowiadań rozgrywających się w czasach, gdy sędzia Di był urzędnikiem Poo-yang, zebranych w „Opowieści sędziego Dee” (2006), czy Qiu Xiaolong (ur. 1953), autor powieści o sędzim Di pt. „W cieniu imperium” (2021), i jednocześnie autor 20 powieści kryminalnych z inspektorem Chenem Cao, funkcjonariuszem szanghajskiej policji, jako głównym bohaterem.

Do schematu tego nawiązują także autorzy powieści detektywistycznych spoza wschodniego kręgu kulturowego, jak np. francuzi: Sven Roussel (ur. 1966), autor powieści pt. „La Dernière Enquête du Juge Ti” (2008), osadzonej na koniec kadencji sędziego Di w Lan Fang (675 r.) i Frédéric Lenormand (ur. 1964), który w serii „News Surveys Ti”, złożonej z 25 dzieł publikowanych w latach 2004-2018 zawarł kontynuację chińskich powieści R. van Gulika, czyniąc bohaterem sędziego TI, czy złożony z 3 powieści cykl Barry’ego Hugharta (1934-2019) o przygodach mędrca i uczonego Li Kao i jego asystenta (narratora), wieśniaka Wołu Numer Dziesięć, oraz cyklu składającego się z 6 tomów autorstwa Eliota Pattisona (ur. 1951), reprezentujący najnowszy etap rozwoju współczesnej powieści detektywistycznej (cykl o inspektorze Shanie).

⁵⁰ Łódź o podwójnym dnie (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 20.

⁵¹ Zaulek białej pagody (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 154-158.

⁵² Żółte liście sałaty (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 137-143.

⁵³ Zawiniątko z posagiem (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 94.

⁵⁴ Kucharz warzy wina (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 177.

⁵⁵ Modlitwa do Buddy o wsparcie (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki...*, dz. cyt., s. 121.

Zakończenie

Przestępczość od starożytności ma wpływ na kształt kultury popularnej, która ukazuje przyczyny oraz skutki tego zjawiska, w tym także najbardziej ukryte, negatywnie oddziałujące na ludzką osobowość, intelekt i zachowanie. Tak też należy to zjawisko postrzegać od chwili narodzin literatury detektywistycznej, która była tworzona już w starożytnych Chinach z myślą o jak najszerzym odbiorcy, który oczekiwał rozrywki, ale i realistycznej opowieści, o charakterze „pitavalowym” i „proceduralnym”, która daje poczucie sprawiedliwości przez ukaranie zła, które zostało wyrządzone. Gwarantowany w ten sposób „realizm” fikcji literackiej utożsamia się z nieomylnymi i sprawiedliwymi sędziami, jako detektywami charakteryzującymi się „holmesowską dedukcją” oraz „świadomością kryminalistyczną”, co przy wykorzystaniu ich wiedzy i możliwości intelektualnych i śledczych do rozwiązywania zagadek kryminalnych, potwierdzają prowadzone przez nich śledztwa.

W starożytnych Chinach było to możliwe dzięki czerpaniu przez twórców z ówczesnych realiów społeczno-politycznych, natomiast w okresie późniejszym (XIX-XX w.) – z najlepszych wzorców zachodniej literatury detektywistycznej „włączonej” w kulturę Chin, przy wykorzystaniu wyodrębniającej się wówczas praktycznej wiedzy kryminalistycznej pozwalającej poznać istotę przestępstwa i zwalczania go w ramach panujących w służbach śledczych zasad i procedur stosowania prawa procesowego oraz wspomagającą ten proces – dla urealnienia treści – wiedzą śledczo-kryminalistyczną, tj. przy pomocy rzeczywistych metod i technik kryminalistycznych.

Względy te powodują, że chińska literatura detektywistyczna, tak w okresie jej powstania, jak i późniejsza, jest charakterystyczna dla historii i kultury Chin, i klasyfikowana była, i jest, jako wartościowa, wpływająca na wyobraźnię czytelników, jak i styl życia. Dlatego też chińska powieść detektywistyczna nie tylko nie pozwalała się nudzić, ale na przestrzeni wieków kształtowała poglądy i wiedzę czytelników w tym obszarze tematycznym i geograficznym (przez długi czas chińska tradycja detektywistyczna pozostawała praktycznie nieznaną na gruncie zachodnim), co miało przełożenie na rzeczywistość. Zresztą, fascynacja tym gatunkiem literackim w różnych środowiskach czytelników w Chinach, jak i na świecie, trwa i dzisiaj, i jak słusznie pisze M. Czubaj: „jakkolwiek każdy kryminał kiedyś się kończy, to powieść kryminalna – jako gatunek – jest, na szczęście, niekończącą się historią”.⁵⁶

Abstrakt

Powieść detektywistyczna jako fenomen kultury popularnej ma trwałe miejsce w historii chińskiej literatury, i to już od starożytności. Tam też bowiem narodziła się twórczość literacka współcześnie określana jako powieść detektywistyczna. Od tego też okresu, tak jak i przestępczość, twórczość ta bierze udział w kształtowaniu procesów społecznych i kulturowych, przez co miała, i ma obecnie, wpływ na postrzeganie świata. Niezmiennie też od chwili swych narodzin cieszy się dużym zainteresowaniem czytelników, chociaż wzbudza różne emocje. Chińscy czytelnicy oczekiwali bowiem nie tylko zwykłej rozrywki, realistycznej opowieści, o przygodach sędziego-detektywa, ale powieści o charakterze „pitavalowym” i „proceduralnym”,

⁵⁶ M. Czubaj, *Etnolog w Mieście Grzechu. Powieść kryminalna jako świadectwo antropologiczne*, Wydawnictwo Oficynka. Gdańsk 2010, s. 331.

w której sprawca przestępstwa zostaje wykryty i ukarany, dzięki czemu spełnione zostaje poczucie sprawiedliwości przez ukaranie wyrządzonego zła.

Celem artykułu jest zaprezentowanie twórczości chińskich twórców powieści detektywistycznej, którzy w ramach tego gatunku literackiego prezentowali w fabułach funkcjonowanie ówczesnych systemów zwalczania przestępczości wykorzystując w „realizmie” fikcji literackiej śledczo-kryminalistyczne działania realizowane przez – jak zakładano – nieomylnych i sprawiedliwych sędziów.

Słowa kluczowe: Chiny, chińska powieść detektywistyczna, detektyw, kryminalistyka, powieść kryminalna, przestępczość, sędzia

THE BIRTH AND DEVELOPMENT OF CHINESE LITERARY DETECTIVE FICTION. CRIMINOLOGICAL AND FORENSIC APPROACHES

Abstract

The detective novel as a phenomenon of popular culture has a permanent place in the history of Chinese literature, and has done so since antiquity. It was there that the literary creation – contemporarily referred to as the detective novel – was born. From this period onwards, as well as crime, these works have played a part in shaping social and cultural processes, through which they have had, and continue to have, an impact on the perception of the world. It has also invariably been of great interest to readers since its birth, although it has aroused different emotions. Indeed, Chinese readers expected not just a simple entertainment, a realistic story, about the adventures of a judge-detective, but a novel with a „pitaval” and „procedural” character, in which the perpetrator of a crime is detected and punished, thus fulfilling the sense of justice by punishing the wrong done.

The purpose of this article is to present the work of Chinese authors of the detective novel who, within the framework of this literary genre, presented in their plots the workings of the crime-fighting systems of the time using, in the „realism” of literary fiction, investigative and forensic activities carried out by – it was assumed – infallible and just judges.

Key words: China, Chinese detective novel, detective, forensic science, crime novel, crime, judge

Bibliografia:

- Anonim z XVI wieku (tł. T. Żbikowski), *Sprawiedliwe wyroki sędziego Baogonga*, Wydawnictwo ISKRY, Warszawa 2008.
- Barankiewicz T., Aksjologiczna problematyka prawa, *Roczniki Nauk Prawnych*. 2004, t. 14.
- Bloch E., *Die Form der Detektivgeschichte und die Philosophie*, „Die Neue Rundschau” 1960.
- Brook T., Bourgon J., Blue G., *Historia chińskich tortur*, Bellona, Warszawa 2010.
- Czubaj M., *Etnolog w Mieście Grzechu. Powieść kryminalna jako świadectwo antropologiczne*, Wydawnictwo Oficynka, Gdańsk 2010.
- Encyklopedia historii i literatury chińskiej*
<http://www.chinaknowledge.de/Literature/Diverse/tangyinbishi.html>.
- Gąsiorowski J., *Kryminalistyczna identyfikacja człowieka – rys historyczny (wybrane zagadnienia)*, wyd. Szkoły Policji w Katowicach, Katowice 2004.

- Gąsiorowski J., Narodziny i rozwój współczesnej powieści detektywistycznej. Kryminalistyczna analiza literackich metod i technik śledczych, *Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa*. 2024, Rok XVII, Nr 2(63).
- Gemra A., Casus „literatura popularna”: książki dla ludzi (w:) B. Myrdzik, M. Karwatowska (red.): *Relacje między kulturą wysoką i popularną w literaturze, języku i edukacji*, Lublin 2005.
- Grabowska A., Aksjologia prawa w Chinach – refleksje filozoficznoprawne, *Gdańskie Studia Azji Wschodniej*, 2013, Nr 3.
- Heindl R., *System und Praxis der Daktyloskopie*, Berlin-Leipzig 1927.
- Jacoby M., *Posłowie* (w:) Anonim z XVI wieku, *Sprawiedliwe wyroki sędziego Baogonga* (tłum. Tadeusz Żbikowski), Wydawnictwo ISKRY, Warszawa 2008.
- Kinkley J., *Chinese Justice, the Fiction: Law and Literature in Modern China*, Stanford 2000.
- Kuhne F., *Finger Print Instructor*, Nowy Jork 1943.
- Lyons L., *Historia kar cielesnych*, Bellona, Warszawa 2010.
- Liu J., China, Crime and Justice in, (w:) R.A. Wright, J.M. Miller, *Encyklopedia of Criminology*, New York, London 2005.
- Poe E.A., Zabójstwo przy Rue Morgue (w:) *Opowieści miłosne, śmiertelne i tajemnicze*, Wyd. Vesper. Poznań 2010.
- Stępień M., Zajęcki M., Metafizyka prawa czy nowy program badawczy w studiach nad kodyfikacjami cesarskiego prawa chińskiego. Artykuł recenzyjny książki Jiang Yonglin, *The Mandate of Heaven and The Great Ming Code*, *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej*. 2012, Nr 2.
- Skórzewska W., Szydłowski D., *Wykorzystanie śladów entomologicznych we współczesnej kryminalistyce*, Bielsko-Biała 2024.
- Škreb Z., *Der Detektivroman, Zagadnienia Rodzajów Literackich*. 1982, Vol. XXV.
- Thorwald J., *Stulecie detektywów*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2009.
- Trębicki G., Trzy wcielenia archetypicznego chińskiego detektywa: cykle powieściowe Roberta van Gulika, Barry'ego Hugharta i Eliota Pattisona (w:) A. Gemra (red.): *Literatura kryminalna. Na tropie źródeł*, Wydawnictwo EMG. Kraków 2015.
- Wright D.F., *Chinoiserie in the Novels of Robert Van Gulik*, M.A. Thesis, Wilfried Laurier University 204, <http://scholars.wlu.ca/etd/136/>.
- Van Gulik R., *Sędzia Di i poeci*, PIW, Warszawa 2006.
- Van Gulik R., *Sędzia Di i tajemnica jeziora*, PIW, Warszawa 2006.
- Van Gulik R., *Sędzia Di i wielki dzwon*, PIW, Warszawa 2007.
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Di_Renjie.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Bao_Zheng.
- <https://www.google.com/search?q=Hsi%20yuan%20ci%20lu>.

PSYCHOLOGIA

Judyta Ewa PERCZAK

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Wydział Humanistyczny

Instytut Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej UJK w Kielcach

ORCID: 0000-0002-4759-4024

NIEZWYKŁE ŻYCIE ZWYKŁYCH LUDZI. „ZWYKŁY CZŁOWIEK” I „ZWYKŁE ŻYCIE” W PRASIE Z KRĘGU NEW AGE

Wprowadzenie

Celem artykułu jest opis ról, które pełnią w prasie z kręgu New Age tzw. zwykli ludzie i obraz codziennego, „zwykłego” życia. Jak podaje *Słownik Języka Polskiego PWN* zwyczajny to m.in. *taki, który reprezentuje średni poziom, przeciętny stopień w pewnej skali (...), najczęściej spotykany, prosty*.¹ Synonimem „zwykłego człowieka” jest wyrażenie „szary człowiek”, stworzone w 1937 r. przez tłumaczkę Melanię Wassermann na oznaczenie niemieckiego wyrażenia „kleiner Mann”,² również oznaczające przeciętność, niewyróżnianie się z tłumu podobnych ludzi. Wprawdzie personalistyczna teoria mediów przyjmuje „przekonanie o wyjątkowym charakterze osoby człowieka jako twórcy i użytkownika mediów”,³ ale owi „wyjątkowi” ludzie nadal w dużej mierze wypełniają definicję „zwykłości”, czyli niewyróżniania się z tłumu. W niniejszym artykule wyrażenie „zwykły człowiek” używane jest właśnie w znaczeniu „kleiner Mann” – osoby spoza mediów i świata polityków, artystów i celebrytów, kogoś, kto swoje życie prywatne oraz zawodowe prowadzi z daleka od kamer, fleszy i plotkarskich portali. Ludzie tacy zawsze z różnych powodów interesowali media. Pokazywani byli i są m.in. w teleturniejach czy masowych widowiskach (np. „Turniej miast”, realizowany od lat 60. w TVP), stawiani za przykład innym jako przodownicy pracy, opisywani i pokazywani w reportażach lub programach interwencyjnych itp. Byli i są też bohaterami telewizyjnych i radiowych seriali fabularnych. Wystarczy wspomnieć najślynniejszą bodaj „zwykłą” medialną rodzinę Polski Ludowej – Matysiaków⁴ czy pokazywane z przymrużeniem oka rodziny Jankowskich i Kamińskich w serialu „Wojna domowa”.⁵ Obecnie media również bardzo chętnie pokazują zwykłych ludzi, a za przełom w tej kwestii i początek hegemonii „zwykłego” człowieka w mediach należy uznać sprowadzenie do Polski w 2001 r. przez stację TVN formatu „Big Brother”.⁶ Obecnie telewizje emitują wiele gatunków bazujących na „zwykłych” bohaterach, wśród nich talent shows, docu soaps, teleturnieje, reality shows i inne. Wiesław Godzic, opisując funkcje filmu dokumentalnego użył nawet (za Johnem Cornerem) terminu „popular factual entertainment”, czyli „popularna rozrywka, która robi użytek

¹ *Słownik Języka Polskiego PWN*, red. nauk. Mieczysław Szymczak, T. III, Warszawa 1998, s. 1008.

² Wyrażenie zostało użyte w tłumaczeniu powieści Hansa Fallsa *Kleiner Mann, was nun? (I cóż dalej, szary człowieku?)*, wyd. w 1932 r., w polskim tłumaczeniu w 1937 r.; W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Kraków 1985, s. 1132–1133.

³ P. Drzewiecki, Co to znaczy personalizm, <https://mediastudies.pl/co-to-znaczy-personalizm/> [dostęp: 25.09.2024.]

⁴ *Matysiakowie*, słuchowisko radiowe, reż. Stanisław Nardelli i in. 1956 <https://www.polskieradio.pl/357,teatr-polskiego-radia/7137,matysiakowe>, [dostęp: 16.10.2024.]

⁵ *Wojna domowa*, serial, reż. Jerzy Gruza 1965-1967.

⁶ W. Godzic, *Telewizja i jej gatunki po „Wielkim Bracie”*, Kraków 2004, s. 124.

z rzeczywistości”.⁷ Bardzo pasuje on nie tylko do tego typu programów telewizyjnych, ale także do prasy opisującej życie „zwykłych” ludzi.

Prasa z kręgu New Age to niszowy segment polskiego rynku prasowego, zajmujący się szeroko pojętymi zjawiskami paranormalnymi, w tym magią, wróżbiarstwem, medycyną niekonwencjonalną, niewyjaśnionymi zjawiskami (UFO, miejsca mocy itp.). Pierwszej typologii tej grupy czasopism dokonała Judyta Ewa Perczak,⁸ która zajmuje się ich analizą. Mimo, że segment ten jest bardzo labilny, a wiele tytułów znika z rynku niedługo po ukazaniu się, to jednak istnieją tytuły, które ukazują się nieprzerwanie nawet 30 lat, co, jak na czasopisma niszowe, jest wynikiem imponującym. Mają swoich wiernych czytelników, którzy są nie tylko odbiorcami treści, ale też korespondują z redakcjami i obserwują strony pism w mediach społecznościowych.

Artykuł oparto na 4 spośród 7 kategorii wyróżnionych przez J. E. Perczak. Są to: czasopisma paranaukowe (popularnonaukowe, wybrano miesięcznik „Nieznany Świat”), kobiece (miesięcznik „Wróżka”), o medycynie niekonwencjonalnej („O czym lekarze ci nie powiedzą”, „Lekarz ludowy”) oraz czasopisma „true story” (dwumiesięcznik „Historie niesamowite”). Są to najlepiej obecnie zbadane grupy tego segmentu, wszystkie zaliczyć można do prasy popularnej, są dostępne w sprzedaży kioskowej. Miesięcznik „Nieznany Świat” (Wyd. „Nieznany Świat”, 1994-) jest najstarszym ukazującym się pismem paranaukowym (popularnonaukowym) traktującym o zjawiskach niewyjaśnionych, miesięcznik „Wróżka” (Wyd. Te-Jot, 1994-) jest jednym z dwóch najstarszych czasopism kobiecych tego segmentu (obok tygodnika „Gwiazdy Mówią” tego samego wydawnictwa), dwumiesięcznik „Historie Niesamowite” (Wyd. Bauer, 2009) jest w tej chwili jedynym przedstawicielem czasopism true story o omawianej tematyce. Spośród czasopism o medycynie niekonwencjonalnej wybrano dwa, ponieważ prezentują one odmienne typy podejścia do tematu. Miesięcznik „O Czym Lekarze Ci Nie Powiedzą” jest polską wersją brytyjskiego oryginału („What doctors don't tell you”), zatrudnia konsultanta medycznego i publikuje teksty o różnych sposobach leczenia, przyczyn chorób itp., w tym też o ziołolecznictwie czy tematach bardziej kontrowersyjnych, jak choćby wpływ struktury wody na zdrowie.⁹ „Lekarz Ludowy” to z kolei miesięcznik polskiego wydawnictwa „Astrida”, publikujący przede wszystkim porady oparte o naturoterapię. Dla uzyskania najnowszych danych użyto do badania wszystkich numerów z trzech kwartałów 2024 r.

„Zwykli” ludzie w prasie z kręgu New Age

Popularna prasa zajmująca się zjawiskami paranormalnymi chętnie opisuje życie tzw. „zwykłych” ludzi. Prasa tego segmentu częściej pokazuje ludzi zwykłych niż gwiazdy, polityków, biznesmenów itp.¹⁰ i robi to na wiele sposobów. Czyni ich

⁷ Tamże, s. 118-119.

⁸ J. E. Perczak, Prasa ezoteryczna: niedostrzegane bogactwo: próba charakterystyki na przykładzie miesięcznika "Wróżka", w: *Dziennikarstwo a public relations*, pod red. nauk. Michała Gajlewicza, Katarzyny Gajlewicz-Korab, Warszawa, Difin 2015, s. 102-122.

⁹ L. McTaggart, Uzdrawiająca moc wody, *O czym lekarze ci nie powiedzą* 2024, nr 8, s. 26-32.

¹⁰ J. E. Perczak, „Wróżko”, jak żyć? Ewolucja stylów i dróg życiowych propagowanych na łamach prasy kobiecej na przykładzie prasy ezoterycznej i luksusowej, w: *Czasopiśmiennictwo: przeszłość i teraźniejszość*. T. 4/ pod red. Olgi Dąbrowskiej-Cendrowskiej i Aleksandry Lubczyńskiej, Kielce 2022, s. 153-182.

bohaterami tekstów literackich o tematyce paranormalnej,¹¹ opisuje niecodzienne, niezwykle wydarzenia z ich życia, w niezwykle sposób pomaga rozwiązywać „zwykłe” problemy. Ze względu na (najczęściej) niewysokie nakłady, tematykę i wynikający z niej krąg odbiorców segment ten należy uznać za niszowy, jednak jest on na tyle różnorodny, przeznaczony dla tak różnej publiczności, że warto przyjrzeć się sposobom pokazywania „zwykłych” ludzi w różnych typach tego segmentu prasy. Szczególnie wyraźnie zaobserwować można obecność „zwykłych” ludzi w prasie kobiecej („Wróżka”, „Gwiazdy Mówią”), typu true story („Historie Niesamowite”), czasopismach o medycynie niekonwencjonalnej (m.in. „Sam Sobie Lekarz”, „Babcine Recepty”) oraz czasopismach paranaukowych (szczególnie „Czwarty Wymiar” i „Nieznany Świat”). Przejawy obecności „zwykłych” ludzi w tych grupach czasopism ezoterycznych są tematem niniejszego artykułu. Analiza próby pozwoliła wyodrębnić cztery formy obecności „zwykłych” ludzi: jako osoby potrzebujące i szukające pomocy, jako eksperci, jako bohaterowie literaccy i narratorzy oraz jako bohaterowie „niecodziennej codzienności”.

„Zwykły” człowiek potrzebujący pomocy

W ezoterycznej prasie kobiecej jest to bardzo ważny sposób pokazywania „zwykłego” człowieka. Związane jest to z funkcją poradniczą, która jest jedną z ważniejszych, pełnionych przez ten tytuł. Od początku istnienia „Wróżki” istotnym i niezmiennym jej elementem są rubryki z odpowiedziami na listy proszących o porady czytelników. W badanej próbie rubryka z prośbami o porady znajduje się w końcowej części czasopisma, na stronach 94-95, obok stopki redakcyjnej, a jej objętość wynosi 1 i 2/3 kolumny. W każdym numerze publikowane są 3 listy, każdy ze współpracujących z pismem wróżbitów odpowiada na jeden z nich. Doradzaniem i odpowiadaniem na pytania czytelniczek i czytelników zajmują się związani z czasopismem od lat Maria Bigoszevska (nie tylko wróżka, ale także poetka, dziennikarka i publicystka), Katarzyna Owczarek (astrolożka, tarocistka, numerolożka, z wykształcenia psycholożka) oraz Ryszard Zawadzki (tarocista, z wykształcenia psycholog). Wśród szukających pomocy dominują kobiety, ponieważ to one są głównymi odbiorczyniami miesięcznika. Na 27 listów opublikowanych w próbie tylko jeden był od mężczyzny. Redakcja nie ujawnia oczywiście żadnych danych nadawców, listy są podpisane imionami, a czasem pseudonimami, np. Zmartwiona.¹² Osiem spośród 27 piszących do „Wróżki” osób nie podało żadnych informacji sugerujących przybliżony choćby wiek, w pozostałych przypadkach nadawcy albo podają swój wiek, albo informacje w liście pozwalają zakwalifikować ich do przybliżonej choćby grupy wiekowej. I tak osobę, która pisze o swoim małym dziecku zaliczyć należy raczej do osób młodych,¹³ a tę piszącą o dziewięćdziesięcioletnim ojcu i konieczności pracy „jeszcze co najmniej 4 lata” (za granicą), do seniorów.¹⁴ Wziąwszy pod uwagę te przesłanki stwierdzić można, że na 21 nadawców, których wiek da się określić choćby w przybliżeniu, tylko 4 osoby (19%) to ludzie młodzi (do czterdziestego roku życia), pozostali zaś to osoby powyżej czterdziestu, a częściej nawet powyżej pięćdziesięciu lat.

¹¹ J. E. Perczak, Prawdziwa historia z duchem w tle: prasa true stories z kręgu New Age na rynku polskim, w: *Czasopiśmiennictwo: przeszłość i teraźniejszość*. T. 2/ pod red. Olgi Dąbrowskiej-Cendrowskiej i Aleksandry Lubczyńskiej, Kielce 2020, s. 97-117.

¹² *Wróżka* 2024, nr 6, s. 95.

¹³ *Wróżka* 2024, nr 2, s. 94.

¹⁴ *Wróżka* 2024, nr 9, s. 94.

Liczba tematów poruszanych w listach do wróżbitów nie jest długa ani szczególnie urozmaicona i da się sprowadzić do kilku kategorii: miłość i związki, praca i biznes, zdrowie (fizyczne i psychiczne), dalsze losy (zmiany w życiu). Miłość i związki to temat najczęściej poruszany w listach z prośbą o poradę (wróżbę). W badanej próbie prośbę o poradę w tej kwestii przedstawiano 19 razy¹⁵ i była to prawie połowa (47,5%) wszystkich zadanych pytań. Korespondentki zwracały się z pytaniami o związki własne i dzieci, o to czy relacja się utrzyma, czy jednak należy ją zerwać, o problemy związane ze zdradami partnera, jego nałogami lub wynikające z innych przyczyn. Autorki listów chciały wiedzieć czy warto nawiązywać relację, ale też dlaczego dobrze rozwijający się związek nagle został zakończony przez partnera. Pytania nie dotyczyły problemów sercowych wyłącznie autorek listów. Część z nich pytała także o to jak potoczy się życie uczuciowe ich dzieci: czy stworzą z kimś stały związek, ale także czy uda im się odejść od niszczącego partnera, względnie czy związek, którego one (matki) nie popierają, rozpadnie się.

Drugim pod względem liczby pytań do wróżek i wróżbity były te związane z pracą i biznesem. W omawianej próbie zadano je 8 razy, co stanowi 20% wszystkich zadanych pytań. Dotyczyły one przede wszystkim pojawiających się problemów, wywołanych przez bardzo różne czynniki: od braku możliwości dojścia do porozumienia z właścicielami wynajmowanego lokalu,¹⁶ przez konieczność zmiany miejsca zatrudnienia, a nawet zawodu,¹⁷ aż do kłopotów z nieuczciwym współnikiem¹⁸ czy fatalnej atmosfery w pracy.¹⁹ Autorka jednego z listów upatrywała nawet przyczyny niepowodzeń biznesowych w rzuconej przez kogoś kłątwie, ale odpowiadająca jej Maria Bigoszevska rozwiązała te obawy.²⁰ Również 8 pytań (20% wszystkich) dotyczyło najbardziej ogólnej kategorii – możliwych zmian w życiu i dalszych losów osób pytających. Pytano m.in. o wybór nowej życiowej drogi²¹ czy najkorzystniejszą zamianę lokum,²² a także o sytuację rodzinną związaną z licznymi problemami zdrowotnymi, zawodowymi, psychicznymi itp.²³ Najmniej pytań (5, czyli 12,5%) dotyczyło zdrowia, w tym kondycji psychicznej pytających. Tutaj niewątpliwie przydało się wykształcenie psychologiczne dwójki wróżbitów, którzy (na podstawie rozkładów Tarota) sugerowali konieczność konsultacji ze specjalistami od depresji.²⁴ W jednej z odpowiedzi na pytanie o dalsze losy wróżka, również na podstawie kart, sugerowała kontrolę tarczycy.²⁵

Drugim pismem publikującym listy czytelników proszących o porady jest miesięcznik „O Czym Lekarze Ci Nie Powiedzą”. Oczywiście wąska linia tematyczna sprawia, że zarówno pytania, jak i odpowiedzi redakcji dotyczą wyłącznie spraw zdrowotnych. Pismo ma konsultanta medycznego (obecnie jest to dr n. med. Rafał Wilczyński), ale odpowiedzi redakcji nie mają charakteru diagnoz, o czym czytelnicy są informowani wpisem na pierwszej stronie redakcyjnej: „Drogi czytelniku. Nie bierzemy odpowiedzialności za Twoje zdrowie. Naświetlamy Ci tylko problemy

¹⁵ Podane liczby nie sumują się do 27, ponieważ w wielu listach poruszano kilka tematów i zadawano wróżbitom kilka pytań z różnych dziedzin życia.

¹⁶ *Wróżka* 2024, nr 9, s. 94.

¹⁷ *Wróżka* 2024, nr 5, s. 94.

¹⁸ *Wróżka* 2024, nr 7, s. 94.

¹⁹ *Wróżka* 2024, nr 4, s. 94.

²⁰ *Wróżka* 2024, nr 9, s. 94.

²¹ *Wróżka* 2024, nr 2, s. 94.

²² *Wróżka* 2024, nr 8, s. 94.

²³ Tamże.

²⁴ *Wróżka* 2024, nr 5, s. 95; *Wróżka* 2024, nr 7, s. 94.

²⁵ *Wróżka* 2024, nr 8, s. 94.

z różnych stron. Pokazujemy alternatywne sposoby leczenia, ale **nie diagnozujemy** Twoich chorób i **nie leczymy Cię**. Od tego jest lekarz i tylko lekarz. My dajemy Ci wiedzę, która przyda się w rozmowach z lekarzami. W sposób maksymalnie przystępny dostarczamy Ci solidnych informacji, opartych na publikacjach naukowych. Tylko tyle i aż tyle. I na tym kończy się nasza misja. Zachowaj rozsądek – **zawsze konsultuj się z lekarzem**” (podkreślenia pochodzą od redakcji czasopisma).²⁶ W skróconej formie informacja ta jest powtórzona w rubryce listów i wzbogacona o informację, że odpowiedzi udzielane są wyłącznie na podstawie informacji zawartych w publikowanych artykułach.²⁷ Rubryka listów znajduje się na początku każdego numeru, na stronach 8–9 i zajmuje około 1,75 kolumny. W każdym numerze publikowane są trzy listy (nie ma informacji o kryteriach wyboru listów do druku), podpisane imieniem. Pytania czytelników są krótkie i obrazowo opisują problem, natomiast odpowiedzi redakcji są dość obszerne. Także w tym piśmie porad częściej szukają kobiety, ale nie jest to tak duża dysproporcja, jak w przypadku „Wróżki”. Na 27 listów kobiety napisały 17 (63%), a mężczyźni 10 (37%). Nic natomiast nie wiadomo o wieku pytających.

Z analizy listów do redakcji wywnioskować można, że czytelnicy obdarzają czasopisma dużym zaufaniem, powierzając im niejednokrotnie poważne problemy zdrowotne i życiowe i oczekując porady. Problemy, z którymi czytelnicy pism z kręgu New Age zwracają się do swoich ulubionych periodyków nie różnią się od tych, które opisują czytelnicy innych segmentów prasy. Nietypowe bywają jedynie (i to tylko w przypadku prasy kobiecej) narzędzia, dzięki którym taką poradę otrzymują.

„Zwykli” człowiek jako ekspert

„Zwykli” ludzie nie tylko odbierają treści publikowane w prasie i szukają w niej porady/pomocy, ale niekiedy występują też w charakterze ekspertów. Oczywiście nie należy rozumieć terminu „ekspert” jako „specjalisty powoływanego do wydania orzeczenia lub opinii w sprawach spornych” lub „osoby uznawanej za autorytet w jakiejś dziedzinie”,²⁸ ale raczej jako znawcy, człowieka mającego wiedzę i doświadczenie w konkretnej dziedzinie, znającego omawiane zagadnienie, umiającego właściwie ocenić coś lub kogoś.²⁹ Do bycia znawcą w zasadzie nie jest potrzebne formalne wykształcenie, ale posiadanie, np. samodzielnie zdobytej wiedzy i doświadczenia. Zgodnie z zasadą reklamy, w myśl której zwykły Kowalski jest w wielu przypadkach osobą bardziej przekonującą od eksperta lub gwiazdy, niektóre czasopisma ezoteryczne opierają treści na tekstach nadesłanych przez czytelników. Szczególnie widoczne jest to w prasie poświęconej medycynie ludowej i niekonwencjonalnej. Sami odbiorcy dzielą się w nich wypróbowanymi przez siebie recepturami na ziołowe mieszanki lecznicze, opisują właściwości ziół, podają przepisy na zdrowe potrawy. Pełnią więc rolę jaką w mediach przeznacza się dla ekspertów. Tak właśnie dzieje się w wybranym do próby miesięczniku „Lekarz Ludowy”, o którym można przeczytać: „Czasopismo dotyczące wyjątkowych możliwości tradycyjnych metod ludowych, dzięki którym można zadbać o własne zdrowie bez konieczności korzystania z medycyny naukowej. Na łamach magazynu publikowane są sprawdzone receptury, informacje na temat leczenia ziołami oraz prawdziwe historie czytelników, którzy dzielą się swoimi naturalnymi sposobami na

²⁶ *O czym lekarze ci nie powiedzą. Twoje zdrowie w Twoich rękach* 2024, nr 1, s. 5.

²⁷ Tamże, s. 8.

²⁸ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/ekspert.html>, [dostęp: 04.10.2024.]

²⁹ *Słownik Języka Polskiego PWN*, red. nauk. Mięczysław Szymczak, T. III, dz. cyt.

walkę z chorobami”.³⁰ Część tekstów jest anonimowa (niepodpisana ani nazwiskiem autora, ani słowem „redakcja”), a część podpisana imionami lub imionami i nazwiskami autorów. Proporcje jednych i drugich są bardzo różne. W nr. 1/2024 na 32 strony porad 29 (ponad 90,6%) to teksty niepodpisane, a tylko 3 (niecałe 9,4%) to teksty podpisane. Ale już w nr. 3/2024 teksty niepodpisane zajmowały 5 stron (nieco ponad 15,6%), a podpisane 27 (prawie 84,4%). Nie można stwierdzić czy teksty anonimowe pochodzą od redakcji lub stałych współpracowników,³¹ szczególnie, że niektóre także pisane są w formie osobistego doświadczenia i w pierwszej osobie.³² Poza płcią najczęściej nie ma żadnych informacji o autorach przepisów na kuracje, zatem nie wiemy kim tak naprawdę są, a ich porady opierają się przede wszystkim na własnych doświadczeniach. Pierwszoosobowa narracja i własne doświadczenie jako argument mają zapewne skrócić dystans między nadawcą i odbiorcą i przekonać czytelników, że faktycznie mają do czynienia z poradą osoby takiej jak oni: „Ostatnio serce mojego męża zaczęło bić szybciej. Namówiłam go na wizytę u lekarza” – zaczyna się tekst o wywarze z konwalii.³³ A w innym autor zaczyna od słów: „Miałem zapalenie opłucnej 10 lat temu”,³⁴ a jeszcze inna autorka podkreśla: „Mam duży staż w leczeniu zapalenia oskrzeli, a także nadciśnienia, miażdżycy, żylaków, hemoroidów. Z czasem nagromadziło się tych chorób sporo”.³⁵ Język publikowanych porad wskazuje jednak niekiedy na to, że ich autorzy mają nie tylko praktyczne doświadczenie w stosowaniu naturalnych metod leczenia, ale także wykształcenie: „Jest to silny immunomodulator (...) To, co jest dobre w przypadku skłonności do infekcji, jest przeciwwskazane przy chorobach autoimmunologicznych” – pisze autorka o rokitniku.³⁶ Najważniejszym argumentem przemawiającym za skutecznością opisywanych ziół, mieszanek czy terapii jest sprawdzenie na sobie, względnie bliskich osobach z rodziny, autorzy argumentują też, że receptury są „sprawdzone wielokrotnie”.³⁷ Na czwartej stronie okładki jest oczywiście zalecenie, żeby dolegliwości konsultować z lekarzem, ale pismo pomyślane jest tak, żeby to „zwykli” ludzie doradzali czytelnikom.

Funkcję znawców pełnią też czytelnicy paranaukowych czasopism z kręgu New Age. Czasopisma te, („Nexus”, „Czwarty Wymiar”, „Nieznany Świat”) interesują się różnymi niewyjaśnionymi historiami: od UFO, przez niezwykle miejsca mocy, uzdrawianie energetyczne, po astrologię, jogę i działania sprzyjające rozwojowi duchowemu. Wybrany do analizy miesięcznik „Nieznany Świat” utrzymuje kontakt z czytelnikami dzięki rubryce „Kontakt (nie)telepatyczny”, choć nie ukazuje się ona w każdym numerze. Publikowane w niej listy czytelników zawierają ich refleksje dotyczące treści pisma i opinie na różne tematy poruszane na jego łamach. Ponieważ miesięcznik poświęcony jest tematyce z pogranicza nauki i często przez naukę nieuznawanej, to zagadnienia poruszane przez czytelników są niezwykle.

³⁰ <https://www.empik.com/lekarz-ludowy,p1235634176,prasa-p>, [dostęp: 05.10.2024.]

³¹ W stopce redakcyjnej podane jest tylko nazwisko redaktora naczelnego, Raimondsa Čerpaksa, zatem nie wiadomo czy ma współpracowników, czy redaguje teksty sam.

³² Np. Mój system zdrowotny, *Lekarz Ludowy. Ludowe porady od wszelkiej biedy* 2024, nr 5, s. 9-11

³³ I. Grzesik, Delikatny kwiat pomógł, *Lekarz Ludowy. Ludowe porady od wszelkiej biedy* 2024, nr 2, s. 29.

³⁴ M. Dołęga, Jak wyleczyłem zapalenie opłucnej, *Lekarz Ludowy. Ludowe porady od wszelkiej biedy* 2024, nr 3, s. 3.

³⁵ Mój system zdrowotny, *Lekarz Ludowy. Ludowe porady od wszelkiej biedy* 2024, nr 5, s. 9-11.

³⁶ D. Konefał, Uczymy się na błędach, *Lekarz Ludowy. Ludowe porady od wszelkiej biedy* 2024, nr 3, s. 26-28.

³⁷ Maria, Ciemiężycy na alkoholizm, *Lekarz Ludowy. Ludowe porady od wszelkiej biedy* 2024, nr 6, s. 16-17.

Przykładem jest list na temat zdolności paranormalnych Czesława Klimuszki.³⁸ Z kolei uwagi na temat treści pisma nie tylko skłaniają czytelników do osobistych przemyśleń oraz wspomnień,³⁹ ale także polemik i uzupełnień tematów poruszanych w miesięczniku. W badanej próbie znalazł się jeden tego typu list, bardzo obszerny. Podpisany inicjałami autor odniósł się w nim do wielu artykułów z różnych lat, jednocześnie polemizując z wieloma z nich.⁴⁰ Korespondenci czasopisma podpisani są rozmaicie: od inicjałów, przez imiona, imiona i nazwiska, aż do obszernego podpisu, składającego się z imienia, nazwiska i miejsca zamieszkania. Redakcja zazwyczaj nie odnosi się w żaden sposób do treści listów. W badanej próbie wyjątkiem był jedynie list, w którym autor apelował, by na łamach pisma propagować pewne mało znane i jeszcze przez naukę nieuznane prawo przyrody. Redakcja odpowiedziała, że od wielu lat publikuje artykuły na ten temat, podała też nazwę: pole morfogenetyczne lub kroniki Akaszy.⁴¹ Oprócz rubryki z listami w próbie znalazł się też artykuł polemiczny, nadesłany przez czytelnika.⁴² Autor porównywał w nim poglądy popularnej wizjonerki Christiny von Dreien i współpracującego z pismem pisarza Igora Witkowskiego.⁴³ Artykuł ten wzbudził duże zainteresowanie i dyskusję, odniosła się do niego nie tylko redaktor naczelna pisma, ale także sam Igor Witkowski.⁴⁴

O kompetencjach korespondentów „Nieznanego Świata” nie można dowiedzieć się zbyt wiele, nie wiadomo czy ich wykształcenie i zdobyta wiedza predestynują ich do występowania w charakterze znawców, jednak redakcja, zamieszczając ich listy, opinie, oceny artykułów, polemiki, pozwala im w takiej (mniej lub bardziej umownie pojmowanej) roli zaistnieć.

„Zwykły” człowiek jako bohater literacki i narrator

Ten sposób prezentacji „zwykłego” człowieka przyjęły przede wszystkim pisma typu „true story”, traktujące o magii i zjawiskach paranormalnych, choć teksty tego typu znaleźć można także we „Wróźce” i „Nieznany Świecie”. Prasa typu „real stories” (true story) to, jak podaje Olga Dąbrowska-Cendrowska: „pisma o życiu zwykłych ludzi, o ich problemach, trudnościach zawodowych, kłopotach rodzinnych, miłościach i życiu rodzinnym, zawierające liczne opowiadania i artykuły o tematyce sentymentalno-romansowej”.⁴⁵ Wydawcy zaś uzupełniają: „Co najbardziej interesuje czytelników (a przede wszystkim czytelniczek) czasopism z tego segmentu? Wydawcy mówią zgodnie: segment czasopism true stories opiera się na takich historiach «z życia wziętych», które mogą przydarzyć się każdemu czytelnikowi i dzięki którym można czegoś się nauczyć, wyciągnąć wnioski. Historie publikowane na łamach tych pism pełnią też funkcję poradnika, który podpowiada, co zrobić, jeśli

³⁸ R. Senczyna, Ojciec Klimuszko i Kronika Akaszy, *Nieznany Świat* 2024, nr 2, s. 58.

³⁹ ICH, Psie dusze, *Nieznany Świat* 2024, nr 3, s. 23.

⁴⁰ MW, Gdybym miał czas i motywację, napisałbym dużo, *Nieznany Świat* 2024, nr 1, s. 54.

⁴¹ R. Senczyna, Ojciec Klimuszko i Kronika Akaszy, *Nieznany Świat* 2024, nr 2, s. 58.

⁴² R. Morawski, Miłość czy strach?, *Nieznany Świat* 2024, nr 4, s. 58. Autor artykułu został wprawdzie wpisany na listę współpracowników pisma, ale w nr. 6 „NŚ” w artykule wstępnym redaktor Anna Ostrzycka – Rymuszko nawiązuje do „polemiki naszego Czytelnika Radosława Morawskiego”, *Nieznany Świat* 2024, nr 6, s. 3.

⁴³ R. Morawski, Miłość czy strach?, *Nieznany Świat* 2024, nr 4, s. 58.

⁴⁴ A. Ostrzycka – Rymuszko, *Każdy ma swoją ścieżkę*, *Nieznany Świat* 2024, nr 6, s. 3-5; I. Witkowski, Miłość czy strach c. d., *Nieznany Świat* 2024, nr 6, s. 4-5.

⁴⁵ O. Dąbrowska – Cendrowska, Obraz zwykłego człowieka w magazynach true story, *Zeszyty Naukowe KUL* 2016, nr 3, s. 29-43.

czytelnikowi przydarzy się tego typu historia”.⁴⁶ Publikowane na łamach tych periodyków historie mają być jeszcze bliższe przez wrażenie, że piszą je sami czytelnicy, choć nie jest to prawda⁴⁷. Prasa „true stories” ukazuje się w Polsce od 1990 r., a prekursorem tego segmentu na polskim rynku był tygodnik „Kobieta i Mężczyzna” (1990-1996, red. nacz. Teresa Jaskierny).⁴⁸ Prasa tego typu poświęcona zagadnieniom z kręgu New Age to subsegment bardzo labilny. Istnieje od 2009 r., kiedy wydawnictwo Phoenix Press wypuściło na rynek dwumiesięcznik „Historie Niesamowite”, ale z ośmiu zanotowanych tytułów, ukazuje się obecnie tylko ten najstarszy.⁴⁹ Jak we wszystkich tego typu pismach, także tu przedstawiane są historie upozorowane na zdarzenia z codziennego życia przeciętnych ludzi. Dlatego bohaterowie (a właściwie częściej bohaterki) tych historii są ludźmi bardzo różnorodnymi. Obserwujemy tu ogromną rozpiętość wiekową: od osób bardzo młodych (opowiadania zahaczają również o dzieciństwo), przez osoby dojrzałe, aż do starszych. Niewiele wiadomo o zawodach wykonywanych przez bohaterów, ale są to zwykłe tzw. przeciętne osoby, niemające związków z mediami, niebędące w żaden sposób rozpoznawalne na ulicach, a jeśli pełnią jakieś przywódcze role, to najczęściej są to kierownicze funkcje w pracy. Wypełniają więc wszystkie kryteria bycia typowymi, statystycznymi „Kowalskimi”. Także niezwykle wydarzenia, jakich doświadczają, mają związek z przeciętnymi, dotyczącymi lub mogącymi dotyczyć każdego wydarzeniami: wycieczką do przyjaciół, wypadkiem komunikacyjnym, zakupem mieszkania, nabyciem lustra czy kradzieżą roweru. Tyle, że tutaj w trakcie wycieczki kobieta spotyka zjawę, która pomaga odnaleźć sens życia,⁵⁰ ofiara wypadku odzyskuje świadomość w szpitalu na drugiej półkuli w ciele Japonki⁵¹ lub w ciele... psa (dopiero w tej postaci mężczyzna zdaje sobie sprawę jak bardzo zaniedbywał swoją rodzinę),⁵² zakupione mieszkanie zamieszkuje duch,⁵³ przyniesione do domu lustro pokazuje zdarzenia z przeszłości,⁵⁴ a w odnalezieniu skradzionego roweru pomagają niewidzialne istoty.⁵⁵ Codziennosc „Kowalskiego” ukazuje tu niesamowite oblicze. Zwykły człowiek na każdym kroku może doświadczać Tajemnicy, dotknięcia Nieznanego i dzieje się to na co dzień, nie w blasku fleszy, ale w zwykłym życiu. Wiarygodność i bezpośredniość przekazu potęguje jeszcze obowiązkowa pierwszoosobowa narracja, prowadzona dość potocznym językiem, bliskim codziennej mowie przeciętnego Polaka.

Odmianą tego sposobu ukazywania zwykłych ludzi są działy z listami od czytelników obecne np. we „Wróżce” i „Nieznany Świecie”. Czytelnicy opisują w nich swoje paranormalne przeżycia: od niezwykle, proroczych snów aż po spotkania z duchami. We „Wróżce” jest to dział odrębny od działu listów z prośbą o poradę, wyraźnie oddzielono je nawet przestrzennie: listy z prośbami zamieszczane są prawie na końcu czasopisma, listy z opowieściami na początku. Te drugie zajmują od półtorej do dwóch kolumn, w każdym numerze publikowane są

⁴⁶ <http://www.rynekprasowy.pl/czasopisma-z-zycia-czytelnikow/>, [dostęp: 12.10.2024.]

⁴⁷ R. Kim, Prawdziwe historie zmyślone,

<https://www.wprost.pl/tygodnik/203325/prawdziwe-historie-zmyslone.html>, [dostęp: 13.10.2024.]

⁴⁸ O. Dąbrowska – Cendrowska, Ludzkie historie dobrze się sprzedają, *Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy*, 2015, t. 7 (18), s. 133–153.

⁴⁹ J. E. Perczak, Prawdziwa historia z duchem w tle..., dzieł. cyt.

⁵⁰ Źródło spełnionych marzeń, *Historie niesamowite* 2024, nr 1, s. 12-13.

⁵¹ To nie był sen, *Historie niesamowite* 2024, nr 1, s. 14-15.

⁵² Długi powrót do domu, *Historie niesamowite* 2024, nr 2, s. 28-29.

⁵³ W moim domu mieszka duch?, *Historie niesamowite* 2024, nr 1, s. 58-61.

⁵⁴ Okno w z widokiem na... czas, *Historie niesamowite* 2024, nr 2, s. 38-39.

⁵⁵ Idalia ma moc!, *Historie niesamowite* 2024, nr 2, s. 6-7.

dwie lub trzy relacje. Tematyka listów jest bardzo podobna do tematyki opowiadań w „Historiach Niesamowitych”: spotkania z duchami, nawiedzone mieszkanie, w którym niewidzialne siły nie pozwalają lokatorom spokojnie żyć, prorocze, magiczne przedmioty itp. Listy są jedynie krótsze i mniej literackie, najczęściej brakuje w nich budowania napięcia. Można przypuszczać, że autorkami tych tekstów są czytelniczki miesięcznika, szczególnie, że część z nich podpisana jest imieniem i nazwiskiem. W „Nieznanym Świecie” relacje z niezwykłych przeżyć czytelników także są publikowane poza działem listów, w dziale „Dotknięcie nieznanego”, opisanym przez redakcję następująco: „W rubryce tej zamieszczamy relacje osób, które zetknęły się w swoim życiu ze zjawiskami nieznanymi, tajemniczymi, uznanymi przez nie za niezwykle”.⁵⁶ Czytelniczki i czytelnicy opisują tu zdarzenia nie tylko współczesne, ale także z dalekiej przeszłości.⁵⁷ Tematy opowieści są podobne jak w „Historiach Niesamowitych” oraz „Wróżce” i prezentują bardzo dużą różnorodność: od telepatycznego kontaktu z zabytkowymi posągami słowiańskich bóstw,⁵⁸ przez wędrówkę po miejscach mocy,⁵⁹ prorocze sny,⁶⁰ spotkania z UFO,⁶¹ telepatię⁶² aż po spotkanie z duchem, który po śmierci ciągle chciał oglądać telewizyjne programy informacyjne.⁶³ Listy są najczęściej ilustrowane, a zdjęcia pochodzą także od autorów listów, co jest dowodem na to, że jest to prawdziwa korespondencja z czytelnikami.⁶⁴ Listy bywają opatrywane uwagami redakcji, m.in. podkreślającymi niezwykłość relacji czytelniczki, objaśniającymi symbole czy uzupełniającymi relację o dodatkowe informacje.⁶⁵

Bohater niecodziennej codzienności

Ten sposób prezentowania „zwykłych” ludzi zauważyć można przede wszystkim w miesięczniku „Wróżka”, który od dawna, praktycznie od początku istnienia kreuje styl życia i wzory osobowe oparte przede wszystkim na „zwykłych” ludziach: najczęściej są to osoby dojrzałe (35+), chociaż zdarzają się też młodsze, częściej kobiety i małżeństwa (pary) niż sami mężczyźni. Są to zazwyczaj ludzie odważni, o otwartych umysłach, niebojący się kultywować nieszablonowe hobbies, podejmować oryginalne działania na rzecz środowiska naturalnego czy wreszcie radykalnie zmieniać swoje życie. Właśnie takie osoby przedstawiane są najczęściej jako wzory do naśladowania. Ich życie ukazywane jest jako ciąg zdarzeń prowadzących do radykalnej, niezwykłej przemiany, by odtąd toczyło się w harmonii ciała, duszy i umysłu z przyrodą i całym kosmosem. „Zwykli” ludzie zaczynają odważnie, często na przekór zdrowemu rozsądkowi, realizować swoje marzenia i czynią z tego sposób na życie. Jak sześćdziesięciosiedmioletnia amerykańska gospodyni domowa Emma Gatewood, która „po 33 latach spędzonych z mężem tyranem i odchowaniu jedenaściorga dzieci, wreszcie zdecydowała jak być szczęśliwą. Przeszła Szlak Appalachów – jeden z najdłuższych pieszych szlaków

⁵⁶ *Nieznany Świat* 2024, nr 1, s. 22

⁵⁷ J. Demel, Nie tylko zwierzęta mówią, *Nieznany Świat* 2024, nr 4, s. 22-23.

⁵⁸ Tamże

⁵⁹ Dziewiąte wrota w filmie i rzeczywistości, *Nieznany Świat* 2024, nr 1, s. 23.

⁶⁰ K. M. Fedyszyn, Czy wydarzenia są zapisane w eterze?, *Nieznany Świat* 2024, nr 8, s. 28-29.

⁶¹ Spotkanie z UFO i niezwykła wizja, *Nieznany Świat* 2024, nr 3, s. 30; Transformujące się UFO nad Częstochową?, *Nieznany Świat* 2024, nr 5, s. 20.

⁶² Czytanie w ludzkich żywotach, *Nieznany Świat* 2024, nr 5, s. 20.

⁶³ Niewidzialny towarzysz, *Nieznany Świat* 2024, nr 1, s. 22.

⁶⁴ Np. A. Biała, Sny realistyczne, *Nieznany Świat* 2024, nr 1, s. 22-23.

⁶⁵ A. Goździk, Nieznany szlak cz. II, *Nieznany Świat* 2024, nr 7, s. 30-31.

na świecie”.⁶⁶ Wśród niezwykłych „zwyčajnych” opisanych we „Wróżce” w rubryce „Pozytywnie zakręcenii” są też: kobieta, która postanowiła zostać kapłanką wicca,⁶⁷ niepełnosprawni artyści malujący ustami lub nogami i zdobywający uznanie dla swoich dzieł⁶⁸ czy tancerka rozmawiająca ze zwierzętami.⁶⁹ W tym ujęciu nawet tak prozaiczna czynność jak szycie nabiera magicznych właściwości.⁷⁰ Zwyczajność jest do tego stopnia niezwykła, że nawet prezentowani w miesięczniku sławni ludzie (nie celebryci, ale ludzie znani ze swoich dokonań) często prezentowani są od tej bardziej zwyczajnej strony ich życia. Jak np. Renée Zellweger (w artykule o niej podkreślano m.in. jej nieudane związki i skłonność do tycia);⁷¹ Angelina Jolie (artykuł poświęcono jej problemom związanym z patchworkowym macierzyństwem oraz trudnemu dzieciństwu i młodości)⁷² czy księżna Kate, żona następcy brytyjskiego tronu. W badanej próbie pojawiła się aż dwukrotnie: raz opisano jej suknie i podkreślono odpowiedzialne, ekologiczne podejście do mody,⁷³ a drugi raz opowiedziano o jej walce z chorobą nowotworową.⁷⁴ Oprócz tekstów magiczną zwyczajnością przemawiają do odbiorców obrazy. Zdjęcia przedstawiają prawdziwych ludzi, takich, z jakimi czytelnik bez problemu może się identyfikować. Nawet jeśli są to osoby znane, ingerencje w ich wizerunek są niezauważalne.

Uzupełnieniem tej gloryfikacji magicznej zwyczajności są teksty o mistycznym wymiarze obcowania z przyrodą. Przede wszystkim są to felietony Doroty Sumińskiej, ale także okazjonalnie pojawiające się artykuły o niezwykłym świecie zwykłych zwierząt, np. psów zaprzęgowych ratujących ludzkie życie na Alasce⁷⁵ czy cykad.⁷⁶

Podsumowanie

„Zwykły” człowiek pełni w czasopiśmie z kręgu New Age wiele ról, a zwykłość jest na łamach tych czasopism bardzo ważna. Codziennosc i zwyczajność jest tutaj przedstawiona jako fascynująca przygoda, bo każdego dnia może nas spotkać coś niesamowitego, „nie z tego świata”. Jednak nawet jeśli nie spotkamy na swojej drodze ducha, ani UFO, to i tak nasze codzienne życie może być pełne pasji, twórcze i piękne, o ile jesteśmy na tyle odważni, by spełniać marzenia, tak jak ludzie przedstawieni w materiałach prasowych. W tego typu prasie magiczna codzienność to życie we własnym rytmie, zgodnie ze swoją naturą i przekonaniem, bez pośpiechu i pogoni za sukcesem, za to w serdecznym kontakcie z innymi ludźmi. Ludzie znani, „gwiazdy”, mają też zwykłe, podobne do naszego życie. Najważniejsze jest jednak to, że badane tytuły nie traktują czytelnika jako biernego odbiorcy treści, którego trzeba wyłącznie instruować, nauczać na przykładach znanych osób, radzić mu i pomagać. „Zwykli” ludzie także mogą być wzorami do naśladowania, a ich ścieżki życiowe i zajęcia fascynujące i godne opisu. Mogą też być współtwórcami

⁶⁶ K. Grocholska, Babcia potrafi, *Wróżka* 2024, nr 3, s. 32-35.

⁶⁷ Z. Zborowski, Kapłanka Wicca, *Wróżka* 2024, nr 7, s. 14-17.

⁶⁸ Z. Zborowski, Dwudziestu czterech wspaniałych, *Wróżka* 2024, nr1, s. 42-44.

⁶⁹ Z. Zborowski, O czym szepcze słoń, *Wróżka* 2024, nr 8, s. 14-17.

⁷⁰ M. Czuba, Z radości szycia, *Wróżka* 2024, nr 5, s. 14-16.

⁷¹ M. Bitner, Kobieta po przejściach, *Wróżka* 2024, nr 5, s. 38-41.

⁷² M. Bitner, Żyję dla dzieci, *Wróżka* 2024, nr 1, s. 38-41.

⁷³ K. Kozłowska, Jak Kate, *Wróżka* 2024, nr 3, s. 40-41.

⁷⁴ M. Bitner, Co się przydarzyło Kate, *Wróżka* 2024, nr 6, s. 36-39.

⁷⁵ E. Dereń, Psy na ratunek, *Wróżka* 2024, nr 2, s. 62-64.

⁷⁶ K. Duszczyk, Wzór na inwazję, *Wróżka* 2024, nr 5, s. 60-61.

prasy jako korespondenci opisujący swoje przeżycia czy znawcy udzielający rad innym.

Streszczenie

W artykule omówiono sposoby pokazywania zwykłych ludzi w polskiej prasie z kręgu New Age. Codzienne życie i zwyczajni, nieznanymi szerszej publiczności ludzie zawsze interesowali media, przede wszystkim jako adresaci publikowanych treści, ale także jako inspiracja czy osoby, którym trzeba pomóc, poradzić, interweniować w ich sprawie itp. W prasie z kręgu New Age zwykli ludzie także pełnią ważną rolę. Analiza pięciu tytułów pozwoliła wyróżnić 4 role, które zwyczajni ludzie w nich wypełniają: osoby potrzebujące porady i pomocy, eksperci, narratorzy i bohaterowie literaccy oraz bohaterowie niecodziennej codzienności. Każda z tych ról została omówiona w artykule. Podkreślono też, że zwykli ludzie często są nie tylko biernymi adresatami, ale także w pewnej mierze współtworzą treść czasopism, a codzienne życie ukazywane w tej prasie bywa niezwykle interesujące i czasem wręcz magiczne.

Słowa kluczowe: zwykły człowiek, prasa New Age, prasa ezoteryczna

THE EXTRAORDINARY LIVES OF ORDINARY PEOPLE. "THE ORDINARY MAN" AND "THE ORDINARY LIFE" IN THE NEW AGE PRESS

Abstract

This article discusses the ways common people are depicted in Polish New Age magazines. Everyday life and common people unknown to a wider public have always been of interest to the media, mainly as the target for the published content, but also as a source of inspiration or persons in need of help, advice, intercession, etc. Common people also play a major role in New Age magazines. An analysis of five titles led to the distinction of 4 roles common people play in them: persons in need of help and advice, experts, literature narrators and characters or those involved in unusual dailiness. Each of these roles is discussed in the article. It also emphasizes the fact that common people often are more than just a passive target; they also contribute to the content of those magazines to a certain degree and everyday life shown in them is sometimes very interesting and even magical.

Keywords: an ordinary man, New Age magazines, esoteric press

Bibliografia:

- Dąbrowska-Cendrowska O., Ludzkie historie dobrze się sprzedają, *Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy*. 2015, t. 7.
- Dąbrowska-Cendrowska O., Obraz zwykłego człowieka w magazynach true story, *Zeszyty Naukowe KUL*. 2016, nr 3.
- Drzewiecki P., Co to znaczy personalizm, <https://mediastudies.pl/co-to-znaczy-personalizm>, [dostęp: 25.09.2024.]
- Godzic W., *Telewizja i jej gatunki po „Wielkim Bracie”*, „Universitas”. Kraków 2004.
- Kim R., Prawdziwe historie zmyślone, <https://www.wprost.pl/tygodnik/203325/prawdziwe-historie-zmyslone.html>, [dostęp: 13.10.2024.]
- Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Państwowy Instytut Wydawniczy. Warszawa 1985.

Perczak J.E., Prasa ezoteryczna. Nieostrzegane bogactwo. Próba charakterystyki na przykładzie miesięcznika "Wróżka", (w:) M. Gajlewicz, K. Gajlewicz-Korab (red.): *Dziennikarstwo a public relations*, Difin. Warszawa 2015.

Perczak J.E., Prawdziwa historia z duchem w tle. Prasa true stories z kręgu New Age na rynku polskim, (w:) O. Dąbrowska-Cendrowska, A. Lubczyńska (red.): *Czasopiśmiennictwo. Przeszłość i teraźniejszość*, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego. Kielce 2020.

<https://www.polskieradio.pl/357,teatr-polskiego-radia/7137,matysiakowe> [dostęp: 16.10.2024.]

Słownik Języka Polskiego PWN, M. Szymczak (red.), t. 3, Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 1998.

<https://www.empik.com/lekarz-ludowy,p1235634176,prasa-p>, [dostęp: 05.10.2024].

Wojna domowa, serial, reż. Jerzy Gruza 1965-1967.

<http://www.rynekprasowy.pl/czasopisma-z-zycia-czytelnikow/>

<https://sjp.pwn.pl/slowniki/ekspert.html>, [dostęp: 04.10.2024.]

„Historie Niesamowite” 2024, nr 1-4.

„Lekarz Ludowy” 2024, nr 1-9.

„Nieznany Świat” 2024, nr 1-9.

„O czym Lekarze Ci Nie Powiedzą” 2024, nr 1-9.

„Wróżka” 2024, nr 1-9.

Justyna DRÓZD

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu

Wydział Studiów Społecznych w Poznaniu

ORCID: 0009-0006-6382-1916

KOMUNIKACJA INTERPERSONALNA OPARTA NA EMPATII ŹRÓDŁEM DOBREGO PRZYWÓDCY W MIEJSCU PRACY

*Jeśli istnieje sekret sukcesu,
to jest to umiejętność przyjmowania cudzego punktu widzenia
i patrzenia z tej perspektywy z równą łatwością, jak z własnej.
Henry Ford*

Odpowiednia komunikacja interpersonalna niewątpliwie jest nieodłącznym elementem codziennej egzystencji każdego człowieka. Pomimo, iż od najmłodszych lat uczymy się adekwatnego wypowiedziania, nie każdy potrafi należycie ją stosować. Wyrażenie swojego punktu widzenia, myśli, uczuć, przekonań czy doświadczenia niekiedy staje się wyzwaniem nawet dla doświadczonych życiowo osób. Z tego względu stosownej komunikacji uczymy się przez całe życie, często poprzez doświadczane życiowe błędy. Niezamierzenie potencjalnie łatwa rozmowa, może przerodzić się w nieoczekiwany konflikt. Każdy z nas posiada indywidualne poglądy, charaktery czy cechy osobowości, które w znacznej mierze mają wpływ na to w jaki sposób reagujemy, a także wypowiadamy się. Dlatego tak istotna w codziennej egzystencji jest umiejętność spojrzenia na świat oczami innych. Przed najcięższym wyzwaniem stają liderzy, kierownicy, przywódcy. Osoby, które zarządzają zasobami ludzkimi, ale i sami odpowiadają przed jednostkami nadrzędnymi w organizacji. Osoby, które pragną współpracy z kompetentnymi, lojalnymi i zaangażowanymi jednostkami, których efekty pracy przekładają się na sukces zespołu, a także całej firmy. Zarówno kiedy pracują w pojedynkę, jak i współpracując w grupie. Co ma zrobić pracownik średniego szczebla, aby w jego ocenie zespół był jednolity, a efekty zadawała zarząd? Hipotetycznie to proste – wystarczy odpowiednio zmotywować i zaangażować pracowników. Wobec powyższego jak tego dokonać skoro nie posiadamy stereotypowo uważanego za najważniejszy motywator - funduszu związanego z gratyfikacją finansową? Niniejsze opracowanie ukaże istotną rolę empatii, będącej źródłem dobrego przywódcy w miejscu pracy. Lidera, za którym podążają inni, dzięki czemu organizacja może działać niczym odpowiednio skonstruowany szwajcarski zegarek. Kierownika, który niczym cement łączy jednostki w jedną swoistą całość, będącą podstawą odnoszonego sukcesu.

Komunikacja interpersonalna oparta na empatii

Komunikacja interpersonalna jest procesem współtworzonym przez nadawcę i odbiorcę. Polega na odpowiednim przekazywaniu oraz odbieraniu informacji pomiędzy minimum dwiema jednostkami, a także grupami osób. Wywołuje zarówno określone skutki, a także sprzężenia zwrotne, które odnoszą się do procesu przekazania informacji i reakcji jakie nadawca otrzymuje od odbiorcy w odpowiedzi na przekazywane komunikaty, a także wykazywane zachowanie, co może wpłynąć na dalszy przebieg rozmowy. Jest to istotny element skutecznej komunikacji, ponieważ umożliwia nadawcy dostosowywanie swojego przekazu w zależności od reakcji i zrozumienia treści przekazywanych informacji przez odbiorcę. Komunikacja interpersonalna polega również na zamianie ról nadawcy z odbiorcą w celu

odpowiedniego zrozumienia przekazywanego komunikatu. Prowadzą oni dialog, co jest istotne, ponieważ pozwala na wyrażanie własnych myśli, uczuć, czy poglądów w taki sposób, aby początkowo przekazana informacja została jak najlepiej odebrana.¹ Niewątpliwie pomaga w tym wysoce rozwinięty poziom empatii pozwalający na utożsamienie się z punktem widzenia drugiej osoby. Współodczuwanie stanów emocjonalnych pracowników pomaga zarówno zrozumieć ich motywację, a także przybliżyć sposób ich działania. W biznesie zrozumienie powyższych perspektyw pozwala nie tylko na dostosowanie komunikatu do potrzeb jednostki, ale również na rozwinięcie umiejętności empatycznego słuchania. Na stanowisku kierowniczym nie sztuką jest wypowiedzenie komunikatu do podwładnych, a umiejętnością odpowiedniego wsłuchania się w to, co oni do nas mówią. Przywódca potrafiący skierować uwagę na potrzeby pracownika, z pominięciem własnych uczuć i pragnień, bez oceniania i podawania gotowych rozwiązań niewątpliwie uważany jest za empatycznego przywódcę.² Komunikacja oparta na empatii polega na efektywnym dążeniu do osiągnięcia wspólnych celów tak, aby utrzymać dobre relacje społeczne. Pomaga poznać swoich pracowników na tyle, aby umiejętnie przekazywać im polecenia oraz zarządzać ich pracą w sposób pozwalający na rozwijanie potencjału pracownika. Zmierza się z wyzwaniami, przed którymi staje cały zespół, bez krytyki i oceniania pod perspektywą własnych doświadczeń. Rozwiązuje konflikty w sposób życzliwy tak, aby życie innych stało się lżejsze. Pozwala być rozsądnym rozmówcą, cierpliwie słuchać, a także służyć innym własnym doświadczeniem oraz wsparciem. Ma na celu odnalezienie równowagi pomiędzy postawionymi priorytetami, a określonymi wymaganiami.³

Przywódca w miejscu pracy

Przywódca, lider, kierownik – pokrewne sformułowania, używane zamiennie zarówno w strukturach firm, jak i w niniejszym opracowaniu. Mianem przywódcy należy określić jednostkę będącą „członkiem grupy społecznej, który dzięki specyficznym cechom osobowości lub zajmowanemu stanowisku narzuca innym swoje przekonania, kieruje działalnością grupy i zespala ją”.⁴ Odpowiednie predyspozycje kierownika są podstawą całego zespołu. Jednakże, bycie przywódcą nie jest równoznaczne z dobrym kierowaniem zespołu.

Bogdan M. Szulc określił przywództwo, jako „niewymuszone podporządkowanie, bez dominacji organizacyjnego posłuszeństwa, tak charakterystycznego dla mocno zhierarchizowanej władzy”.⁵ Z tego względu w procesie kierowania zespołem istotne jest odpowiednie zarządzanie zasobami ludzkimi. Zarządzanie rozumieć można jako szereg czynności kierowniczych i administracyjnych, polegających „na wydawaniu poleceń i podejmowaniu decyzji związanych z działalnością jednostki (jednostek) organizacyjnej zakładu pracy, przedsiębiorstwa, firmy, spółki. Jest to sposób kierowania pracownikami określonego zakładu pracy, jak również tworzenia właściwych warunków pracy,

¹ B. Dobek-Ostrowska, *Podstawy komunikowania społecznego*, Wydawnictwo Astrum. Wrocław 2007, s. 11-22.

² G. Lindemann, V. Heim, *Komunikacja konstruktywna w biznesie*, Miejsce Ludzi. Poznań, 2021, s.34-40.

³ J. Baum, R. Kolts, *Komunikacja w miejscu pracy oparta na współczuciu. Charaktery, wydanie specjalne*. Sierpień 2023 (319), s. 32-39.

⁴ B. Kaczorowski (red.): *Leksykon PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2004, s.893.

⁵ B.M. Szulc, *Przywództwo w dowodzeniu wojskami lądowymi RP. Cz. 1. Koncepcja*, Wydawnictwo AON. Warszawa, 2001, s.16.

placy i satysfakcji pracujących”.⁶ Narzucanie podwładnym własnych przekonań, nie buduje pozytywnej atmosfery czy współpracy, jednakże odpowiednie zjednanie sobie współpracowników pozwala na efektywniejsze wyniki całego zespołu. Wymaga to od przywódcy nie tylko zaangażowania pracowników do wykonywania należycie powierzonych obowiązków, ale i ciągłej pracy nad sobą. Niekiedy jednostki posiadają wrodzone predyspozycje do kierowania strukturami organizacyjnymi, jednakże to praktyka czyni mistrza. Z tego względu jedynie ona, podjęta na obejmowanym stanowisku kierowniczym, może wyuczyć w liderze odpowiednich kompetencji przywódczych. Możemy do nich zaliczyć:

- Umiejętność formułowania inspirującej wizji przyszłości, która motywuje i kieruje zespołem do osiągnięcia wysokich standardów i efektywności;
- Zdolność do klarownego przekazywania informacji, słuchania zespołu i budowania otwartej komunikacji;
- Umiejętność opracowywania efektywnych strategii osiągnięcia celów;
- Umiejętność rozpoznawania i rozwiązywania konfliktów w zespole;
- Zdolność do identyfikowania silnych stron członków zespołu i efektywnego wykorzystywania ich potencjału;
- Zdolność do wprowadzania innowacji i zmian w organizacji;
- Zdolność do podejmowania szybkich i trafnych decyzji, nawet w sytuacjach niepewności;
- Zrozumienie i szacunek dla uczuć, potrzeb i perspektyw innych osób;
- Umiejętność dostosowywania podejścia do różnych osób w zależności od ich indywidualnych sytuacji;
- Rzetelność, wiarygodność i lojalność, które są kluczowe dla budowania zaufania w zespole;
- Współdziałanie z zespołem.

Istotne jest jednak, aby kierownik nabywający wprawy nie zatracił się w powierzonej mu władzy. Aby stał się szanowanym autorytetem dla zespołu, chodzącym przykładem, stojącym na straży swoich wartości, a także tych uznawanych przez firmę, respektując ich poszanowanie.⁷

Cechy dobrego przywódcy

Dobry lider musi odnaleźć wyważenie między oczekiwaniami, a rzeczywistością. W czym skutecznie pomoże mu empatia, otwartość i życzliwość, ale i asertywność, odpowiedzialność oraz stabilność w podążaniu do wyznaczonego celu. Odpowiednie komunikowanie się ze swoimi podwładnymi jest podstawą w wyrażaniu pożądanых u kierownika cech. W tym celu musi on posiadać umiejętność uważnego słuchania swoich pracowników, ale i przełożonych. Powinien otwarcie rozmawiać z każdą z tych stron, przedstawiając różne perspektywy użyteczne do pozytywnego osiągnięcia zamierzonego celu. Niekiedy to szeregowy pracownik, dzieląc się swoim doświadczeniem, może przedstawić innowacyjny pomysł, który przypuszczalnie okaże się przełomowy dla działalności. Z tego względu tak istotna jest umiejętność spojrzenia na świat oczami innych. Pozwala

⁶ K.M. Czarniecki, *Psychologia zawodowej pracy człowieka*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu w Sosnowcu. Sosnowiec, 2006, s. 113.

⁷ T. Maciejewski, D. Kurek, Dylematy kształcenia i doskonalenia oficerów w zakresie kompetencji przywódczych (w:) A. Karpińska, M. Zińczuk, K.Kowalczyk (red.): *Nauczyciel we współczesnej rzeczywistości edukacyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. Białystok, 2021, s. 209-222.

ona na dostrzeżenie, że pozornie błahe rzeczy mogą wspomóc wydajność firmy. Niekiedy trzeba do tego wprowadzenia zmian w organizacji, jednak chwilami wystarczy docenienie pracownika. Nie tylko poprzez gratyfikacje finansowe, ale i poprzez szczere uznanie, udzielenie słownych pochwał w stosunku do odpowiednio wykonanej pracy. Jednakże, jest przy tym sprawiedliwy w stosunku do ponoszenia konsekwencji za popełnione błędy. Dobry kierownik potrafi indywidualnie podejść do każdej ze spraw, uwzględniając przy tym zawsze zasób ludzki. Każdy ma prawo reagować odmiennie na czynniki stresogenne, jednak w tym rola kierownika, aby nawet w sytuacjach trudnych, potrafił poprzeć pracownika i mobilizować go w kryzysie. Istotne jest również, aby potrafił zauważyć nieoszlifowany potencjał pracowników, pomagając w ich rozwoju. Odpowiedzialny lider posiada świadomość, że odpowiednio koordynowana praca zespołu, polega nie tylko na wydawaniu poleceń, ale i na współdziałaniu w składzie zespołu. Rozumie i nie obawia się stwierdzenia, że wkład pracowników w uzyskiwane wyniki, stanowi ich wspólny sukces.⁸ Życzliwy przywódca wprowadza przyjazną i swobodną atmosferę, zachęcając do wzajemnej troski, a także pomocy. Mając na celu rozładowanie napięć związanych z dużą ilością pracy, a także dzielenie się nią tak, aby nikt nie był przeciążony. Bezkonfliktowo rozmawia o ewentualnych trudnościach, starając się wesprzeć pracowników, poszukując wspólnie odpowiednich rozwiązań.⁹ Jest wrażliwy na przeszkody, nie unikając lub ignorując ich. Potrafi posługiwać się konstruktywną krytyką w taki sposób, aby podwładni wykorzystywali odbierane informacje do poprawy własnych wyników.¹⁰ Dobry przywódca potrafi prowadzić innych, kiedy umie kierować samym sobą, dlatego jest świadom swoich mocnych i słabych stron. Pracuje nad nimi podnosząc swoje kompetencje i kwalifikacje poprzez szkolenia, kursy czy studia. Jest mądry, dzięki czemu potrafi dostrzec rzeczy takimi jakimi są, spoglądając obiektywnie na zaistniałe sytuacje, posiadając przy tym odpowiednie wyczucie tego, co słuszne. Pokornie podchodzi do obejmowanego stanowiska, szanując godność podrzędnych mu pracowników. Nie stawia przed nimi murów, nie traktuje z góry, tylko umiejętnie wczuwa się w ich rolę. Posiada wewnętrzny spokój, dzięki czemu nie wywiera na podwładnych ciągłej presji czasu, ani nie zasypuje ich nadmiarem obowiązków. Taki przywódca posiada większy wpływ na zatrudnione jednostki, niżeli ten, który wprowadza zamęt, przez który inni wolą go unikać. Podejmuje precyzyjne decyzje w odpowiednim czasie, nie zwalając odpowiedzialności na innych. Nie boi się popełniać błędów, ale i potrafi się do nich przyznać, a także je poprawić. A kiedy takowa konieczność, nie obawia się poprosić o pomoc. Nie wyszukuje błędów współpracowników, tylko wzmacnia ich odwagę, rozwijając ich kreatywność. Wie, że wszyscy mamy jeden cel i gramy do jednej bramki, a tylko dzięki współpracy możemy podawać sobie piłkę.¹¹

Empatia w miejscu pracy

Najnowsze badania przeprowadzone przez State of Workplace Empathy dowodzą, że wśród respondentów aż 96% ankietowanych uznało empatia za kluczową cechę kultury organizacyjnej. Przy czym 92% pracowników zdecydowanie

⁸ T. Maciejewski, D. Kurek, Dylematy kształcenia..., dz. cyt., s.209-222.

⁹ W. Serkowska, Przywództwo pełne współczucia, *Charaktery*. 2022, nr 6/2022, s. 14-19.

¹⁰ J. Baum, R. Kolts, Komunikacja w miejscu..., dz. cyt., s. 32-39.

¹¹ o. A. Grün, „Ludzi prowadzić, życie budować” – o roli przywództwa w kierowaniu ludźmi (w:) J. Michalski, M. Wolińska (red.): *Człowiek Duchowość Ekonomia Tom II*, Dyfin. Warszawa, 2020, s.14-24.

odnosi poczucie, że empatia wciąż pozostaje niedoceniana. Wywołuje to brak współpracy w zespole, podwyższony poziom stresu i niepokoju, obniżone morale pracowników oraz dyskomfort psychiczny przekładający się na spadek produktywności oraz rotacji pracowników. Z tego względu coraz więcej firm stawia na poszukiwanie empatycznego przywódcy, który odpowiednio zarządzi zasobami ludzkimi. Niedawno przeprowadzone badania na grupie 150 dyrektorów generalnych wykazały, że ponad 80% badanych uznało empatię za podstawę sukcesu. Z tego względu firmy coraz chętniej wysyłają swoich kierowników na warsztaty pozwalające rozwijać ich poziom empatii. Empatyczny lider odnosi większy sukces, ponieważ zna swoich pracowników, którzy podchodzą do niego z szacunkiem, ufają mu, a także odwdzięczają się również empatycznym podejściem. Już w 2016 roku przez firmę Google zostało zaaranżowane badanie: Project Aristotle. Miało ono na celu wyłapanie zależności co sprawia, że niektóre zespoły radzą sobie lepiej od innych. Grupy, które radziły sobie najlepiej wykazywały wspólne zachowania, które mocno opierają się na empatii. Według badanych istotną rolę odegrała równość, polegająca na możliwości nie tylko uczestnictwa w rozmowie, ale również na możliwości wyrażania swoich opinii, co pozwalało na utożsamianie się z punktem widzenia każdej ze współpracujących razem jednostek.

Drugim przytoczonym przez badanych aspektem była umiejętność wyczuwania stanów emocjonalnych kolegów, dzięki czemu w trudnych chwilach mogli się nawzajem wspierać oraz okazywać sobie troskę.¹² Dzięki przytoczonym badaniom, jak na dłoni można zauważyć istotną rolę empatii w miejscu pracy. Wśród liderów pozwala ona na podbudowanie poczucia wiary w indywidualny sukces podległej jednostki, skuteczne usuwanie barier stanowiących utrudnienie produktywności pracowników, a także wspieranie poczucia przynależności do wszystkich członków zespołu, co zespala silniejsze relacje społeczne. Jednakże, nie można w tym wszystkim zapomnieć o roli samego prezesa danej organizacji. Nie wystarczy jedynie zatrudnić empatycznego przywódcy, który pokieruje zasobami ludzkimi, aby mieć zadawalające wyniki pracy. Przykład zawsze idzie z samej góry. Z tego względu nawet sam prezes powinien wykazywać empatyczne podejście do swoich podwładnych. Być z nimi równy, tworząc wspólny front. Empatyczny lider nie może stać się tarczą oddzielającą zarząd i wygórowane oczekiwania od podrzędnych pracowników. Ciągłe dokładanie obowiązków, częste zmiany oczekiwań, niestabilność w podejmowaniu decyzji oraz podważanie decyzyjności lidera sprawi, że i on zniknie. Dlatego ważne jest zrozumienie, że wszyscy w firmie jesteśmy ważni, każdy dokłada swoją cegiełkę do wspólnego wyniku. Nie oczekując cudów, nie wyszukując błędów szukając jedynie korzyści. Posiadanie z tyłu głowy przekonania, że na dane stanowisko stoi kolejka chętnych, jest błędne i krótkowzroczne. Mając mocny, zgrany zespół ekspertów w swoim fachu, można przenosić góry. Trzeba tylko uświadomić sobie, że tak niedoceniana rola empatii nie jest słabością, a wiarą w lepsze jutro. A pracownicy, aby byli wydajniejsi i zaangażowani muszą posiadać poczucie, że są istotną częścią działalności.

Zadowolony pracownik, to dobry pracownik

Niewątpliwie współpraca w miejscu pracy jest znacznie cenniejsza, niżeli skupianie się przez pracowników na osobistych celach i ambicjach, w konsekwencji

¹² V. Schäfer, Examples of Empathy in the Workplace (And How To Foster It), <https://www.zavvy.io/pl/blog/przyk%C5%82ady-empatii-w-miejscu-pracy#costrong-oznacza-empatia-w-miejscustrong-pracy> (pobrano 15.01.2024 r.).

których współpracowników postrzega się jako rywali. Już w 2006 roku Kazimierz M. Czarniecki w swojej publikacji zwrócił uwagę na fakt, że rozmowy między podwładnymi, a pracodawcami, które odbywają się okazjonalnie, bądź pod napięciem wywierają negatywny odbiór w grupie. Dochodzi wówczas do niepewności zatrudnienia, co w konsekwencji demotywuje pracowników. Wpływa to na ich ogólne niezadowolenie z sytuacji życiowych oraz zawodowych. Czują się zniewoleni, przez co nie stawiają sobie nowych celów. Skłania to do narzekania, a także chęci poprawy aktualnie posiadanego stanu rzeczy, poprzez zmianę miejsca zatrudnienia, bądź zmniejszenie zaangażowania w wykonywane obowiązki.¹³ Komunikacja interpersonalna oparta na empatii pomaga nie tylko poznać swoich pracowników, ale i odpowiednio wyrazić co czujemy, a także wczuć się w sytuację drugiej strony, dzięki czemu dajemy jednostkom poczucie bezpieczeństwa w miejscu zatrudnienia. Pracownicy dzięki temu, chętniej przyznają się do popełnionych błędów, które łatwiej zniwelować i poprawić. W konsekwencji czego nie doprowadzać do nich ponownie¹⁴. Zadowolony pracownik to dobry pracownik, co wykazuje w swoim artykule Wiesława Serkowska przytaczając, że „zadowoleni pracownicy:

- są o 43% bardziej produktywni (Hay Group);
- są o 86% bardziej kreatywni (UC Berkley);
- korzystają ze zwolnień chorobowych o 36% mniej (Gallup);
- generują od 26% do 61% mniejszą rotację (Gallup)”.¹⁵

Z tego względu ważne jest odpowiednie podejście liderów do swoich pracowników. Szanowany, kreatywny pracownik, dąży do realizacji swoich pomysłów, które rozwijają firmę. Stawianie na człowieka, nie tylko na zyski generuje wzajemne korzyści. Zadowolony pracownik popierany przez empatycznego przywódcę jest lojalnym, zaangażowanym pracownikiem, przekładając to w rezultacie na dobry wizerunek firmy oraz jego wyniki w pracy. Budowanie udanych relacji interpersonalnych z podwładnymi wymaga ciągłej pracy. Tym bardziej, że współpracownicy firmy, nie są w żaden sposób ze sobą powiązani historią rodzinną, czy osobistą, poza przynależnością do jednej organizacji, co na każdym etapie życia można zmienić.

Zachowanie jednostek w miejscu zatrudnienia w dużej mierze zależy od tego, w jaki sposób są traktowani przez osoby zarządzające w firmie. Dlatego istotne jest, aby ludzie czuli się w pracy zarówno swobodnie, jak i bezpiecznie. Pracownicy potrzebują poczucia, że przełożony im ufa. Aby polegał na ich uczciwości, szczerości czy niezawodności. Oczekują ustalenia precyzyjnych standardów, dzięki czemu wiedzą jakim wyzwaniom sprostać. Pragną zostać ekspertami, odnosić sukcesy w dziedzinie wykonywanych obowiązków. Łakną pochwał i uznania za ich wkład w sukces firmy. Dążą do samorozwoju i pełnej akceptacji.¹⁶ Niewiele trzeba, żeby to mogło się spełnić, ponieważ podwładni od swoich przełożonych oczekują zaledwie zrozumienia, docenienia, poczucia przynależności i szacunku. Z tego względu jedynie empatyczny przywódca, jest w stanie stworzyć solidny zespół, będący podstawą całej organizacji. To on wzbudza zaufanie wśród pracowników, którzy

¹³ K.M. Czarniecki, *Psychologia zawodowej...*, dz. cyt., s. 130.

¹⁴ J. Baum, R. Kolts, *Komunikacja w miejscu...*, dz. cyt., s. 32-39.

¹⁵ W. Serkowska, *Odpowiedzialne przywództwo, zwinne zespoły, innowacyjne organizacje, Charaktery, wydanie specjalne*. Sierpień 2023 (319), s. 20.

¹⁶ T.R. Bacon, *Budowanie relacji w firmie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne. Gdańsk, 2015, s. 13-49.

czują się dobrze pokierowani. Władca, wzbudza lęk. Co w ostateczności przekłada się nie tylko na nieodpowiednią komunikację czy konflikty, ale i na negatywne wyniki w pracy.

Streszczenie

Artykuł ukazuje istotną rolę empatii w komunikacji interpersonalnej, która jest źródłem dobrego przywódcy w miejscu pracy. Zwraca szczególną uwagę na pożądane cechy lidera, będącego oparciem dla całego zespołu. Przytacza przeprowadzone badania potwierdzające założoną przez autorkę tezę. Ukazuje potrzeby pracowników, a także wskazuje istotną rolę zwierzchnika w firmie. Autorka w swoim artykule zespała posiadaną wiedzę teoretyczną z wieloletnim doświadczeniem zawodowym.

Słowa kluczowe: komunikacja interpersonalna, empatia, pracownik, przywódca, sukces

INTERPERSONAL COMMUNICATION BASED ON EMPATHY AS THE SOURCE OF GOOD LEADERSHIP IN THE WORKPLACE

Summary

The article shows the importance of empathy in interpersonal communication, which is the key feature of character of a good leader in the workplace. It focuses mainly on the desired characteristics of a leader who provides support for the entire team. It cites research conducted to confirm the author's thesis. Besides, it shows the needs of the employees and also indicates the important role of the executive in the company. In the article, the author combines her theoretical knowledge with many years of professional experience.

Keywords: interpersonal communication, empathy, employee, leader, success

Bibliografia:

- Bacon T.R., *Budowanie relacji w firmie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne. Gdańsk, 2015.
- Baum J., Kolts R., Komunikacja w miejscu pracy oparta na współczuciu. *Charaktery, wydanie specjalne*. Sierpień 2023 (319).
- Czarnecki K.M., *Psychologia zawodowej pracy człowieka*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu w Sosnowcu. Sosnowiec, 2006.
- Dobek-Ostrowska B., *Podstawy komunikowania społecznego*, Wydawnictwo Astrum. Wrocław 2007.
- Grün o.A., „Ludzi prowadzić, życie budować” – o roli przywództwa w kierowaniu ludźmi (w:) Michalski J., Wolińska M. (red.): *Człowiek Duchowość Ekonomia Tom II*, Dyfin. Warszawa, 2020.
- Kaczorowski B. (red.): *Leksykon PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa, 2004.
- Lindemann G., Heim V., *Komunikacja konstruktywna w biznesie*, Miejsce Ludzi. Poznań, 2021.
- Maciejewski T., Kurek D., Dylematy kształcenia i doskonalenia oficerów w zakresie kompetencji przywódczych (w:) Karpińska A., Zińczuk M., Kowalczyk K. (red.): *Nauczyciel we współczesnej rzeczywistości edukacyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. Białystok, 2021.

- Schäfer V., Examples of Empathy in the Workplace (And How To Foster It), <https://www.zavvy.io/pl/blog/przyk%C5%82ady-empatii-w-miejscu-pracy#costrong-oznacza-empatia-w-miejscustrong-pracy> (pobrano 15.01.2024 r.).
- Serkowska W., Odpowiedzialne przywództwo, zwinne zespoły, innowacyjne organizacje, *Charaktery, wydanie specjalne*. Sierpień 2023 (319).
- Serkowska W., Przywództwo pełne współczucia, *Charaktery*. 2022, nr 6/2022.
- Szulc B.M., Przywództwo w dowodzeniu wojskami lądowymi RP. Cz. 1. Koncepcja, Wydawnictwo AON. Warszawa, 2001.

Aleksandra URBANIAK

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu
Wydział Studiów Społecznych w Poznaniu

WPLYW ZABURZEŃ ODŻYWIANIA NA SAMOAKCEPTACJĘ U KOBIET

Wstęp

W XXI wieku zaburzenia odżywiania stały się jednym z kluczowych problemów zdrowotnych w krajach wysoko rozwiniętych. Zjawisko ściśle powiązane jest ze zmianami społecznymi, technologicznymi i kulturowymi, które tworzą i napędzają presję na zachowanie „idealnej” sylwetki, szczególnie wśród młodych kobiet. Zaburzenia odżywiania, takie jak anoreksja, bulimia oraz kompulsywne objadanie się, są klasyfikowane jako problemy o podłożu psychicznym, często powodujące poważne konsekwencje fizyczne i społeczne.¹ Kluczowym mechanizmem wydaje się być potrzeba kontroli masy ciała, co może przekształcać się w obsesyjne zachowania i uzależnienie od stosowania diet lub intensywnych ćwiczeń.

Przyczyny zaburzeń odżywiania

Presja społeczno-kulturowa odgrywa istotną rolę w rozwoju zaburzeń odżywiania. W dobie mediów społecznościowych normą stało się propagowanie „idealnych” wzorców sylwetki, które wywołują porównania i wzmacniają negatywną samoocenę. Zjawiska takie jak „thinspiration” oraz społeczności pro-ana i pro-mia promują skrajnie szczupłą sylwetkę, co nierzadko prowadzi do utrwalania zachowań prowadzących do anoreksji i bulimii. Powyższe określenia stosuje się do społeczności internetowych, które zrzeszają osoby chore z postawioną diagnozą oraz osoby, które nie mają zdiagnozowanego konkretnego zaburzenia odżywiania, ale dążą do utraty masy ciała i postępują tak jak anorektycy lub bulimicy. Treści, które pojawiają się na owych forach mogą potęgować niezdrowe wzorce oraz ukierunkowywać osoby podatne na stosowanie szkodliwych praktyk żywieniowych i manipulowanie masą ciała.²

Jednym z ważniejszych czynników psychologicznych, które mogą prowadzić do powstania zaburzeń odżywiania są traumatyczne doświadczenia z dzieciństwa oraz wzorce relacji rodzinnych. Badania wskazują, że dzieci wychowywane w środowisku nadopiecznym, pełnym konfliktów lub napięć rodzinnych mogą mieć wyższe ryzyko rozwoju zaburzeń odżywiania. Brak autonomii oraz problem z wyrażaniem emocji często znajdują odzwierciedlenie w kompulsywnym kontrolowaniu wagi, co staje się sposobem na wyrażenie konfliktu emocjonalnego oraz potrzeby kontroli.³

Model społeczno-kulturowy wskazuje, że zaburzenia odżywiania wyrażają wewnętrzne konflikty tożsamościowe. Z jednej strony wiele kobiet dąży do sprostania zarówno tradycyjnym, jak i współczesnym normom oraz wzorcom społecznym dotyczącym ich roli i wyglądu. Powoduje to stres oraz narastanie sprzeczności między oczekiwaniami wobec ciała a rzeczywistością, co może prowadzić do rozwinięcia zaburzeń odżywiania jako formy manifestacji tego

¹ Jabłońska E., Błądkowska K., Bronkowska M. Zaburzenia odżywiania jako problem zdrowotny i psychospołeczny. *Kosmos. Problemy nauk biologicznych*, tom 68, nr 1, Wrocław, 2019, s.121-124.

² Tamże.

³ Ogden J., *Psychologia odżywiania się, Od zdrowych do zaburzonych zachowań żywieniowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2011, s. 236-239.

dysonansu.⁴ Płeć, tożsamość i presja społeczna są tu kluczowymi elementami, a potrzeba kontroli nad ciałem często staje się jedynym sposobem na poradzenie sobie z poczuciem braku kontroli nad własnym życiem.⁵

Niektóre badania sugerują również genetyczne podłoże zaburzeń odżywiania. Największą grupę ryzyka stanowią młode kobiety z kultur zachodnich, gdzie idealizacja szczupłej sylwetki jest szczególnie obecna i popularna. Zjawisko to jest mniej powszechne w innych kulturach, w których problem masy ciała i otyłości nie jest traktowany jako kluczowa obawa.⁶ Kłopot z prawidłową oceną występowania złych nawyków żywienia wśród kultur polega na tym, że sam cel głodzenia się oraz podejmowania różnych czynności w celu utraty wagi, może być postrzegany przez społeczność w inny sposób. Dla osób, które cierpią na anoreksję najważniejsze, aby utrzymać konkretny wygląd sylwetki jest lęk przed otyłością, który jest nieobecny w większości kultur niezachodnich. Uważa się też, że kultury zachodnie przechodzą na dietę albo mają problemy z objadaniem się i otyłością we wcześniejszym wieku niż osoby pochodzenia afroamerykańskiego lub latynoskiego. Wzorce kulturowe oraz rozwój mediów cyfrowych wzmacniają zatem tendencje prowadzące do niezdrowych zachowań żywieniowych, co wskazuje na potrzebę zintegrowanego podejścia do prewencji i terapii zaburzeń odżywiania.⁷

Klasyfikacja i charakterystyka zaburzeń odżywiania

Przez wiele lat toczyła się debata wśród naukowców na temat natury zaburzeń odżywiania. Początkowo rozważano ich endokrynologiczne, neurologiczne oraz psychiczne uwarunkowania. Obecnie dominujące jest podejście, które klasyfikuje zaburzenia odżywiania jako zaburzenia psychiczne, głównie ze względu na charakterystyczne zmiany w postrzeganiu własnej osoby, tendencje do rygorystycznych diet i stosowanie metod, których celem jest stłumienie apetytu. Mimo że klasyfikowane są jako zaburzenia psychiczne, mają one znaczący wpływ na zdrowie całego organizmu. Dlatego też zaburzenia odżywiania znalazły swoje miejsce w Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-10, stworzonej przez WHO, jako zaburzenia psychiczne. Są również zaliczane do zaburzeń behawioralnych związanych z czynnikami fizjologicznymi i psychologicznymi, co podkreśla ich niebezpieczeństwo dla zdrowia zarówno fizycznego, jak i psychicznego. Ponadto występują w Klasyfikacji Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego, przedstawiona w DSM-IV oraz aktualizacji DSM-V. W DSM-V zaburzenia odżywiania definiowane są jako uporczywe, specyficzne zachowania związane z jedzeniem. Wyróżnia się w nich między innymi anoreksję i bulimię jako odrębne jednostki kliniczne oraz zaburzenie z napadami objadania się.

Anoreksja (*anorexia nervosa*), znana również jako jadłowstręt psychiczny, charakteryzuje się nasilonym lękiem przed przybraniem na wadze. Z reguły prowadzi to do silnych restrykcji kalorycznych i dramatycznego spadku masy ciała. DSM-V podaje kilka kryteriów diagnostycznych dla anoreksji. Wśród nich znajduje się ograniczenie podaży energii w stosunku do wymagań organizmu, co w rezultacie prowadzi do utraty wagi. Drugim kryterium jest silna obawa wobec zwiększenia wagi albo przytycia, a także stałe działania mające na celu ciągle chudnięcie, nawet jeśli dana osoba ma niedostateczną masę ciała. Ostatnim wyznacznikiem są zakłócenia

⁴ Gordon R.A., *Eating Disorders: Anatomy of a Social Epidemic*, wyd.2. Oxford: Blackwell, 2000, s. 34.

⁵ Jabłońska E. i in., *Zaburzenia odżywiania...*, dz. cyt., s. 122.

⁶ Ciccarelli S., Noland White J., *Psychologia*. Dom Wydawniczy REBIS, Poznań, 2023, s. 571.

⁷ Tamże.

w postrzeganiu własnej wagi i wyglądu sylwetki, nadmierny wpływ masy ciała i jego kształtu na samoocenę oraz uporczywe myślenie, że jednostka nadal waży za dużo.⁸ W nauce wyróżnia się dwa typy anoreksji: postać restrykcyjną, zwaną ograniczającą oraz postać bulimiczną, związaną z napadami objadania się i przeczyszczeniem. Różnica między nimi to sposób na utrzymywanie niskiej masy ciała. Pacjenci, którzy są ofiarami anoreksji pod postacią restrykcyjną obsesyjnie liczą spożywane kalorie oraz często nie jedzą w towarzystwie.⁹ Osoby chorujące na bulimiczną odmianę anoreksji, najpierw się objadają, a następnie przeczyszczają organizm. Powyższe objadanie się skupia się na niekontrolowanym zjedaniu dużo większych ilości jedzenia aniżeli spożywają go inni ludzie w takim samym czasie i warunkach. Po takim mechanizmie może nastąpić przeczyszczenie, które jest celowe i polega na usuwaniu z organizmu zjedzonego pokarmu. Wśród najbardziej znanych metod przeczyszczania znajdują się: prowokowanie wymiotów, stosowanie lewatywy oraz nadużywanie środków przeczyszczających i moczopędnych. Innymi zachowaniami, które służą utracie wagi, ale nie są przeczyszczeniem są nadmierne ćwiczenia fizyczne albo post.¹⁰

Bulimia (*bulimia nervosa*), inaczej zwana żarłocznością psychiczną, to zaburzenie, które polega na epizodach nadmiernego objadania się, po których następuje kompensacyjne zachowanie, takie jak prowokowanie wymiotów lub nadmierne ćwiczenia fizyczne, mające na celu zapobieganie przybieraniu na wadze. Podobnie jak w przypadku anoreksji, DSM-V wyróżnia kryteria diagnostyczne. Wśród nich znajduje się przecenianie znaczenia własnego wyglądu oraz wagi, a także ich nadmierne, obsesyjne kontrolowanie. Aby móc postawić diagnozę bulimii muszą zaistnieć okresowe i nawracające napady objadania się. Takie epizody to sytuacje, w których pacjent konsumuje zbyt duże ilości jedzenia, czemu towarzyszy utrata kontroli nad sobą.

Trzecim kryterium są ekstremalne, niebezpieczne zachowania związane z kontrolą własnej masy ciała. Czynnościami niebezpiecznymi w tym kontekście nazywa się między innymi stałe restrykcje dietetyczne oraz trwałe wymuszanie wymiotów lub stosowanie środków przeczyszczających.¹¹ Zarówno u osób anorektycznych, jak i bulimicznych występuje strach przed przytyciem i otyłością. Tym, co odróżnia pacjentów chorych na bulimię od tych chorujących na anoreksję jest waga ciała. Chorzy na bulimię zazwyczaj mieszczą się w normie masy ciała bądź nawet lekko ją przewyższają. Zaburzenie, jakim jest żarłoczność psychiczna na samym początku objawia się w postaci przestrzegania diety i spożywania produktów spożywczych, które mają niską kaloryczność. W kolejnych etapach założenie diety i motywacja stopniowo spadają, a pacjent zaczyna sięgać i jeść pokarmy, które w pierwszej fazie były całkowicie zakazane. Badania pokazują, że podczas napadu objadania się, osoba chora na bulimię może zjeść aż 4800 kalorii.¹² Po takim napadzie następuje etap oczyszczenia organizmu z przyjętego pokarmu.

⁸ Galecki P. (red.), Świącicki Ł. (red.). *Kryteria diagnostyczne z DSM-5*. Edra Urban & Partner, Wrocław, 2015, s.76.

⁹ Beaumont P.J.V. Clinical presentation of anorexia nervosa and bulimia nervosa. W: Fairburn C.G., Brownell K.D. (red.), *Eating disorders and obesity: A comprehensive handbook*. New York: The Guilford Press, 2002, s.59.

¹⁰ Butcher J.N., Hooley J.M., Mineka S., *Psychologia zaburzeń. DSM-5*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, 2017, s. 372.

¹¹ Fairburn C. G., *Terapia poznawczo- behawioralna i zaburzenia odżywiania*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków., 2013, s. 9.

¹² Butcher J.N. i in., *Psychologia zaburzeń...*, dz. cyt., s. 374.

Takie zachowanie stale się utrzymuje, ponieważ bulimicy brzydzą się własnym zachowaniem. Co więcej, w odniesieniu do reszty społeczeństwa, osoby z zaburzeniem bulimicznym wstydzą się swojego zachowania, a także towarzyszy im poczucie winy.

Zaburzenie z napadami objadania się, dodane dopiero w DSM-V, podobnie jak bulimia, charakteryzuje się niekontrolowanymi epizodami spożywania dużej ilości jedzenia. Jednak w tym przypadku nie występują kompensacyjne działania zmierzające do utraty masy ciała, co wiąże się z częstym występowaniem nadwagi i otyłości. Kryteria DSM-V wymagają między innymi: występowania epizodów objadania się przynajmniej raz na tydzień przez okres trzech miesięcy. Taki epizod cechuje jedzenie w określonym czasie tak dużej ilości jedzenia, która znacznie przekracza typowe spożycie przez przeciętnego człowieka. Ponadto napady objadania się wiążą się z poczuciem braku kontroli, co oznacza, że pacjent ma poczucie, że nie może przestać jeść i zapanować nad tym, ile pokarmu pochłonie. Człowiek chory zjada posiłki szybciej niż inni ludzie, czuje się przejedzony po posiłku, zjada bardzo duże ilości pożywienia mimo braku poczucia głodu. Często również je w samotności, ponieważ towarzyszy mu wstyd związany z ilością spożywanego jedzenia, a także ma poczucie obrzydzenia w stosunku do samego siebie. Pacjent przejawia również stan poczucia winy i przygnębienia po epizodzie objadania się. Aby mówić o tym, że ktoś cierpi na napady objadania się, ofiara nie może, tak jak w przypadku bulimii, wywoływać wymiotów, nadmiernie ćwiczyć lub przyjmować leków przeczyszczających.¹³ Badacze stwierdzają, że epizody objadania się są często wynikiem regulacji emocji ofiary. Wśród powikłań związanych z zaburzeniem, głównie występują zaburzenia gospodarki węglowodanowej, cukrzyca, podwyższone ciśnienie, a także choroba niedokrwienności serca.¹⁴

Wpływ zaburzeń odżywiania na zdrowie fizyczne i psychiczne

Zaburzenia odżywiania wpływają na wiele aspektów zdrowia fizycznego, jak i psychicznego. W przypadku anoreksji najczęściej występującymi są zaburzenia miesiączkowania, problemy z układem kostnym (np. możliwość występowania i rozwoju osteoporozy), zaburzenia pracy serca oraz problemy z koncentracją i pamięcią.¹⁵ Z kolei bulimia może prowadzić do uszkodzeń szkliwa zębów, zapalenia przełyku, odwodnienia oraz problemów z układem pokarmowym.¹⁶ W przypadku zaburzeń z napadami objadania się istnieje ryzyko rozwoju otyłości, cukrzycy oraz nadciśnienia. Każde z zaburzeń odżywiania ma charakter przewlekły i wieloaspektowy. Wpływają na zdrowie fizyczne i psychiczne, a ich skutki są trudne do odwrócenia, co sprawia, że wymagają kompleksowego leczenia oraz specjalistycznej opieki.

Samoakceptacja: ujęcie teoretyczne

Samoakceptacja jest kluczowym składnikiem psychicznej struktury jednostki, wpływając na zdolność do wyodrębnienia się i funkcjonowania w społeczeństwie.

¹³ Tamże.

¹⁴ Mróz M. E., Korek E., Przegląd niespecyficznych zaburzeń odżywiania. *Neuropsychiatria i Neuropsychologia* 2020, 15, 1-2, 2020, s.44.

¹⁵ Ogden J. *Psychologia odżywiania się...*, dz. cyt., s. 224.

¹⁶ Rzońca E., Bień A., Iwanowicz-Palus G., Zaburzenia odżywiania- problem wciąż aktualny. *Journal of Education, Health and Sport. Radomska Szkoła Wyższa*, vol.6, nr 12, Kraków, 2016, s. 271.

Samoocena, obejmująca głównie aspekty związane z wyglądem i obrazem ciała, odgrywa istotną rolę w kształtowaniu tożsamości i poczucia wyjątkowości. Obraz własnego ciała często determinuje ocenę społeczną oraz stanowi odbicie własnego „Ja”.¹⁷ W literaturze samoakceptacja jest definiowana jako złożony konstrukt psychologiczny, który obejmuje pozytywne i negatywne uczucia w stosunku do siebie, wynikające z porównywania swojego wyglądu i osiągnięć do społecznie akceptowanych norm.¹⁸ American Psychological Association (APA) definiuje samoakceptację jako obiektywne uznanie własnych zdolności i ograniczeń, co pozwala na realistyczne postrzeganie siebie w kontekście osobistych i społecznych oczekiwań.¹⁹ G. Rudkowska i M. Kupisiewicz wskazują na różnorodność składników samowiedzy, które razem tworzą samoakceptację – od pozytywnego odbioru siebie po przekonanie o słuszności własnego myślenia i działania.²⁰ Pojawiają się także argumenty, że samoakceptacja jest odbiciem społecznego odbioru jednostki, przez co silnie wpływa na poczucie własnej wartości i zdolność do radzenia sobie z presją otoczenia.²¹

Samoakceptacja wiąże się z dobrostanem psychicznym, jak sugeruje koncepcja C. Ryff. Wśród sześciu kluczowych komponentów dobrostanu, obok pozytywnych relacji, autonomii i rozwoju osobistego, wymienia ona także samoakceptację.²² Ryff opisuje samoakceptację jako zdolność do przyjęcia siebie z pełnym uwzględnieniem mocnych i słabych stron. Proces budowania samoakceptacji rozwija się przez różne etapy życia – od dzieciństwa, przez okres szkolny, po dorastanie, kiedy to jednostka uczy się krytycznie oceniać własne zachowania i cechy.²³

Różne nurty terapeutyczne prezentują odmienne podejścia do kwestii samoakceptacji, co pozwala na szeroką analizę i wybór najodpowiedniejszej terapii dostosowanej do indywidualnych potrzeb pacjenta. Kluczowe nurty w psychoterapii – psychoanaliza, model humanistyczno-egzystencjalny, terapia poznawczo-behawioralna – dostarczają skutecznych metod pracy nad samoakceptacją.

W myśl terapii w nurcie psychoanalitycznym, terapeuci skupiają się na wpływie wczesnych doświadczeń na postrzeganie siebie w dorosłym życiu. Psychoanaliza przyjmuje założenie o istnieniu dynamicznej nieświadomości, która ukrywa znaczące, lecz nieuświadomione wspomnienia i przekonania wpływające na bieżące życie jednostki.²⁴ Terapeuta pomaga pacjentowi uświadomić sobie, w jaki sposób doświadczenia z dzieciństwa wpływają na jego obecny stosunek do siebie, co pozwala na przepracowanie negatywnych wzorców i osiągnięcie większej akceptacji własnego „Ja”.

¹⁷ Buczak A., Samujło M., Samoocena globalna i postrzeganie własnego ciała a zachowania żywieniowe studentów. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny tom XXXII- 2013*, Lublin, 2013, s. 235.

¹⁸ Szurek M. M., (2014). Dysleksja istnieje naprawdę! - Jak ją rozpoznać i zrozumieć. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce: kwartalnik dla nauczycieli nr 3*, Kraków, 2014, s. 153-156.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Rudkowska G., Osobowość – koncepcje, struktury i rozwój. W: *Podstawy psychologii. Podręcznik dla studentów kierunków nauczycielskich*, red. Pilecka W., Rudkowska G., Wrona L. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków, 1998, s. 17.

²¹ Szpitalak M., Polczyk R., Samoocena. Geneza, struktura, funkcje i metody pomiaru. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2015, s. 85.

²² Butcher J.N. i in. Psychologia zaburzeń..., dz. cyt., s. 325.

²³ Biernat R., Troska o poczucie własnej wartości dzieci w rzeczywistości szkolnej- wymiar teoretyczny i praktyczne implikacje. *Spółczesność. Edukacja. Język 4*, Płock, 2016, s.149.

²⁴ Kalita L., Chrzan-Dętkoś M., Skuteczność psychoterapii psychoanalitycznych. *Psychoterapia 4 (183) 2017*, Gdańsk, 2017, s. 6-9.

Model humanistyczny zakłada, że jednostka dąży do samoakceptacji, a potrzeba bycia kochanym, ważnym i akceptowanym przez otoczenie jest kluczowa dla jej rozwoju.²⁵ Celem terapii humanistycznej jest wzbudzenie u pacjenta poczucia odpowiedzialności za własne życie, co umożliwi pełniejsze zaakceptowanie siebie. Terapia ta podkreśla bezwarunkową akceptację pacjenta przez terapeutę, co wzmacnia poczucie bezpieczeństwa i wspiera rozwój samoakceptacji.

W ujęciu poznawczo-behawioralnym samoakceptacja zależy od interpretacji zdarzeń i myśli pojawiających się automatycznie. Terapia ta zakłada, że emocje wynikają z przypisywanego przez jednostkę znaczenia wydarzeniom, a nie z samych wydarzeń. Zmiana negatywnych przekonań pozwala na poprawę samooceny i redukcję samokrytycznych myśli. Terapeuta wspiera pacjenta w zmianie perspektywy i pomaga opracować narzędzia radzenia sobie z negatywnymi emocjami i presją otoczenia.²⁶

Wpływ zaburzeń odżywiania na samoakceptację: analiza powiązań i mechanizmów społeczno-kulturowych

Zaburzenia odżywiania oraz samoakceptacja są ściśle ze sobą powiązane, a relacja między nimi wykazuje zarówno złożoność, jak i silne uwarunkowanie społeczno-kulturowe. Media, zwłaszcza na gruncie społecznościowym, intensywnie propagują obraz szczupłej, wysportowanej sylwetki, który silnie wpływa na poczucie własnej wartości i samoakceptację, zwłaszcza wśród młodych kobiet. Presja społeczna, która jest wyraźnie zauważalna w środowiskach o wyższym statusie społeczno-ekonomicznym, może nasilać dążenie do osiągnięcia nieosiągalnych standardów fizycznych, co nierzadko stanowi przyczynę rozwoju zaburzeń odżywiania, takich jak anoreksja czy bulimia.²⁷ Kreowanie wizerunku szczupłej sylwetki jako atrakcyjnej i „modnej” przez branżę mody i rozrywki buduje nierealistyczne oczekiwania, które sprzyjają negatywnemu postrzeganiu własnego ciała. Przykładowo, użycie terminu „rexy”, stworzonego przez modelkę Kate Moss jako połączenie słów „anoreksja” i „sexy”, ilustruje sposób, w jaki chorobowe cechy są paradoksalnie przedstawiane w pozytywnym świetle kulturowym. Takie komunikaty wpływają na młode osoby, które nierzadko rozwijają obsesyjne myśli dotyczące swojego wyglądu, powodując tym samym negatywny wymiar ich samooceny. Im niższa jest ich samoakceptacja, tym większe jest prawdopodobieństwo pojawienia się zaburzeń odżywiania – wówczas ofiary starają się za wszelką cenę dopasować do wzorców kształtowanych i pożądaných przez otoczenie, co może prowadzić do patologicznych zachowań żywieniowych.²⁸

W badaniach wskazuje się, że niski poziom samoakceptacji u osób z zaburzeniami odżywiania często objawia się niezadowoleniem z własnej sylwetki, co mierzy się za pomocą specjalistycznych narzędzi, takich jak „Body Shape Questionnaire” i „Body Attitudes Questionnaire”. Wyniki tych pomiarów pokazują, że osoby z zaburzeniami odżywiania postrzegają swoje ciało w sposób znacznie

²⁵ Kleszcz- Szczyrba R., Wybrane cechy pacjenta i terapeuty a powodzenie psychoterapii na przykładzie filmu „Buntownik z wyboru”. W: Brol M., Skorupa A. (red.), *Psychologiczna praca z filmem*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2014, s. 152-153.

²⁶ Jaraczewska J. M., Derwich A., *Terapia poznawczo-behawioralna i dialog motywujący w pracy z osobami uzależnionymi behawioralnie. Podręcznik praktyka dla lekarzy*, Warszawa, 2020, s. 23.

²⁷ Butcher J.N. i in., *Psychologia zaburzeń...*, dz. cyt., s. 320.

²⁸ Ogden J., *Psychologia odżywiania się...*, dz. cyt., s. 96.

bardziej negatywny niż osoby bez takich problemów, co znajduje odzwierciedlenie w ich codziennych zachowaniach i wyborach żywieniowych (Ogden, 2011).²⁹

Kult szczupłej sylwetki prowadzi głównie do sytuacji, w której pacjenci z zaburzeniami odżywiania przeceniają wagę swojego wyglądu w kontekście samooceny i poczucia własnej wartości. Nadmierne skupienie na aspekcie fizycznym sprawia, że osoby te zaniedbują inne aspekty życia, co dodatkowo może prowadzić do trwałego pogorszenia ich dobrostanu psychicznego.³⁰

Badania dowodzą, że pozytywne wsparcie społeczne, w tym okazywanie wsparcia ze strony bliskich, może być istotnym czynnikiem wspierającym proces zdrowienia kobiet z zaburzeniami odżywiania. Jednostki, które odczuwają wyższą samoocenę wynikającą z poczucia kontroli nad ciałem oraz uzyskują pozytywne informacje zwrotne z otoczenia, są bardziej skłonne do podejmowania działań zmierzających ku wyzdrowieniu. Z kolei niska samoocena, nadmierne wymagania wobec siebie oraz przesadne dążenie do spełniania społecznych oczekiwań stanowią istotną barierę w leczeniu zaburzeń odżywiania.³¹

Warto podkreślić, że samoakceptacja u osób zdrowych obejmuje holistyczne postrzeganie siebie – uwzględniające myśli, emocje i przekonania. W przypadku osób cierpiących na zaburzenia odżywiania, dochodzi natomiast do rozdzielenia obrazu ciała od osobistego „Ja” i wyznawanych wartości, co dodatkowo osłabia ich poczucie własnej wartości.³² Niska samoocena i negatywny obraz siebie sprawiają, że osoby te mają trudność z zaakceptowaniem nie tylko swojego wyglądu, lecz także całego siebie jako wartościowych jednostek.

Wyniki badań empirycznych

Zaburzenia odżywiania są poważnym i szerokim problemem zdrowotnym, który może poważnie wpływać na życie jednostek, zarówno fizycznie, jak i psychicznie. W literaturze przedmiotu istnieje związek między zaburzeniami odżywiania a samoakceptacją, który może pogłębiać złożoność problemów emocjonalnych oraz interpersonalnych osób zmagających się z tymi zaburzeniami. Celem niniejszych badań jest analiza wpływu zaburzeń odżywiania na samoakceptację kobiet oraz zrozumienie, w jaki sposób różne rodzaje zaburzeń odżywiania wpływają na postrzeganie siebie i relacje społeczne.

Badania przeprowadzono w okresie od stycznia do lutego 2024 roku na grupie 35 kobiet w różnym wieku i o zróżnicowanym poziomie wykształcenia. Ankieta obejmowała pytania metryczkowe, mające na celu charakterystykę demograficzną badanych, a także pytania merytoryczne, które dotyczyły doświadczeń związanych z zaburzeniami odżywiania oraz poziomu samoakceptacji. Kluczowe pytania obejmowały rodzaj doświadczanych zaburzeń odżywiania, ocenę poziomu samoakceptacji oraz wpływ zaburzeń odżywiania na relacje interpersonalne i karierę zawodową.

W badaniu uczestniczyły kobiety o zróżnicowanym wieku, przy czym największą grupę stanowiły osoby w wieku 18–26 lat (57,1%). Kolejne grupy to kobiety w wieku 27–36 lat (25,7%), poniżej 18 roku życia (5,7%), w przedziale 37–

²⁹ Ogden J. *Psychologia odżywiania się...*, dz. cyt., s. 96.

³⁰ Fairburn C. G. *Terapia poznawczo-behawioralna...*, dz. cyt., s. 15.

³¹ Wiatrowska A., Style radzenia sobie ze stresem a samoocena kobiet z zaburzeniami odżywiania. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia. Vol XXXI, 2*, Lublin, 2018, s. 260.

³² Chuchra M. M., Pawłowska B., Samoakceptacja u dziewcząt z jadalwstrętem psychicznym. *Studia nad Rodziną 8/1 (14)*, Warszawa, 2004, s. 190.

50 lat (8,6%) oraz powyżej 50 roku życia (2,9%). Respondentki pochodziły zarówno z dużych miast, jak i mniejszych ośrodków oraz obszarów wiejskich, co pozwoliło na uzyskanie przekrojowego obrazu społeczno-demograficznego. Ponadto, większość badanych miała wykształcenie wyższe (51,4%) lub średnie (40%).

Tabela nr 1: Charakterystyka badanej grupy

Wiek kobiet, które brały udział w badaniu	Ilość respondentek
Poniżej 18 roku życia	2 osoby
18-26 lat	20 osób
27-36 lat	9 osób
37-50 lat	3 osoby
Powyżej 50 roku życia	1 osoba

Źródło: badania własne.

Tabela nr 2: Rodzaj doświadczanego zaburzenia odżywiania

Rodzaj zaburzenia odżywiania	Ilość osób
Anoreksja	10
Bulimia	4
Zaburzenie odżywiania z kompulsywnym objadaniem się	11
Czasowy brak spożywania posiłków/ Niedobór w jedzeniu	9
Epizody bliskie anoreksji na przemian z kompulsywnym objadaniem się	1

Źródło: badania własne.

Przeprowadzone badania pokazują, że najczęściej występującym zaburzeniem wśród badanych jest kompulsywne objadanie się (31,4%), anoreksja (28,6%), oraz czasowy brak spożywania posiłków i niedobory żywieniowe (25,7%). Mniej liczne były przypadki bulimii (11,4%) oraz epizody mieszane (2,9%), co potwierdza występowanie różnorodnych form zaburzeń odżywiania w badanej grupie. Każda z tych form zaburzeń może w sposób odmienny wpływać na samoakceptację i funkcjonowanie społeczne jednostek.

Badane kobiety oceniły również swój poziom samoakceptacji w skali od 1 do 10. Większość respondentek (54,3%) określiła swoją samoakceptację jako średnią, natomiast 22,9% oceniło ją jako niską. Tylko 5,7% badanych przyznało sobie bardzo wysoki poziom samoakceptacji, co wskazuje na wyraźne różnice w samoocenie u kobiet z zaburzeniami odżywiania. Wyniki te sugerują, że niska samoakceptacja może być szczególnie nasiloną u osób zmagających się z zaburzeniami odżywiania.

Zbadane zostało również, w jaki sposób zaburzenia odżywiania mogą wpływać na relacje interpersonalne oraz karierę zawodową. Zdecydowana większość badanych przyznała, że zaburzenia odżywiania wpływają na ich relacje z innymi ludźmi – 45,7% badanych oceniło ten wpływ jako negatywny, a 5,7% jako bardzo negatywny. 48,6% oceniło ten wpływ jako neutralny. W sferze zawodowej odpowiedzi rozłożyły się równomiernie: 50% respondentek uznało, że zaburzenia

odżywiania mają wpływ na ich karierę, a druga część, że nie. Ankietowane podawały różne powody. Wśród nich znajdowały się odpowiedzi, że niechęć do jakiegokolwiek jedzenia pozbawiała energii do życia, co prowadziło do braku zapewnienia sobie bytowych potrzeb. Brak energii oznaczał mniejszą produktywność w pracy i wykonywaniu zleconych obowiązków. Ponadto dwie respondentki wykazały związek zaburzeń odżywiania i wpływu ich na karierę zawodową, co powodowało, że w obawie przed oceną innych ludzi nie podejmowały większych i dodatkowych aktywności w pracy. W badaniu pojawiały się również opinie, że zaburzenia odżywiania wpływają na brak pewności siebie w życiu zawodowym, co skutkowało tym, że ofiary nie podejmują starań o możliwe zmiany stanowisk i awanse. Respondentki często też odpowiadały, że wręcz unikały chodzenia do pracy poprzez złe samopoczucie psychiczne. Wiele osób ankietowanych wspominało również o tym, że bycie ofiarą zaburzeń odżywiania spowodowało u nich wycofanie, również w kontekście społecznym, co generowało zamknięcie się na nowe znajomości w środowisku zawodowym.

Na pytanie o wpływ zaburzeń odżywiania na samoakceptację 71,4% respondentek odpowiedziało twierdząco, wskazując na wyraźny związek między zaburzeniami odżywiania a obniżoną samoakceptacją. W otwartych odpowiedziach respondentki często wspominały o negatywnym postrzeganiu swojego wyglądu, ciągłej samokrytyce oraz trudności w radzeniu sobie z presją społeczną i idealizowanymi wzorcami piękna. Kobiety cierpiące na kompulsywne objadanie się podkreślały, że niska samoakceptacja często prowadzi do izolacji i pogłębiającego się poczucia winy. Jedna z ankietowanych opisała, że jej zaburzenia odżywiania powodują, iż unika ona kontaktów towarzyskich oraz zawodowych, co wpływa na ogólną jakość życia. Respondentki głównie skupiały się na odpowiedziach, które koncentrowały się wokół wyglądu zewnętrznego. Kobiety wskazywały na ciągłe, nieustające, negatywne myśli na temat wyglądu, że nie wyglądają wystarczająco dobrze, żeby gdzieś pójść. Ponadto rejestrują tylko swoje wady. Jedna z ankietowanych określiła, że w oczach osoby chorującej na zaburzenia odżywiania zawsze jest się niewystarczająco szczupłym i pięknym. Dla osób z zaburzeniem, jakim jest kompulsywne objadanie się, często pomimo świadomości tego, że można sobie w zdrowy sposób radzić z napięciem i stresem nie daje im on aż takiej ulgi jak kompulsywne objadanie się słodyczami lub niezdrowymi przekąskami. Często zaburzeniom odżywiania mogą towarzyszyć inne zaburzenia natury psychicznej. Jedna z badanych kobiet określiła emocje, które jej towarzyszą w związku z chorobą jako niezadowolone. Pojawia się ono w momencie, kiedy robi coś zgodnie z pojawiającym się w głowie głosem, który powtarza jej, że jeśli nie schudnie to będzie nikim i zostanie samotna.

Podsumowanie

Wyniki badań potwierdzają znaczący wpływ zaburzeń odżywiania na poziom samoakceptacji kobiet. Wpływ ten można ocenić jako negatywny. Niska samoakceptacja może być wynikiem złożonych czynników, w tym negatywnego postrzegania własnego ciała, presji społecznej oraz trudności w utrzymaniu relacji społecznych i zawodowych. Problemy te wydają się być szczególnie nasilone w większych miastach, gdzie presja związana z wyglądem jest intensywniejsza. Niska samoakceptacja wśród kobiet z zaburzeniami odżywiania może wymagać intensywnego wsparcia, zarówno ze strony specjalistów, jak i najbliższego otoczenia. Niezwykle istotne w tej kwestii jest zapewnienie specjalistycznego

wsparcia, ale też promowanie społecznego zrozumienia wobec osób z zaburzeniami odżywiania. Konieczność rozwijania dostępnych form wsparcia, takich jak psychoterapia i psychodietetyka, a także rola najbliższych osób w procesie zdrowienia, stanowią kluczowe czynniki wspierające proces samoakceptacji i poprawę jakości życia kobiet zmagających się z zaburzeniami odżywiania.

Streszczenie

Zaburzenia odżywiania są poważnym problemem natury zdrowotnej, którym w szczególności są obarczone kobiety. Wśród najczęściej występujących wymienia się anoreksję, bulimię oraz zaburzenia z napadami objadania się. Każde z powyższych charakteryzuje się nieprawidłową relacją z jedzeniem, masą ciała oraz własnym wyglądem. Istotnym aspektem życia, na który wpływają zaburzenia odżywiania jest samoakceptacja. Celem przeprowadzonych badań było zbadanie psychologicznego wpływu zaburzeń odżywiania na samoakceptację u kobiet. Wyniki prowadzonych badań pokazują, że kobiety cierpiące na zaburzenia odżywiania mają znacznie niższy poziom oceny niż reszta społeczności. Niezwykle dużą rolę w pogłębianiu zaburzeń w relacji z jedzeniem odgrywają media oraz kultura, w jakiej żyją kobiety.

Słowa kluczowe: zaburzenia, odżywianie, samoakceptacja, kobiety, anoreksja, bulimia

THE IMPACT OF EATING DISORDERS ON SELF-ACCEPTANCE IN WOMEN

Summary

Eating disorders are a serious health issue that disproportionately affects women. The most common disorders include anorexia, bulimia, and binge-eating disorder. Each of these is characterized by an unhealthy relationship with food, body weight, and self-image. One significant aspect of life impacted by eating disorders is self-acceptance. The purpose of the conducted research was to examine the psychological impact of eating disorders on self-acceptance in women. The findings indicate that women suffering from eating disorders have significantly lower self-assessment levels compared to the general population. Media and the cultural environment in which women live play a crucial role in exacerbating issues related to their relationship with food.

Key words: disorders, nutrition, self-acceptance, women, anorexia, bulimia

Bibliografia:

- Beaumont P.J.V., Clinical presentation of anorexia nervosa and bulimia nervosa. W: Fairburn C.G., Brownell K.D. (red.), *Eating disorders and obesity: A comprehensive handbook*. New York: The Guilford Press, 2002.
- Biernat R., Troska o poczucie własnej wartości dzieci w rzeczywistości szkolnej- wymiar teoretyczny i praktyczne implikacje. *Spoleczeństwo. Edukacja. Język 4*, Płock, 2016.
- Buczak A., Samujło M., Samoocena globalna i postrzeganie własnego ciała a zachowania żywieniowe studentów. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny tom XXXII-2013*, Lublin, 2013.
- Butcher J.N., Hooley J.M., Mineka S., *Psychologia zaburzeń. DSM-5*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, 2017.

- Ciccarelli S., Noland White J., *Psychologia*. Dom Wydawniczy REBIS, Poznań, 2023.
- Fairburn C. G., *Terapia poznawczo- behawioralna i zaburzenia odżywiania*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2013.
- Gałecki P. (red.), Świącicki Ł. (red.), *Kryteria diagnostyczne z DSM-5*. Edra Urban & Partner, Wrocław, 2015.
- Jabłońska E., Błądkowska K., Bronkowska M., Zaburzenia odżywiania jako problem zdrowotny i psychospołeczny. *Kosmos. Problemy nauk biologicznych*, tom 68, nr 1, Wrocław, 2019.
- Ogden J., *Psychologia odżywiania się, Od zdrowych do zaburzonych zachowań żywieniowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2011.
- Gordon R.A. (2000). *Eating Disorders: Anatomy of a Social Epidemic*, wyd.2. Oxford: Blackwell.
- Mróz M. E., Korek E., Przegląd niespecyficznych zaburzeń odżywiania. *Neuropsychiatria i Neuropsychologia* 2020, 15, 1-2, 2020.
- Rzońca E., Bień A., Iwanowicz- Palus G., Zaburzenia odżywiania- problem wciąż aktualny. *Journal of Education , Health and Sport. Radomska Szkoła Wyższa*, vol.6, nr 12., Kraków, 2016.
- Szurek M. M., Dysleksja istnieje naprawdę! - Jak ją rozpoznać i zrozumieć. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce: kwartalnik dla nauczycieli nr 3*, Kraków, 2014.
- Rudkowska G., Osobowość – koncepcje, struktury i rozwój. W: *Podstawy psychologii. Podręcznik dla studentów kierunków nauczycielskich*, red. Pilecka W., Rudkowska G., Wrona L. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków, 1998.
- Szpitalak M., Polczyk R., *Samoocena. Geneza, struktura, funkcje i metody pomiaru*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2015.
- Kalita L., Chrzan- Dętkoś M., Skuteczność psychoterapii psychoanalitycznych. *Psychoterapia 4 (183) 2017*, Gdańsk, 2017.
- Kleszcz- Szczyrba R., Wybrane cechy pacjenta i terapeuty a powodzenie psychoterapii na przykładzie filmu „Buntownik z wyboru”. W: Brol M., Skorupa A. (red.), *Psychologiczna praca z filmem*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2014.
- Jaraczewska J. M., Derwich A., *Terapia poznawczo- behawioralna i dialog motywujący w pracy z osobami uzależnionymi behawioralnie. Podręcznik praktyka dla lekarzy*, Warszawa, 2020.
- Chuchra M. M., Pawłowska B., Samoakceptacja u dziewcząt z jądłowstrętem psychicznym. *Studia nad Rodziną 8/1 (14)*, Warszawa, 2004.
- Wiatrowska A., Style radzenia sobie ze stresem a samoocena kobiet z zaburzenia odżywiania. *Annales Universitatis Mariae Curie- Skłodowska Lublin- Polonia. Vol XXXI, 2*, Lublin, 2018.

VARIA

Anna KOCZUR

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu
Wydział Studiów Społecznych w Poznaniu

PROJEKT I IMPLEMENTACJA SYSTEMU DO BUDOWY DRZEWA GENEALOGICZNEGO

Wprowadzenie

W obecnych czasach, gdy technologia staje się integralną częścią naszego życia, rośnie znaczenie stosowania innowacyjnych rozwiązań w różnych dziedzinach, w tym w genealogii. Budowanie drzewa genealogicznego przy użyciu zaawansowanych systemów komputerowych nie tylko ułatwia proces badania przodków, ale także umożliwia analizę i interpretację zgromadzonych danych w bardziej efektywny sposób.

W miarę jak społeczeństwo staje się coraz bardziej zinformatywowane, rośnie również liczba dostępnych aplikacji i programów wspierających tworzenie drzew genealogicznych. Jednakże, wraz z tym wzrostem, pojawia się wyzwanie związane z dostosowaniem tych systemów do indywidualnych potrzeb i nawyków użytkowników.

Projekt i implementacja systemu do budowy drzewa genealogicznego powinna więc uwzględniać różnorodność doświadczeń i oczekiwań użytkowników. Współczesne rozwiązania powinny być intuicyjne w obsłudze, a jednocześnie oferować zaawansowane funkcje analizy i wizualizacji danych. Ważne jest również zapewnienie płynnej komunikacji między użytkownikiem a systemem, aby proces tworzenia drzewa genealogicznego był jak najbardziej efektywny i satysfakcjonujący.

Współczesne podejście do projektowania systemów informatycznych powinno więc zakładać stworzenie interaktywnego i elastycznego narzędzia, które będzie w stanie sprostać różnorodnym potrzebom i oczekiwaniom użytkowników, wspierając ich w odkrywaniu historii swojej rodziny w nowoczesny i innowacyjny sposób.

Cel pracy

Celem projektu „Projekt i implementacja systemu do budowy drzewa genealogicznego” jest stworzenie kompleksowego narzędzia informatycznego umożliwiającego użytkownikom tworzenie, przechowywanie i zarządzanie drzewami genealogicznymi w sposób łatwy, intuicyjny i efektywny. Głównym celem jest zapewnienie użytkownikom możliwości precyzyjnego dokumentowania historii swojej rodziny oraz tworzenia kompletnych, uporządkowanych genealogicznie struktur.

Środowisko programistyczne oraz inne elementy projektowe

Większość użytkowników mając styczność z jakimś programem, aplikacją, zwraca uwagę zarówno na ich funkcjonalność programową, jak i na oprawę graficzną. Oba te aspekty muszą więc łączyć się, aby utworzyć spójną całość, przyjazną dla oka odbiorcy.

W projekcie aplikacji do budowy drzewa genealogicznego użyte zostały możliwości, jakie daje język programowania Java, a cały interfejs graficzny użytkownika powstał w programie PhotoShop.

W obecnej epoce cyfrowej, gdzie technologia jest wszechobecna, projektowanie i implementacja systemów komputerowych do tworzenia drzew genealogicznych zyskują ogromne znaczenie. Dla wielu z nas zgłębienie historii rodowodu staje się nie tylko pasją, ale również ważnym elementem naszej tożsamości kulturowej i osobistej. W tej kontekście, chciałbym przedstawić szczegółowy opis projektu i implementacji innowacyjnego systemu do budowy drzewa genealogicznego, który stworzyłem z wykorzystaniem zaawansowanego języka programowania Java oraz funkcjonalnego środowiska programistycznego NetBeans.

W erze cyfrowej, gdzie technologia penetruje każdy aspekt naszego życia, projektowanie i implementacja systemów komputerowych do tworzenia drzew genealogicznych staje się nie tylko atrakcyjnym, ale także niezwykle użytecznym narzędziem. Wielu z nas pragnie zgłębić historię swojego rodowodu, odkryć tajemnice przodków i zrozumieć swoje miejsce w wielkiej mozaice ludzkiej historii. Dlatego też, postanowiłem stworzyć rozbudowany system do budowy drzewa genealogicznego, który pozwoli użytkownikom na łatwe i intuicyjne tworzenie i zarządzanie swoimi drzewami genealogicznymi.

Język programowania Java

Zdecydowałam się wykorzystać język programowania Java jako fundament całego projektu. Java, z jej unikalnymi właściwościami takimi jak wieloplatformowość, przenośność kodu oraz bogata biblioteka standardowa, była idealnym wyborem dla tego typu projektu. Jej obiektowy charakter pozwolił mi na tworzenie modułowego i skalowalnego kodu, co jest kluczowe dla projektów o złożonym charakterze, takich jak systemy do budowy drzewa genealogicznego.

Zalety języka Java

W kontekście mojego projektu, Java oferowała szereg istotnych zalet. Jej wieloplatformowość pozwoliła mi na uruchamianie aplikacji na różnych systemach operacyjnych, co zwiększyło dostępność i użyteczność systemu dla szerokiej grupy użytkowników. Ponadto, przenośność kodu umożliwiła łatwe przenoszenie i aktualizowanie aplikacji bez konieczności modyfikowania jej podstawowej struktury.

Środowisko programistyczne NetBeans

Podczas tworzenia mojego projektu, zdecydowałem się użyć środowiska programistycznego NetBeans, zintegrowanego środowiska do tworzenia oprogramowania. NetBeans dostarczył mi zaawansowane narzędzia i funkcje, które znacznie przyspieszyły proces tworzenia, testowania oraz debugowania aplikacji. Dzięki intuicyjnym interfejsom, podświetlaniu składni, podpowiedziom dla metod oraz łatwej integracji z różnymi narzędziami i bibliotekami, NetBeans był nieocenionym wsparciem podczas realizacji mojego projektu.

Funkcje i możliwości NetBeans - NetBeans oferuje szereg zaawansowanych funkcji, takich jak automatyczne podświetlanie błędów, podpowiedzi dla metod, refaktoryzacja kodu oraz łatwa integracja z systemami kontroli wersji, co znacząco przyspiesza i ułatwia proces tworzenia oprogramowania. Ponadto, dzięki wsparciu dla różnych języków programowania, narzędzi deweloperskich oraz platform,

NetBeans umożliwia tworzenie wieloplatformowych i wielojęzycznych aplikacji, co jest niezwykle przydatne dla projektów o globalnym zasięgu, takich jak mój system do budowy drzewa genealogicznego.

Adobe Photoshop w procesie tworzenia interfejsu użytkownika

W procesie tworzenia interfejsu graficznego mojej aplikacji do budowy drzewa genealogicznego, nieocenioną rolę odegrało profesjonalne oprogramowanie graficzne Adobe Photoshop. Dzięki zaawansowanym funkcjom edycji, modyfikacji oraz tworzenia grafik i interfejsów użytkownika, Photoshop umożliwił mi projektowanie estetycznego, intuicyjnego i funkcjonalnego interfejsu, który spełnia oczekiwania i potrzeby szerokiej grupy użytkowników.

Zalety wykorzystania Adobe Photoshop Adobe Photoshop oferuje szereg zaawansowanych funkcji, takich jak warstwy, filtry, efekty graficzne oraz narzędzia do edycji i modyfikacji, które znacząco ułatwiły mi proces projektowania interfejsu. Dzięki Photoshopowi, byłem w stanie stworzyć estetyczne i atrakcyjne elementy interfejsu, które nie tylko przyciągnęły uwagę użytkowników, ale również zapewniły im łatwość i komfort korzystania z aplikacji.

Struktura systemu: głębokie zanurzenie w architekturę

W moim projekcie systemu do budowy drzewa genealogicznego, zaawansowana architektura oparta jest na dwunastu kluczowych klasach, które zostały starannie zaprojektowane i zaimplementowane w celu zapewnienia efektywnego, modularnego i skalowalnego rozwiązania. Centralnym elementem tej architektury jest klasa Main, która pełni funkcję serca całego systemu, integrując w sobie wszystkie pozostałe klasy i zarządzając głównym interfejsem graficznym użytkownika.

Klasy i ich Specyfikacje:

- **Main:** Ta klasa jest rdzeniem systemu, odpowiedzialna za inicjalizację, zarządzanie i integrację pozostałych klas oraz obsługę głównego interfejsu użytkownika. W jej zakresie znajduje się logika główna aplikacji, koordynująca działania pozostałych komponentów;
- **DataForm:** Klasa ta zajmuje się formularzem do wprowadzania i edycji danych osobowych w drzewie genealogicznym. Zapewnia interaktywny interfejs dla użytkownika do wprowadzania informacji o osobach, takich jak imię, nazwisko, data urodzenia i inne istotne dane;
- **ListPanel:** Ta klasa odpowiada za panel listy, który prezentuje użytkownikowi listę osób w drzewie genealogicznym w formie uporządkowanej i łatwej do przeglądania. Umożliwia także filtrowanie i sortowanie danych w zależności od różnych kryteriów;
- **MenuButton:** Klasa ta jest odpowiedzialna za przyciski menu, które umożliwiają użytkownikowi nawigację po aplikacji, wykonywanie różnych akcji i korzystanie z różnych funkcji dostępnych w systemie;
- **TreePanel:** Ta klasa reprezentuje panel drzewa genealogicznego, który graficznie przedstawia powiązania między różnymi osobami w drzewie genealogicznym. Umożliwia użytkownikowi wizualizację i eksplorację relacji rodzinnych w intuicyjny i interaktywny sposób.

Struktura bazy danych: dynamiczne zarządzanie informacjami

W moim projekcie wykorzystuję lokalną bazę danych, która automatycznie generuje się i aktualizuje w trakcie użytkowania aplikacji. Baza ta przechowuje kompleksowe informacje o osobach wprowadzonych do struktury drzewa genealogicznego, takie jak imię, nazwisko, data urodzenia, miejsce zamieszkania, zdjęcia i inne szczegóły. Dzięki zaawansowanemu systemowi zarządzania bazą danych, użytkownicy mogą łatwo przeszukiwać, filtrować, aktualizować i zarządzać informacjami o swoich przodkach w sposób intuicyjny i efektywny.

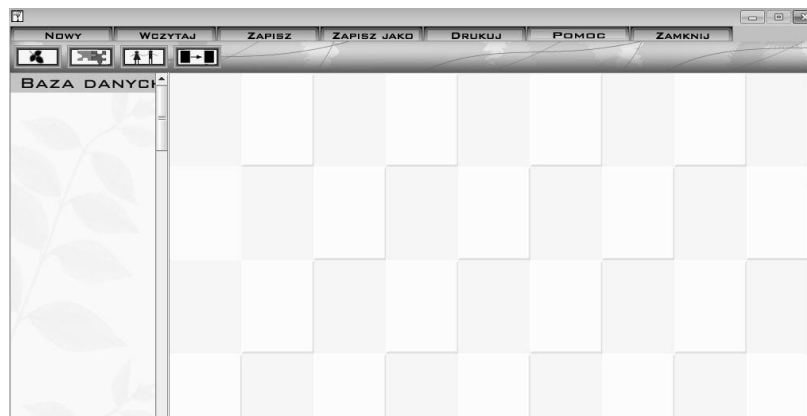
Kompleksowe i zaawansowane podejście do tworzenia oprogramowania

Projekt i implementacja mojego systemu do budowy drzewa genealogicznego jest nie tylko wynikiem zaawansowanej technologii i innowacyjnych rozwiązań, ale również przykładem kompleksowego i wielowymiarowego podejścia do tworzenia oprogramowania. Zastosowanie zaawansowanego języka programowania Java, potężnego środowiska programistycznego NetBeans oraz profesjonalnego oprogramowania graficznego Adobe Photoshop, pozwoliło mi na stworzenie funkcjonalnego, wydajnego i atrakcyjnego wizualnie systemu. Jestem przekonany, że moje zaangażowanie, staranność w projektowaniu i dbałość o detale sprawią, że mój system spełni oczekiwania nawet najbardziej wymagających użytkowników i pomoże im w pełnym odkrywaniu i zrozumieniu historii rodzinnej.

Uruchomienie i obsługa prototypu aplikacji

Po zainstalowaniu programu do generowania drzewa genealogicznego oraz jego następnym uruchomieniu, przed użytkownikiem pojawi się okienko GUI:

Rysunek nr 1: Interfejs graficzny programu.

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek nr 2: Funkcjonalności aplikacji.

Źródło: Opracowanie własne.

Na samej górze, widoczne są przyciski, które obsługują główne funkcje posługiwania się aplikacją:

- *nowy* - otwiera nam nowe, czyste okienko projektu;
- *wczytaj* – pozwala na otwarcie projektu utworzonego i zapisanego we wcześniejszym terminie (plik zapisywany jest za pomocą serializacji Java binarnie);
- *zapisz / zapisz_jako* – pozwalają zapisać aktualnie opracowywany projekt;
- *drukuj* – zapisuje projekt z rozszerzeniem .png z możliwością szybkiego podglądu i wydruku.;
- *pomoc* – pozwala na otwarcie dodatkowego okienka aplikacji, w którym umieszczona jest instrukcja obsługi do generacji drzewa oraz zarządzania projektem;
- *zamknij* – zamyka aplikację.

Poniżej dostrzec można główne funkcje do budowy i zarządzania własnym drzewem genealogicznym:

Rysunek nr 3: Główne przyciski do budowy i zarządzania drzewem.

Źródło: Opracowanie własne.

Pierwszą z nich stanowi ikona liścia - służy do dołączenia do projektu nowej osoby. Klikając w tę ikonę, a następnie w dowolne pole kwadratowe w głównym widoku projektu, tworzy się okienko personalne danej osoby.

Rysunek nr 4: Okienka personalne danych osób.

Źródło: Opracowanie własne.

Prostokątne szaro – białe okienka stanowiące tło projektu, mają specjalną właściwość, która powoduje, że całe okienko personalne mieści się w obszarze jednej cegiełki tła i nie ma możliwości, aby okienko przyjęło pozycję na pograniczu dwóch cegiełek – stworzyłby się wówczas bałagan. Proponowane rozwiązanie da możliwość ułożenia osób według danej linii pokoleń.

Chcąc mieć pewność, że wybrana została odpowiednia ikonka po jej naciśnięciu zostaje ona otoczona białą ramką.

Rysunek nr 5: Ikonka graficzna do tworzenia nowego kafelka osoby.

Źródło: Opracowanie własne.

Dla każdej nowo wprowadzonej osoby istnieje możliwość uzupełnienia jej danych personalnych poprzez kliknięcie lewym klawiszem myszy na dodanym kafelku:

Rysunek nr 6: Edycja personalna nowej osoby.

Imię:	<input type="text"/>	Pełniona funkcja:	<input type="text"/>
Nazwisko:	<input type="text"/>	Herb:	<input type="text"/>
Data urodzenia:	<input type="text" value="2014-06-16"/> ...	Strona internetowa:	<input type="text"/>
Data śmierci:	<input type="text" value="2014-06-16"/> ...	Wstąpienie do wojska:	<input type="text"/>
Data zawarcia związku:	<input type="text" value="2014-06-16"/> ...	Wyjazd za granicę:	<input type="text"/>
Zdjęcie:	<input type="text"/> ...	Informacje dodatkowe:	<input type="text"/>
Adres zamieszkania:	<input type="text"/>		

DODAJ

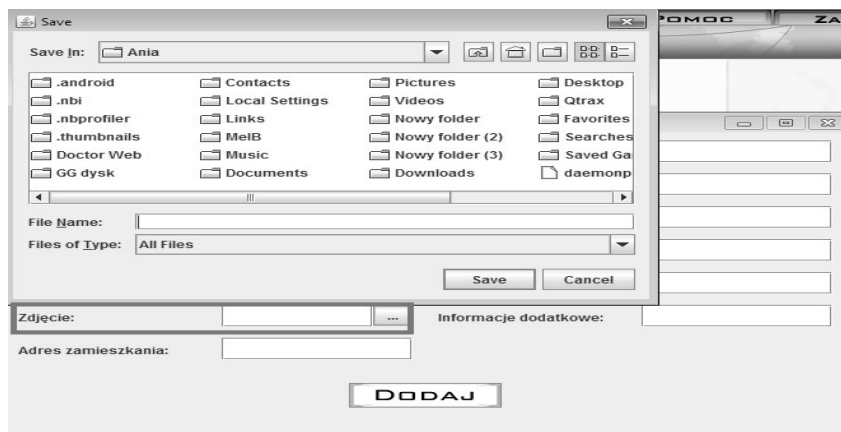
Źródło: Opracowanie własne.

Użytkownik ma możliwość uzupełnienia takich danych jak:

- Imię;
- Nazwisko;
- Data urodzenia;
- Data śmierci;
- Data zawarcia związku;
- Zdjęcia ;
- Adres zamieszkania;
- Pełniona funkcja;
- Herb;
- Strona internetowa;
- Wstąpienie do wojska;
- Wyjazd za granicę;
- Informacje dodatkowe.

Jeśli użytkownik ma potrzebę edycji danych, które wprowadził, ponownie musi lewym klawiszem myszy kliknąć w okienko, które już uzupełnił. Istnieje również możliwość wprowadzenia zdjęcia do każdej z osób.

Rysunek nr 7: Edycja wgrzywania zdjęcia.

Źródło: Opracowanie własne.

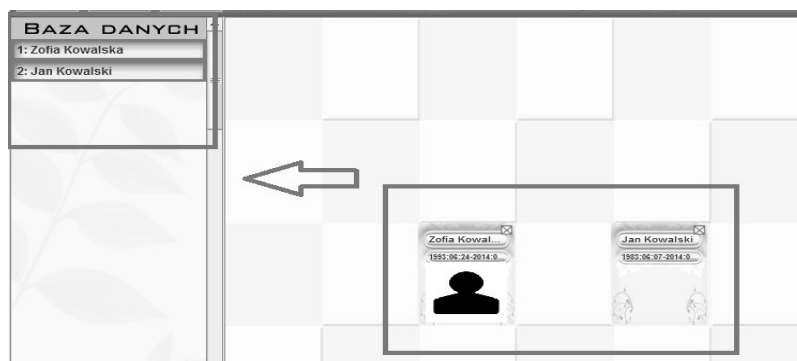
Rysunek nr 8: Kafelki personalny osoby, po wgraniu zdjęcia.

Źródło: Opracowanie własne.

Po wprowadzaniu kolejnych osób do projektu z lewej strony tworzy się automatycznie lokalna baza danych wszystkich pozycji.

Rysunek nr 8: Lokalna baza danych.

Źródło: Opracowanie własne.

Do łączenia osób służy przycisk wizualnie reprezentujący puzzla. Dzięki niemu tworzy się w projekcie linia przeprowadzona od jednego do drugiego kafelka. Należy wybrać opcję łączenia, kliknąć lewym przyciskiem myszy na pierwszym kafelku, a następnie na drugim, z którym chcemy go połączyć.

Rysunek nr 9: Przycisk do łączenia osób.

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek nr 10: Sposób tworzenia relacji rodzinnych.

Źródło: Opracowanie własne.

Przy generowaniu połączenia poza linią łączącą jej poszczególnych członków pojawia się również okienko tekstowe, w którym możemy wpisać nazwę relacji, jaka łączy dwoje ludzi.

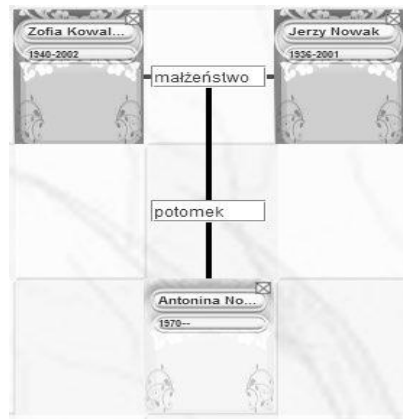
Kolejną opcją jest możliwość ustalenie więzi małżeńskich między poszczególnymi członkami wprowadzonymi do projektu. Służy do tego przycisk obrazujący połączoną parę:

Rysunek nr 11: Przycisk do ustalania więzi małżeńskich.

Źródło: Opracowanie własne.

Ustalenie linii małżeństwa odbywa się poprzez wybranie opcji więzi rodzinnych – kliknięciu lewym klawiszem myszy w okienku personalne jednej osoby związku, a następnie drugiej. Dzięki temu obie te osoby przybierają kolor fioletowy, co pozwala odróżnić ich od reszty.

Rysunek nr 12: Ustalenie linii małżeństwa oraz potomka.

Źródło: Opracowanie własne.

Istotne jest to, że w momencie, gdy użytkownik chce połączyć dziecko wraz z jego rodzicami, pierwsze należy kliknąć w kafelek jednego z rodziców, a następnie kafelek dotyczący danych dziecka.

Jeśli użytkownik chce przesunąć kafelek osoby, który już istnieje na planszy, musi wybrać opcję przesuwania:

Rysunek nr 13: Przycisk do zmiany lokalizacji położenia kafelka.

Źródło: Opracowanie własne.

Testy użytkowników

Końcowym etapem tworzenia aplikacji według zasad komunikacji człowiek - komputer jest stworzenie ponownej ankiety oraz testów użytkownika. Mają one za zadanie sprawdzić, czy różne funkcje, możliwości programu działają w sposób prawidłowy. Po tych testach projektant całego systemu powinien wprowadzić dodatkowe poprawki do aplikacji, jeżeli takie sugestie zaistnieją ze strony osób testujących.

Zadania testowe: Drzewo genealogiczne rodziny osoby testującej

Scenariusz testowy:

Zadanie 1: Dodaj wszystkie osoby znajdujące się w twoim drzewie rodzinnym od pokolenia dziadków.

Przewidywane zachowanie:

- W menu głównym wybór opcji wstawienia kafelków.
- Kliknięcie myszą na planszy głównej - wstawienie tylu kafelków, ilu członków rodziny.
- Kliknięcie lewym klawiszem myszy w każdy kafelek oraz uzupełnienie danych osobowych.
- Określenie więzi rodzinnych – wybranie z opcji menu przycisku *połącz* (sygnatura puzzla).

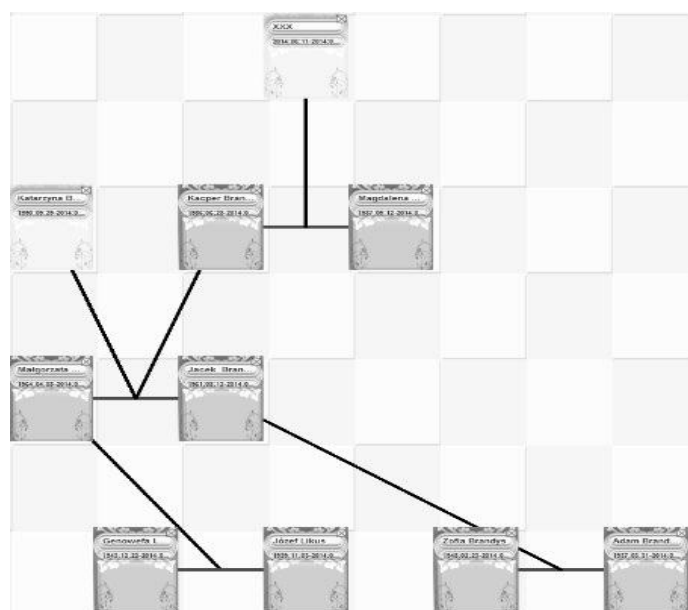
- Kliknięcie lewym przyciskiem myszy na kafelku jednej osoby, a następnie drugiej w celu ustalenia połączenia, wpisania nazwy więzi rodzinnej.
- Określenie więzi małżeńskich – wybranie z opcji menu przycisku *ustalenia więzi rodzinnych*.
- Kliknięcie lewym przyciskiem myszy na kafelku jednej osoby, a następnie drugiej w celu ustalenia linii małżeństwa.

Zadanie 2: Przeszaw wstawiony wcześniej kafelek w inne miejsce.

Przewidywane zachowanie:

- W menu głównym wybranie *przeszaw* (sygnatura prostokątów ze strzałką).
- Kliknięcie w kafelek, który chcemy przestawić.
- Kliknięcie w miejsce puste na polu tła, tam gdzie chcemy go umieścić.

Rysunek nr 14: Projekt tworzenia drzewa w ramach testów.

Źródło: Opracowanie własne.

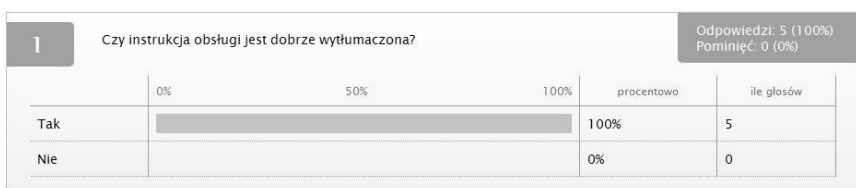
W procesie testowania programu genealogicznego udział wzięło pięć osób, które najpierw zostały zaznajomione z aplikacją, a następnie przystąpiły do procesu tworzenia swoich rodzinnych drzew według zadań testowych.

Pytania testowe

Osobom, które miały możliwość przetestowania sprawności działania programu udostępniona została ankieta testowa. Dzięki wynikom ankiety możliwe było wykrycie błędów oraz dodatkowych spostrzeżeń odnośnie działania programu.

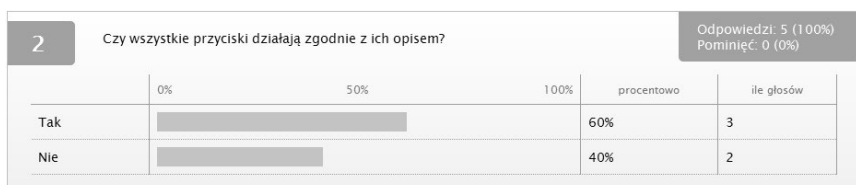
6.3 Raport testowy

Analiza oraz wyniki procesu testowania znajdują się poniżej:

Rysunek nr 14: Pytanie testowe 1.

Źródło: Opracowanie własne.

Według wszystkich użytkowników ankiety instrukcja załączona do aplikacji w formie pomocy, jest czytelna i zrozumiała

Rysunek nr 15: Pytanie testowe 2.

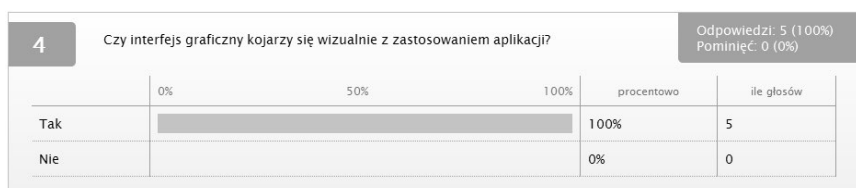
Źródło: Opracowanie własne.

Nie wszyscy ankietowani, byli zadowoleni z sposobu działania funkcjonalności, jakie występują w programie, co zostało zgłoszone w uwagach końcowych.

Rysunek nr 16: Pytanie testowe 3.

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek nr 17: Pytanie testowe 4. Dla wszystkich osób interfejs graficzny jest miłym dla oka.

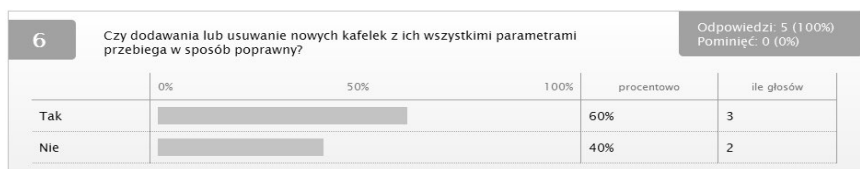
Źródło: Opracowanie własne.

Interfejs graficzny według wszystkich osób testowanych jest kojarzącym się z zastosowaniem, do jakiego służy aplikacja.

Rysunek nr 18: Pytanie testowe 5.

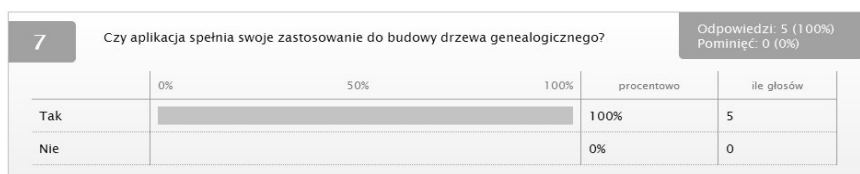
Źródło: Opracowanie własne.

Baza danych u każdej z pięciu osób, generowała się w sposób poprawny.

Rysunek nr 19: Pytanie testowe 6.

Źródło: Opracowanie własne.

Niektóre osoby, zgłosiły zastrzeżenia dotyczące opcji towarzyszących edycji pól tekstowych oraz wygrywania zdjęć dla nowych osób.

Rysunek nr 20: Pytanie testowe 7.

Źródło: Opracowanie własne.

Wszystkie osoby uznały, że program spełnia swój cel.

Rysunek nr 21: Pytanie testowe 8.

Źródło: Opracowanie własne.

Każda z osób poddana testom, odpowiedziała, że poleciliby tą aplikację kolejnym osobom.

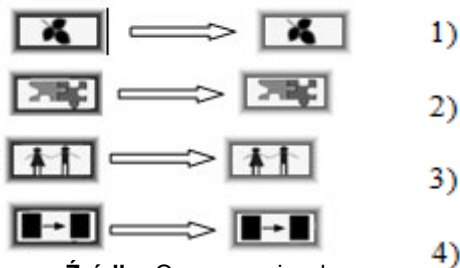
9. Czy napotkałeś na problemy w obsłudze? Jeśli tak, opisz je. [23].
- „Funkcja, którą obecnie używamy z tych czterech głównych, jeśli jest wciśnięta jest słabo zaznaczona, jako aktualna”.
 - „Sygnatury opcji NOWY, POŁĄCZ, USTAL MAŁŻESTWO oraz PRZESTAW są nieczytelne – nie kojarzące się z ich zastosowaniem”.
 - „Dodawanie zdjęć nie zachodzi w sposób płynny”.
 - „Jeśli włączymy opcję POMOC, a następnie wrócimy do głównego miejsca w programie, napis BAZA DANYCH wraz z opcją SZUKAJ znikają”.
10. Czy masz jakieś dodatkowe uwagi? Jeśli tak, opisz je. [23].
- „Powinna istnieć opcja wyszukiwania w bazie danych, która się tworzy – bo co w przypadku, gdy mamy dużą ilość osób, a chcemy w naszym drzewie znaleźć jakąś jedną, konkretną osobę”.
 - „Sposób wybierania daty poprzez kalendarz nie jest wygodny dla historyków, ponieważ trzeba bardzo długo przewijać – lepszą formą byłoby wpisanie ręczne”.
 - „Napis etykiety BAZA DANYCH powinien być zastąpiony przez SPIS OSÓB, ponieważ nie wszystkim użytkownikom pierwotna nazwa będzie kojarzyła się ze spisem wszystkich osób w drzewie”.
 - „Tło interfejsu graficznego powinno zwiększyć swoje rozmiary, gdy to, które jest dostępne na początku się zapełni – drzewo się rozrośnie i braknie miejsca”.
 - „Dodanie możliwości cofania”.
 - „Przycisk pomoc jest nieaktywnym”.

Wprowadzone poprawki

Dzięki procesowi testowania, możliwe było wykrycie błędów aplikacji, lub rzeczy, które dla użytkowników są istotnymi. Następnie nastąpił proces poprawy zgłoszonych błędów - uwzględniono wszystkie uwagi, jakie były zgłoszone podczas procesu testowania, aby aplikacja spełniała jak w największym stopniu oczekiwania użytkowników.

- Uwaga 1: „Funkcja, którą obecnie używamy z tych czterech głównych, jeśli jest wciśnięta jest słabo zaznaczona, jako aktualna”.
- Uwaga 2: „Sygnatura opcji NOWY, POŁĄCZ oraz PRZESTAW jest nieczytelna”.

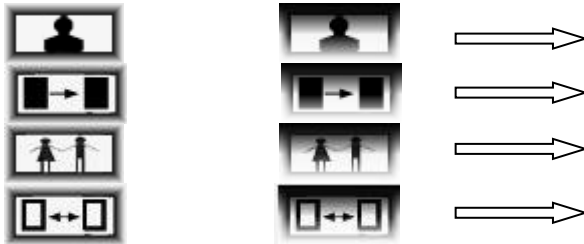
Rysunek nr 22: Wygląd czterech głównych funkcjonalności przed testami.
Propozycja dotychczasowa.

Źródło: Opracowanie własne.

Rozwiązanie problemu:

Rysunek nr 23: Wygląd czterech głównych funkcjonalności po testach.

Źródło: Opracowanie własne.

- Uwaga 3: „Powinna istnieć opcja wyszukiwania w bazie danych, która się tworzy – bo co w przypadku, gdy mamy dużą ilość osób, a chcemy w naszym drzewie znaleźć jakąś jedną, konkretną osobę”.

Rozwiązanie problemu:

Rysunek nr 24: Baza danych z możliwością wyszukiwania pozycji.

Źródło: Opracowanie własne.

- Uwaga 4: „Napis etykiety *BAZA DANYCH* powinien być zastąpiony przez *SPIS OSÓB*, ponieważ nie wszystkim użytkownikom pierwotna nazwa będzie kojarzyła się ze spisem wszystkich osób w drzewie”.

Propozycja dotychczasowa:

Rysunek nr 25: Etykieta bazy danych przed zmianą nazwy.

Źródło: Opracowanie własne.

Rozwiązanie problemu:

Rysunek nr 26: Etykieta bazy danych po zmianie nazwy.

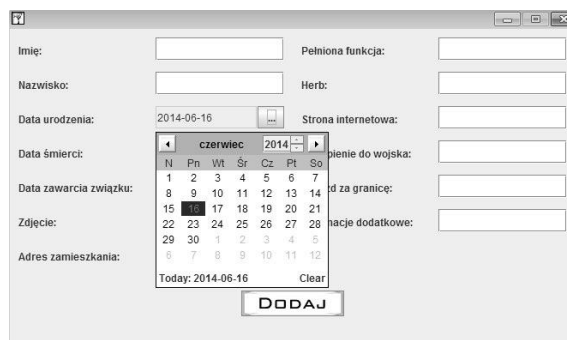

Źródło: Opracowanie własne.

- Uwaga 5: „Dodawanie zdjęć nie zachodzi w sposób płynny”. – problem został naprawiony poprzez zmianę kolejności podawania argumentów w programie.
- Uwaga 6: „Jeśli włączymy opcję *POMOC*, a następnie wrócimy do głównego miejsca w programie, napis *BAZA DANYCH* wraz z opcją *SZUKAJ* znikają”. problem został naprawiony dzięki korektom w kodzie programu.
- Uwaga 7: „Sposób wybierania daty poprzez kalendarz nie jest wygodny dla historyków, ponieważ trzeba bardzo długo przewijać – lepszą formą byłoby wpisanie ręczne”.

Propozycja dotychczasowa:

Rysunek nr 26: Wstawienie daty za pomocą kalendarza.

Źródło: Opracowanie własne.

Rozwiązanie problemu:

Rysunek nr 27: Ręczne wpisanie daty.

Źródło: Opracowanie własne.

- **Uwaga 8:** „*Tło interfejsu graficznego powinno zwiększyć swoje rozmiary, gdy to, które jest dostępne na początku się zapełni – drzewo się rozrośnie i braknie miejsca*”. – problem został rozwiązany, w momencie gdy nowy kafelki dotyka brzegu z prawej strony, lub z góry, dostawiana jest kolejna partia pustych prostokątów, na których można umieszczać kafle.
- **Uwaga 9:** „*Dodanie możliwości cofania*”. – problem został naprawiony. Dodana została nowa funkcjonalność cofania, którą reprezentuje ikonka:

Rysunek nr 27: Ikonka cofania.

Źródło: Opracowanie własne.

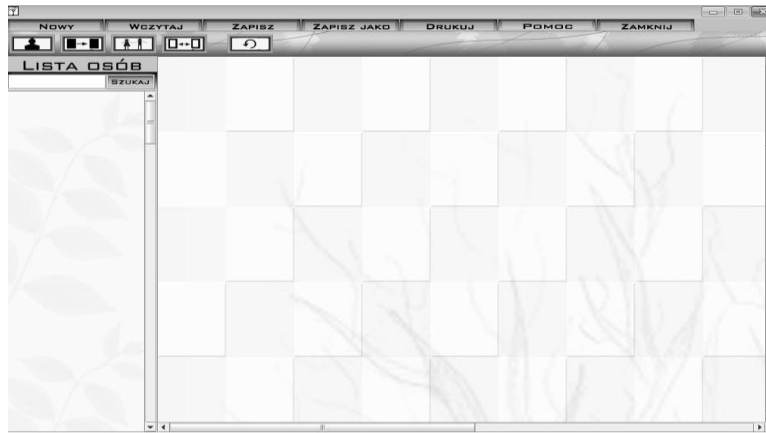
- **Uwaga 10:** „*Przycisk pomoc jest nieaktywnym*”. – wprowadzona została graficzna instrukcja obsługi użytkownika systemu.

Rysunek nr 28: Opcja uzyskania pomocy – instrukcja obsługi dla użytkownika.

Źródło: Opracowanie własne.

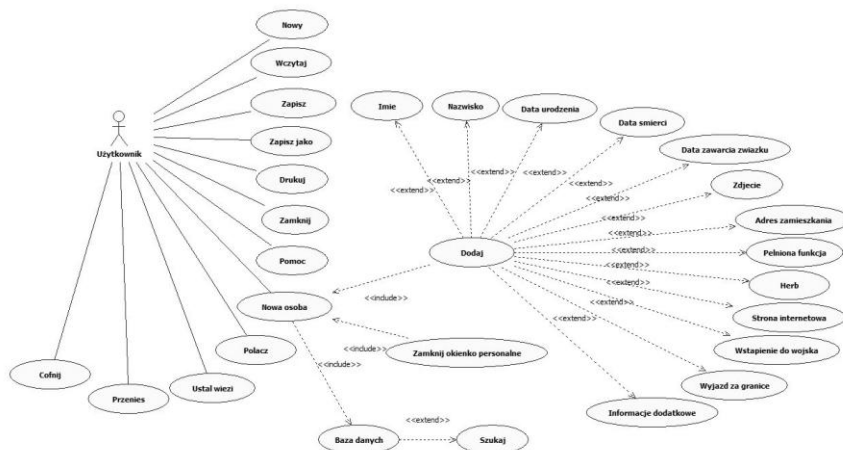
Biorąc pod uwagę wyniki testowe, wraz z naprawieniem zgłoszonych błędów i zwróceniem uwagi na wszystkie zgłoszone zastrzeżenia finalna wersja programu wygląda następująco:

Rysunek nr 29: Interfejs graficzny ostatecznego wyglądu programu.

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek nr 30: Poprawiony diagram use case.

Źródło: Opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę wszystkie spostrzeżenia użytkowników testowych funkcje programu zostały lekko zmodyfikowane. Został dodany nowy przypadek użycia – *cofnij* oraz *szukaj* w bazie danych (spisie osób).

W końcowej fazie projektu przeprowadzony został kolejny test – wygenerowanie drzewa o tematyce historycznej.

Drzewo genealogiczne o tematyce historycznej:

Do pomocy testowania drzewa genealogicznego w formie multimedialnej użyte zostało oprogramowanie JING, które pozwala na bezpośrednie utworzenie z obrazu

monitora screencastów – nagrania wideo, tego co dzieje się na wyświetlanym obrazie.

Testy te odbyły się z koncepcją zaprojektowania drzewa genealogicznego rodu Piastów.

Podsumowanie

W ciągu czterech intensywnych miesięcy pełnych wyzwań i ciągłego rozwoju udało mi się stworzyć wyjątkowy, zaawansowany oraz niezwykle funkcjonalny system dedykowany do tworzenia i zarządzania drzewami genealogicznymi. Skupiłam się na opracowaniu rozwiązania, które nie tylko jest estetycznie atrakcyjne, ale przede wszystkim spełnia potrzeby i oczekiwania różnorodnych grup użytkowników. Dzięki szerokiemu spektrum funkcji, które zostały zaprojektowane z myślą o elastyczności i dostosowywalności, mój system jest w stanie sprostać wymaganiom zarówno osób początkujących w dziedzinie genealogii, jak i doświadczonych specjalistów zajmujących się badaniem historii rodzinnej.

Niezwykła precyzja, z jaką projektowałam i implementowałam każdy element tej platformy, świadczy o moim ciągłym dążeniu do doskonałości oraz zaangażowaniu w tworzenie innowacyjnych rozwiązań. Uwzględnienie opinii i potrzeb użytkowników na każdym etapie rozwoju aplikacji pozwoliło mi na stworzenie produktu, który jest nie tylko w pełni funkcjonalny, ale także intuicyjny i przyjazny w użyciu. Wierzę głęboko, że moja platforma znacząco przyczyni się do rozwoju i popularyzacji badań genealogicznych, stając się cennym narzędziem dla szerokiej publiczności zainteresowanej odkrywaniem swojej historii rodzinnej i poznawaniem korzeni swojego pochodzenia.

Streszczenie

Praca koncentruje się na stworzeniu innowacyjnego systemu do budowy drzewa genealogicznego, wykorzystującego język Java i środowisko NetBeans. Projekt ma zapewnić użytkownikom łatwe tworzenie struktur genealogicznych poprzez intuicyjny interfejs. Dzięki zaawansowanym funkcjom NetBeans i profesjonalnemu oprogramowaniu Adobe Photoshop, jako autor projektu miałam na celu stworzenie estetycznego i funkcjonalnego narzędzia, które ułatwi dokumentowanie historii rodzinnej w erze cyfrowej.

Słowa kluczowe: drzewo genealogiczne, aplikacja, budowa aplikacji, projektowanie

DESIGN AND IMPLEMENTATION OF A SYSTEM TO BUILD A FAMILY TREE

Summary

The work focuses on the development of an innovative system for building a family tree, using Java and the NetBeans environment. The project is intended to provide users with easy creation of genealogical structures through an intuitive interface. With the advanced features of NetBeans and professional Adobe Photoshop software, my goal as the project's author was to create an aesthetically pleasing and functional tool that will make it easier to document family history in the digital age.

Keywords: family tree, application, application building, design

Bibliografia:

- Cay S. Horstmann, Cornell G., *Java 2. Podstawy*, 2003.
- Eckel B., *Thinking in Java. Edycja polska*, Helion, 2006.
- Górska E., *Praktyka stosowania ergonomii*, Warszawa 2011.
- Juszczak S., *Komunikacja człowieka z mediami*, Katowice-Warszawa 1998.
- Krug S., *Nie każ mi myśleć! O życiowym podejściu do funkcjonalności stron internetowych*, Gliwice 2005.
- Michałowska T., Ego G., *Studium historyczno-literackie*, Warszawa 2001.
- Nielsen J., Tahir M., *Funkcjonalność stron WWW. 50 witryn bez sekretów*, Gliwice 2006.
- Rutkowski H., *Projektowanie Interfejsów Użytkownika na potrzeby aplikacji Interaktywnych*, Siedlce 2010.
- Sikorski M., *Interakcja człowiek komputer*, Warszawa 2013.
- Wojciechowski A., *Wspomaganie interakcji człowiek-komputer w środowiskach wirtualnych*, Warszawa 2013.